

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 53

EL MONESTIR DE SANTA MARIA
D'AMER A L'ÈPOCA MODERNA:
RELIGIÓ, CULTURA I PODER. DE LA
REFORMA BENEDICTINA A LA
VIGÍLIA DE LES DESAMORTITZACIONS
(1592-1835)

VOLUM I

Estudi i edició a cura de
XAVIER SOLÀ I COLOMER

BARCELONA, 2010

© Xavier Solà i Colomer, 2010

Edita: Pagès Editors, S L

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: juny de 2010

ISBN obra completa: 978-84-9779-949-2

ISBN volum I: 978-84-9779-950-8

Dipòsit legal: L-398-2010

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, S L

SUMARI

Pròleg	11
Introducció.	15
La historiografia: entre la història, la literatura i l'excursionisme	30
L'ESPAI I ELS HOMES: DOMINIS, PROPIETATS I MONJOS	
El domini territorial i jurisdiccional del monestir	37
Els precedents medievals: els orígens	37
Terres i masos.	38
Les rendes senyorials	40
Els capbreus	43
Els arrendaments i els establiments	49
Monopolis, proveïments i imposicions: la carnisseria i la fleca	52
Drets i aprofitaments hidràulics: pesca, molins i regadius	55
Els delmes	67
Els censals	72
Les possessions territorials: continuïtats i ruptures a l'època moderna	74
La gestió monetària i documental.	93
La caixa comuna.	93
L'arxiu monacal	96
La notaria d'Amer	99
Les jurisdiccions eclesiàstiques	105
La parròquia, la vall i el terme d'Amer	105
Edificis i esglésies parroquials	108
Sant Miquel d'Amer.	108
Sant Agustí de Lloret Salvatge	115

Sant Genís Sacosta	120
Sant Climent d'Amer	121
Capelles, ermites i priorats	123
Sant Marçal del Colomer	123
Santa Brígida	126
Sant Corneli	129
La Pietat.	130
Sant Tomàs de Canterbury.	136
Santa Margarida	137
Els elements patrimonials del monestir: arquitectura, art i cultura	139
Perímetre i muralles	140
Els edificis medievals i els terratrèmols de 1427	143
Ampliacions i reformes modernes	146
La gran empresa artística del monestir	174
Obres renaixentistes.	175
L'esplendor del barroc	181
L'empremta neoclàssica.	187
El tresor del monestir: la plata i l'orfebreria.	189
La vestimenta litúrgica.	193
Punts de llum.	198
El govern municipal.	201
La universitat	201
L'hospital de pobres.	206
L'almoïna del Cortó	210
Infraestructures: ponts i camins.	215
Població i poblament: la vila i el monestir, laics i monjos	223
La vila nova: el nucli urbà a redós del monestir	223
Els habitants	226
Els oficis conventuals i els beneficis porcioners.	229
Nombre i valor econòmic	229
De novicis a monjos.	233
Orígens socials i geogràfics	241
Càrrecs i oficis	244
Els abats i els segrestadors	249
El prior claustral.	258
El sagristà i la sagristia major	260

El sagristà i la sagristia menor	266
El cambrer i la cambreria.	268
L'infermer i la infermeria	271
L'almoiner	276
El rector de Sant Miquel i el capellà major del monestir	277
Els priors del Coll i Sant Tomàs	285
Els beneficiats porcioners	289
Els beneficiats simples	296
Càrrecs temporals i oficis administratius	303
Preveres al servei del monestir: organistes i predicadors .	306
Laics al servei del monestir: servei domèstic, mossos, campaners	309
La vida comunitària segons la regla de Sant Benet i la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense . .	311
La vida comunitària i conventual	311
<i>Ora et labora</i> , el rés i el treball	318
El govern del monestir.	320
Pautes de consum i nivells de benestar: els inventaris d'alguns monjos	324
Els laics i feligresos: aspectes devocionals públics . . .	332
Advocacions, confraries i congregacions al monestir .	332
Festes i processons	344

EL TEMPS: ENTRE LES REFORMES I LES DESAMORTITZACIONS (1592-1835)

Les <i>reformes</i> del segle XVI: la reforma benedictina i el concili de Trento	375
La reforma benedictina i les visites claustrals	375
La unió de l'abadia de Roses i del priorat del Coll . . .	380
Santa Maria de Roses: de la militarització a l'extinció.	380
El priorat de Santa Maria del Coll: entre Vic i Amer.	396
La reforma catòlica: el concili de Trento i les visites pastorals	406
El segle XVI: abats comanadors, bandolers, negocis i vicis privats	416
Les <i>crisis</i> del segle XVII: mort, guerra, fam, pesta	425
Els abats del sis-cents	426
Conflictivitat religiosa: la parròquia <i>versus</i> el monestir .	433
L'afer de l'altar de Sant Isidre (1631-1632)	433

“Costums de Sant Miquel” (després de 1657)	435
El cas del jubileu i la Pietat (1683-1684).	441
Carlemany a Amer o l’invent de la tradició	448
El monestir imperial o reial	448
Les llegendes: la batalla de Sant Corneli i la campana del Coll	455
Bandolerisme modern, immunitats eclesiàstiques i inquisició	459
Els allotjaments de soldats i terços en la vigília de la Revolta dels Segadors (1640): resistències i conflictivitat social	465
Pestes, fams, sequeres, pobresa i altres calamitats	473
De la guerra de Separació al Tractat dels Pirineus: la destrucció de l’església de Sant Miquel (1657) i les seves conseqüències	480
L’impacte de la guerra dels Nou Anys (1689-1697) i “el sacco y crema de Amer” (1696)	494
El segle XVIII: de la guerra de Successió a l’esplendor i la magnificència cultural del monestir.	509
De la guerra de Successió (1702-1714) i el nou model borbònic a la Guerra Gran (1793-1795)	509
El floriment abacial del set-cents	526
La bel·ligerància envers els bisbes de Girona i Vic.	535
“Els abats es creuen bisbes”	535
Provisió de rectories, altres càrrecs i drets parroquials	539
Visites pastorals i claustrals: vells conflictes	547
La <i>mort barroca</i> : un negoci entorn de les misses pels difunts	558
La consuetud parroquial de 1789	588
La fi de l’Antic Règim i del monestir: el segle XIX	593
La guerra del Francès (1808-1814)	593
Els abats en la vigília de les desamortitzacions	600
Conclusions.	603
Abreviacions	611
Apèndix documental.	613
Bibliografia.	737
Índex onomàstic	755
Índex toponímic	777

PRÒLEG

Al ciutadà d'avui se li pot fer difícil valorar l'enorme importància dels monestirs en general, i dels benedictins en particular, en la història de Catalunya. L'atles *Catalònia Religiosa*, compilat per Joan Bada i Genís Samper, certifica l'existència de cent vint comunitats masculines i setze de femenines de l'orde de Sant Benet, algunes de vida efímera, però d'altres de molt llarg recorregut. Caldria afegir-hi els monestirs, menys nombrosos, de la Cartoixa, l'orde de Sant Jeroni i el Cister. A l'edat mitjana, aquests monestirs van ser instruments bàsics per l'estructuració del territori, la divulgació dels estils artístics i l'expansió del feudalisme com a sistema polític, jurisdiccional i econòmic que regia la vida dels catalans.

Tanmateix, l'associació de l'esplendor del monaquisme català amb l'edat mitjana, ha portat sovint a ignorar que molts cenobis van sobreviure durant tota l'edat moderna en condicions diverses. És cert que la gran reforma de l'estructura monàstica catalana aprovada pel papa Climent VIII en 1592 va suprimir una vintena d'establiments benedictins, que es trobaven possiblement en una situació força precària. Però encara el 1835, quan es produeix la desamortització, els benedictins van haver d'abandonar dinou comunitats.

Malgrat la seva importància, la vida d'aquests monestirs entre els segles XVI i XIX és encara una *terra incognita* que només recentment s'ha començat a explorar gràcies a estudis com el d'Enric Moliné sobre Gerri o el de Francesc Serra i Sellarés sobre Sant Benet de Bages. En coneixem —o, millor, n'intuïm— els trets generals, però ignorem els detalls i les evolucions concretes. Sabem que, des d'un punt de vista agrari, les terres dels benedictins constituïen unitats de producció que s'estenien, a vegades, molt lluny del propi monestir. Sabem que els abats exercien jurisdicció sobre un nombre no negligible de poblacions, i que

els arxius monàstics conservaven centenars de plets. Sabem que els càrrecs superiors de l'estructura monàstica, abats i priors sobretot, eren molt cobejats per les famílies de les elits catalanes, nobles en particular. Sabem que els reis nomenaven molts d'aquests càrrecs, la qual cosa els inseria en les xarxes clientelars típiques de les monarquies modernes i els feia especialment significatius en un territori com Catalunya, on el patronat del sobirà era reduït. Sabem que aquests monestirs tenien una participació remarcable en la vida política catalana, perquè els seus superiors votaven en les reunions de Corts i de Braços, i doncs, podien ser elegits diputats de la Generalitat. També en la vida eclesial, car els representants dels monestirs benedictins participaven en peu d'igualtat amb els bisbes i els agents dels capítols catedralicis en els concilis provincials tarraconenses que es reunien cada cinc anys, aproximadament. Sabem que les seves biblioteques eren els principals centres de cultura de moltes contrades rurals i les seves imatges i retaules un dels principals elements de difusió de models artístics i devocionals. Sabem, en definitiva, que la seva importància en tots els ordres —social, econòmic, polític, religiós, cultural— no es correspon en absolut amb la migradesa de la bibliografia sobre el tema.

No pot excusar aquesta manca una hipotètica absència de fonts o de vestigis arqueològics. Malgrat les destruccions pel pas del temps i dels esdeveniments, encara es conserva dispersa per molts arxius una abundosa documentació sobre els establiments monàstics que, com demostra Xavier Solà, perspicaçment detectada i metodològicament ben utilitzada, pot permetre reviuir pàgines fins ara desconegudes —i fascinants— del nostre passat.

El cas d'Amer és, en aquest sentit, paradigmàtic. El monestir de Santa Maria d'Amer, fundat el 949 i que posseïa una bellíssima església romànica, va créixer amb donatius de reis i nobles durant l'edat mitjana, com ho prova que el 1274 pogué comprar al rei la jurisdicció sobre la vila. La gran destrucció provocada pel terratrèmol de 1427 no suposà, però, la fi del monestir. La vida monàstica pervisqué, en condicions a voltes atípiques, fins al 1835. Al seu costat, la "vila nova" compartí una història plena de moments d'expansió i de crisi que ara Xavier Solà documenta meticulosament, sense amagar les contínues topades entre els habitants d'Amer i els monjos per diversos motius.

Perquè si hi havia un historiador ben situat per escriure la història d'Amer a l'època moderna, aquest era el Dr. Xavier Solà Colomer. Cal felicitar Fundació Noguera per haver-li donat l'oportunitat de redactar-la, i al propi autor per haver-ho fet tan brillantment després d'anys de laboriosa recerca en condicions professionals no gaire fàcils. En efecte, en la persona de Xavier Solà coincideixen la passió d'un gran coneixe-

dor de la comarca amb el rigor científic i la precisió d'un historiador minuciós. L'autor havia demostrat ja aquestes capacitats en defensar el 2005 la seva tesi doctoral a la Universitat de Girona sota la direcció del professor Joaquim Puigvert. La seva investigació sobre les visites pastorals dels bisbes de Girona i Vic a les parròquies de les valls de Bas, Hostoles, Amer i del Collsacabra entre els segles XVI i XIX, recentment publicada, l'acreditava capaç d'endinsar-se exitosament en una documentació i una terminologia de difícil comprensió i interpretació.

En el seu treball sobre Amer, l'autor repeteix allò que ja va fer en la seva tesi doctoral: treure el màxim profit d'aquesta documentació per reconstruir amb ella no només la història d'un edifici, sinó la de tota la comunitat benedictina i, encara més, la de tot un poble. I és que el llibre que el lector té a les mans no és una història monàstica en ús, amb els seus interminables abaciologis. És, primordialment, la recuperació de la vida del monestir i del poble d'Amer, tan íntimament vinculats l'un a l'altre, per bé i per mal, al llarg de la seva història. Per això l'autor no s'ha limitat a consultar els fons estrictament eclesiàstics, com les actes de les visites dels bisbes i dels superiors benedictins, sinó que ha utilitzat a bastament els protocols notarials, malgrat la seva presentació també àrida i difícil. Amb el seu reguitzell inacabable de contractes, inventaris, testaments, censals, èpoques, etc., la documentació notarial ens restitueix els esforços de la gent senzilla que maldava per sobreviure en un domini monàstic de la Catalunya interior durant els segles XVII i XVIII.

Encaixant peça a peça, com en un gran mosaic, la informació que dona cadascun d'aquests documents ens fa reviure la història d'Amer durant més de dos segles. Assistim a l'impacte del bandolerisme dels segles XVI i XVII, de les guerres que sacsegen el país entre el 1640 i el 1714, de l'expansió econòmica i la subjecció política del segle XVIII, del lent naixement del liberalisme, etc. Però tot això sense descurar els elements estructurals: els oficis monàstics, la jurisdicció, les rendes i propietats, l'evolució arquitectònica i urbanística, les esglésies que en depenien a tot el terme, etc. Tot plegat, es realitza una "història total" de l'abadia que ha d'esdevenir un model metodològic i un punt de referència per a recerques posteriors sobre d'altres monestirs.

Cal no oblidar que l'abadia d'Amer formava part de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, en la qual s'aplegaven a l'època moderna la gran majoria dels monestirs catalans de l'orde de Sant Benet, llevat d'alguna excepció com Montserrat. És sorprenent que aquesta institució essencial del nostre passat pel seu pes polític, econòmic i eclesiàstic no hagi despertat un més gran interès dels historiadors i que poc en coneguem més enllà del que va escriure Dom

Antoni M. Tobella al segle xx. En aquest sentit, Xavier Solà fa una aportació bàsica per a una futura història de la congregació benedictina claustral i mostra quines són les línies temàtiques que aquesta podria seguir. I així completa el cicle dels bons llibres d'història, que alhora que arriben a conclusions, obren noves vies de recerca i creen expectatives que deixen en el lector l'ànima de saber-ne, si és possible, encara més.

Ignasi Fernández Terricabras

Universitat Autònoma de Barcelona
Bellaterra, 1 d'octubre de 2009

INTRODUCCIÓ

"Historia testis temporum, lux veritatis"
"La Història, testimoni del temps, llum de la veritat"
Ciceró, *De Oratore*, 2, 9, 36

Josep Pla havia passat alguns dies a la vila d'Amer, interessat per la seva història, geografia, monuments o economia, moments i fets que narra excel·lentment en *Un petit món del Pirineu* (1974). L'estranyava que, d'un monestir tan excels, no se'n conegués gairebé res:

He tractat de veure el que queda del monestir: ningú no me n'ha sabut dir res de concret: tot o gairebé tot ha quedat enderrocat i destruït [...] Amer, de retruc, ha hagut de viure aquesta història, i del gran monestir benedictí —glòria d'aquest país— no en queda res, ni les cues, com solem dir vulgarment. [...] El monestir i les seves dependències eren, naturalment, al voltant de l'església, però als voltants de l'església no hi ha res que recordi amb un qualsevol detall la vella institució. Aquest és un país de ruïnes. Amb la particularitat, relacionada amb Amer, que aquí ni tan sols hi ha ruïnes: no hi ha res. Així, doncs, un qualsevol treball que s'intentés destinar a la reconstrucció d'aquell vell establiment —encara que només fos una reconstrucció literària— seria una pura il·lusió de l'esperit.¹

De fet, la seva atenta mirada s'equivocava de cap a cap, tot i que s'havia documentat i pres dades de Francesc Monsalvatje —de qui potser prengué la idea que no quedava res del monestir sinó l'església—,

1. PLA 1981: 404-405.

Joaquim Botet i Sisó, Jaume Marquès i de la flamant tesi doctoral d'Esteve Pruença. Ben segur que Pla no coneixia l'insigne funcionari i viatger madrileny, Francisco de Zamora —*Diario de los viajes hechos en Cataluña*, editat el 1973—, a qui tan bona impressió havia causat la vila durant el seu recorregut per les terres del Principat el 1785 i 1790: “Lo principal que ilustra el pueblo es el monasterio de benedictinos” i “la abadía es bastante rica. La casa, mejorada por Azara, es bastante buena, y la huerta del monasterio, que se halla cercada en parte, será magnífica”.² La història ha ocorregut en llocs que no sempre sembla que reflecteixin els successos que s’hi han tractat, com si no estiguessin a l’altura de la seva fama. Freqüentment, el viatger —Pla— que busca quelcom més que la buida contemplació d’un paisatge, d’un temple o d’un camp de batalla, sembla que no reconeix el lloc que té davant dels ulls, defraudat i entristit, potser, per la magnitud del que s’havia imaginat i desorientat per l’austeritat, la petitesa o l’aparent fragilitat del que contempla.

Les seves opinions, tan contrastades, divergents i dilatades en el temps, contenen elements que ens menen cap a un mateix camí. Zamora encara havia pogut veure les cases dels monjos habitades, l’església amb celebracions religioses i les hortes del cenobi ufanoses d’hortalisses i ben regades. Pla va trobar-se —al seu entendre— amb un panorama totalment desolat, on només s’erigia l’església com a símbol de la supervivència material del vell monestir. Entre l’un i l’altre van donar-se un parell de fets que trasbalsarien irreversiblement la Història contemporània, i l’Església en seria protagonista. El primer va ser les desamortitzacions de la política liberal, que afectà en especial els béns dels ordes regulars, de les comunitats seculares i dels ajuntaments. Just a la vigília de les desamortitzacions, l’últim abat, Joaquim de Llanza, el 14 de febrer de 1835, escrivia a la presidència de la congregació benedictina, fent una síntesi:

el Monasterio de Amer está situado en la villa de este nombre y al pié de un monte escabroso de una legua de elevación, que es matriz para hábitos y profesiones; que es parroquia actualmente administrada por dos curas seculares a provisión del M.Y.S. Abad, cooperando tambien en la administración de sacramentos los sres. monjes; que se compone de M.Y.S. Abad de provisión de S. Magd., siete prebendas regulares de Patronato Real y dos monjías simples, a saber: la camarería de Rosas, la camarería de Amer, sacristía mayor, Priorato del Campo de Garriguella, Enfermería

2. ZAMORA 1973: 300-301.

de Amer; Enfermeria de Rosas y Sacristia Menor; como y tambien de los relatados dos curas y de cuatro beneficios porcionarios de residencia fija, siendo uno de estos el organista.³

El segon fet, que se sumà al convuls segle XIX, va ser la Guerra Civil Espanyola —que no tractem aquí en un capítol perquè no pertany a la nostra cronologia—, va acabar de rematar el que havia iniciat la revolució liberal. La crònica o relat del rector Miquel Marquès en el *Cuestionario* demanat pel bisbe gironí —dipositat a l'Arxiu Diocesà de Girona—, el 26 de setembre de 1939 —i a semblança seva les parròquies veïnes, Pere Roca de Sant Climent d'Amer i Joan Costa de Sant Julià de Llor—, ens explica, de manera més profunda i traumàtica, com s'acabà de destruir l'interior del monestir: “Todas las iglesias de la demarcación fueron saqueadas y inutilizadas en su fábrica” i “la iglesia parroquial —de Santa Maria— fué convertida en garage, almacén de carbón y de vinos y productos agrícolas, taller de cestos y cuadra. La capilla de la Piedad fué destinada a almacén de trapo. La ermita de Santa Brígida fué notablemente mutilada”. Seguidament fa una relació detallada de l'interior, cosa que ens fa adonar que no hi va quedar res:

el coro, órgano, retablos, todos los muebles y cuanto encontraron en la iglesia fué destruído. Los bancos de la iglesia parroquial fueron convertidos en sillas para las escuelas. En la sacristía había un escudo de armas de un abad que fué completamente destruído. En la nave lateral derecha había una tela representando Jesús en el templo en medio de los doctores, tambien destruída. Ignórase el autor. Imágenes de talla: la Assumpta, la Virgen en el sepulcro, el San Cristo, San Benito y otras de estilo barroco y la Virgen Dolorosa. Se ignora el autor. Gran objeto de especial devoción la Virgen de los Dolores y el Santo Cristo.

Van desaparèixer, aixafats, destruïts, robats o fosos:

9 cálices, 2 copones, 11 campanas, 3 cruces de plata, 3 ternos de diversos colores, 15 casullas de diversos colores, 6 dalmáticas para monaguillos diversos colores, 2 paliós, 9 frontales del altar, 24 albas y 20 roquetes, 13 capas pluviales de diversos colores, corporales, ámitos, purificadores y lavabos, un centenar en conjunto, un incensario, un hisopo, varios atriles y 12 misales, 2 custodias y 2 bordones, una reliquia de la vera-cruz, la cómoda de la sacristia y 3 armarios, 4 confesionarios, 50 bancos de madera.

3. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro segundo de documentación recibida por la Presidencia de la Congregación benedictina, claustral, tarraconense y cesaraugustana, 1828-1835*, núm. 744, [1835, febrer, 14], f. 401r.

El paramento del monumento de Semana Santa y del Novenario de Almas. Ropa y objetos propios de la procesión de los Dolores. El túmulo. 11 altares. El órgano. Un armonium con todo el repertorio de música. Un banco del presbiterio, estilo barroco. Las barandillas del presbiterio y de los coros. 4 púlpitos.

Conclou, plenament conscient de la importància de les pèrdues, que “muchos de los objetos y ornamentos tenían notable valor histórico y artístico por haber pertenecido a la antigua abadía de benedictinos, aunque los informantes no saben precisarlo”.⁴

Absolutament tots els edificis i cases que formaven el clos del monestir —tal com Gaietà Barraquer explica detalladament—, i que Pla va ser incapaç de veure o interpretar, després de 1835 havien passat a mans laiques, i restaven ocupats pels descendents dels compradors en subhasta dels béns eclesiàstics que l'Estat s'havia apropiat, fet que encara avui en dia, la majoria, continuen de la mateixa manera, alguns no han sofert grans alteracions. Josep Pla no veié res de res, perquè precisament el que es va enrunar amb els terratrèmols va ser aixecat de nou i, excepte el claustre, encara fins a l'actualitat, les seves dependències, amb les ampliacions i reformes que s'hi han fet, estan habitades majoritàriament. Aquesta és una de les peculiaritats d'aquest monestir, integrat urbanísticament dins la vila.

En bona part, aquest treball de recerca conté i respon a una dosi de sentimentalisme que es remunta als records de l'adolescència, i que es converteix en un deute. Des que vaig començar a estudiar primer de batxillerat a l'institut Castell d'Estela fins acabar el COU, van passar quatre anys intensos on em vaig passejar i viure per Amer, transitant pels carrers de la vila, fent amistats que encara avui romanen, amarrant-me de la seva història, fins a deixar un pòsit ben sòlid. Recordo perfectament l'últim curs, quan precisament havia de decidir el meu futur professional i tenia clara la meva vocació d'arqueòleg, en Jordi Sagrera estava excavant a la plaça del monestir per tal de documentar l'espai del claustre, aprofitant que es volia pavimentar i remodelar, la conversa que hi vaig mantenir i les notes a la premsa al cap d'uns dies em van cridar l'atenció, amb un dibuix de la reconstrucció ideal d'una ala del claustre. També, l'amistat que vaig fer amb Fina Carreras a la universitat va significar una forta petjada, alhora que un pas més endavant en el meu interès. El seu besavi —Joaquim Carreras i Carreras— havia exercit de metge a Amer i havia viscut a la casa de l'antiga infermeria del monestir —que els seus avantpassats havien

4. ADG: *Cuestionario*, Amer, [1939, setembre, 26], p. 15.

adquirit en les desamortitzacions—, en una felix coincidència de lloc i ofici. El següent pas, molts anys després, acabada la carrera d'història, va ser el desenvolupament, primer, de la tesina i, seguidament, de la tesi doctoral sobre la reforma catòlica a través de les visites pastorals modernes a una sèrie de parròquies de les valls d'en Bas, Hostoles i Amer —al bisbat gironí— i del Collsacabra —bisbat de Vic. En aquest moment va aflorar una documentació fins llavors inèdita, amb un gran potencial, que calia aprofundir en la recerca.⁵

Per sobre de tot i més enllà de raons emocionals, crec que la realització d'aquesta investigació ha respost a un acte de justícia, a una necessitat i a un acte de reivindicació d'un lloc i d'una època. Com podia ser que el monestir d'Amer, “uno de los más famosos de la diócesis gerundense” i amb una “brillante historia”,⁶ en paraules de Francesc Monsalvatje —referint-se al seu esplendor medieval, de la fundació del segle x fins a la primera decadència dels segles xiv i xv—, creat per l'emperador Carlemany, amb una impressionant església i claustre romànics, i amb un patrimoni ric i extens, fos del tot desconegut a l'època moderna? Esteve Pruença s'havia encarregat d'omplir, bonament, aquest buit, però encara restarien per molt de temps, de manera incomprendible, tres-cents anys per estudiar. En el traçat historiogràfic del monestir modern —en una barreja d'història, literatura i excursionisme, i més que res de bones intencions— veurem que una sèrie d'investigadors repeteixen —insistentment— un conjunt de tòpics i elements comuns, fets puntuals i obsolets, encertats o erronis, sense que mai els qüestionin ni els contrastin: pensem en l'abaciologia, l'arquitectura o alguns successos bèl·lics. La valoració positiva —potser exclusiva o excessiva— de l'època medieval havia menystingut el que venia després, la decadència i foscor absolutes, amb les epidèmies de pesta, els terratrèmols, el decaïment de l'observança monàstica i els abats comandataris, perquè es considerava una època tenebrosa i plena de mals averanys. Les evidències documentals ens mostren tot el contrari.

Segurament que la categoria, la fama o l'interès del monestir quedava eclipsada dins una possible història monacal o de l'Església catalana per altres monestirs estrella: Sant Pere de Rodes, Santa Maria de Ripoll o Sant Cugat del Vallès han interessat als estudiosos i al gran públic —i encara així continua—, de manera parcial, és a dir, períodes molt concrets com l'època de l'art romànic en què s'ha manifestat la seva esplendor i magnificència, oblidant la història posterior. Així es va demostrar en un parell de col·loquis sobre el monaquisme català que

5. SOLÀ 2002, 2005 i 2008a.

6. MONSALVATJE 1904: 345.

van tenir lloc a Santes Creus (1966) i a Sant Joan de les Abadesses (1970), on hi van participar els especialistes que llavors començaven a despuntar. Aquest interès pel món monacal es va reprendre en les trobades espanyoles anomenades Seminario sobre Historia del Monacato, que ja ha arribat a la vintena edició. Fins i tot Manuel Riu desenvolupava un esquema i mètode per a estudiar un monestir, al qual, sense saber-ho d'antuvi, el nostre s'ha acabat semblant en la forma.⁷

Aquesta foscor no l'eximia de poder protagonitzar la seva pròpia història i convertir-se en una llum que brilla amb força dins l'univers humà. Precisament, Amer disposa d'un impressionant i ingent llegat documental, pràcticament tot verge, desconegut i infravalorat que marca la diferència respecte als altres monestirs, perduts i destruïts en diferents guerres, saquejos i robatoris. Potser aquesta riquesa i varietat documental, en comptes de captar l'atenció dels historiadors, ha servit per espantar-los, allunyar-los o posposar la recerca. L'intent de refer l'arxiu —dipositat inicialment el 1837-1838 a la Delegació d'Hisenda de Girona i després dispers per diversos arxius— ha estat possible parcialment i ens ha permès veure'n l'abast. El gruix d'aquest material es troba repartit entre l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG) i l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), a Barcelona, on s'apleguen nombrosos capbreus, llibres de fundacions, misses, aniversaris o privilegis reials.⁸ A més, a l'Arxiu Diocesà hem pogut consultar les visites pastorals, el Registre de lletres i el *Notularum*, entre altres (que es poden localitzar a través de la pàgina web). A l'abadia de Montserrat (AAM) hi ha el tercer grup, alguns llibres de misses i fundacions, epistolaris, reunions dels capítols del monestir —fonamentals—, i el completíssim fons de la Congregació Claustral Benedictina Tarraconense guardat amb volums que ressenyen les completíssimes i exhaustives visites de l'orde, transcrites pel pare Tobella, que tenien lloc cada tres anys, entre altres assumptes. Recentment ha sortit a la llum, publicat parcialment, un volum d'actes capitulars (1785-1819), procedent de la Biblioteca de Catalunya.⁹

El gruix fonamental de la documentació religiosa correspon, d'una banda, als llibres escrits pels monjos i guardats al seu arxiu per a ús propi, amb una gran varietat tipològica que va dels nombrosos capbreus —des d'on podien exercir els seus drets jurisdiccionals—, els llibres de misses i aniversaris fins als sacramentals, i hi ha una altra documentació paral·lela, forana al monestir, que correspon a les visites pastorals —amb les intromissions dels bisbes— i visites claustrals de la congregació. Al costat d'aquesta documentació i institucions religioses,

7. Riu 1967.

8. MARQUÈS 1998: 108-112 i UDINA 1954-1955 i 1986.

9. BRUGADA i GUTIÉRREZ-RAVÉ 2008.

la notaria d'Amer, governada per l'abat, s'ha confirmat i ha esdevingut una notaria de primer ordre i de vital transcendència per entendre la història de la vila i monestir. A partir de la lectura de la documentació, no hem pogut deixar de pensar en la màxima de Plini, "*nulla dies sine linea*", i aplicar-la als monjos o escrivans. En els protocols notariais s'han registrat pràcticament tots els afers i assumptes de la comunitat, a nivell col·lectiu o individual, el dia a dia, meticulosament i amb precisió com enlloc més. Precisament hem volgut reflectir aquesta riquesa amb abundants i generoses citacions, sobretot en català i castellà, per tal de fer-la més comprensible a un ampli sector de públic. Igualment, a l'apèndix documental hem volgut reflectir aquesta diversitat en la màxima expressió, en la temàtica, en la geografia i en la cronologia, alhora que directament o indirectament relacionada amb el monestir, evitant repeticions tot i que segurament s'hi trobaran omissions.

Caldria citar el fons de l'Arxiu Parroquial d'Amer, ara a l'Arxiu Diocesà de Girona, que conté els llibres sacramentals, llibres de confraries i d'algunes capelles.¹⁰ A l'Arxiu Episcopal de Vic (AEV) s'hi conserven alguns manuals de la notaria d'Amer; els capbreus relatius a les propietats del monestir a Osona i al bisbat de Vic, i relatives al priorat del Coll. A l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, a Olot (ACGAX), a l'Arxiu Històric de Protocols Notariais (AHPN), a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot (BMVO), a la Biblioteca Pública de Girona (PBG) i a la Biblioteca de Catalunya (BC), hi hem recorregut per acabar de completar alguns aspectes puntuals per arrodonir la informació.

Al seu torn, aquesta constància en el registre documental ens ha permès fer-ne un seguiment amb passió i dedicació, i desenvolupar aquesta història tan fascinant. Hem pogut posar noms i cognoms i dotar de vida tots aquells personatges que fins ara havien estat marginats per la història oficial i que calia reivindicar —seguint Eric R. Wolf—, i no només dels abats —sempre magnificats, per a bé o per a mal, dels quals hem aconseguit reunir una gran quantitat de dades—, sinó també de tots els altres membres, els oficials —priors, sagristans, cambrers, infermers—, monjos novicis o clergues beneficiats que, amb pena o glòria, van formar part de la vida del monestir d'Amer i el van dotar de personalitat i empenta.¹¹ A partir d'aquests personatges hem volgut fer una "història social", amb la reconstrucció parcial de la seva vida, de la seva quotidianitat. De tots hem conformat petites biografies —gènere ara de moda— que s'entrellacen amb les dels vilatans d'Amer i d'altres monestirs catalans —sobretot gironins, en especial de Sant Pere de Rodes.

10. BUSQUETS i NADAL 1975: 44-45.

11. WOLF 1987.

L'arxiu monacal havia estat consultat, en els segles XVIII i XIX, per eminents eclesiàstics historiadors, com Enrique Flórez, José de la Canal i Jaime Villanueva. Aquest darrer, en la seva explicació del monestir, acaba dient que

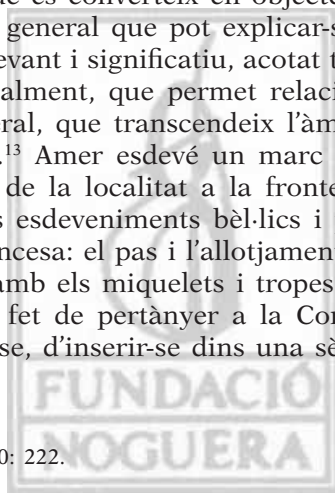
el número de pergaminos es apreciable y su calidad tambien: en el están los que van citados, y otros que ha producido buenas noticias de Condes, monedas y otras cosas que no hacen papel en esta carta. Precede a esta pieza la biblioteca, pequeña pero con buenos libros de literatura corriente. En resolución, el catálogo de Abades, que voy á dar, hará formar mas cabal idea de quanto va dicho. De algo me ha servido el que hallé formado aquí; pero me ha costado rectificarlo con el exámen de las escrituras, añadiéndolo en mucha parte y acotando lo que verás.¹²

L'excel·lent abundància de documents, la seva naturalesa diversa, àmplia cronologia, relativa preservació, bona accessibilitat i el seu caràcter inèdit, han ofert múltiples possibilitats i alhora garanties de reeiximent, permetent el creuament difícil d'aconseguir. La documentació s'ha ofert homogènia i coherent, emesa, protagonitzada i escrita pels notaris i escriptors abacials, o per altres institucions eclesiàstiques o laiques connectades a Amer, fet que demostra la importància i l'arrelament de l'abadia en l'administració moderna.

Ens hem vist atrapatats i a voltes seduïts per la documentació, fins i tot, en algun moment inicial, hem estat temptats d'escriure una "monografia local" sobre Amer, o bé d'actualitzar les dades o citacions que al seu dia oferia Jaume Marquès (1974). El que volem fer és un exercici de microhistòria, tal com l'entén Joaquim M. Puigvert: ja no és una localitat la que es converteix en objecte d'estudi, sinó que és un tema de caràcter general que pot explicar-se i resoldre's a partir d'un cas concret, rellevant i significatiu, acotat temporalment, geogràficament i documentalment, que permet relacionar la història local amb la història general, que transcendeix l'àmbit concret i l'enllaça amb les conjuntures.¹³ Amer esdevé un marc de reflexió i interpretació. La proximitat de la localitat a la frontera la feia susceptible d'involucrar-se en els esdeveniments bèl·lics i polítics de les monarquies espanyola i francesa: el pas i l'allotjament dels terços hispànics i els enfrontaments amb els miquelets i tropes franceses en són una evidència. A més, el fet de pertànyer a la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense, d'inserir-se dins una sèrie de directrius molt

12. VILLANUEVA 1850: 222.

13. PUIGVERT 1992.

concretes i estrictes de la reforma benedictina —eliminant els odiats abats comandataris, o sotmesa a Roma o al Rei—, l'allunya del localisme i l'apropa i insereix dins la història general del país. És per això que aquest estudi té aquest doble propòsit reivindicatiu: rescatar el monestir de l'oblit i situar-lo correctament dins aquest període, encara titllat per molts de “decadent” —en el cas del cenobi pren el sentit literal, la falta d'abats residents o el relaxament dels costums i vida comunitària plena de tòpics que es resisteixen a desaparèixer. Sens dubte, el coneixement m'ha conduït a l'estima, al respecte i a la valoració entusiasta. El lector s'adonarà que he escrit una història apassionada, a voltes conscientment subjectiva i potser parcial, però ben lluny de la fredor que m'oferien les simples dades.

De fet, tampoc podem vantar-nos d'una extensa i variada bibliografia sobre el conjunt dels monestirs i convents, tot i que han entrat plenament dins l'auge i moda de la novel·la històrica, gairebé especialitzada en aquest àmbit; vegeu, sinó, les obres més recents de Maria Carme Roca, *El monestir proscrit* (Columna), de Bea Cabezas, *El monestir de les ombres* (Alisis), de M. Dolors Farrés, *El monestir de l'amor secret* (Proa) i *L'Eternitat de les hores*, de Nancy Klein (Pagès Editors); aquest darrer narra la vida dels monjos cartoixans. L'exitosa pel·lícula alemanya *El gran silenci* (2005) de Philip Gröning també mostra la dura vida en una cartoixa.

Des d'Antonio de Yepes (1610), passant per Antoni Pladevall (1968), fins als estudis més recents de Jesús Mestres i Joan A. Adell (2001) i Ernest Zaragoza (2004), les aportacions han estat substancials i diverses, però no totals ni excloents. Recentment s'han obert nous horitzons, interpretacions i anàlisis que van degotant, lentament però persistentment, dins el panorama de la història de l'Església i del monaquisme, tal és el cas del relat de la vida quotidiana dels monjos de Montserrat segons fra Hilari Raguer. Uns darrers exemples els constitueixen els treballs d'Enric Moliné sobre Gerri de la Sal (1999), d'Immaculada Lorés sobre Sant Pere de Rodes (2002), de Miquel Àngel Fumanal, Laura Bartolomé i Lourdes de Sanjosé sobre Sant Pere de Besalú (2003), de Josep M. Badia sobre Santa Maria de Serrateix (2004) i l'excel·lent tesi doctoral —editada— de Francesc Serra i Sellarés sobre l'època montserratina de Sant Benet de Bages (2006). D'altres monestirs, però, romanen en les profunditats de l'oblit, i no hem pas d'anar gaire lluny per esmentar els treballs de mossèn Constans sobre Banyoles (1954 i 1985) o de J. Coll sobre Breda (1971), i la necessitat de posar-los al dia o ampliar la cronologia.

El present estudi segueix un doble mètode, diacrònic i sincrònic, alternant grans temes i conceptes que qualifiquen i identifiquen

cada període alhora que la seva evolució, fet que mostra una societat amerenca dinàmica i viva. Es comença amb el domini territorial i jurisdiccional del monestir, la base econòmica i les rendes senyoriales que sustentaven la institució. En aquest sentit, la documentació és tan vasta —sense exagerar, totalment inassequible— que nosaltres només en podem oferir una aproximació, ja que caldria un buidat exhaustiu de les desenes de capbreus conservats, dels milers d'establiments, arrendaments i censals, per poder crear una base de dades prou fiable i fer-ne una lectura més profunda. Amb tot, oferim una aproximació prou acurada per poder dilucidar les línies generals del període.

El patrimoni arquitectònic, les arts plàstiques i l'urbanisme prenen una dimensió considerable perquè havia estat, en el seu conjunt i globalitat, negligit. Les descripcions de l'interior del temple —sobretot dels magnífics retaules renaixentistes i barrocs—, la sagristia, l'arxiu i la biblioteca, fetes pel canonge Gaietà Barraquer, oferien una imatge de luxe i magnificència. L'arquitectura romànica del temple havia eclipsat totalment la resta d'edificacions, amb l'afegit de la guerra civil, que s'encarregaria encara més de ressaltar: un temple buit, net i immaculat sense cap element afegit. Aquí hem intentat reconstruir els edificis que formaven part del conjunt monàstic a partir d'una data *post quem* evident, excel·lent per a l'historiador: els sismes de 1427, que destruïren el claustre, el refetor i altres dependències monacals —i que no es tornarien a refer mai més— marquen l'inici d'un nou període. La seqüència arquitectònica i artística ha estat possible gràcies a la comparació de la documentació amb les evidències materials, dels contractes, èpoques, albarans o inventaris amb les restes arqueològiques, artístiques i arquitectòniques —tal com hauria de ser sempre, i com s'ha fet, alguna vegada, a Sant Pere de Rodes—;¹⁴ d'aquesta manera, el conjunt monàstic ens ha aparegut en tota la seva complexitat i monumentalitat. Moments d'extraordinari esplendor fins ara inèdits —el més espectacular correspon al canvi de segle, del XVI al XVII, amb dos retaules nous i l'orgue—, que protagonitzen una sèrie d'abats, priors, cambrers i sagristans.

La darrera gran restauració del conjunt monacal van realitzar-la a finals del segle xx Carles Bosch i Joan L. Frigola, promocionada per l'Ajuntament d'Amer i la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge, fruit d'una necessitat urgent a resultes d'un estat de degradació molt avançat dels edificis.¹⁵ Primer de tot, s'excavà i documentà l'espai del

14. MASMARTÍ i SERNA 2003.

15. Arxiu de C. Bosch i J. L. Frigola (Girona) i Arxiu Municipal d'Amer: Projecte de Restauració de Can Boles, març de 1985 i Projecte d'arranjament de l'entorn

claustre i es pavimentà la rambla i la plaça del monestir. El palau abacial va ser recuperat el 1985, quan estava totalment esfondrat, i es va adaptar a equipament municipal, a sala d'actes i dispensari mèdic; mentre que una altra part resta en mans privades. El monestir i els entorns es van rehabilitar entre 1991 i 1994. Aquesta actuació comprenia els encontorns del conjunt monacal: carrer Borrell, carrer de Sant Benet, Jardins Pau Casals i carrer de Mossèn Cinto Verdaguer, i els edificis de l'església, casal parroquial, Can Terme —Museu Etnològic, inaugurat el 2006— i Can Boles —actual dispensari i seu d'entitats. Simultàniament l'Ajuntament tramitava un Pla Especial per a protegir les característiques monumentals del sector i regular l'edificació privada. Els objectius plantejats, amb relació al conjunt, pretenien reforçar el caràcter del recinte, accentuant-ne la connotació d'espai clos —tal com ja va existir antany i demostrem amb la documentació, tot i que coincideixen—, de manera que fos perceptible l'entrada a un àmbit diferenciat; per això es va construir un pas elevat, que mai no hi va existir, entre Can Terme i Can Carreter. També es volia donar una imatge unitària del sector, eliminant afegitons i donant un tractament idèntic a les façanes i paviments. Així mateix, es van ordenar les condicions de l'edificació privada per aconseguir una rehabilitació integral, cosa que no sempre ha estat possible. A l'església es va voler recobrar la façana de Santa Maria del segle XVI eliminant l'entrada central i la rosassa —afegides als anys 1940— i refent les arcuacions superiors. Es va remodelar la façana del Casal, construït després de la guerra civil, que no encaixava amb el conjunt. Es van voler unir les façanes principal, lateral —capelles dels Dolors i del Roser— i de Can Terme, traient afegits, igualant les cobertes i emprant un color uniforme. Una altra intervenció, menys encertada al meu parer, és l'eliminació d'algunes edificacions i ampliacions a la part posterior de la casa del sagristà, on hi tenia l'hort, que amagaven un absis lateral situat a l'est; aquesta supressió va significar la mutilació d'una part de la història del monestir. L'última actuació va ser l'ordenació de l'espai lliure que quedava rere l'església, a l'antic cementiri i horts del sagristà major, coneguts avui amb el nom de Jardins de Pau Casals, que es va separar del nucli urbà, amb un mur baix i col·locant-hi la porta monumental d'època franquista —potser aquí desubicada o malentesa, que es presenta com si fos l'entrada a un conjunt monumental, similar a la que encara hi ha al monestir de Sant Feliu de Guíxols.

del monestir d'Amer, juliol de 1991. Promotors: Ajuntament d'Amer i Direcció General d'Arquitectura i Habitatge. Carles Bosch i Joan L. Frigola, arquitectes.

El fil cronològic s'inicia a la segona meitat del segle XVI, quan Felip II entra amb fermesa en la resolució d'assumptes religiosos hispànics, primer interferint de ple en el concili de Trento (1545-1563) per aconseguir la desitjada reforma del clergat, i posteriorment amb l'anhelada reforma dels ordes monacals —sobretot els benedictins—, una reforma i l'altra en plena ebullició, crisi i desori. Aquest període s'allarga fins a les vigílies de la desamortització liberal —avançat el segle XIX. Aquesta amplitud cronològica, de quasi dos-cents cinquanta anys, permet, tal com ja hem fet altres vegades, un estudi de llarga durada, l'anàlisi conjuntural d'un monestir rural dins l'antic règim, demostrar-ne les transformacions lentes i graduals però continuades i sense retorn.

La parròquia d'Amer tenia el seu centre a l'església parroquial de Sant Miquel, sotmesa a les pressions de l'abat i del bisbe de Girona i en la qual es manifesta el pols que mantenen aquestes dues institucions. Sant Miquel esdevé, amb certesa, l'església del poble, un edifici físic però també simbòlic d'identificació dels vilatans, al contrari de l'església de Santa Maria del monestir, totalment elitista i que exclou les masses populars. Al seu voltant hi havia les sufragànies de Sant Genís Sacosta i Lloret Salvatge, les capelles de Sant Marçal, Sant Corneli i La Pietat, l'ermita de Santa Brígida, els priorats de Sant Tomàs i el Coll i altres esglésies parroquials, com Sant Climent, tot plegat formava un entramat administratiu religiós d'una gran complexitat que va patir notables transformacions. Un mapa de la seva situació dins la parròquia ens permet veure la distribució equitativa pel territori, dins la vila i dins la vall d'Amer. Aquí només ens hem centrat en un espai geogràfic constrenyit a aquesta vall, en el tram baix del riu Brugent, quan es va eixamplant a mesura que avança lent fins a desembocar al Ter, però el seu poder i influència com a senyor jurisdiccional s'estenia per tot el nord-est català.

L'època amb què iniciem aquest estudi està empeltada dels fets de la baixa edat mitjana, les pestes negres, els terratrèmols, el decaïment de l'observança monàstica, la signatura de la Pau d'Amer —acte celebrat al monestir, el 1485, amb l'abat Llorenç Marull com a promotor i abanderat, que comportaria la desaparició dels mals usos; força anys abans, el 1336, l'abat Mont-rodon ja els havia eliminat parcialment— o els abats absentistes que només s'interessaven per cobrar les rendes del monestir mitjançant un procurador, sense posar-hi mai els peus. Els terratrèmols destruïren pràcticament tota la “vila vella” —cosa que va obligar a buscar un nou emplaçament per a la “vila nova”—, i mentre l'església del monestir fou reconstruïda, el claustre va romandre per sempre més enrunat malgrat els intents per bastir-lo de nou que perduren fins ben entrar el segle XVI. Tot i que el grup de monjos va ser,

en general, molt reduït —no va passar mai dels quinze membres—, va esdevenir actiu en afers privats i negocis particulars, amb tractes il·lícits amb dones, es van produir absències destacades i llargues fora del monestir sense permís, hi van haver intents d'homicidi als abats i assassinats dins la vila, tràfecs amb delinqüents i bandolers, l'observança regular va romandre totalment dins un grau insondable de confusió.

També hem pogut documentar l'organigrama monacal, com s'organitza el conjunt de monjos amb càrrecs o sense, els monjos profesos i els oficials. Tots ells —dels que hem pogut establir una nòmina aproximada per primera vegada—, des del prior, el vicari general, el cambrer, els sagristans major i menor, l'infermer, el capellà major, fins als beneficiats porcioners i simples, treballaven diàriament per al propi servei o de la comunitat, apareixen actius amb o sense l'abat —i més encara quan aquest s'absenta—, dels quals sentim el batec viu en les reunions del consell.

Un punt d'inflexió té lloc en el darrer terç del segle XVI, en una sèrie de fets successius: el 1573 va tenir lloc la primera visita pastoral en què els monjos mostraren la seva oposició al bisbe de Girona, i es començà a reivindicar un suposat passat imperial o reial del monestir; el 1579 mor l'últim abat comanador, Francesc de Giginta, després de trenta-vuit anys d'absència, no pas seguits, i s'inicia una època de seus abacials estables i amb residència de l'abat; el 1592 el monestir de Roses és unit al d'Amer, les seves rendes en depenen i els monjos s'han de traslladar a residir a Amer; i el 1597 es documenten al monestir les primeres constitucions impreses de l'orde, amb una necessitat urgent de reforma.

Al segle XVII, a mig camí de la normalitat monàstica —amb una comunitat estable i uns abats residents—, els conflictes bèl·lics tenen com a escenari la vila i el monestir d'Amer; trasbalsen la vida quotidiana dels amerencs i trenquen aquesta estabilitat tan desitjada. El 1640 sojornen a la vila i s'instal·len dins l'església del monestir, perseguits pels vilatans, els soldats del terç de Juan de Arce, de tornada de Sant Feliu de Pallerols quan anaven cap a Mallorca, Sils i Santa Coloma de Farners, on destruïren i cremaren esglésies. El 1657, els enfrontaments entre miquelets francesos, catalans i espanyols van ocasionar la destrucció de l'església de Sant Miquel. I encara el 1696 els francesos envaïren, saquejaren i cremaren sistemàticament la vila, el monestir i la majoria de masos de la vall, fets que els notaris titulen "saco y crema de Amer", en el que podríem qualificar d'*annus horribilis*. Sens dubte, aquests gravíssims fets tingueren enormes repercussions: primer, pel que fa a la vida parroquial, quan l'església del monestir hagué d'assumir definitivament, després de diversos intents de reconstrucció de

Sant Miquel per part de les autoritats episcopals fins al segle XVIII, la seva funció parroquial, no sense topades amb l'abat. Segon, pel que fa a la vida social i econòmica, a nivell particular, amb la reconstrucció de la majoria de les cases, i a nivell col·lectiu, amb l'endeutament de la universitat a llarg termini. Tercer, aquests fets bèl·lics van tenir profundes repercussions morals, amb el desenvolupament d'un sentiment antifrancès i antiespanyol. Paral·lelament, cal consignar el flagell de la pobresa i la fam, a voltes crònica, que es resol, eventualment, amb la creació de causes pies per maridar donzelles, d'almoines de pa cuit i amb un incipient sistema hospitalari per a pobres.

Al segle XVIII, i potser algunes dècades abans, trobem una bona colla d'abats benefactors, il·lustrats, dominants i reivindicatius dels seus privilegis, papals o reials, no gaire coneguts. Això els anima a la confrontació amb les dignitats episcopals gironines i vigatanes, que podem seguir en plets i judicis, per tal de demostrar el seu poder i força, per exemple en la pretensió de visita pastoral al monestir, en la jurisdicció sobre el santuari del Coll, en l'ús de les insígnies episcopals dins i fora del cenobi, o bé en la reivindicació del dret de nomenar rectors a diferents parròquies.

La vila o el monestir? Vet aquí la qüestió. I encara podríem anar més enllà i afegir a aquesta pregunta la parròquia i la vall. L'historiador gironí Joaquim Botet i Sisó (1911) fins i tot atribueix l'origen de la vila al monestir: "L'any 1835 quedà suprimit lo monestir d'Amer, al qual la vila li devia la seva existencia y lo desarrotllo que havia obtingut."¹⁶ Aquests àmbits d'actuació apareixen perfectament delimitats, ben separats i definits. La vila es veié suplantada pel monestir i depenia del cenobi. No hi ha dubte que el poble neix, creix i sobreviu a l'ombra allargada del monestir. Un dels punts més destacats és el que oposa i enfronta el monestir amb la vila, sovint les seves relacions apareixen contraposades i els seus poders i interessos són totalment divergents: la vila és l'element que aglutina el poble menut i pren la forma de la universitat o consolat, i el monestir, encarnat en la figura de l'abat, esdevé l'omnipresent senyor feudal, molt després de l'abolició dels mals usos i la remença. En el fons, és un estira-i-arroña entre dos poders, el civil i el religiós, entre un sentiment comú, de pertinença a una col·lectivitat, envers un sentiment individual i particular, que esgarra i s'apodera del que pot. La població d'Amer també participava i s'implicava directament en el calendari litúrgic i en els actes festius i religiosos organitzats pel monestir, amb l'assistència als oficis i a les nombroses processons, eren membres de les confraries, feien donacions i petits

16. BOTET i SISÓ 1911: 272.

llegats testamentaris o fundaven aniversaris i misses. La documentació ha demostrat que, d'altra banda, els fets que s'esdevenen a la vila i al monestir tenen un efecte de reciprocitat.

No voldria deixar de donar el més profund i sincer agraïment a una sèrie de persones que han fet possible aquest projecte i treball, almenys en alguna part. Primer de tot, a la Fundació Noguera: a tots els membres del tribunal que van atorgar-me la XVII Beca d'Història Moderna i Contemporània (2007) que ha fet possible la investigació i aquesta magnífica edició. A Maria Garganté, que m'ha mostrat el camí de la confiança. A Anna Bayés, perquè s'ha llegit el projecte original, la primera aproximació a la idea primigènia. A Josep Puigdemont, perquè m'ha fet de guia i m'ha acompanyat pels "carrers de la història" d'Amer de manera apassionada. A Joan López, que em va obrir amablement el seu arxiu fotogràfic. Al professor Joaquim M. Puigvert, director de la meua tesi doctoral, perquè ha confiat en mi com a investigador des del primer moment i m'ha estimulat en la recerca històrica, que continua fins avui. A Xavier Targa, l'excalcalde d'Amer, perquè m'ha escoltat i ha compartit les meves idees sobre la millora i difusió del conjunt monumental de la vila monacal. A Isidre Prades que, a més de servir-me amablement la documentació de la notaria d'Amer de l'Arxiu Històric de Girona, m'ha fet aportacions crítiques i constructives. Als arxivers Albert Serrat, de l'Arxiu Diocesà de Girona, Rafel Ginebra i a mossèn Miquel dels Sants Gros, de l'Arxiu Episcopal de Vic, i al pare Marc Teixonera i a Àngels Rius, responsables de l'Arxiu i Biblioteca de Montserrat, que m'han ofert tota la documentació possible. A l'arquitecte Joan L. Frigola, que m'ha facilitat informació de la reforma del monestir i ha compartit amb mi els records quan exercia d'arquitecte municipal a Amer. A la companya retrobada Sònia Masmartí, amb qui he compartit, des dels "nostres" monestirs, l'estima per la recerca d'un tema comú. A Ignasi Fernández Terricabras, que ha acceptat amablement la redacció del pròleg després d'haver fet el seguiment de la investigació i mil suggeriments. A Salvador Vega, Elvis Mallorquí, Lluís To, Enric Sagner, Fina Carreras, Elisabet Marcó, Merche Ginés, M. Teresa Solà i Marta Blanc, que s'han llegit totalment o parcialment el text i m'han ajudat en la confecció de plànols i imatges, fent aportacions constructives i fonamentals. I finalment, a tota la meua família, que m'ha donat suport en tot moment en aquest difícil camí de la història, a nivell professional, però enriquidor, vital i polèmic, a nivell intel·lectual. Malgrat l'ajuda inestimable de tots ells, l'atribució de cadascun dels errors és únicament meua.

Per acabar, reprenem les paraules de Josep Pla: "La duració més que mil·lenària del monestir d'Amer, ¿ha produït alguna cosa lligada

amb els interessos generals del país? ¿Ha produït algun llibre, algun testimoni de la seva existència? El fet està per veure”.¹⁷ Aquí podrem jutjar-ne els resultats.

LA HISTORIOGRAFIA: ENTRE LA HISTÒRIA, LA LITERATURA I L'EXCURSIONISME

La historiografia sobre el monestir d'Amer és relativament curta, escassa i tardana, i encara ha avançat de manera molt parcial i a batzegades en els últims anys. Almenys fins a la tesi doctoral d'Esteve Pruenca (1966), les notícies publicades sobre el monestir es limiten a esments —més o menys breus i d'altres de més generosos—, per això és difícil poder-la encabir dins el concepte pròpiament entès com a historiografia, ja que s'hi barregen elements de diverses disciplines, propis de la història de l'art, la literatura i l'excursionisme.

De passada hem de citar la *Crónica General de la Orden de San Benito* (Madrid, 1610) d'Antonio de Yepes —tot i que segons diu ell mateix mai va venir a Catalunya i a penes va consultar documents originals—, que se serveix de la *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (Girona, 1602) del dominic Antoni V. Domènec, la *Crónica Universal del Principado de Cataluña* (després de 1609) de Jeroni Pujades, *La Perla de Cataluña* (Madrid, 1677) de Gregorio Argaiç i la *Corona Benedictina*, de Bonaventura Tristany (Barcelona, 1677), dins el grup que podríem anomenar d'historiografia moderna barroca de tipus panegíric del segle XVII.¹⁸

Reprenen l'estudi del cenobi, molts anys després, amb un afany enciclopèdic i monumental —en unes col·leccions que volen incloure tots els monestirs espanyols i catalans—, Enrique Flórez i José de Canal amb l'*España Sagrada* (volums 43 i 45, 1832), Jaime Villanueva al *Viage literario a las iglesias de España* (volum XIV, 1850: *Viaje á Gerona*), Gaietà Barraquer a *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (volum I, 1906) i Francesc Monsalvatje a *Los monasterios de la diócesis gerundense* (volum XIV, 1904) i el *Nomenclátor histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia de Gerona* (1908).

Aquest darrer grup és particularment destacable perquè es troba amb els efectes pràctics de les desamortitzacions liberals, en ple segle XIX, que viuen i senten amb passió. Jaime Villanueva va dir que “mas alegre y provechosa fué la detención de cinco dias en el monasterio de Amer”, abans de 1808 (?), i es queixava dels autors de la recerca

17. PLA 1981: 413.

18. ALBAREDA 1933.

de l'*España Sagrada* i la comparava amb Sant Esteve de Banyoles, del qual s'havien escrit moltes pàgines mentre que del d'Amer només una, “siendo los archivos de ambas casas igualmente ricos y fáciles de registrar”. Així doncs, Villanueva va aprofitar per investigar profundament, interessat per demostrar els orígens imperials —Carlemany, Carles el Calb i Lluís I el Pietós—, va emprar documentació nova i “autèntica”. Gaietà Barraquer es va passejar pel monestir el 20 de juliol de 1897, i en va fer unes descripcions acuradíssimes de tots els espais i elements que hi va veure, cosa que ens permet establir un moment precís, fins i tot un *locus amoenus*, gairebé idíl·lic o verge. Francesc Monsalvatje, per la seva banda, pogué consultar l'antic arxiu del monestir, ja dispers i errant, en el moment que es trobava dipositat temporalment a la seu de la Delegació d'Hisenda a Girona.

L'arquitectura romànica va atraure l'atenció dels excursionistes, arquitectes i historiadors de l'art. A la vila van arribar-s'hi, per exemple, procedents de Barcelona i en nom del Centre Excursionista de Catalunya o de l'Associació Catalana d'Excursions, Ramon Arabia i Arthur Osona, entre d'altres, entre 1876 i 1882. Les seves anotacions prenen com a “guia turística” o “manual” de referència l'obra de Jaime Villanueva, que així citen, i responen més a comentaris subjectius que a un interès científic. Així Artur Osona deia:

tot seguit visitarem la iglèsia parroquial de Santa Maria, antigament celebrat Monastir de Benedictins, que fou edificada segons tradició per Carlo Magne, si bé jo crech que deu ésser del sigle ix al x. És de tres naus, sostingudas per vuyt arcadas ab trenta duas columnas; la ignorància y lo mal gust de un rector feren pintarla desfigurant completament son caràcter. En lo altar del Roser, a la dreta del creuher, vegérem alguns retaules bastant bons, del sigle xvii; en la plassa, duas casas gòticas; en altres carrers, alguns finestrals de meteix estil; y en una casa de la plassa que fa cantonada, sobre de la porta, una inscripció hebràica. En la Casa de la Vila se conservan quatre retaules gòtichs procedents del Monastir.¹⁹

La visita que feren els socis Antoni Aulèstia i Pijoan, que en faria alguns dibuixos, conservats a la Biblioteca de Catalunya, un tal Gich i mossèn Antoni Vergés, el 1881, segueix el mateix esquema: primer, entreveuen un remotíssim origen històric i, segon, consideren el romànic com l'art més pur i autèntic, adient al caràcter dels catalans, adulterat i transformat pel mal gust de les aportacions artístiques posteriors:

19. OSONA 1882.

Al endemà, dia 6 [de setembre], de bon matí, acompanyats de dit senyor [D. Domingo Puignou, professor de primària] visitaren la casa de la vila, en la qual se guardan quatre baixos relleus sobre fusta representant escenas bíblicas, obra de clàssich estil segurament d'algun distingit artista del segle XVIII. Després passaren a saludar al Sr. Rector, Reverent D. Miquel Misser, qui los rebé atentament, mostrantlos una creu de pedra d'excelent gòtich que té recullida y destinada a figurar en lo centre del cementiri a qual arreglo va a procedirse. Anaren després a la iglésia parroquial, únich resto del antiquíssim convent de Sta Maria de Amer, qual existència data del temps de la reconquesta. Lo temple és d'arquitectura romànica, ab tres naus de canó seguit, separadas per sis grupos de quatres columnas aisladas cada hu, tres per part, que descansan sobre altres tants basaments quadrats. L'aspecte que presenta aqueixa particularitat arquitectónica és altament nou, havent donat lloch a la tradició, de que se'n feu eco lo P. Villanueva, de que dits grupos de columna seran antiguament pilars macisos, y que l'abat Climent, que morí en 1701, los feu buidar, dexanthi las quatre columnas en cada hu pera major comoditat dels fidels. L'operació que per lo atrevida y casi impossible fa desde'l moment dubtar de la veritat de la tradició, no ve tampoch confirmada per cap detall ans al contrari los que presentan las columnas inclinan a creure que formavan part del primitiu plan de l'iglesia. En la meteixa son de notar los retaules del altar del Roser, ben fetas pinturas del segle XVI, y una pica de batejar antiquíssima.²⁰

Ramon Arabia continua en el mateix sentit, amb un parell de diferències, considerava que l'església “més aviat és pesada, hi ha poca columna y massa pilar pera archs tant robustos: a més, està completament desfigurada per barrocas pinturas”, i que “no és admissible lo que atribueix per tradició Villanueva al abad Climent († 1701), de haver fet buydar ditas columnas en lo macís dels pilans, primitivament quadrats de dalt a baix”,²¹ sinó que les considerava romàniques, equiparables i similars als pilars i columnes de Sant Pere de Rodes (!).

També Josep Puig i Cadafalch, en col·laboració amb Antoni de Falguera i Joan Goday, seguint els camins de l'excursionisme que per meteren el coneixement del territori i de la seva història —o potser més aviat el descobriment o redescobriment—, et feia estimar-la i enamorar-te'n i convertir-te en un autèntic catalanista, havia arribat a Amer atret

20. AULESTIA 1878-1882: 686-687.

21. ARABIA 1882: 419.

per la fama de l'edifici monacal, tot i que segurament el considerava d'importància menor o secundària. La descripció i anàlisi arquitectònica de Puig i Cadafalch és acurada, però no hi veié cap restauració possible, en el sentit de rescatar unes primigènies estructures, més antigues, el romànic més antic que ja no existia:

Al segle XII comença a fersi adicions d'una capella adossada a la nau lateral del costat nord d'aparell ben ajustat ab tots els caràcters de l'època. L'església fou més tard molt transformada; un terratrèmol ensorrà en part el monastir en 1427; encara en temps més ençà s'hi afegiren elements neoclàssics y sobre tot se tallaren els pilars interiors aguantat-los sobre columnes. Avuy costa de decidir-se sobre son plan antich. És evident que fou una basílica de tres naus cobertes ab voltes semicirculars, sostingudes aquestes sobre pilars; un arch toral reforça la volta major. Sembla que l'obra ha estat allargada cap al frontispici. De l'època primera, atribuïbles al segle X, resten els absis ab son aparell característich.²²

A partir de 1910 —i aplicable amb tranquil·litat a Amer—, Puig i Cadafalch havia evolucionat cap a unes teories conservacionistes, amb la idea estricta del respecte als edificis, sense necessitat de buscar la unitat de l'estil, que no havia existit mai. El que ell no s'atreu a fer —una restauració amb criteri encertat— va realitzar-se ja fa uns anys, es va suprimir algun edifici —de poc valor al seu parer o encara pitjor, en abominable estil barroc— que desfigurava i amagava el conjunt harmònic dels absis de la capçalera.²³ El també arquitecte Josep Danés, tenint en compte la restauració de l'església de Santa Cecília de Molló (1934-1936), comparava els desperfectes similars ocasionats pels terratrèmols a Amer:

Presenten ací una mostra dels efectes d'aquest sacsejament, en les dues fotografies adjuntes —que no hem localitzat—, de l'absis de Santa Maria. En la de conjunt pot veure's el gran desplom que presenta una de les cantonades, ço que a la vegada podria considerar-se com a causa i com a efecte de l'esfondrament de la volta, que es recolzava en el mur. L'altra fotografia és el detall de la part baixa d'aquest absis, en un lloc proper a la cantonada referida: la forta batzegada del terratrèmol, en transmetre's de la terra a la construcció, troba un canvi sobtat de secció i, per aquesta falta d'uniformitat, els fenòmens vibratoris produeixen un desllorigament de les filades de la part baixa. Aquesta sotragada

22. PUIG I CADAFALCH 1983: 135.

23. MICHONNEAU 2001: 412.

es judica que fou sentida en el grau X de l'escala Rossi-Forel, en l'aleshores vila d'Olot.²⁴

La petja d'aquesta empresa —*L'arquitectura romànica a Catalunya*, publicada el 1907— va ser tan profunda i dilatada, quasi inescrutable, que ha arribat als nostres dies sota el nom d'una monumental *Catalunya Romànica* (1986-1999).²⁵ Malauradament, transcorreguts quasi deu anys des de la publicació de les pàgines sobre Amer, no hi ha hagut cap mena d'actualització ni textual, ni documental, o fotogràfica, en les noves edicions en forma de guies comarcals del romànic (la de la Selva s'editava el 2000), pràctiques i lleugeres en tots els sentits, quan s'havien portat a terme excavacions dins el recinte o restauracions dels absis, que no han estat incorporades.²⁶

La tesi d'Esteve Pruença i Bayona (1928-1985), titulada “El dominio territorial del monasterio de Santa Maria de Amer (siglos IX-XIV)”, va ser defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona a fi d'obtenir el títol de doctor en història, va obtenir la màxima qualificació el 1966. Esdevé una fita científica d'indubtable interès dins l'erm panorama científic del franquisme gironí, i mostra un punt d'inflexió en l'inici de l'interès cap a aquest monument. Aquesta tesi, malauradament, encara avui roman inèdita. El 1995 Fundació Noguera va editar bona part dels documents que havia emprat Pruença, convenientment revisats i actualitzats per Josep M. Marquès, en forma de diplomatarí.

El canonge Jaume Marquès és el primer en voler fer un història sistemàtica de la vila d'Amer, on el monestir hi tenia una àmplia presència i distinció. Va publicar un extens article als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, el 1970-1971. Les seves aportacions, però, són escasses i no van més enllà de l'afany recopilatori —vet aquí el seu mèrit— de dades geogràfiques, històriques, reals o llegendàries.²⁷

En els darrers anys hi ha hagut una renovació i cert interès pel monestir, ja no només centrat en els aspectes medievals, i ampliant el ventall cronològic, sinó també a nivell documental —en una sèrie d'articles que han anat omplint, matisant i puntualitzant aquest buit dins la seva diversitat qualitativa—, arquitectònic —pel que fa a les restauracions d'edificis— i arqueològic —en dues campanyes d'excavació d'urgència. Tot i que els esforços per contrastar la documentació amb l'arqueologia no s'apliquen de cap manera. Aquest conjunt heterogeni i dispar ha constituït, sens dubte, un pòsit, un punt de partida, un munt de pistes que cal seguir i desenvolupar.

24. ACGAC, Fons Josep Danés, Expedient de Santa Cecília de Molló, juny de 1934-1936.

25. VIGUÉ 1991: 249-260.

26. PLADEVALL 2000: 125-129.

27. MARQUÈS 1970-1971 i 1990-1991.

L'ESPAI I ELS HOMES:
DOMINIS, PROPIETATS I MONJOS

EL DOMINI TERRITORIAL I JURISDICCIONAL DEL MONESTIR

ELS PRECEDENTS MEDIEVALS: ELS ORÍGENS

L'acta de consagració de la primera església del monestir d'Amer (949) constata l'atorgament de terres i possessions per part del comte de Barcelona, Borrell II, i del bisbe de Girona Gotmar, que presidia l'acte: els delmes i les primícies de la vall d'Amer —que incloïa Lloret Salvatge—, aous i altres terres de la vall d'Anglès —Sant Julià de Llor—, les terres d'on havia sorgit el primer cenobi, a Sant Medir —pels volts de 830—, així com les cel·les o esglésies de Sant Medir, Amer, Sant Andreu de Terri, Colomers, Càrcer, Santa Maria de la Cellera d'Anglès i Osor.

El patrimoni del monestir cal cercar-lo en les donacions i llegats que feren comtes, clergues i particulars en els segles X, XI, XII i XIII: Sunifred de Besalú (966), Borrell II, comte de Barcelona, Girona i Urgell (993), Guilmon (986), Sunifred de Lluçà (988) i Ponç de Girona, cabiscol de Girona (1064), a més dels llocs esmentats anteriorment, s'atorguen terres a Sant Joan de Fàbregues, Susqueda, Sant Gregori, Cogolls, Ordeig, Bolós, Entrepèreres i Sant Feliu de Pallerols. El monestir va comprar possessions a Fontclara, Sant Julià de Boada, Pantaleu i altres llocs veïns (1195), Sant Climent, Constantins, Llorà, les Serres, Granollers de Rocacorba i Sant Gregori (1208). Tal com manifesta Josep M. Marquès, era “un patrimoni prou dispers per poder-lo gestionar amb eficàcia”.¹ La jurisdicció sobre la vila d'Amer, en principi de titulació reial (1274), va ser venuda als monjos per 23.000 sous, per això s'hagueren de vendre possessions de Sant Hipòlit de Voltregà i van haver de demanar préstecs amb interessos pel valor de 3.000

1. PRUENCA 1995: 15.

sous anuals. Segurament aquest fet marcà les finances monacals en els segles xiv i xv, ja que és llavors quan està en bancarrota, plena de deutes i és quasi insolvent.

Un any clau és el 1188, quan el papa Climent III va confirmar les possessions del monestir: onze esglésies i catorze alous. Les esglésies eren les de Sant Medir, Sant Andreu de Terri, Colomers, Càrcer, Lloret Salvatge, Sant Genís Sacosta, Santa Margarida —de localització imprecisa—, Cogolls, Ordeig, Sant Vicenç de Vilarasau —prop de Santa Maria d'Oló— i Santa Maria del Coll, per les quals l'abat, com a senyor eclesiàstic d'aquestes parròquies, tenia la potestat de nomenar-ne o presentar-ne rectors, a més de Sant Miquel d'Amer, Sant Climent d'Amer, Sant Julià de Llor i Colomers.

El monestir també posseïa jurisdicció per nomenar el batlle de sac d'Amer, càrrec que ja existia a la segona meitat del segle xii, que podia cobrar drets sobre el mercat a Gurb, Jafre, Ordeig, Fontclara i Cogolls i Llorà, una de les jurisdiccions més extenses. La senyoria sobre l'aigua de la vila, el riu Brugent o riera d'Amer, els seus afluents —torrents de Terrats, de les Encies, de Siubès, del Clot de les Banyes, de la Blanquera, de Can Catau, del Raiolet, etc.— i els canals construïts va ser atorgada a l'abadia pel rei Joan I (1389) i fou objecte de nombrosos plets, des del dret de construir i establir-hi molins fins a donar permís per regar i pescar.

TERRES I MASOS

El paisatge agrari de la vall d'Amer coincideix amb la resta del territori nord-est català, de la Catalunya Vella i dels masos, pel que fa als productes de cultiu.² Predominava l'agricultura de secà, amb cereals, el més important dels quals era el blat, que ocupava grans extensions de terreny. Mantenia, però, algunes diferències i particularitats, fruit de l'especialització local i regional iniciada al sis-cents, amb abundància de castanyedes i avellanedes que s'alternaven amb camps de blat, oliveres, vinyes i boscos, cada vegada més reduïts al llarg del set-cents. Tan sols podem dir que l'abat posseïa bona part dels boscos de la vall, per exemple s'esmenta "lo Bosch de l'abat" a Sant Martí de Castellar (1754), però també la universitat i l'hospital tenien algunes castanyedes per a ús comunal. Per exemple, l'almoïna del Cortó havia adquirit una "terra de oliveras" prop de la capella de la Pietat (1486). La presència de ceps i sarments no devia ser prou important més enllà del segle xvi, quan la universitat imposava el vintè sobre els raïms (1555)

2. CONGOST 1991: 78-83 i 2003.

o el beneficiat Antoni Oliveres establia “les Coromines ab los raïms grechs” (1604). Posteriorment, hem de pensar que la presència de la vinya s’anà reduint en extensió, pel clima fred, i s’anà limitant a les vores dels camps de conreu. Olivers i ceps es trobaven esparsos, encerclant terres o conreus associats.

Hi havia dues àmplies zones dedicades a l’agricultura de regadiu, conegudes com les “hortes de regadiu”, concentrades sobretot al nord-oest i al sud-oest, i petites parcel·les, que envoltaven la vila i el monestir per tots quatre costats, amb policultiu —melons, cogombres, carbasses, albergínies, naps, alls, cebes, enciams, escaroles, faves i arbres fruiters, entre altres. A la part alta o superior prenia l’aigua del riu a l’alçada del molí d’Oliveres, seguia avall fins arribar al molí d’En Benet, avui de Bellvespre, i d’allà s’endinsava per la vila, d’on sortien nombrosos canals, en l’actualitat parcialment conservats, alguns a la vista i altres encara en ús, dels quals ens han quedat alguns topònims clarament identificatius, per exemple l’actual carrer de la Sèquia. Aquests ramals servien per regar les famoses hortes del monestir —que no imaginem que treballessin directament els monjos—, però també s’hi annexaven rentadores, saboneries, tints, etc. El canal principal s’anomenava Rec dels Molins, i tot plegat conformava una extensa i complexa xarxa, de vital i extrema importància econòmica i social per a la vila. Hi ha algun moment puntual d’intenses plogudes, amb riuades que van causar desperfectes a la vila i al monestir. El gener de 1618 l’abat Copons es queixava que l’aigua havia inundat els horts del clos del monestir deixant-los impracticables, motiu pel qual s’hagué de renegociar i reduir els censos que pagaven, per exemple, Jeroni Canadell Trullàs, pagès, i la seva esposa Caterina, fet que havia causat la ruïna del palau abacial. Tot i les poques innovacions tecnològiques de l’època moderna aplicades a l’agricultura, amb una producció basada en l’extensió, destinada a l’autoconsum, creiem que els abats van afavorir les millores en el sistema de regatge per millorar la productivitat, per controlar el treball i per diversificar la producció.³

La part inferior de la vila, en direcció al riu i cap a l’est, prenia l’aigua que venia de la part superior o l’agafava directament de la Riera d’Amer, així es formava una segona i immensa xarxa de canalitzacions que s’estenia a banda i banda del riu fins a Sant Climent i Sant Julià de Llor. Aquesta zona ja s’anomenava les Malloles o Pla de les Malloles al segle XVIII, un topònim que ha romàs fins avui, segurament la part més plana i fèrtil de la vall, en referència a unes vinyes plantades a l’alta edat mitjana. Una de les més grans transaccions tingué lloc el

3. CONGOST 1991: 75 i FERRER 2008: 64.

1760-1761, quan el capítol va decidir vendre setanta-cinc feixes de regadiu, situades a les hortes inferiors, sota el Rec del Molí, pertanyents al mas Saliteda, per 5.351 lliures 17 sous i 2 diners.

Tres personatges destacats s'hi van referir de manera coincident. Un monjo del monestir (després de 1725) digué que:

los rentadores y abeuradores per las cavalcaduras se han format cerca lo camí real en la azèqia del molí, estant en bona forma, hi ha tres centas vessanas de horta de regadiu, hi ha també moltes terras de secar, cultivas, de viña, oliveras y fruyters, molts boscos de brolla de alsinas y roures, avellaners, y en particular molta castañeda.⁴

Francisco de Zamora (1783-1790) ho explicava de la següent manera:

Todo el territorio forma una vega estrecha, pero llana y bien aprovechada, regándose con las aguas de la riera, que sacan por medio de una grande presa, muy bien construida; con cuyas aguas se mueven igualmente dos batanes y un molino de harina. Se cogen todo género de frutos, aunque ninguno en grande abundancia; a saber: trigo, poco vino, aceite, mucha fruta de todas clases, bastantes castañas y avellanas, cáñamo y algún lino. Hay en el pueblo varios tejedores de cáñamo y de lana, cuyo ramo, si se fomentase, empieza a ser objeto.⁵

I Pascual Madoz (1845) afegia que:

el terreno es en su mayor parte muntuoso, á escepción de unas 200 vesanas de regadio que es llano; tiene unas 400 de cultivo, plantadas de viña, avellanos y olivos; abundan en bosques de encinas y castaños, de los que se sacan madera y carbón. Pasa por su derecha un riachuelo llamado Amer, que proporciona riego suficiente, y de movimiento a un molino harinero, uniéndose al Ter, que cruza el término.⁶

LES RENDES SENYORIALS

D'antuvi, les rendes senyorials són difícils d'estudiar i concretar.⁷ En el monestir d'Amer, com a la majoria de monestirs, cal tenir present

4. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aguas del abat de Amer*, núm. 56, [després de 1725], full solt.

5. ZAMORA 1973: 300.

6. MADOZ 1845: 244.

7. CONGOST 1991: 135-139.

la procedència i el destí de les rendes. Cal separar els negocis comuns, de tots els monjos, que compartien i gestionaven col·lectivament, i els privats i individuals de cadascun, particulars de cada oficial, que l'abat concentrava majoritàriament i que es coneixia amb el nom de men-sa abacial —l'ingrés més substanciós— i el pagament de les porcions monacals era la despesa més onerosa.

Cal, també, separar, la tipologia de les rendes, en espècies i en diners, procedents dels establiments de masos i terres. Els censos en espècies van continuar essent majoritaris i voluminosos, segurament de poc valor, en comparació dels delmes, i tenen l'origen en la fundació del monestir. L'abat posseïa els delmes de la parròquia de Sant Miquel, que eren una part ben sucosa dels seus guanys, i, en menor mesura, la prestació de treballs personals, per exemple la “mula de l'abat”.

Els arrendaments de les imposicions de la carnisseria i la fleca van ser una tercera tipologia d'ingressos: serviren per alimentar els monjos gratuïtament o a baix cost. Entraven en competència amb les mateixes imposicions de la universitat. Els abats van aprofitar al màxim el dret i domini sobre l'aigua de la vall: obligaven els pagesos a anar a moldre a uns determinats molins —de destret—, en permetien la construcció de nous —drapers o esmoladors—, vigilaven els aigualeixos, invertien en la confecció d'un sistema de canalització per a recs prop de la vila derivat del rec de molins i, fins i tot, esmerçaven els diners en ponts i camins per millorar les comunicacions. Si ens hi fixem, doncs, el domini de l'abat —real o imaginari— s'estenia a bona part de les activitats econòmiques de la vila, en un afany de control i vigilància.

No és fins al segle XVIII que podem establir amb més precisió els conceptes i el volum de les rendes en diners, i les despeses —tot i que no formen part de les rendes—, quan l'abat Miranda en va fer un recompte:

Ingressos i despeses ordinaris del monestir d'Amer (1740)

<i>Ingressos</i>		<i>Despeses</i>	
Delmes i censos de grans d'Amer: -180 faneques de blat -150 faneques de sègol -150 bótes de vi	4.500 rals 1.600 rals 500 rals	Porcions monacals en espècies (144 faneques de blat)	3.582 rals
Altres censos i espècies	2.000 rals	Porcions monacals en moneda	4.806 rals
Col·lecta de Colomers	5.000 rals	Porcions als escolans (14 faneques de blat)	350 rals

<i>Ingressos</i>		<i>Despeses</i>	
Col·lecta de Sant Medir	1.680 rals	Vestuari dels beneficiats	100 rals
Delmes i censos de Roses	3.700 rals	Almoina als 12 apòstols	72 rals
Renda del comte d'Empúries	400 rals	Vi blanc per misses	168 rals
Renda del priorat del Coll	500 rals	Festa del Corpus Christi	100 rals
		Taxa de religió i noviciat	300 rals
		Quart i "escusado"	500 rals
		Almoina per septuagèsima (6 faneques de blat)	150 rals
		Dret de la col·lecta dels delmes d'Amer i Sant Medir	1.040 rals
TOTAL	19.880 rals		11.168 rals

AHG: Notaria d'Amer, Francesc Claramont. *Manualis*, Am. 421 (1740), [1740, febrer, 3], f. 337v-339v.

El balanç és positiu —8.712 rals—, però cal restar-hi un seguit de despeses extraordinàries:

A más de los gastos arriba expressados tiene obligación el Abad de ir de tres en tres años al Capítulo General de la Religión, en quien ha de comparecer con bastante y lustrosa familia, que entre ir y venir se gastan más de mil y quinientos reales, y de seis en seis años al Concilio Tarraconense, en el qual se acostumbra estar dos meses y más con la familia necesaria para el decoro de la dignidad, donde se gasta lo que se puede discurrir. Tiene tambien precisión aunque sea corta la renta de dar todos los días limosna a la puerta del Palacio, con la qual se gastan todos los días tres reales sin otras limosnas extraordinarias que se ofrecen entre años. Y finalmente ha de mantener siempre reparado el Palacio con lo que se gastan cada año muchos reales.⁸

També hi hem d'afegir els ingressos extraordinaris que no formaven part de les rendes abacials, sinó de la caixa comuna. Des de finals del segle XVIII s'anà introduint, progressivament, la moneda, fruit d'unes necessitats espirituals imposades: els censals per pagar les misses de difunts. La instauració de sufragis i aniversaris prengué una gran volada a partir del culte a les ànimes del purgatori, i respongué, al cap i a la fi, a una urgència econòmica.

8. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 421 (1740), [1740, febrer, 3], ff. 337v-339v.

La gestió d'aquestes rendes senyoriales va fer necessària una complexa trama administrativa i burocràtica que comprenia diferents nivells d'organització. Primer, la creació d'una caixa comuna. Segon, el servei de personal eficaç, conformat pels mateixos oficials del monestir o procuradors contractats. Tercer, la confecció d'un arxiu per guardar-hi i centralitzar la documentació. Tot plegat, elements que conformaven la lluita jurídica de preservació del patrimoni, de la tenacitat dels abats per mantenir-lo, l'única via possible per a reivindicar el domini directe, la seva propietat i els drets que se'n derivaven. El monestir d'Amer va aconseguir mantenir i preservar a l'època moderna un patrimoni format a l'època medieval, gens negligible, del qual era plenament conscient.

A mesura que s'anà complicant la gestió de les rendes senyoriales, va augmentar la conflictivitat social i calgueren mesures coercitives —amenaces verbals, judicis o s'havia d'emprar la via de la Reial Audiència. Un moment decisiu tingué lloc a la segona meitat del segle XVII, amb les guerres amb França. L'arribada de grans contingents de soldats —espanyols o francesos—, els consegüents allotjaments i la destrucció a causa del conflicte bèl·lic provocaren la reducció de la renda senyorial, ja que els primers afectats van ser vilatans i pagesos de mas. La substitució dels censos en espècies pels censos en diners —des de finals del segle XVII—, tingué efectes negatius en els ingressos del monestir per la devaluació de les rendes monetàries a causa de la inflació. Els pagesos de mas hagueren de fer un esforç considerable per sobreposar-se. D'una banda, l'agregació de terres i masos rònecs permeté l'ampliació de la superfície agrària, cultivable i forestal, després de les pestes negres dels segles XV i XVI.⁹ De l'altra, van aparèixer noves clàusules en els contractes de masoveria i establiments de terres al·lusius a les noves prestacions bèl·liques del segle XVII. Els abats estigueren atents a aquestes ampliacions i les recuperaren emprant vells capbreus, tot i que els pagaments resultants foren petits.

Els capbreus

Els nombrosos capbreus conservats del monestir d'Amer —avui repartits entre l'Arxiu Diocesà de Girona i l'Arxiu de la Corona d'Aragó— ens permeten conèixer les possessions territorials del monestir escampades per la geografia del nord-est de Catalunya, en una àmplia cronologia que va del segle XIV —el primer té lloc en la data tan primerenca de 1320, just a l'inici de la crisi baixmedieval— fins pels volts de les desamortitzacions, l'últim correspon al 1833. Al segle XV hi hagué

9. BLANCO 2002 i 2003.

un gran buit, o almenys una baixada considerable, i només coneixem els capbreus dels abats Bernat Ferrer (1444) i Llorenç Marull (1497); per a la resta de segles, la capbreuació és una pràctica regular i continuada. Des de la sentència arbitral de Guadalupe (1486), els pagesos disposaven de cinc anys per ratificar els capbreus;¹⁰ precisament, el 1514 i 1518 el bisbe Boïl manava a l'abat capbreuar els censos i rèdits no realitzats des de feia vint o trenta anys.

El recompte dels capbreus per segles i per poblacions o parròquies dóna un clar avantatge als abats moderns: és sobretot a la segona meitat del segle XVI —amb els abats Giginta i Boscà—, a la segona meitat del segle XVII —Joan A. Climent— i a mitjan segle XVIII —Miranda i Queralt— que s'actualitzen aquests documents; mentrestant, a les actes notariales se n'esmenten molts altres dels quals no tenim la prova física. La periodicitat, a semblança de Sant Benet de Bages, ens indica que es redactaven cada trenta, quaranta, cinquanta o setanta anys, en funció de cada lloc.¹¹

La geografia de les capbreuacions i dels territoris va ser molt àmplia. Comprèn un gran nombre de viles, municipis i termes concentrats a la diòcesi de Girona i al nord de la de Vic, seguint més o menys l'entorn immediat del monestir, la parròquia, el terme i la vall, fins allunyar-se considerablement per arribar a l'Empordà. Al segle XVI es van incorporar les possessions del monestir de Santa Maria de Roses —de l'abadia, la vila i el terme de Roses— i també les possessions de Castelló d'Empúries i Peralada. Així doncs, els capbreus foren redactats segons el concepte, si feien referència a la senyoria i a les rendes —amb una sèrie de drets senyorials i obligacions comunes a tots els vassalls emfiteutes, per exemple, de la vila—, i segons la zona on s'ubicaven, es diferenciava, per raons pràctiques, entre la vila i el terme; era ben clar en el cas d'Amer, perquè s'hi afegia la vall. En alguns casos anaren acompanyats de plànols; per exemple, en el cas del Marquès d'Aguilar.

Els treballs de Joan Blanco sobre capbreus medievals d'Amer són un excel·lent punt de partida. Va estudiar els de 1392, 1442, 1503 i 1567, complementats, a voltes, per dos més de 1597 i 1742-1744, els fons notariales i els pergamins del monestir. La sentència arbitral de Guadalupe (1486) va confirmar l'obligació pagesa de capbreuar a requeriment senyorial. S'obligava als seus habitants a capbreuar les possessions del monestir amb l'objectiu que se'n reconegués explícitament la propietat directa i els drets per tal de preservar-ne la memòria; en definitiva, les confessions reconeixen la dependència personal a l'abat

10. OLIVARES 2000: 265-271.

11. SERRA i SELLARÉS 2006: 39-40.

d'Amer, o sigui, el domini directe de l'abat i del monestir d'Amer sobre el mas. L'abat està més interessat en la tinença i el conreu, o sigui, en la producció de la terra, més que no pas en la servitud personal del tinent.¹² Els capbreus són cada vegada més complets i exactes; així, el de 1567, referent a la vall d'Amer, reconstrueix la història de la transmissió jurídica del domini útil, s'hi indiquen els noms dels propietaris, les dates de les alienacions, els notaris i precisa les afrontacions de les parcel·les amb exactitud, tot i que l'estructura de les confessions segueix essent la mateixa.¹³ La importància d'aquests documents, doncs, és tan gran que en les visites claustrals es demana: "Quod capibrevia et alia instrumentas Monasterii stant bene custodita et in loco tuto et securo" (1527). El 1531 es deia que tot el patrimoni de la mensa abacial, com la de tot el monestir, restava junt, sense que s'hagués hipotecat, alienat o obligat d'una altra manera, i tots els capbreus restaven resguardats.

A les capbrevacions modernes i en els establiments de masos i terres, l'emfiteuta reconeixia l'abat com a senyor directe, s'acreditava la subsistència dels seus drets, s'esbrinaven transmissions en què no s'havia pagat el lluïsmes i es continuava emprant un llenguatge feudal. Tant els homes de mas del segle XVI com del XVIII fan servir la fórmula de reconeixement d'"home propi" de l'abat o l'abadia; per exemple, el 1717, el cirurgià Joan Beuloví i Miró reconeix que és "home propi" de l'abat segons un capbreu de 1335, a més del "tall de la franquesa". La redacció d'aquests documents s'iniciava amb la "causa de capbrevació", en la qual el senyor directe feia reconèixer el domini directe, liquidar censos endarrerits, pagar lluïsmes i altres drets dominicals i complir amb l'obligació d'amortitzar i justificar els drets de l'emfiteuta. Així, l'abat Joan Boscà va iniciar un capbreu el 1598 amb aquesta finalitat, evitar la morositat dels anys anteriors, després que el seu antecessor Francesc de Giginta tingués molts problemes amb la universitat de la vila per cobrar pagaments —tasques i delmes— endarrerits. El 1610, després de la mort de l'abat Puigmarí, el prior encausà la capbrevació a la universitat:

Jo, Joan Bonet y Gallissà, balle real de la vila y vall de Amer, concedeix territori al infermer, eo a son legítim procurador, pera que pugua capbrevar y fer regonèixer qualsevols drets dominicals, hòmens propis, honors, drets y pòsons. tocans y al directe domini o altrament a dit offici de aquells o aquellas fiat large y pera crear nùncios *et ora ad dictum iudicium capibrevationis dependentia emergentia et incidentia*.¹⁴

12. BLANCO 2002 i 2003.

13. BLANCO 2002: 36.

14. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Procolum sive saquela*, Am. 273 (1610-13), [1611, març, 10], f. 56v.

Pràcticament, cada un dels abats que entrava al monestir començava el seu mandat amb una capbreuació; si la seu abacial no estava ocupada, els priors s'encarregaven de fer capbreus, el cambrer Jaume Benet (1581) o l'infermer Bernat Pons (1611). El sentit era profund, ja que significava la renovació del domini, la conservació de la senyoria i de rendes sobre jurisdiccions i dominis útils i finalment, el reconeixement del nou abat. Se serviren sempre d'un notari: el cambrer Jaume Benet del notari d'Olot Dalmau Gou (1581), l'abat Boscà de Miquel Cros (1597) i l'abat Andreu Pont del seu germà Onofre Pont (1646). En aquests moments es fan palesos els lligams estrets entre l'abat i la notaria.

L'abat Boscà va signar dues concòrdies amb la universitat sobre el dret de capbreuar a la vila i terme (12 de novembre de 1597, 8 de març i 1 de novembre de 1598). El germà i procurador de l'abat, una altre Joan Boscà, burgès de Perpinyà, iniciava el procés sobre la

conservació dels drets a dit son principal y sa abadia tocants, capbreuar e fer capbreuar tots delmes, censos, tascas, massos, señorias directas y altres agresos y drets dominicals que dita abadia reb y vull y acostuma y deu rebre en la dita vila y terme de Amer y per rahó de assò en sdevenidor se regognessen seguir entre dit señor abatt, son principal de huna, y los hòmens de la dita vila de Amer y altres de altre moltes littes. y controvèrsias a les quals affectadament dit señor abatt, son principal, quant ensí és fugir y esquivar y ab los hòmens de la dita vila de Amer estar en pau y tranquilitat y ab tota benignitat y amor tractar aquells per lo beneffici universal de tots ab intervenció y tracte de algunes notables persones¹⁵

on es demana l'abolició dels capbreus. El procurador va dialogar amb els síndics de la universitat, que resolgueren pagar les despeses de la capbreuació —100 lliures—; per això passarien un per un pel palau abacial a capbreuar.

Els abats Andreu Pont, dècada de 1640, i Joan A. Climent, 1680, reactivaren els capbreus al segle XVII per a la majoria de masos, terres, viles i territoris del seu domini. El cambrer Agustí Vallespir establia per a dos anys a Antoni Badia, paraire de Sant Esteve de Bas, els censos, tasques i la meitat dels foriscapis dels capbreus nous del districte de Bas (1680). En aquests capbreus es féu un exercici de recerca i investigació històrica, i es rebuscaren les escriptures emanades de la sentència

15. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Cros. Llibre, Am. 265 (1598-1599), [1598, març, 8], ff. 39v-41v.

arbitral de Guadalupe, que indicaven les redempcions que els pagesos havien pagat per tal de tornar-les a aplicar. Per tant, i no podia ser d'una altra manera, les capbreuacions de l'abat Climent foren les més accidentades i conflictives del segle XVII, amb l'oposició dels vilatans. Els mateixos problemes tingueren els Guanter (1718 i 1723) i Cruïlles (1786-1787) per a capbreuar de nou, que prengueren els capbreus de l'abat Pont, i gairebé tots els abats de la resta de la centúria. Una problemàtica, però, que s'ha d'afegir a la conflictivitat bèl·lica, social i religiosa de les dues darreres dècades del set-cents.

Capbreus conservats del monestir de Santa Maria d'Amer i Roses

	S. XIV	S. XV	S. XVI	S. XVII	S. XVIII	S. XIX	Total
General	—	—	—	—	—	1816-31; 1821-33	2
Adri	1399	—	—	—	—	—	1
Amer, vall	1392	1444	1503; 1567; 1598	1646	1742-44	—	7
Amer, vila	—	—	1597	1646	1738	—	3
Anglès	1392	—	1538	—	—	—	2
Barroca, La	—	—	1598	1646-47	—	—	2
Camallera	1320-21	—	—	—	—	—	1
Cartellà	1399	—	—	1680	—	—	2
Cassà de la Selva	—	—	—	1680	—	—	1
Castellar de la Selva	—	—	—	1649; 1680	—	—	2
Castellar de la Selva, Mas Pagès	—	—	—	—	1734	—	1
Castellar, El	—	—	1598	—	—	—	1
Castelló d'Empúries (R)	1349	—	—	—	1787	—	2
Cellera, La	—	—	1538	—	—	—	1
Cladells	—	—	—	1680	—	—	1
Colomers	1320-21	1497	1563; 1564-68	1646; 1678-85	—	—	6
Constantins	1397	—	1597	1680	—	—	3
Estanyol	—	—	—	1680	—	—	1
Flaçà	—	1449; s.d.	—	1680	—	1828-33	4
Foixà	—	—	—	—	—	1829	1

	S. XIV	S. XV	S. XVI	S. XVII	S. XVIII	S. XIX	Total
Fontclara	1338	—	1567	1645	1728-29	—	4
Fornells	—	—	—	1680	—	—	1
Garrigoles	1320-21	—	—	—	—	—	1
Garriguella, Priorat del Camp	—	—	1583- 1619	—	s.d.;1752	—	3
Ginestar	1399	—	—	1649; 1680	—	—	3
Girona (llocs propers)	—	—	—	1680	—	1826	2
Granollers de Rocacorba	—	—	1566; 1598	1646-47	—	—	3
Jafre	1320-21	—	—	1646	—	—	2
Joanet	—	—	1598	—	—	—	1
Llorà	—	—	—	1680	—	—	1
Llorà, Mas Negre	—	—	—	1646-47	—	—	1
Medinyà	—	1449	—	1680	—	1828-33	3
Montbó	1399	—	—	1649; 1680	—	—	3
Montfullà	—	—	—	1680	—	—	1
Montnegre	—	—	—	1680	—	—	1
Mota, La	—	—	—	1680	—	—	1
Osor	1342	—	1562	—	—	—	2
Palol d'Onyar	—	—	—	1680	—	—	1
Pantalau	—	—	1567	—	—	—	1
Peralada (R)	—	—	—	—	s.d.	—	1
Pins	1320-21	—	—	1646	—	—	2
Priorat del Coll	1393	—	1560	1622	1731	—	4
Rabós	—	—	—	1680	—	—	1
Riudarenes	—	—	—	1680	—	—	1
Roses, general	1304	—	1500-01; 1565; 1598	s.d.; 1609 -17; 1692	1736; 1786; 1787	1798- 1802	11
Roses, vila/terme	1361; 1362	—	1565	—	—	—	3
Rupià	—	1449	—	1646	—	1829	3
Serres, Les	1392	—	1598	1646-47	—	—	3
Sant Andreu de Terri	1399	1449	—	1680	—	1828-33	4
Sant Climent d'Amer	1392	—	1597	—	—	—	2

	S. XIV	S. XV	S. XVI	S. XVII	S. XVIII	S. XIX	Total
Sant Esteve de Bas	—	—	1581 (C)	—	—	—	1
Sant Esteve de Guialbes	—	1449	—	1680	—	—	2
Sant Esteve de Llémèna	1341-43	—	1566; 1598	1646-47	—	—	4
Sant Feliu de Boada	—	—	1567	—	—	—	1
Sant Gregori	1399	—	—	1649; 1680	—	—	3
Sant Jordi Desvalls	1320-21	—	—	—	—	—	1
Sant Julià de Ramis	—	—	—	1680	—	—	1
Sant Julià del Llor	1392	—	1597	1680	—	—	3
Sant Martí Sacalm	—	—	—	1646-47	—	—	1
Sant Medir	1399	—	—	1649; 1680	—	—	3
Santa Coloma de Farners	—	—	1598	1649 (2)	1719	1828-33	5
Susqueda	1342	—	1562	1646-47			3
Tonyà (R)	—	—	—	1628	1737; 1738; 1763	1802	5
Torroella de Montgrí	—	—	1567	—	1728	—	2
Vall d'Hostoles	—	—	—	—	s.d.	—	1
Vidreres	—	—	1598	1680	—	—	2
Vilamarí	—	—	—	1680	—	—	1
Total	28	8	34	54	18	11	—

Font: elaboració pròpia a partir de MARQUÈS 1998: 108-112 i ACA: Monacals, Hisenda. Monestir d'Amer i Roses. R: del monestir de Roses; C: capbreu del cambrer.

Els arrendaments i els establiments

L'abat era l'únic i més important senyor directe i jurisdiccional de la vall i el terme d'Amer, i encara més si tenim en compte que hi residia permanentment i era sobradament conegut per tothom. La senyoria, però, no va ser un obstacle per al creixement econòmic.¹⁶ L'abat posseïa seixanta-set masos a l'edat mitjana situats a les parròquies de Sant Miquel, Sant Climent i Sant Genís d'Amer; Sant Julià de Lloret Salvatge, Sant Julià de Llor i al veïnat de Cabanes, a Constantins, estudiats per Joan Blanco, que es redueixen a trenta-un al segle XVI,

16. GUAL 2008: 13.

fruit de la crisi baixmedieval; a més, hi havia altres masos que pertanyien a altres oficials del monestir i que estaven repartits per la geografia gironina.¹⁷ El mas familiar, a l'època moderna, va continuar essent la unitat d'explotació agrària bàsica i predominant a la Catalunya Vella —o nord-est català— i a Amer, malgrat el creixement espectacular de la vila; la població majoritària, doncs, era la pagesia de mas.

En un parell de masos, el topònim n'indica clarament la pertinença: la Coromina —o Condamina— de l'Abat, situats a tocar del monestir i del molí, i un terreny anomenat les Castanyades, al sud-oest de la vila. Tot i que en principi, tal com el nom indica, aquelles eren les terres que l'abat es reservava per a l'explotació directa, no creiem pas que ho fes. Però només disposem d'un parell de contractes d'establiment del segrestador Felip d'Alentorn —1638 i 1641, d'un any de durada i 39 lliures de preu— que ens permeten dilucidar algunes característiques pròpies. Produïa cànem i blat —que en pagava el delme—, arbres fruiters —excepte els noguers— i sarments —que no pagaven ni delme ni primícia. L'arrendatari es reservava “poder donar llisència aquí ben vist li serà de poder fer cànem a la Coromina més amunt prop del molí lo present any y lo any vinent a la que ell aurà sembrada de blat”.¹⁸ N'estaven exclosos “l'hort de l'abadia” i “l'hort de l'almoïna”. Prop de la Barroca, dels masos Blanquera i Jonquera i del molí d'en Benet —del qual a vegades pren l'aigua sense permís—, en un petit nucli o veïnat, l'abat posseïa el mas Figuereda de l'Abat, rebia aquest nom per diferenciar-lo del mas Figuereda del Sagristà. Els masovers continuaven anomenant-se, al segle XVII, Figuereda de cognom.

Segons Joan Blanco, a Amer s'hi localitzaven masos de muntanya i de plana, amb una tendència clara a la reducció de l'extensió del bosc a favor de l'augment de terres conreades. Però, contràriament, és el mas gran o principal o capmàs el que veié reduïda la seva tinença, que passa del 60% al 10% de la seva mida —amb la part que era considerada millor—, mentre que l'ampliació es deu als masos i terres annexos al segle XVI —masos rònecs, compra de masos endeutats, etc.¹⁹ Tot i la dificultat per establir les mesures i extensió exactes dels masos, no creu arriscat afirmar que se situa entorn dels quaranta jornals —quinze pertanyents al capmàs i vint-i-cinc a les peces agregades.

Les terres i parcel·les, segons els capbreus, estaven profundament dividides i disperses, però sotmeses a canvis. L'extensió va creixent no-

17. BLANCO 2002 i 2003; DONAT 1999 i SOLDEVILA 2001.

18. AHG: Notaria d'Amer; Pau Quef. *Desimum manuale*, Am. 314 (1638), [1638, novembre, 12], ff. 257v-260v.

19. BLANCO 2002: 63-780.

tòriament, al segle XIV, quan es va distribuint la terra abandonada per culpa de les mortaldats. Aquesta tendència apareix ben consolidada al segle XVI, i el 60% de les peces tenen més de vint jornals. Els masos han redistribuït les seves propietats, han crescut en extensió, han incorporat terrenys i finques veïnes, facilitant les tasques a les llaurades.²⁰

En totes aquestes terres i masos, l'emfiteusi és el contracte més emprat, abundant i consolidat de la Catalunya Vella, on un senyor dóna a un altre, l'emfiteuta, el domini útil d'un bé immoble i reté el domini directe, a canvi de rebre un cens de l'emfiteuta o senyor útil. Aquesta estructura de la propietat, al voltant de l'establiment, però, està profundament dividida i es complica en gran manera quan se subestableix en abundància atesa la gran diversitat del grup que treballa la terra. És un sistema clau ja que treu el màxim profit d'un tros de terra o parcel·la, atén a la creixent demanda de les famílies i les fixa com a mà d'obra, juntament amb els jornalers, al voltant d'un mas. És important ressaltar un parell de drets inherents a l'establiment: el dret de fadiga, el dret que té el senyor directe d'adquirir la cosa emfitèutica quan el senyor útil la traspassa, i el lluïisme o foriscapi, el dret que té el senyor directe de percebre una part del valor de la cosa emfitèutica o feudal que transmet una tercera persona, quan el senyor no fa ús de la fadiga.²¹ Excepcionalment hem documentat una absolució que va fer l'abat Giginta a Margarida, vídua de Pere Ystor, fuster, en la venda d'una terra de vinya plantada situada a "la montanya vocata lo Morey" (1570); el buidat de la documentació ens trauria de dubtes per saber si aquesta tendència era general o puntual, si l'abat Giginta actuava d'aquella manera per desprendre's o ho feia per atreure població.

Val la pena revisar alguns conceptes que apareixen en els contractes de masoveria o parceria, relatius a deures i obligacions fiscals de tipus religiós, propis d'aquesta zona, que estrenyen els lligams dels pagesos de mas amb la parròquia i monestir. Al mas Concs (1603 i 1632) s'obligava a pagar "en pagar quiscun any a St Marsal un vuyt de blat per una almoyna y per altra almoyna 4 pans. Item que sia obligat en pagar al campaner de Sant Miquel".²² El mas Nualart (1698) "té obligació de pagar quiscun any 32 maytadellas de oli a la obra de la isglésia per fer cremar la llàntia y hàjau de fer las caritats acostumadas per dita casa".²³

20. BLANCO 2002: 61-62.

21. CONGOST 1986 i 2000: 301-302 i GIFRE 2008.

22. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. Manual, Am. 267 (1600-1608), [1603], f. 88v.

23. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer Palou. Protocol, Am. 369 (1697-1698), [1698], f. 122v.

Monopolis, proveïments i imposicions: la carnisseria i la fleca

Tot i que la universitat gaudia d'una sèrie d'imposicions i proveïments —atorgats en privilegi reial, per Joan II, el 1478— similars als del monestir i de l'abat, aquest també disposava i arrendava els seus propis, que si bé inicialment devien servir les necessitats internes i particulars dels monjos del monestir, segurament hi entraven en competència directa. Podem considerar el forn, la fleca, la carnisseria i els molins monopolis senyorial de l'abat, amb el dret de destret o obligació dels seus vassalls de fer servir aquests serveis i no uns altres, i pagar un cànon; uns serveis que foren cobejats i disputats.²⁴ La fleca i el forn servien per atendre les pitances o porcions de pa cuit dels seus monjos i beneficiats porcioners; segurament la carnisseria tenia el mateix sentit, en menor mesura. Tot plegat, eren ingressos molt menors per a l'abat, però sí que eren complementaris.

L'abat, doncs, no posseïa el forn ni la fleca, però tenia determinats drets aconseguits a través d'una concòrdia —l'origen de la qual desconeixem— que es convertí en consuetud. Així ho veiem el 1603 quan Baldiri Quer Palou, negociant d'Amer, arrendava per tres anys i 14 lliures anuals, a Martirià Palou, bracer, “lo forn de destret de la vila de Mer y la casa de dit forn eo lo dret de coure”, amb el pacte que “li té de coure de franch per sa casa y amés del preu se obliga en fer la servitut de coure conforme ell dit principal y al abat y convent y sempre pagant conforme està obligat y dels habitants de la dita vila puga pendre de 30 pans un per lo coure y sempre quei perdés pa aculpa sua que ell dit Martirià sia obligat en pagar lo dany sempre”;²⁵ a més, la casa del forn servia per guardar oli i escaldar llana. Al llarg del segle XVII, la fleca de la universitat reservava la part corresponent a la “porció del monestir”, sense poder vendre-la. En ocasions anòmales, l'abadia podia ajudar a solucionar-les, com l'abril de 1789: “Per trobar-se esta vila ab molta misèria per falta de grans, demanavan los flaquers 36 sous per no pujar lo pa est mes; per lo que havia dit lo Sr. Batlle fes present a est capítol per si volia contribuir ab alguna limosna. Per lo que fou resolt contribuir en la tercera par de lo que per total demanaven los flequers, que fou donat 6 sous de cada administració.”²⁶

És al segle XVII —i ja no tan clarament en el segle XVIII, quan trobem justificacions històriques, gràcies a documents antics que ho

24. OLIVARES 2000: 210-211.

25. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604), [1603, octubre, 19], ff. 44r-v.

26. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1789, abril, 1], f. 16r.

demostraren— que queda clara la propietat d'aquests abastaments, tal com testimoniaven els abats Joan Boscà (1601) i Pere de Puigmarí (1608), que es fan dir, tant l'un com l'altre, “senyor útil y propietari de la taula y carniseria de la vila y la vall de Amer”, motiu pel qual permetien tenir “moltó y altres carns altrament se'n pugan fer tallar llargament”.²⁷ El 1628 l'infermer Jaume Patller l'arrendà a Martirià Llorens, pagès de la vila d'Amer, per tres anys i 8 lliures. El 1639 era Benet Maldonado, sagristà major, qui arrendava la carnisseria a Jaume Taverner, paraire d'Amer, i li comunicava que havia de pagar per terces per Sant Miquel de setembre i per Carnestoltes. L'obliga a vendre i a tallar només carn de moltó, porc i bou a “la casa de la carnisseria”, i si era de bou i vaca només a la parròquia d'Amer.

Els preveres i mojos del monestir estaven exempts del pagament de la imposició de la carn que compraven. En tot cas, és difícil pensar que s'ho poguessin permetre, només d'amagat, per l'obligació de la regla monàstica de menjar frugalment: “los qui la compraran —la carn— o qui la vendrà li agen de donar també un diner per cada lliura de carn accepto la carn que compraran los srs. monjos y capellans, los quals no sien obligats en pagar-ne imposició y de altres qui amostraran tenir franquesa per lo Rey Nostre Señor”.²⁸

Al primer terç del segle XVIII, després del Decret de Nova Planta, hi va haver una controvèrsia amb la universitat sobre la possessió de la carnisseria i els preus: es deia que “la carniceria és del Abat y se venia la carn a la plassa yun a la casa de M^o Thomàs vuy y ahont hi haurà un puesto cubert y bo tant per tenir la carn com per lo piló per tallar aquella y sempre tant los abats com los segrestadors han pres possessió de dita carniceria”.²⁹ El 2 d'abril de 1719 l'abat Guanter arrendava la carnisseria amb l'“obligació de tenir tota provisió de carn, tant per la gent del poble, passatgers y tropas si ni haurà com altrament, ço és, carn de anyell, moltó, ovella, cabra, bou y tocino quiscuna de ditas coses en son temps acostumat”,³⁰ i com a novetat, els altres pactes es feren en convinença amb la universitat, amb els jurats que li lliuraven els preus —seguint els de Salt o del Perelló— i li facilitaven la balança romana de la vila, no sense controvèrsies. Els jurats es queixaren que

27. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1601, maig, 5], f. 11v.

28. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manual?*, Am. 316 (1638-1639), [1639, gener, 1], ff. 9r-11r.

29. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. Llibre de la infermeria, s. XVIII. *Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas*, s. f.

30. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 401 (1718-1721), [1719, abril, 2], f. 35r-v i [1719, maig, 26], ff. 25v-27r.

volien la carn 3 diners més barata que a Salt o al Perelló, per això el batlle va imposar penes al carnisser perquè no pogués vendre la carn a més de 3 sous i 9 diners. La resposta de l'abat Guanter va ser efectiva: els regidors no tenien dret de posar preu a la carn. A partir d'aquí, els nous contractes fixaven els preus que els regidors de Girona els donaven. El 1518 hi havia una altra controvèrsia sobre els preus: el carnisser havia apujat a 13 diners la lliura de carn, quan abans valia 1 sou, la qual cosa els jurats consideraven abusiva.

El 1762, l'abat Queralt enllestia la qüestió: els regidors només tenien dret de:

tenerse buenas carnes y por el peso de aquellas, y no tiene Vms. jurisdicción alguna ni acción en lo demás dependiente de carnicería de dh^a villa, pues esta pertenece a la Abbacial Dignidad del expressado Monasterio, en tanto que de tiempo immemorial a esta parte los Abades del dicho Monasterio y sus legítimos procuradores han arrendado la dicha carniceria y facultad de vender carnes en la dh^a villa privadamente a qualquiera otra persona.

L'abat posava en evidència que els regidors li havien usurpat un dret en permetre al taverner, en l'arrendament de la taverna, "de matar tocinos" i altres animals, "en perjuicio de conceder del arrendatario de dh^o muy Iltre. Sr. Abad, dueño propio de conceder semejante facultad".³¹

L'última controvèrsia va sorgir el 1818. L'Ajuntament, de nou, sense tenir potestat per fer-ho, volgué imposar una nova taxa a tothom que volgués vendre carn, a saber: per cada bou o vaca 2 pessetes, per cada porc 1 pesseta i per cada moltó ½ pesseta, però "no tenint facultats per posar dit impost al carnicer del monestir, per tenir lo M.Y.Sr. Abat privilegi real per tenir carniceria separada per lo monestir". L'abat accedí a tal demanda, amb una diferència, "que matant molt a menut dit carnisser per costum del monastir molts cabrits de llet y añells petits, no se guardaria proporció si per cada un de ells pagàs mitja peseta com per los moltons y que seria més equitatiu, que no arribant tota vèstia a sis carniceras, no pagàs lo carnicer més que un ral de velló per cada una, a lo que accedí lo Ajuntament, reservant-se també lo Sr. Abat lo elegir lo paratge se li acomodàs per vèndrer dita carn com per privilegi real té ja concedit de temps immemorial en determinat lloch de la Plaça de dita vila".³²

31. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 441 (1759-1760), [1760, desembre, 23], f. 480r-v.

32. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1818, gener, 5], f. 128r-v.

Drets i aprofitaments hidràulics: pesca, molins i regadius

Els abats de l'època moderna van aprofitar al màxim el privilegi atorgat pel rei Joan I (1389) sobre el dret de l'aigua de la riera d'Amer i dels seus afluents. Van arribar a una explotació gairebé total dels recursos hidràulics en tres usos ben definits, a saber: la pesca, el regadiu i els molins. Els abats Copons (1618) i Alentorn (1633) van anar més enllà i van reclamar l'explotació dels arbres de ribera i altres aigualeixos —que pot entendre's en un doble sentit: com a arbres i brosses que els rius s'enduen en les avingudes, o com les voreres del riu que s'inunden amb les rierades— del Ter, des del Coll de Castellet fins al Coll de n'Anglases.³³ Altres rieres, rierols, torrents, fonts o aigualeixos s'escapaven del domini de l'abat. Montserrat Bonmatí prenia d'aquell “rieral o tinensa de terra de sota lo seu mas Bonmatí” a Constantins, establert pel rei i per Magí Puig, comissari reial, el 21 d'agost de 1633, i li donava “al dit tots los profits que puga tenir en dit codolet y si per cas se sdevingués algun ayguat que aportàs allí algunas fustas que dins tres días les ayana de demanar y tornar-las als de qui seran”.³⁴

En cada sobrevinguda o inundació de la riera es donaven aquests problemes, tal com s'exposava de manera retrospectiva a mitjan segle XVIII:

Siempre que ha sucedido en Amer alguna extrahordinaria avenida de la Riera, el abad como señor de las aguas y aguajeros ha mandado hazer un pregón para que nadie se llevase los árboles que dichas aguas suelen dejar en la ribera. Consta en el año 1618 la solicitud de los cónsules de Amer que un oficial de la Baylía General dió facultad para recoger los árboles que havia dejado la riera para reedificar el puente del rio Ter. Requerido dicho oficial por el Abad y vistos sus títulos de posesión le dejó en ella. En el año 1736 el abad dió licencia a Pedro Boada para sacar de la riera un árbol. En 1735 a Bartolomé Gironés, en 1743 otra a Narciso Llobrasols. El 1600 otra a Lorenzo Coma. En 1292 otra para plantar árboles. Todos quantos viven en el día en Amer declararán que lo mismo se ha practicado hasta hoy. En la última avenida de octubre próximo pasado se hizo la misma diligencia de hazer el pregón, después acudieron algunos particulares a pedir algunos árboles que decían haver sido arrancados de sus tierras y sin embargo de ser dificultosísimo justificar la identidad, por

33. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notes*, 1062 [1618], f. 22v. i [1633, agost, 21], f. 24r.

34. AHG: Notaria d'Amer, Joan Lavèrnia. *Manuale*, Am. 305 (1633-1634), [1634, agost, 21], f. 100r-v.

ser todos de una misma especie y de distintos terrenos se dió libertad para que se los llevasen. Se justificará igualmente que se ofrecieron al apoderado de Conchs y ahún se le entregó uno que dixo no ser de lo que reclamaba solo porqué insinuó poderle servir por algun arreo de labrador y esto fué antes del requerimiento en que supone falsamente que se le denegaron. Procuró el Mon^o recoger luego los pocos árboles que quedaron, porqué sin embargo del mencionado pregón no faltó particular que mandó hazer serrar algunos para si, fiado sin duda en que por hallarse vacante la abadia disimularía el monast^o. Se crehe que hay algunas cédulas Rs. que previene que el Sr. fiscal de la civil debe defender los derechos de las abadias como de Patronato Rl. y la de Amer por vacante parece que con más razón devía ponerse en manos de dicho señor. Sobretudo debe formarse luego el informe que pide su Exª y Rl. acuerdo.³⁵

Encara hi ha molts altres exemples de permisos i concessions, sempre dins el límit legal permès: l'abat Queralt (1759) va establir a Josep Vernatallada, pagès, llicència per "regar las terras, honors y pocessions del mencionat mas Vernatallada, y de altre qualsevol mas dit mas Vernatallada unit y agregat, de la aygua que discorra de la Riera de Amer, desde las enbresseras del torrent anomenat de Restell fins a la enbresseras de las terras del mencionat mas Vernatallada y terra del mas Junquera";³⁶ i concedia a Rafel Llapart, de Sant Andreu de Sobreroca, perquè "pugau, sens incurs de pena alguna, tràurer y aportar-se'n los arbres que de pochi dias a esta per la inundació de la aygua de la dita riera han portat y se són aturats en aquella pessa de terra situada en los horts inferiors de la mateix vila y molt cerca de la dita Riera que nos teniu y possehiu anomenada la Camp del Llapart".³⁷

L'ús particular que se'n podia fer d'aquests trossos de ribera i voral comportava demanar permís i enfrontar-se a l'abat, ja que vulnerava els drets abacials privats; d'altra banda, però, l'abadia va abusar d'aquest dret diverses vegades, perjudicant els particulars o el comú, motiu pel qual va haver d'elevat les seves queixes a la Reial Audiència. Per exemple, en diverses protestes i plets: el 1497 l'abat es feia anomenar "batlle general de les aigües"; el 1566 el procurador de l'abat requeria al lloctinent del batlle general de Catalunya —que vetllava per la con-

35. ADG: Monestir d'Amer, 15. Capbreu de l'abat Giginta de 1567, 1758?, full solt.

36. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 440 (1758-1759), [1759, març, 9], ff. 134r-135r.

37. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 440 (1758-1759), [1759, febrer, 14], f. 82r.

servació dels interessos reials— perquè no s'entremetés en qüestions d'aigua al·legant que eren “coses peculiars del senyor abat”.³⁸ En el segle XVII la cúria reial de Girona deia que l'abat era “sr. de las ayguas” i, més endavant, afegia que l'abat és “dueño de la riera”; l'abat Climent (1691) establia el dret d'aigua de la font que naixia al cap superior del torrent que separava el mas Torrent de Saubaquer del mas Sarriera. En el segle XVIII, es deia que “lo abat és sr. útil y directe de las ayguas dins la parròquia de Amer y de la mitat del Riu de Ter tot lo que diu lo terme y de la riera, fonts y altres. Com consta ab molts establiments de aygua y molins confirmat per la intendència General de Catalunya lo any 1737”.³⁹ Un cas pràctic el trobem quan l'abat Queralt (1759) va donar a Josep Vernatallada, pagès senyor útil del mas Vernatallada, “licència, facultat y poder bastanir de regar las terras, honors y posesions del mencionat mas Vernatallada, y de altre qualsevol mas a dit mas Vernatallada unit y agregat, de la aygua que discorra de la Riera de Amer, desde las enbresseras del torrent anomenat de Restell fins a la enbresseras de las terras del mencionat mas Vernatallada y terra del mas Junquera”.⁴⁰ I encara el 1819, el batlle Francisco Planas va ser requerit per l'abat perquè deixés de banda la jurisdicció de l'aigua, ja que li corresponia a ell.⁴¹

Les infraestructures emprades al regadiu i a la molinaria es podien fer servir, inversament, tant per a l'un com per a l'altra, i fins i tot es podien utilitzar per a pescar. Les rescloses on s'acumulava aigua creaven àmplies zones de reserva d'aigua —gorges artificials— amb bancs de peixos, exercien un control sobre el riu i evitaven les riuades, a més afavorien l'accessibilitat de l'aigua potable. Les canalitzacions i recs que sortien de la resclosa i anaven a parar al molí, servien després per regar, i a la inversa; és per això que calia una bona entesa entre pagesos i moliners, ja que cadascú podia fer servir l'aigua pels seus interessos privant-ne els altres; a més s'havien de posar d'acord en el manteniment i reparació de les instal·lacions. El 1614 el comú d'Amer va celebrar un consell per discutir l'aplicació d'un vintè dels fruits de les terres de regadiu per pledejar contra Antoni Benet perquè els volia privar de regar.⁴² A Amer va ser necessària la construcció d'aquestes

38. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas*, núm. 1062 [1497, maig, 7 i 8], f. 94r i [1566, agost, 2], f. 97r i FERRO 1999: 93.

39. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Llibre de la infermeria*, s. XVIII, *Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas*, s. f.

40. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 440 (1758-1759), [1759, març, 9], f. 134r.

41. ACA: Monacals, Hisenda. *Extracto dels contractes*, núm. 1064 [1819], f. 194r.

42. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas*, núm. 1062 [1614, maig, 21], f. 22v.

estructures perquè la vall era molt plana, van ser necessaris canals llargs i basses grosses.⁴³

El subministrament d'aigua potable es va fer a través de les nombroses deus i fonts documentades, de gran qualitat, i no amb l'aigua del riu o canal, que podia estar bruta i contaminada, de la qual es beneficiaven alguns masos: la font del mas Iglésies (1566), de l'Infermer (1604), del torrent de Sanbaquer —o Saubaquer, prop del mas Blanquera (1691)—, del Turó (1702), del mas Serrat (1736), Fontvell (1753), o de Rocasalera o d'En Jan (1796). Per exemple, entre els masos Palou i Castanyer, propis d'Agustí Serrat, botiguer d'Olot:

naze una fuente o déu de agua que por medio de aquaducto construido en las tierras y posesiones de los mismos mansos Palou y Castanyer baja a dos víveres propios de los poseedores de los referidos mansos y de aquí se conduce por via de otro aquaducto muy cerca de las casas de los referidos mansos para el uso y servicio de los habitantes de aquellas y sus bestiares.⁴⁴

Els primers sistemes de proveïment d'aigua a la vila —sobretot per a ús domèstic— es feren amb la intervenció del monestir. El 1501 s'establia una concòrdia entre l'abat Marull i el Comú de la vila perquè l'aigua de la font del Turó arribés al molí d'en Tarrats, i el 1578, la universitat va acordar construir unes canalitzacions per fer arribar l'aigua de la font del Turó fins a la plaça, on es devia instal·lar una font pública. Al segle XVIII (després de 1725), es deia que les dues fonts de la vila, anomenades la Castanyeda, eren del Comú, mentre que l'aigua dels torrents pertanyia a la universitat. És possible que el monestir s'abastés de l'aigua del canal del molins, de les fonts del Turó o Infermer i, a més, que disposés de pous propis, amb aigua per al consum domèstic; en cap moment, però, es parla d'una xarxa de conduccions d'aigua i instal·lacions sanitàries dins el complex monacal.

Precisament, al primer terç del segle XVIII, es va desviar el riu però se'n desconeixen els motius. Fou per causes naturals o hi va intervenir l'home? No descartem la intervenció de l'abat Francisco de Miranda o dels pagesos —com s'insinua en alguna ocasió, potser amb nocturnitat i traïdoria—, per aconseguir més aigua per a les seves terres o inundar-ne unes altres, tot i que no hem localitzat cap queixa mentre es van realitzar les obres per recuperar els terrenys, sinó que només tenim notícia dels efectes perniciosos a partir del gener de 1736. En algun

43. DONAT i SOLÀ 2003: 5 i 62-63.

44. AHG: Notaria d'Amer, Josep Gaspar Conchs Clapera. *Manuale*, Am. 471 (1750), [1750], f. 45r.

moment es parla que el desviament havia consistit en la col·locació de grans roques i pedres al mig de la riera, suposem que per obstruir-la i reconduir l'aigua cap a una altra direcció; potser un aiguat les havia arrossegat fatalment. Els primers testimonis demanen la implicació del comú, dels particulars i, evidentment, del monestir, ja que “por consiguiente, quita y disfruta a la dicha Mensa Abacial los diezmos, primicias y censos que corresponden a pagar a las tierras que se lleva dicha riera o rio, y a los particulares los disfruta sus haciendas”.⁴⁵ En tot cas, la intervenció del monestir va ser efectiva, ja que encara el 1748 el Capítol debatia com “satisfer a la caixa comuna lo que té bastret per los treballs se han fet en la riera”.⁴⁶

Els propietaris de masos i terres dels voltants es queixaven que les aigües

de día en día se van acercando a la presente villa, disfrutando las tierras de las huertas de la presente villa, llevándose las tierras buenas y cultivas de las dichas huertas de dicha presente villa, arrancando muchos árboles de dichas huertas y de día en día se acercan las corrientes de dicha riera que ya pasan por medio de dichas huertas y va de continuo acercándose a la presente villa.⁴⁷

El greuge era triple: l'aigua no solament malmetia les terres de conreu fèrtils, sinó que s'emportava els arbres i amenaçava amb arribar al poble. Domingo Oliveras, pagès de 70 anys, i Josep Puig, també pagès de 60 anys, així s'hi referien, intentant defensar els seus veïns:

somos prácticos y noticiosos del Rio llemado la riera de Amer, por lo que transita en la parroquia de dicha villa por lo más serca dista de esta serca de quatrocentas varas, a corta difarencia y nos acordamos de los prejuicios que sus crecientes avenidas ha dado a algun vezino confinante, de esta parte de nuestro aquerdo y singularmente con la mayor atención y cuydado la hemos mirado y depropósito reconocido ayer y otras vezes desde unas balsa de remojar cányamo, propia de Pedro Buada de las Costas, labrador de la parroquia de dicha villa, asta el passo llemado de fusos que es doscientas varas a corta diferencia más baxo de una piesa de tierra defendida con piedras y estacas poseye dicho Buada, vulgarmente nobrada lo Olivar del Buada, en cuyo distrito y serca

45. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. Manual, Am. 457 (1734-1736), [1736, gener, 23], f. 8v.

46. AAM: CI, 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1748, novembre, 8], f. 252r.

47. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. Manual, Am. 457 (1734-1736), [1736, gener, 24], f. 9r.

dicha balsa de dicho Pedro Buada se hallan más piedras por la parte de oriente y medio día para mantener el curso derecho y antiguo de dicha riera, y de ello no se puede conjeturar peligro próximo ni remoto al común, ni otro particular que el mismo Buada por ésser suya la tierra de esta y de la otra parte.

I així continuaven descrivint les intervencions que havien anat fent els pagesos per tal d'impedir que l'aigua se'ls anés emportant gradualment la terra; al mas Clascar hi havia "piedras y estacas solo son para mantener el curso natural drecho y antiguo de dicha riera". I els més perjudicats potser eren el doctor Bernat Canals, el doctor Francisco Masmitjà i en Pinyana, que "no ha cuydado ni cuydan de hazer defensa alguna en sus distritos y por consiguiente pararía tambien perjuicio al sor. abat de Amer por ésser el dominio directo".⁴⁸

Els testimonis dels afectats són bastant gràfics. Baudili Pinyana deia que l'aigua arribava a tocar de casa seva, a Palou de la Coberta se li havia endut alzines, noguers i cinc quarteres de sembradura. A Miquel Saliteda i Colomer se li havia emportat més d'una quartera de sembradura. L'aigua també havia afectat les terres de Francesc Masmitjà i Cos i Bernat Canals, doctors en medicina, Pau Borrell, Rafel Llapart i Josep Vila Serra, fins arribar a divuit afectats. El juny de 1737 van adreçar-se al capità general de Catalunya i al corregidor de Girona que envià dos experts "resclosers", Miquel Plana, de Montfullà, i Antoni Ros, de Bescanó, perquè comprovessin l'estat de la riera i escoltessin les parts afectades, motiu pel qual recomanaven recompondre la riera, treure les pedres del mig i col·locar-les als laterals, just a l'alçada dels masos Boada de les Costes, Clascar i Salics.

L'abat Gaspar de Queralt va encetar un litigi contra Pere Boada de les Costes perquè es negava a reconèixer l'establiment d'un terreny inundat pel riu i perquè "mudaba lo curs de las aigüas, seguin-se una gran destrucció de terreno en las avingudas de la riera".⁴⁹ L'abat explicava

que de antiquissimo tiempo transitava la Riera de Amer por los parages nombrados, debaxo de las viñas posehida por diferentes particulares de dicha villa de Amer, de pertinencias del Manso Casademont, en donde existía una gran balsa de agua que le llamavan la gorga de la Casademunt, y de allí baxava al pie del Campo d'en Piñana, y seguidamente tomava el curso de la Ribe-

48. AHG: Notaria d'Amer, Josep Gaspar Conchs. *Manuale*, Am. 466 (1737), [1737, juliol, 25], ff. 65v-66r.

49. AAM: CI, 129. *Compendi del contingut en los processos, plicas y trasllats trobats en lo Arxiu del Rl Monastir de St^a M^a de la vila de Amer*, 1829, [1753, abril, 13 i 1755, agost, 7], s. f.

rada de las Terradas, passando despues por otra riberada llamada de Piñana: no dudaron Pedro y Francisco Buada, labradores de dicha villa, padre e hijo, y otros con ellos assosiados, poner diferentes estorvas para que dicha riera de Amer mudasse el alveo antiguo que tenía, como en efecto lo consiguieron, de modo que seguiendosse algunas fuertes evenidas de aguas fueron la causa que dicha Riera inundasse muchos campos y tierras de regadio propios de los vezinos de ella y tambien de mi principal como Abad de Amer, y por razón de haver causado dichos exessos fué precisso hazer representación al Exm^o Señor Conde de Glimes, governador y capitán general de este ejército y Principado, paraque mandasse y reprovindenciasse que dicha Riera de Amer bolviesse al antiguo alveo.⁵⁰

El governador així ho transmetia al batlle d'Amer (22 de juliol de 1737) i els feia retirar "las cadenas de piedras, salices y otras plantas que eran impedimento al natural curso de dicha riera", mentre que els pagesos assenyalats es negaven a realitzar-ho al·legant que no havien estat ells i inculpaven Baudili Pinyana. El procés es va resoldre el 1753, quan la Reial Audiència es va declarar a favor de Boada.

El dret de pesca depenia de l'abat, mentre que la universitat gaudia del dret de la peixateria o de la venda pública de bacallà. Ocasionalment, l'abat permet pescar i vendre peix (1519 i 1623). Era extremadament dificultós controlar la pesca furtiva, feta d'amagat i practicada de tant en tant. L'abat en concedia llicència si la pesca era sistemàtica, com el cas atorgat a Salvi Cos, per a dos anys (1646). També l'abat va emetre bans i pregons prohibint-la, com el que fa llegir al batlle Narcís Llach, el 10 de juny de 1739, l'abat Miranda, com a

señor de las ayguas y aygualexos y ribera de Amer, que no hi haze persona alguna que gose ni presumesca en pescar ab ningun gènere de instrumens en dita riera, ni regar de la aygua de aquella sens expressa llicència de dit señor abat, exceptat emperò aquellas personas que tenen ja llicència concedida per pescar y regar dels srs. abats antecessors del que vuy és, ni pugan tràurar llenya, albres ni altres coses de dita ribera que aquella aportara en temps de inundacions de aygüas, axí mateix ni fer taparadas algunas en dita ribera impedint lo curs de la aygua de aquella ni mudar lo dit curs del dita riera sens llicència de dit sr. abat, sots pena de 3 ll. barc.⁵¹

50. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 434 (1753-1754), [1753, abril, 14], ff. 143r-144v.

51. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. Registre de Cort Reial, Am. 461 (1739), [1739, juny, 10], f. 20r.

Des del segle xv l'abadia va establir diversos molins —fariners, esmolets o drapers— i va construir-ne de nous. L'abat Galceran de Vilafraser (1485) havia concedit a Pere Conques la facultat de construir un molí draper que servís també de molí esmolador i molí fariner. El 1488, Pere Oliveres concedia a Antoni Conques la facultat per a fer un altre molí draper —sense oposició de l'abat?— i Rafel Peradalta renunciava al molí de Peradalta —a la parròquia de Llorà, a la riera del Llémèna— a favor de l'abat.⁵² Aleshores ja assistim a una concentració dels molins a mans de l'abat, que disposava del domini directe d'almenys dos molins, un de fariner —el molí de Benet— i un de draper o retorcedor —el de Conques—, i estaven connectats a través del canal i l'aigua, tal com es veu a l'arrendament que fa Gaspar Conques, paraire d'Amer, a Antoni Masgrau, corder, on es concreta que “lo arrendament del molí draper no corrie fins que lo molí fariner de Banet molrà”.⁵³ De fet, hi havia un canal de molins que subministrava l'aigua a l'horta de la vila i que permetia fer funcionar els dos molins situats a la part inferior de la vila, propers a les terres dels Llobrassols. N'hi havia un en alou, anomenat Oliveres —avui derruït—, i possiblement alguns altres que, pels topònims i la falta d'evidències arquitectòniques o arqueològiques, ens resulta difícil d'identificar: per exemple, el de Tarrats, segurament desaparegut a causa dels aiguats, un d'arrosser, que l'abat va establir a un tal Desvern (1 de febrer de 1561), i un Molí d'Amunt, que posseïa Baudili Boadas, senyor útil del mas Figuereda del Sagristà, que establia al pagès Jeroni Concs i Maset (1610). Un altre intent de construcció de molí fariner sobre el riu Ter, que pretenia Gallissà, va ser aturat per l'abat Climent (1680).⁵⁴ Hem vist que el molí de Conques, als segles xvi i xvii, va romandre a mans de la família Concs o Conques.

El molí més problemàtic va ser el de Benet —o de Bellvespre—, encara avui dempeus. La qüestió plantejada girava entorn a la condició districtual o de dret del molí, o sigui l'obligació o imposició d'anar-hi a moldre les famílies dels masos pel fet de pertànyer a una contrada determinada —que podia coincidir amb la parròquia, la vall o el terme d'Amer— i que havien de pagar el dret de moltura. El 1518, els particulars de la vila d'Amer van requerir el batlle perquè havia permès que es publicuessin unes crides que, amb una pena de 60 sous, obligava tothom a anar a moldre a l'esmentat molí, atesa la inexistència de pactes signats, ja que els seus avantpassats havien firmat

52. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas*, 1062, [1485, gener; 22 i 1488, novembre, 4], f. 9v.

53. AHG: Notaria d'Amer, Antic Reverter. *Quintus liber manualis*, Am. 281 (1616-1617), [1617], ff. 190v-191v.

54. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas*, 1062, [1680, febrer; 3], f. 28r.

un acord amb l'amo del molí i no pas amb l'abat. El 30 d'octubre de 1552 hi hagué un consell de la vila perquè s'havia entès que l'abat els volia fer capbrevar ja que el molí i el forn eren de destret.

El punt culminant tingué lloc el 1558, quan es va firmar una concòrdia entre l'abat Francesc de Giginta i els particulars de la vila d'Amer que havia de posar fi als conflictes entre els uns i els altres —tot i no ser així—, i que havia de tenir una vigència de dos-cents anys:

com la aygua de la Riera de Amer, des de lo principi del terme fins a la fi de aquell, sie de la Abadia de Amer, y en aquella ningú puga ni li sie lícit tenir molins, regadius, resclosas, ni altres cosas sens licència del Sr. Abat, però se ha concordat que ningun de dita vila puga ni li sie lícit pèndrer aygua de dita riera a effecte de dits molins regadius ni altres cosas perjudicials a ditas ayguas sens expressa llicència y voluntat de dit Sr. Abat, excepto las personas que per establiments o altres concessions poden tenir molins, regadius o altres cosas.⁵⁵

La concòrdia va ser aprovada pel Papa el 1559. Però no seria l'última, per això encara no devia quedar clar el districte del molí de Benet.

El 1583 aquest molí va passar a mans de la família Benet, quan Antoni Benet el va comprar a Pere Sotera, al cap d'uns anys d'arrendament. El 1616 es va signar un altre acord entre el Capítol i la casa de Benet

sobre lo redelme de todas las molturas de forment y blat que vindran en dits molins a molrra, en y ab la qual declaran que té obligació lo dit Bernat de Toro y los ss. seus subcesors en aver de pagar a dita abadia la onzena mesura dels grans se faran per rahó de ditas molturas y que se aguesen de partir en esta forma, ço és, que se agués de llebar cada dia un sester o cos per cada molí per la moner y après lo dinés se haguesen de partir, donant la onzena mesura a dita abadia de Amer ab tal que lo abad de dit monastir cada dias hagués de embiar una persona après de tocadas vespres en la isglésia de St Miquel de dita vila de Amer fins a solpost, pera partir las ditas molturas.⁵⁶

Els habitants d'Amer estaven obligats a anar-hi a moldre atès el monopoli districtual, i havien de fer altres prestacions, per exemple, ajudar al manteniment i adobament de les instal·lacions hidràuliques,

55. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aiguas del abat de Amer*, n. 56, [1558, desembre, 13], full solt.

56. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aiguas del abat de Amer*, n. 56, [1616, setembre, 17], full solt.

tal com s'estipulà en la concòrdia entre Manel Benet i el segrestador de l'abadia referent a la resclosa (1580), en què s'obligava els pagesos a treballar-hi i s'eximia Benet del pagament de 6 lliures durant tres anys de les 16 corresponents a aquests treballs. Hi hagué, però, moltes més desobediències i penalitzacions civils per acudir a altres molins: el 1518 i el 1649 es féu una crida general del batlle; el 1616 els pagesos s'hi negaren; el 1617 diferents particulars, entre els quals hi havia Esteve Palau, sagristà major com a representant de l'abat, pactaren la construcció del rec i resclosa del molí, sense perjudicar ningú, i el 1650 es castigava a un tal Saliteda perquè s'havia escapolit i "no pogués servir de exemplar". El 1656, el beneficiat Cosme Benet feia arreglar el molí a Pere Fortet, mestre de cases francès afincat a les Planes que, per 186 lliures, realitzà "la obra de las canales he fetas en lo rech del molí del Rd. Cosma Benet y Soteras de la vila de Amer per la resclosa y pantano y per altres obres y adobs necessaris he fets tant en la bassa de dit molí com en differents parts de dit rech".⁵⁷ Mentre que el 1658 i 1659, el segrestador Benet Maldonado i Antoni Benet i el seu fill, referint-se a la concòrdia de 1616, reclamaven fer obres al molí sense haver de pagar, i "se tingan fins a la íntegra solució de aquells, ab que dits Benets agen de donar a dits pagesos la refecció de manjar que altrament dit abat era obligat donar-los en virtut de dits capbreus".⁵⁸ Encara l'abat Climent (1683) feia una relació dels molins de destret i dels propietaris de l'horta de la vila.

En els arrendaments del molí de Benet (1639), Montserrat Benet i Sotera, negociant de la vila d'Amer, estipulava a l'arrendador —o subarrendador—, entre altres, que pagués "los censos que jo fas al señor abat sinquanta reals y a sant Pere y sant Faliu una quartera de forment per adiuntori per pagar lo blat de migeras que jo fas a dit señor abat" i "avau de moldre de franch tot lo blat que serà necessari per lo sr. abat y convent del monastir de nostra señora de Amer y lo de las porsions conforme jo stich obligat ab la concòrdia entre lo señor abat y capítol".⁵⁹ Aquest molí proveïa, ja d'antic, el blat del monestir: per a les porcions dels monjos, per a les almoines i per al consum particular de l'abat. Si en aquesta segona disposició quedava clara la gratuïtat de la mòlta del blat per al monestir, amb l'abaciat de Francesc de Guanter va tornar a reparèixer el tema —per la venda del

57. ACA: Monacals, Hisenda. Manual notarial, Miquel Gasull, núm. 1097 (1656-1657), [1656, abril, 1], s. f.

58. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Gasull. *Prothocollum*, Am. 329 (1657-1658/1664), [1658], ff. 135r-136v.

59. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manual?*, Am. 316 (1638-1639), [1639, novembre, 11], ff. 331v-334r.

domini directe o per oblit intencionat? Segons la declaració de diferents testimonis (1743-1745), en temps de l'abat Climent —i molt abans—,

todo el trigo, assí forment como mestall, que en dicho tiempo el dicho Muy Illtre. Sr. Abat hizo llevar en dicho molino para moler: siempre se molió dicho trigo de franco y de valde y sin reternerse mi amo el molinero moltura alguna”, i “siempre he ohido o dezir que el Muy Illtre. Sr. Abad de dicho monasterio tiene franca la moltura en dicho molino de todo el trigo que para el gasto de su palacio y para dicha limozna se lleva en dicho molino.⁶⁰

L'abat insistia en l'obligació de fer mòdrer lo blat necessari per lo gasto del dit monestir”, “essent ab inició lo dit molí de la mensa abacial de dit monestir y establert a sos antecessors de Vm. ab la dita condició”.⁶¹ La situació va allargar-se fins a la darrerria de segle, quan Antoni de Rich va pledejar contra Benet Bellvespre interposant que el molí no era districtual. En Rich havia construït una fàbrica a continuació del molí de Bellvespre i n'aprofitava l'aigua sense permís, motiu pel qual en Bellvespre el va denunciar. A conseqüència del plet Bellvespre estava obligat a deixar-li l'aigua, però en Rich no podia transformar la fàbrica en molí fariner, segons la sentència de 1791, “puede o no el M.Y. S. Abad del Rl. Monasterio de Santa Maria de Amer conceder establecimiento de aguas de la Riera de dicha villa para molinos harineros a otros particulares no obstante que los muy Illtres. Abades sus antecesores lo hayan concedido a los causantes de Bellvespre con la cláusula de distritual”.⁶²

Al segon terç del segle XVIII, els abats van permetre la construcció i reconstrucció de diferents molins i van augmentar la productivitat —a més de molins fariners, podien ser drapers, esmoladors o paperers—, raó per la qual es requeria una inversió de capital que només l'abat —o un altre senyor— podia permetre's; i no pas sense haver de debatre, una altra vegada, sobre el monopoli de l'aigua i dels drets de moltura. L'abat Guanter, després de comprovar l'estat ruïnós de molts molins, permet la reconstrucció d'un tornall (1731) i del molí draper de Conques (1737).

L'abat Queralt va ser el que es va mostrar més dur i obstinat per evitar-ne la usurpació. El 1745 es barallava amb el moliner de farina Jaume Palau:

60. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aiguas del abat de Amer*, n. 56, [1743-1745], foli solt.

61. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 426 (1744-1745), [1745, gener, 25], ff. 62r-63r.

62. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aiguas del abat de Amer*, n. 56, [després de 1791], foli solt.

instando el acierto de drecho no proceda antes vies es nullo y padece de nullidad notoria y es perjudicial y gravatorio a esta parte de dicho Palau porqué no debe restituir a dicho señor abad las seis quarteras de centenos que con aquel se le piden con el motivo que habrían suspendido a dicha esta parte el que moliese aquellas lo que es muy incierto y equivocado el que tal orden o suspensión se le haya dado antes bien por otro de los de la familia de dicho señor abad se instó a la consorte desta parte en que se moliese dicho centeno, la herina del qual se halla existente y prompta en el molino para entregarla siempre que dicho señor abad manda a buscar, y menos que declare el dicho abad esser dicho centeno por el consumo de su casa y familia no entienda esta parte el moler de balde y tambien es nullo por no hallarse en dicho mandato la cláusula justificativa.⁶³

El 1758 va litigar sobre

si por quieta y pacífica possessión seu quasi de la facultad de otorgar y conceder licencias para hacer molinos, sirviéndose de las aguas que discurren por la Riera de Amer, y de las que sirven por el lugar de Fuenclara, cobrando los censos y demás impuestos en los establecimientos, deviéndoselos pagar los sobredichos Franc^o Peradalta, Juan Antonio Sabater, Juan Carreras, Manuel Bellvespre y demás convenidos en este pleyto por los respectivos molinos que en diferentes parages tienen, sirviéndose de las expressadas aguas, y de prohibir igualmente a todas y qualesquiera personas, el poder pescar en las mismas aguas.⁶⁴

Per demostrar-ne el monopoli, esmentà les referències, més que dubtoses i desencertades, de l'acta de consagració del 949 —en què el comte de Barcelona també atorgava l'aigua—, dels privilegis de Lluís el Pietós i Carles el Calb, i altres referències a la concòrdia amb la vila i amb el permís papal (1558-1559).⁶⁵ El 1761 va establir a Dalmau Vila i Manyà

la facultat, servitut y dret de fer construir y edificar un tornay

63. AHG: Notaria d'Amer, Josep Gaspar Conch Clapera. Manual, Am. 473 (1744-1746 i 1755), [1745, gener, 29], f. 25r.

64. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. Manual, Am. 440 (1758-1759), [1758, desembre, 23], ff. 42r-44v.

65. ADG: *Don Joseph de Contamina... Intendente General... del Principado de Cataluña...* Barcelona, [1758, desembre, 23], 4 fulls; 30 cm. Imprès (34/551) i ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aguas del abat de Amer*, núm. 56: "Memoria y razón puntual de diferentes títulos perteneciente y tocantes a la propiedad y señorío que el Abad de Amer tiene sobre las aguas del término y ribera de Amer", [1758], foli solt.

o esmolador en lo rech del molí anomenat den Benet, en lo salt de la aigua que baxa del mencionat molí y ix y salta al costat de altre més gros, que baxa del expressat molí, lo qual salt és després de passada la palanca que travessa lo dit rech y per la qual se va per anar al lloch de Sant Andreu de Sobrerrocha y se anomena lo tornay vell, lo qual es cerca un camp anomenat d'en Cos⁶⁶

però sense poder construir un molí fariner. Eustaquio de Azara renovava a Francisco Vila i Manyà la facultat d'edificar el molí de "tornay de Aguzar", aprofitant el salt d'aigua del molí de Benet (1775), i establia a Benet Bellvespre l'aigua necessària de la ribera per a construir un molí paperer (1782).⁶⁷

Els delmes

Durant l'època moderna el monestir continuà essent el delmador universal de la parròquia d'Amer i de les parròquies del seu terme: Sant Climent d'Amer, Sant Julià de Llor, el veïnat de Cabanes i Constantins. El 1740, sumaven un total de 6.600 rals procedents de cent vuitanta faneques de blat, cent vuitanta de sègol i cent cinquanta bótes de vi. La sentència arbitral de Guadalupe (1486) va confirmar els pagaments dels delmes, censos i altres prestacions proporcionals a la collita. Així es definia el 1712, quan una sèrie de masos —per exemple la Jonquera i la Figuereda— havien intentat escapolir-se de pagar: "com lo M. Y. Abat del Imperial Monastir de St^a Maria de Amer és decimador universal de tota la terma y parq^a de Amer y com a tal reb y acostuma rébrer la dècima de tots los fruits és acostumat pagar delme que se cullen y Déu dóna en dita parròquia de Amer"; i amenaçava, en

disposició de la Butlla *in caena Dni.* y del Sagrat Concili Tridentino y altres disposicions canòniques se done per excomunitats y incurso ab altres penas y censuras totes y qualsevols personas que detenen usurpar o impedeixen no sé col·lecten per sos duenyos qualsevols fruits, rèddits y emoluments espèctan y pertanyen a qualsevols iglésias, monastirs, beneficis, dignitats y altres qualsevols cosas sian y se pugan dits drets y rendas ecclesiàsticas y del mateix modo per disposició de dret civil y municipal.⁶⁸

66. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 442 (1760-1761), [1761, març, 25], f. 106r-v.

67. ACA: Monacals, Hisenda. *Extracto dels contractes*, núm. 1064, [1775, maig, 17], f. 13v i [1782, febrer, 23], f. 41v.

68. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1712], foli solt.

La importància d'aquest pagament era tal que ningú podia deslliurar-se'n sota la pena major d'excomunió. Així es va mantenir fins a l'abolició definitiva el 1837. Fou una de les poques abadies, no exemptes de conflictivitat amb el Comú de diferents viles, que va romandre en les mateixes mans al llarg dels anys. Tot en detriment del rector de la parròquia de Sant Miquel, que només gaudia dels delmes i primícies de les esglésies sufragànies de Sant Genís Sacosta i Lloret Salvatge (només la primícia). En absència del rector, el cambrer Narcís Sarsanedas reclamava el mig delme i la primícia de dos camps del mas Terrats de Sant Genís (1693). Així doncs, al segle XIII, el delme i la primícia els cobrava el sagristà major, i a vegades el cambrer o l'infermer, que suposem que havia estat cedit per l'abat per dotar aquest ofici conventual d'una retribució anual força generosa. La classe eclesiàstica, doncs, s'apropiava d'aquest impost religiós, per això "hom podia considerar —segons afirma Rosa Congost— els rectors i els frares uns paràsits de la societat o una mena d'assistents socials que calia mantenir, independentment de les creences religioses".⁶⁹ Hem de pensar que per al pagès aquests censos servien per pagar els serveis socials que rebia de l'abat d'Amer, que eren pocs en comparació dels que rebia del rector de Sant Miquel.

Com és sabut, el delme era el cobrament anual corresponent a la desena part de la collita, que en el cas d'Amer incloïa altres productes ramaders. La primícia eren els primers fruits de l'any, i no tenia una quantitat fixa i variava segons el lloc. El delme de l'abat o del sagristà d'Amer feia referència als grans d'aresta, cànem, "carnalatges" —anyells, cabrits i porcells—, fajol, faves i altres llegums. El 1657, el segrestador de l'abadia els donava "tot lo delma de blat, sivada, ordi, favas, espelta que se cull a la vall de Amer. Me vull rasarvar vint corteras forment, dotse sivada y ordi, una de favas que ells mel an de donar als 10 de agost [que] ells rapalagaran lo delma. Asò sarà en paga del que als dechs del ivern que lo que se'ls aurà de donar est any per vi u demés pagadoras".⁷⁰

A la segona meitat del segle XVIII i principis del segle XIX se signaren una sèrie de concòrdies entre delmadors i universitats, pel que fa a productes que fins llavors no estaven inclosos en els contractes més antics, amb l'assignació d'una quota reduïda del delme habitual, i sobre la delimitació de les parròquies; hi ha afectats molts monestirs i senyors eclesiàstics. Tenim els casos de les concòrdies que l'abat

69. CONGOST 1991: 70.

70. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Gasull. *Prothocollum*, Am. 329 (1657-1658/1664), [1657, juny, 22], f. 63r.

d'Amer signà amb la universitat de Colomers (1759, 1791 i 1820) i amb el rector de Cadaqués (1788).⁷¹ Les de l'abat Llanza, que va voler incorporar el delme del raïm i la primícia al sagristà major i va emprar la via judicial per resoldre-ho (1818). El 1819 advertia, per ordre del batlle, que cap persona entrés les garbes i el gra sense haver avisat primer als col·lectors de delmes i primícia, Jeroni Torrent i Benet Gironès. Finalment, es resolvia amb una concòrdia amb la universitat que, mentre l'abat ocupés l'abadia, cobraria la quota de divuit una del delme del raïm de la vila i parròquia d'Amer (26 de gener de 1820).

L'abat mai gestionà directament el delme i la primícia sinó que els arrendà, sovint a un laic o bé a un monjo, suposem que per la dificultat de fer la recaptació en un domini tan extens i divers i per l'oposició veïnal. Per exemple, el 1591, el sagristà Pere Boscà arrendava al paraire d'Amer Francesc Fàbregues "la primícia del corrent y delma ell per rahó de la sacrestia reb y custuma rebre en la paròchia de mer...".⁷² El sagristà Jaume Berta de Cervià ho feia cada quatre anys per 90 lliures (1606 i 1610) i Benet Maldonado al sastre Joan Martí (1636). Es procurava que els arrendataris fossin gent local que conegués l'entorn i els veïns, tal com féu l'abat Queralt a Castelló i Cadaqués: Tomàs Lloberas, aromater de Figueres, Sebastià Quilmetas, cirurgià, Josep Fullà, pescador de Castelló, i Joan Sirvent, negociant també de Castelló, que repetiren en dos contractes i vuit anys en total (1754 i 1759).

Els pagaments no deixen de ser peculiars. Per exemple, el 1694, l'arrendador Miquel Puig i Reverter, pagès, sembla que havia d'assumir tasques de sagristà: havia de pagar anualment tretze porcions monacals —de sis monjos, sis capellans i un organista—, cadascuna de les quals consistia en dotze quarteres de forment net a punt per moldre, divuit bótes i una quarterola de vi claret, 7 lliures per pitança i escudella a cada porcioner, havia de donar el vi de missa per celebrar, pagar les porcions als escolans, fer cremar els ciris a les misses conventuals, arreglar l'altar del Sant Crist, fer la caritat general i la del dia dels difunts, i pagar als capellans els vestits, durant tres anys, motiu pel qual pagava 60 lliures, 13 sous i 4 diners, a canvi l'abat li deixava els graners de l'abadia, els cellers, les bótes i les tines. En la majoria de contractes s'especifiquen les condicions de rescissió o invalidació d'aquest contracte, si entrava l'exèrcit francès, si la pedregada o el mal temps n'impossibilitava el cobrament, mentre que el lliurament de les càrregues de vi blanc i negre o oli mai falta, prova del cultiu de la vinya relativament estès, tal com passa a Roses el 1795.

71. CONGOST 1991: 56-64.

72. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1591, juliol, 28], ff. 283v-294r.

Val la pena fer una petita recapitulació de l'import de l'arrendament per adonar-nos del volum generat per aquestes rendes, en funció del valor de la parròquia i del número de parroquians: a la parròquia d'Amer i a les del seu terme es demanaven 480 lliures per tres anys o collites, el 1599, mentre que eren 90 lliures el 1610, només per un any; a Granollers de Rocacorba i a Sant Esteve de Llémèna es demanaven 45 lliures i 5 sous per tres anys (1633); a Sant Pere Sacosta eren 27 lliures per quatre anys (1690); les parròquies de Cartellà, Llambilles, Palol d'Onyar, Quart, Fornells, Caldes de Malavella, Cassà de la Selva, Salitja, Vidreres i un camp a Salt costaven 27 lliures per una col·lecta (1631); i la primícia de la vila i parròquia d'Amer costava 106 lliures (1639).

A més, la geografia del delme que percebia l'abat d'Amer s'estenia a força parròquies: Granollers de Rocacorba, Sant Esteve de Llémèna, Sant Pere Sacosta, el priorat del Coll, Caldes de Malavella, Cassà de la Selva, Llambilles, Cartellà, Palol d'Onyar, Quart, Fornells, Salitja, Vidreres, un camp de Salt, Sant Medir, Colomers, Sant Andreu de Terri, Fontclara, Tonyà, Roses, Cadaqués, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, La Sala, Pins, Sant Feliu de Buada i Camallera. L'abat d'Amer i el rector de Cadaqués arribaren a un acord sobre el repartiment dels delmes (1618);⁷³ però el 1665 els jurats, síndics i rector de Cadaqués es queixaven de les noves pretensions de l'abat sobre aquests delmes, senyal que havien tornat a mans laiques. Davant tal quantitat de parròquies, era importantíssim conèixer bé els límits parroquials o rodalia i els masos i terres que en formaven part. Per aquest motiu havien sorgit contrarietats: el Capítol i el rector de Colomers contra Jaume Ros i Llogaia, de les Olives, parròquia de Garrigoles, per un afer de delmes (1704).⁷⁴ L'abat Queralt va fer clavar termes (estaques de fusta) en unes terres establertes per l'abat Joan A. Climent a Joan Casalprim i Joan Esquent (1747). També pledejà contra el rector i particulars de Sant Feliu de Boada sobre el delme i primícia per haver "dit pàrroco arrancat las fitas posadas per experts anomenats per las parts"(1750); l'abat s'adreçà al rei Ferran VI per demanar-li la confirmació dels delmes i límits. El bisbe va defensar el rector i els parroquians, i els representants episcopals es plantaren a Sant Feliu de Boada per contrarestar l'abat.⁷⁵

73. ADG: Col·lacions de beneficis, D-10, ff. 306v-310r.

74. ADG: Processos, C-001-03708, Rafel Tolsà, 1704, f. 128r.

75. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 431 (1750), [1750, juliol, 15], ff. 209v-211r.

De Roses es rebia el delme del pa, vi, llana, lli, carn, peix, corall i altres coses, que es va qüestionar diverses vegades. El 1608, l'abat i els particulars de la vila van signar una concòrdia sobre la capbrevació, la prestació de l'onzena mesura a les cases —o un sou per vessana— i l'eliminació del delme “de bateig, rebleig ni garba”, però el 1612 l'abat va denunciar els pescadors perquè no pagaven el delme del peix pescat amb “sardinals” i “dexan de pescar ab les altres xàrxies ab què abans acostumaven y pagaven delme”.⁷⁶ El comte d'Empúries denunciava l'abat pel delme del peix (1668). L'abat Guanter (1752) es va queixar que

de antiquísimo tiempo a esta parte, los abades de dicho monasterio de Santa Maria de Rosas, nuestros antecesores han estado y estamos no en la quieta y pacífica posesión de percibir el diezmo de pescado del mar de la expressada villa de Rosas y sus cercanías en virtud de donaciones, concesiones y otros títulos y en fuerza de una orden del comissario de marina, se ha privado a nos y a los nuestros arrendatarios de dicho diezmo de pescado el percibir dicho diezmo de pescado en grave perjuicio nuestro y de nuestra dignidad abbacial.⁷⁷

Per això va haver de recórrer al rei. El 1819, l'abat Llanza va intentar concordar i resoldre el plet contra l'Ajuntament i veïns de Roses pel delme.

Alguns delmes s'incorporaren o es compraren *a posteriori*, després de diferents pretensions, tal com el cas de Sant Martí Sacalm. L'abat Climent —emparat pel rei Carles II— es queixava que Nicolau Noguer, de Sant Martí, que posseïa unes terres a Sant Genís Sacosta i Lloret Salvatge, “de negar-li la prestació de dècima dels fruyts se cullen en ellas”,⁷⁸ que sumaven tres-centes lliures (1699). El debat se centrava en la situació d'aquestes terres, “en los confins de ditas parròchias”. El 1720, el beneficiat del Cos de Crist i de Nostra Senyora de les Planes i Rocacorba va denunciar l'abat d'Amer que li pretenia els delmes de Sant Martí Sacalm —suposem que per la indefinició dels límits parroquials.⁷⁹ El 1746 va comprar el delme —de tot tipus de gra, cànem i lli— del mas Noguer de Parcés de Sant Martí Sacalm a Joan Genover i Puig, pagès de Sant Cristòfol les Fonts, per 514 lliures 5 sous i 2 diners —fins que hi hagué dificultats en el cobrament, per exemple, al

76. OLIVARES 2000: 324.

77. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 433 (1751-1752), [1752, novembre, 7], ff. 313r-314r.

78. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 370 (1698-1699), [1699, gener, 26], ff. 45r-46v.

79. ADG: Notarial de Francesc Lagrifa, f. 255r.

mas Noguer de Parcés, de “les garbes del delme d’Amer”—; en aquesta parròquia, l’abat també hi disposava dels mateixos delmes dels masos Noguer de Campllavor i Hort de Bernat, i arrendava algunes terres dels masos Creu Juncarol, les terres de Jaume Moret i Antoni Pujolràs, o els seus hereus; i terres del mas de Falgarons de Sant Martí.

El 1567, el rei Felip II va obtenir del Papa la concessió de l’excusat, el delme de la casa delmera més important de la parròquia. L’abat d’Amer, però, quan arrendava els delmes d’una parròquia o una altra, matisava en una clàusula que “aurà de pagar dit arrendador —Bernat Oliveres, el 1633— lo dret del scusado que totes les dalts dittes rendes eo dita abadia de Amer per rahó de aquellas és obligada a pagar quiscun any en manera que dit señor abat no tinga obligació de pagar-ne cosa alguna”.⁸⁰

Els censals

Els censals morts o de per vida van ser les eines de crèdit més esteses i emprades durant les èpoques medieval i moderna, almenys fins a mitjan segle XVIII. Era un préstec en forma de compravenda, que consistia a deixar uns diners, el censalista, a canvi de rebre una pensió anual —del 5% fins a 1750—, per temps indefinit, el censatari. L’única manera d’anul·lar el contracte consistia a retornar el capital inicial o una quantitat pactada. L’Església, que no permetia la usura, va adoptar aquest sistema per convertir-se en una de les principals institucions censalistes; així, les catedrals —els capítols—, les parròquies —les obreries i els capellans— i els monestirs van passar a ser institucions venedores de censals.⁸¹

El monestir d’Amer no es va escapar d’aquesta espiral, sinó que utilitzà el censal fins a convertir-lo en una de les principals vies d’ingressos econòmics del monestir, similar al de les rendes patrimonials, perquè esdevingués el motor del funcionament de la vida quotidiana a través de les pensions mensuals o anuals. Els cobraments d’aquestes pensions es filtraven a través de la caixa comuna i de la caixa dels aniversaris i misses d’estaca. Fer-ne una relació exacta és una missió impossible o molt difícil: n’hi hagué centenars, alguns només esmentats, altres d’origen antic, i quasi mai s’explica la causa o motiu de la creació. Per exemple, el 1731, Josep Costabell, negociant de Bescanó, i Margarida Vaguer i Jordà, com a principals, Segimon Viader i Isidre

80. AHG: Notaria d’Amer; Pau Quer. Manual, Am. 304 (1632-1633), [1633, abril, 6], f. 87v.

81. CAPDEVILA 2005; FERRER 1986 i SOLÀ 2008b: 350-352.

Font, pagesos de Bescanó, Joan Arbosset, escloper de la cellera d'Anglès, i Francisco Bertran, sastre de la mateixa cellera, com a fermaça, vengueren i crearen als administradors de la caixa comuna del monestir un censal de preu 100 lliures i pensió anual 100 sous.

A una escala menor, els ciris i bacins dels fadrins, estrangers i dones de l'església de Sant Miquel, l'almoïna del Cortó i l'hospital —molt actius en el darrer quart del segle XVI—, les administracions del Roser o del Sant Crist del monestir i les obreries de Sant Climent d'Amer i Sant Julià de Llor —que es van reagrupar en un gran censal, el 1728—, es nodrien de censals per satisfer les seves despeses.

D'Amer s'han conservat tres llibres de censals de la baixa edat mitjana: —1 (1443-1564), 2 (1449-1463) i 3 (1524-1528), dipositats a Montserrat. A partir de l'època moderna, i sobretot durant el segle XVIII, no apareixen en llibres com a tals o independents sinó que van lligats a les fundacions d'aniversaris i misses per a difunts, conjuntament o en llibres paral·lels i connectats o relacionats entre ells; ho veiem clarament en els *Llevadors dels censals dels aniversaris i misses d'estaca del monestir*, de 1737 a 1780. O sigui que per instituir una missa per a un difunt s'obligava a crear un censal, així el ritme de misses i de censals anà en creixement vertiginós paral·lel. Aquests llibres certifiquen la dependència dels cobraments d'aquestes pensions, la seva necessitat de tenir-los al dia.⁸²

Força vegades hem detectat el reclam per la falta de pagament; l'abat Climent (1687) es va assabentar que el censal de Sant Celoni no es cobrava, motiu pel qual va escriure personalment a la universitat, que va respondre de mala manera “que no volia pagar” i va decidir pledejar. Van arribar fins a la Reial Audiència diverses causes: el duc de Cardona i comte d'Empúries va ser denunciat perquè faltaven 40 lliures d'uns censals (18 de setembre de 1727), com també els síndics de la ciutat de Tortosa per diferents quantitats (5 de març de 1728). Hi ha una tercera denúncia, el 1729, contra Joan d'Olmera per debitoris de censos i censals de 100 lliures, i una quarta contra Baudili Palou, pagès de la parròquia d'Amer, perquè devia 110 lliures de pensions (18 de desembre de 1736).

El volum dels censals va augmentar fins a nivells astronòmics a l'època moderna. Tot i que individualment les xifres eren petites i baixes, entre les 10 i 30 lliures, eren les quantitats normals que una família o pagès venia, la suma total podia ser considerable. D'altra banda, també el monestir esdevenia censatari, rebia els diners i pagava una pensió en

82. TELLO 1986 i 1990 i FERRER ALÓS 1983 i 1986.

situacions excepcionals, quan hagué de fer grans inversions en obres i en els anys de conflictivitat bèl·lica, a la segona meitat del segle XVII: el cas més conegut és el de 1696, quan el monestir fou saquejat i van robar les campanes. O la construcció de la capella del Sant Crist que el mestre de cases Jeroni Duran cobrà a través d'un censal, o bé l'aportació que féu el monestir per a la Santa Cova de Manresa (1733).

En canvi, no hem detectat els censals amb d'altres finalitats, per a transaccions industrials o comercials. N'hi hagué dedicats a causes pies, dots, legítimes i llegats testamentaris, sempre en menor mesura. Justina Vehina i Bordas fundava una causa pia per a filles per casar de Casademont, pagesia d'Amer, amb una dotació de censals que sumaven 700 lliures (1741).

També se'n va crear un, el 1741, per finançar la compra del mas Obac, de Sant Genís Sacosta, a Francisco Bosch, pare de Sant Feliu de Pallerols, per 925 lliures, amb un censal. O al revés, el 1772 la caixa dels aniversaris va vendre una casa que posseïa al carrer de la Creu Cuberta, per 80 lliures, a Bernat Fontàs, jornaler d'Amer, raó per la qual va haver de comprar diferents censals.

LES POSSESSIONS TERRITORIALS: CONTINUITATS I RUPTURES A L'ÈPOCA MODERNA

La sentència arbitral de Guadalupe (1486) és la fita més important del camp català per a l'època moderna. Va abolir els mals usos i la remença —de fet, l'abat Mont-rodon d'Amer ja els havia abolit el 1337—, però va perpetuar el sistema feudal.⁸³ Va mantenir els delmes, censos i altres prestacions proporcionals a la collita, va confirmar l'obligació de capbrevar, alhora que va permetre ampliar la superfície agrària —amb l'ocupació de terres ermes, boscos, antigues i masos rònecs— i millorar els ingressos regulars. Malgrat tot, molts d'aquests aspectes mantingueren la seva vigència i aplicació reals fins al cap d'uns segles. Un exemple sorprenent i molt tardà (el 1761!) ens el proporcionen Pere Colomer i Josep Colomer, pare i fill, senyors útils dels masos Colomer i Boada d'Amer, que reconeixen el pagament de 3 lliures en concepte de mals usos i remença, segons el capbreu de l'abat Pont (1646) que seguia la sentència de Guadalupe.

L'abat era el senyor directe de bona part de les terres rústiques i cases del terme i vila d'Amer, i es pagaven censos emfitèutics, en espècie i diner, en grans quantitats —tot i que generalment de poc valor— sobretot lluïsmes. L'abat continuava essent el senyor feudal

83. DURAN 1986; SERRA 1986; GIFRE 2008; GUAL 2008 i PRUENCA 1995: 351-353.

d'Amer per excel·lència i podia viure de la terra sense treballar-la. Tot i que els abats moderns continuaren pertanyent al grup social dominant, capaç de sostreure un valor elevat de renda de la terra, qui posseïa el domini útil cobrava molt més.⁸⁴

Dels censos en diner i en espècie, amb o sense domini, n'hem resseguit el rastre en els segles de l'edat moderna fins poc abans de les desamortitzacions; alguns afecten particulars, altres eren a títol col·lectiu. No són gens negligibles, al contrari, malgrat que estan sotmesos a molta pressió per a reduir-los o eliminar-los —veurem el cas de l'abat Boscà. Un "Llevador de la abadia" de 1814, que en copiava un de vell, ens en dóna la pauta. Com a punt de referència prenem un parell de masos, la Boada de les Costes junt amb el Maset i la Pinyana, de la parròquia d'Amer. El primer pagava de cens en diner 8 sous i 2 diners, i en espècie, dues gallines, dos tudons, un pernil de porc, un moltó, trenta-sis ous, una mitgera de glans, quatre formatges, una mitgera de civada, quatre garbes de civada, dotze cossis de raïm, set mitgeres de blat i tres quartans de blat. I el segon, en diner, 1 lliura 6 sous i 1 diner —l'habitual dels altres masos—, i en espècie, quatre gallines, setze ous, dos tudons, sis pernills de quinze terces i un de setze, una mitgera de civada, quatre garbes de civada, una mitgera de glans, quatre mitgeres de blat, cinc cossis o deu arroves de raïm, un feix de llenya, un poll de delme, una polla de trascol i 1/8 de blat pel Salvi Bosch. En quantitats molt menors trobarem escampats els censos per un piló de parròquies i masos al voltant del monestir: parròquia d'Amer (les Ribes d'en Llobrassols, Llobrassols, Vasas, Palou de la Cuberta o Pinyana, Vaseric, Pinyana, Figuereda de l'abat-Jonquera, Figuereda del sagristà-Jonquera, Jonquera, la Fàbrega-Jonquera, Arboset, Boada de Sant Marçal —avui el Colomer—, Colomers, les Talledes dels Aniversaris d'Amer, Casademont, Vernatallada, Blanquera, Clascar —avui Paulí—, la Baranguera, Bellvespre, Mont, Costavella, Concs, Vallela —avui Benet Vila, botiguer—, Oliveres, la Crosa, Anglada —avui Benet Vila—, Dr. Cos —avui Moleres—, Martirià Clarà —notari—, Canadell, Miquel Casamira, Gallissà, Crous de Sant Genís, Anton Vilallonga i Pérez de Esposas, Gelabert del Gallissà, Palou, Timonet, la Goltresa, Puig de Lloret, Torrent de Lloret, Torrent de Saubaquer, la casa Blanc de Lloret, i Sabater de Sant Climent —avui Benet Borrell—), Sant Martí Sacalm (Saliteda, avui Benet Vila), Sant Climent d'Amer (Reverter, la Pera, Panoleda, Verdaguer, Barancell, Figueres, Gelabert i Puig), la Barroca (Vila Vallmajor, Bruns, Llapart, Bruguer —avui Llistosella de les Encies—, Fabregat o Coromina de Granollers i Vinyes), Granollers de Rocacorba

84. CONGOST 1991: 48-55.

(Bosc, Oliveres, Boix i Sala), Sant Genís Sacosta (Tarrés), les Encies (Solergastó, Planellas, Arboset i Fàbrega i Olmera), les Planes (el Castell, Josep Camps i Gironès), Sant Feliu de Pallerols (Carrera —avui Figueras i Moleres— i Deura —és el mas Margarida, avui Vilagran de Mieres, masover—), Cogolls (Codina i Comajoan de Sobremont), Santa Maria de Corcó (Plana i Noguer de Parcés), Susqueda (Planicas), Sant Julià de Llor (Rovira, Costa, Pla i Artau), Constantins (Bonmatí), Llorà (mas Negre, Peradalta i Puig), les Serres (Bonosa, Nualart, Casellas, Rigau i Soms), Sant Esteve de Llémna (Vilaplana, Siubés, mas Tràfac i Quintanes), Sant Martí (Perecaula i Tallada), i Anglès i la Cellera (Puig Aspres, Moer, Clos, Rovira, Gasull, Ribas, Piparrelles, Ravell, Planes, Palolada, Masó, Mas, Becdejú, Fontanella, Savenc, Vinyoles, Dalmau i Miralpeix). Tots aquests censos els arrendava l'abat, tal com hem trobat que feien el cambrer Miquel Pla amb les seves rendes (1599) i els abats Joan Boscà per a Santa Coloma de Farners (1599), Francesc de Copons per Amer (1615), Miquel d'Alentorn (1630-1631) per Anglès, Caldes, Llambilles, Cassà de la Selva i Fornells, per tres anys cada arrendament.

Els batlles de sac eren nomenats per l'abat, els encarregats de mantenir els drets abacials, cobrar les seves rendes i censos dels emfitèutes, lluïsmes i foriscapis, o exigir serveis personals. El batlle, però, desenvolupava una doble funció, força incòmoda, molesta i controvertida: com a veí del poble, se sentia proper i comprensible amb els sentiments i peticions dels vilatans, mentre que com a representant de l'abat, n'havia d'exercir un control estricte, cobrava les rendes, informava al monestir de les causes i litigis que es produïen. N'hem documentat a diferents termes i parròquies, i tingueren diferents professions, tot i que, sobretot, foren pagesos: Anglès —Antic Clos, pagès, el 1600—, Amer —Jaume Mut, pagès, el 1643, o els notaris Pau i Josep Quer, pare i fill, a finals del segle XVII—, Colomers, Verges, Jafre —Jaume Falgueras, pagès, el 1754— i Ordeig —Jaume Cornellà, pagès, el 1753 i 1755. El batlle d'Amer rebia una porció de pa i vi, com els monjos i beneficiats, segons havia acordat l'abat Ferrer de Mont-rodon —3 de les nones de novembre de 1317 seguint, segons deia, una possessió immemorial—, i l'abat li pagava pels lluïsmes o foriscapis 3 sous i 4 diners per cada lliura cobrada.

Els lluïsmes i foriscapis van esdevenir un volum de negoci espectacular per als abats a causa del creixement urbanístic del segle XVIII, amb la rehabilitació i nova construcció de la plaça —després de la crema i saqueig de 1696— i l'aparició de nous carrers. A més, els establiments emfitèutics del set-cents permeten aquest creixement demogràfic. Foren els abats Guanter (1716-1733) i Queralt (1741-1772)

els que intensificaren la recerca i seguiment de les transaccions —compravendes, establiments o subestabliments— amb la creació de la figura del procurador o secretari destinat a aquesta finalitat; Joan Quer, al servei de l'abat Guanter, i Salvador Ferrer, al servei de l'abat Queralt, foren els procuradors més actius i eficaços. Per exemple, en la venda d'unes terres a Joan Noguer i Batlló, bracer, s'apuntava que havia de satisfer 47 lliures (1723):

Vos dit comprador hajau de pagar a dit molt Illtre. Sr. Abat lo foriscapi per rahó de la present compra al batlle de sach las parellas y al not. baix escrit los salaris dels actes de la present venda y depenent de ella y nosaltres dits venedors vos ho tingam de restituhir quant voldrem recobrar ditas feixas de terra tot ab una paga.⁸⁵

O en el cas de Ferrer que va localitzar dins l'heretat del mas Pou de Vidreres, un casal derruït juntament amb unes terres ermes i incultes,

de las quals en la ocasió present no se'n produheix ningun profit ni productio y per no haver-hi ni encontrar-se de aquellas ningun pocessor, queda totalment leziada dita abbacial dignitat en los censos y demás drets dominicals que antíguament acostumava rèbrer y percibir, no obstant de haver fetas diferents diligèncias per encontrar pocessor, lo qual no se és pogut averiguar.⁸⁶

Per aquest motiu va recórrer a un capbreu de l'abat Mont-rodon (1341) que certificava el domini directe a favor de l'abat Queralt, i l'establia de nou a Jaume Raig per 20 lliures. La feina de Joan Quer i Salvador Ferrer demostra, d'una banda, la fragmentació de la propietat, amb un elevat nombre de senyors útils que estableixen —precisament entre 1785 i 1799 és l'etapa de màxima intensitat d'establiments, amb seixanta-vuit—,⁸⁷ i de l'altra, que l'abat d'Amer no posseïa el domini útil ni podia establir amb regularitat. Així doncs, l'abat no apareix entre els cinquanta primers “hisendats” —si així el poguéssim qualificar— de la província de Girona a l'etapa final de l'antic règim. L'abat no destacava en una llista on dominaven els senyors laics i on els primers senyors eclesiàstics importants eren el monestir de Sant Feliu de Guíxols i l'ardiaca de Besalú.⁸⁸

85. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 408 (1722-1725), [1723], f. 70r.

86. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale Instrumentorum*, Am. 437 (1755-1756), [1756, desembre, 18], f. 404r-v.

87. CONGOST 1991: 116.

88. CONGOST 1991: 110-111.

En el capbreu de la vall d'Amer de 1738 els masos ròncecs, perduts o abandonats a causa de les pestes del segle XIV, foren incorporats a d'altres coneguts com a "masos unidors" i "masos grassos".⁸⁹ Però havia estat un procés lent i gradual, al llarg dels segles XVI i XVII, que hem pogut resseguir. A mitjan segle XVII hi hagué certs moviments: el segrestador Felip d'Alentorn vengué el mas Crous de Sant Genís Sacosta a Nicolau Solà, ciutadà honrat de Barcelona, per 60 lliures (1638), o bé s'incorporà i habilità el mas Abadia (1649). Per fer-nos una idea de la magnitud d'aquest procés, és molt entenedora la declaració de Joan Bosch, pagès i senyor útil del mas Bosc de Granollers de Rocacorba, que reconeixia a l'abat Guanter —i a d'altres senyors laics— un seguit de dominis alodials (1717): el mas Guanter, diferents peces de terra —una és la Salica, on antigament hi havia construït un forn de teules—, el mas Malagelada —que havia estat derruït i deshabitat— i el mas Pedret —també derruït.

Després de les guerres i les cremes generalitzades de cases, a la vila, i masos, a pagès, a finals del segle XVII, segueixen uns anys de recuperació constructiva, molt metòdica, amb especificacions estrictes; per exemple, l'abat Climent establia a Antoni Casas, teixidor de llana, un pati al costat de l'hospital, amb l'"obligació de haver redificada la dita casa dins sis anys pròxims"⁹⁰ (1699). Així mateix, els contractes de masoveria especificaven que el masover entrant havia de fer diversos jornals de mestre de cases. En resum, aquest és el punt d'arrencada del creixement edilici del set-cents, on les obres als masos es multipliquen. I dins la bonança del segle XVIII, en especial durant l'abaciat de Queralt, també se'n van comprar de nous, juntament amb altres cases, terrenys o terres: unes feixes de regadiu prop del mas Saliteda, on hi havia el molí draper (1739); un pati o casa derruït a la vila i un hort de regadiu —al costat de la "Torre de Desvern ab lo hort del tint"— a Jeroni Duran, mestre de cases, per 150 lliures (1740); el mas Obac, de Sant Genís Sacosta, a Francisco Bosch, paraire de Sant Feliu de Pallerols, per 925 lliures (1741), o la "casa nova d'En Vila", a Sant Martí Sacalm, per 1.400 lliures (1762).

Es van continuar fent prestacions en treball, algunes de ben conegudes com els monopolis dels molins, que ja hem vist. Les "joves, batudes i segades a l'abadia" havien estat eliminades per la sentència arbitral de Guadalupe, però encara s'exigien al segle XVII, tal com apareixen al contracte de masoveria del mas Concs (1632). Les joves o

89. BLANCO 2002: 53-54.

90. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 370 (1698-1699), [1699, gener, 21], ff. 33v-35r.

l'equivalent a un dia de llaurar, les batudes o la feina de batre el gra i les segades o la feina de segar les messes. No coneixem el moment de la creació de la prestació de la “mula de l'abat” i també la seva existència, però la podem relacionar amb el fet d'haver d'alimentar la bèstia de l'abat o satisfer-li un animal en cas de requesta, semblant a les talles de les “carretes” i “fàbregues”. Encara al segle XVII s'esmenta, quan el Comú de la vila va crear censals per pagar deutes, entre els quals hi ha el de la mula (1614). En el segle XVIII encara es pagava: Isabel Siocia i Matamala, vídua del cirurgià Josep Siocia, la va satisfer amb l'arrendament d'una casa al carrer Davall (1702).

El XVI és un segle ple de conflictivitat social, si es vol entendre així, de negociacions incessants entre els abats i els habitants d'Amer, de manera individual i particular, a través de la universitat de la vila o amb l'església de Sant Miquel pel mig, fruit de diferents conjuntures. La més important és la de reacció immediata a la sentència de Guadalupe, pel que feia a pagaments relatius a censos emfitèutics, proporcionals a la producció —delmes, primícies, tasques, braçatges, etc.—, en diner o espècie, i a prestacions de treball.⁹¹ A la segona meitat del segle XVI —i també uns anys abans— sorgeix el problema del bandolerisme, reacció a la manca de recursos del camp català i a l'estancament econòmic, entre altres causes.⁹²

El 1501 s'arribà a una avinença entre l'abat Salvador Marull i els particulars de la vila i vall d'Amer sobre l'endarreriment en el pagament de tasques, censos, foriscapis i altres drets que es devien a l'abat, sumaven un total de 100 lliures, a més d'altres deutoris al batlle de sac; les tasques medievals s'equipararien al delme de l'època moderna. Aquesta concòrdia devia ser molt puntual i concreta, ja que, de nou, apareixen noves requestes de l'abat. I és l'abat Francesc de Giginta (1536-1579?), absent i comanador, el que més va exigir als vilatans ja que només estava interessat en les rendes del monestir, mentre desatenia l'apartat espiritual. Trobem plets i litigis molt seguits (1543, 1548, 1549, 1551 i 1573), moguts per la universitat d'Amer —de manera conjunta és més fàcil defensar-se i actuar. El 1549 la universitat pledejava contra l'abat en censos i tasques. El 1551 se signà una concòrdia en què s'obligava a pagar el delme de mill, melca, fajol, llegums, cols, hortalisses, ordi, civada, cànem, lli, raïm i altres. Els plets i signatures no arribaren a bon port, i el 1569 es diu que “omnia capibrevia fuerunt per banditos combusta, et nesciunt cuius anni sit aliqua eorum capibraviatio”. El 1573, la universitat es va haver d'enfrontar amb el rector de Sant Miquel

91. SERRA 1980.

92. TORRES 1991 i 1993.

perquè els volia fer pagar el delme i la primícia d'alguns fruits que no es pagaven als llocs de Sant Genís i Lloret Salvatge, i de nou l'abat Giginta els denuncià a la Cúria Eclesiàstica de Girona per qüestions de delmes i primícies. Tot plegat, aquests processos del cinc-cents van contribuir al fet que el delme es consolidés a mans de l'abat per als segles posteriors sense problemes, excepte a Sant Martí Sacalm.

L'abat Joan Boscà va marcar l'inici del segle XVII i de la nova època per al monestir, amb aportacions substancials: emprava la litigació davant el frau, la passivitat i la contestació pagesa. El 1596 denunciava al batlle de Ciurana “per la Audiència de Catalunya y lo governador de Gerona prevenint-lo que no pertúrbia al procurador y notari del abat a la capbrevació faedora en Toñà”,⁹³ però la capbrevació es realitzà finalment i l'abat fità el terme. Els comtes d'Empúries havien venut a l'abat d'Amer la jurisdicció i el domini directe del terme de Tonyà, a la parròquia de Ciurana (1281), possessió que el papa Climent VIII va confirmar (1596). El 1598 signava una concòrdia sobre la confessió de les tasques amb els habitants d'Amer, que anava lligada a la signatura d'una causa de capbrevació. El 1600 reduïa les prestacions de treballs, en espècie i en diner, a canvi de 12 sous anuals i durant tota la seva vida. Ho trobem, concretament, a nivell particular, segons els masos: a Antoni Llobrassols, del mas Llobrassols, els reduïa els censos de gallines, capons, perdius, tudons, moltons i altres bèsties (1602). El 1604 els representants —pagesos— de les universitats d'Amer —Jeroni Ter, Miquel Mont, Miquel Puig àlies Casademont—, Sant Climent d'Amer —Francesc Panoleda— i Sant Julià de Llor —Joan Valls— signaven una concòrdia amb l'abat Boscà sobre els “sensos, taschas y foriscapis que fosen deguts a dit abat y sa abadia comuns, llargament consta en dita concòrdia en la present notaria de Amer al primer de maig 1598”, concòrdia que no pagaven una sèrie de pagesos, per exemple, Joan Benet, pagès de la parròquia d'Amer que tenia el mas Sabater de Sant Climent, que devia 11 lliures, 10 sous i 7 sous, 6 diners “de sensos enderreriats y altres coses fosen deguts a dita abadia”.⁹⁴ I encara el mateix any, l'abat va exigir als habitants del terme i parròquia de Roses la tasca que es negaven a pagar-li —de cada vint-i-quatre mesures de gra, set mesures corresponien a l'abat.⁹⁵

93. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. Enfermeria i aniversaris d'Amer i Roses, ss. XVII-XVIII, núms. 109 i 110: “Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas”, s. f. i MONSALVATJE 1904: 366.

94. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604) [1604, maig, 16], ff. 30v-31r.

95. OLIVARES 2000: 306.

No tots els pagesos eren tan dòcils i ben avinguts, n'hi va haver que van buscar estratègies a través de l'argúcia i la tergiversació. El 1618, el noble Alexandre de Cartellà, baró de Falgons, es queixà a l'abat Francesc de Copons que els pagesos de Granollers de Rocacorba, lloc del qual era senyor jurisdiccional,

recusan de pagar a nostres arrendadors quant van a demanar los dits censos y rendas responen que ells ja paguen a dit Sor. Cartellà y com dit Senyor Cartellà los ho demanava responen que ja han pagat al abat de Amer y desta manera recúsián de pagar y fraudar dites rendes en gran dany y perjudici more del que se offerexen plets y qüestions entredit Senyor Cartellà y aquest monestir y pagesos de dit terme.

L'abat reuní el Capítol per buscar una solució definitiva, després de diferents intents i solucions. Finalment,

Lo dit sor. Cartellà me aja tractat y per exir de qüestions se contentarà de comprar todas las dites rendes pagant lo que poran valer y seran estimades per dos visors anomenats per lo abat y convent desta casa, asservint-se pagar tots los gastos de la visura y de fer-ho confirmar per Sa Santadat a costas suas y dels diner quell pagarà per dites rendes se'n poran comprar altrás equivalents que sien més cerca de nostre monestir y que lo diner que pagarà per dit effecte se hage de esmersar per dit effecte en utilitat de la abbadia y no altrament.⁹⁶

Almenys a la segona meitat del segle XVII —des de 1635— fins a principis del segle XVIII —amb la guerra de Successió— la situació al camp s'agreuja. Diferents conjuntures tenen lloc a Amer, on les guerres i les crisis de subsistència van contribuir a un clima de nova conflictivitat social.⁹⁷ Les guerres, els reclutaments, els nous impostos de talles i col·lectes, els robatoris de bestiar i cremes de camps, les pestes, les sequeres o els aiguats provocaren el cansament de la societat pagesa, de la petita pagesia, dels jornalers, dels sense feina, donant lloc a la pèrdua i reculada del ritme d'ingressos de la renda feudal. Tal com diu Eva Serra, “la guerra destruí forces productives, la pressió fiscal i els allotjaments empobriren el conjunt del país, però ben segur que les primeres víctimes hagueren de ser els pagesos”.⁹⁸ En darrera instància, els abats foren els més perjudicats, però ni les queixes individuals o particulars serviren per

96. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Arimany. *Primum Manuale*, Am. 282 (1617-1619), [1618, gener, 12], f. 17r-v.

97. GIFRE 2008: 31.

98. SERRA 1986: 239 i GIFRE 2008: 45.

fer reaccionar davant aquesta pressió fiscal. Precisament els contractes d'establiments de masos d'aquest període reflecteixen aquesta casuística, incorporant noves clàusules a l'obligatorietat dels allotjaments.⁹⁹ Així es deia a Baudili Casademont, del mas Tarrats, de Sant Martí Sacalm (1651): "Item que hajau de pagar todas las tallas del batalló y dels soldats que acàs en dit temps se podan fer y no altrament ni altres talles" i "Item que hajau de tenir a gastos sobres los soldats que segons la possibilitat de dita casa vos serau aposentats per los jurats de la part vall".¹⁰⁰ O en l'establiment del mas Boada de les Costes (1683): "Item que quiscun any tingau obligació de pagar tots los censos que fa dit mas y terras y tres quarteras y mitjà de migeres y todas las tallas se faran per los senyors jurats y tenir tots los allotjaments de soldats que tocaran a tenir per rahó de dit mas acceptat si era algun per capità o tinent que jo dit Buada y vos lo hajam de tenir igualment".¹⁰¹

Els pagesos s'hi oposaren perquè consideraven els reclutaments o nous impostos abusius i perquè els estaments privilegiats (religiosos, militars o clavaris) n'estaven exempts. El febrer de 1694 es va multar Ramon Anglaseu, pagès del mas Vall de Sant Julià de Llor, amb 100 lliures perquè s'havia negat a pagar les talles de les terres, honors i possessions. La universitat es va posicionar a favor d'Anglaseu i per això calia nomenar "persones expertes" que determinessin què li corresponia pagar en proporció i no pas arbitràriament. Davant de l'oposició veïnal, la universitat havia de decidir i negociar els criteris per redistribuir equitativament les tropes entre les famílies, cases i masos, coneixem de 1700 "el que han de pagar de tallas y tenir soldats quiscun singular de dita vila"; per exemple, Miquel Puig i Reverter pagava pel mas Torner de Vilafreser, "en lo any 1698, quatra dias, un soldat de cavall, per ordre de Narcís Ros y Juan Buada, jurats de la vila de Amer, per compte de dit Torra assegurant-li dits jurats sis sous per quiscun dia, valan una lliura y quatra sous barc."¹⁰² i de 1712. El 1703 el doctor en medicina, Josep Concs i Maset, domiciliat a Barcelona es declarava exempt de talles, col·lectes i noves impositcions, però la universitat havia creat, de feia poc, nous impostos, "per quitar y redemir (segons se diu) los mals de la dita universitat presisant als Srs. y pecessors de las heretats y casa ques troban cituades en dita vila en haver de pagar aquellas".¹⁰³

99. DOMÈNECH 2001b: 33.

100. AHG: Notaria d'Amer, Pau Llareus. Manual, Am. 328 (1649-1651), [1651, març, 26], f. 408r.

101. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Protocolli*, Am. 350 (1682-1684), [1683], ff. 30r-31r.

102. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 371 (1699-1700), [1700, juny, 11], f. 272v.

103. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 374 (1702-1703), [1703, novembre, 15], ff. 430r-432r.

L'abat Joan A. Climent, aparentment, no tingué gaires problemes per a capbrevar el 1680-1681, tot i les advertències i escarments severes: "en cas que algú no volgués pagar lo que serà obligat en virtut de dit capbreu vosaltres dits arrendataris tingau obligació de fer fer un manament contra los qui recusaran pagar." Però sorgiren enfrontaments al cap de poc i al llarg del seu mandat, quan demanà el "delme en Amer dels llegums y se parà segons se nota per haber-se alborotat la població, amenant a mort y fonc bastonadas als que eran de la part del monastir".¹⁰⁴ Hi hagué una controvèrsia amb relació al mas Gallissà, d'Amer, sobre si era de domini reial o abacial (1683-1684), i l'abat demandà, a través de la Reial Audiència, Miquel Cos i la seva muller Agnès Cos i Valls per impagament de censos i foriscapis (1685). El 1693 l'abat es queixava que l'ocupació francesa li havia delmat les rendes, i l'infermer exposava que "treitava de voler capbrevar per rredresar las rendas y lo baix firmat per la mia dignitat [Miralbell] digué que treitava de conservar y que tenia dos plets, lo un ab los pagesos y lo altre ab Joan Valls per respecte del molí draper".¹⁰⁵ Acabada la guerra (1698), es retornava a la normalitat i el sagristà major, Josep Gros, establia els delmes, tasques, censos i altres emoluments a les parròquies de Colomers, Sant Andreu de Terri, Torroella de Montgrí, La Sala, Pins, Sant Feliu de Boada i Camallera.

Al segle XVIII s'agreuà la lluita antisenyorial, tant en l'àmbit local com en el català, després de l'exemple dels decennis anteriors, quan els pagesos de mas i la universitat prengueren embranzida sense rendir-se i interposaren una sèrie de plets o signaren concòrdies amb els abats per arribar a una bona fi.¹⁰⁶ Però, com es pot interpretar aquest fenomen?, quines causes i raons hi busquem? Així doncs, la recuperació econòmica, amb la recomposició de les estructures productives, la recuperació de terres abandonades a causa de la guerra, la recuperació de masoveries i dels propietaris útils, es retardà a Amer fins a principis del segle XVIII, força dècades més tard que a la resta del territori català (1660-1680).¹⁰⁷ L'11 de març de 1718 l'abat Guanter iniciava una gran i nova capbrevació seguint la via penal, exigint "sea conservado en dicha possessió de hazer capbrevar en la forma se halla establecida en los capibrevios antiguos";¹⁰⁸ mentre que els veïns d'Amer i la universitat

104. AAM: C.I. 129, *Compendi del contingut en los processos, plicas y trasllats trobats en lo Arxiu del Rl Monastir de St^a M^a de la vila de Amer*, s. d., s. f.

105. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle XVII, [1693, juny, 3], s. f.

106. FERRER 2008.

107. GIFRE 2008: 48-49.

108. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 401 (1718-1721), [1718, març, 11], s. f.

s'hi negaven perquè no incorporava les reduccions ni ajustaments dels darrers anys. Els jurats van exposar que

V. S^a Sr. Dn. Francisco de Guanter y Pi, Abat del monastir de dita vila de Amer, en dit no de Abat, havia fet y creat tribunal de capbreuació per medi del qual entenia precissar als emphiteotas hòmens propis reddituaris y demés que fan censos y altres servituds a la Mensa Abbacial de dita Abadia y tenen terras a directe domini de aquellas en confessar-li capbreuar-li y regonèixer y fer-li tasca dels fruyts resultants de dites terras, delma diferents fruyts dels quals ja may han acostumat pagar-li'n y axí moltas altras servituds axí reals com personals, censos y foriscapis y alguns suplaments de aquells que en virtut de privilegis, possessió immemorial y costums de dita vila y vall de Amer, y dret tant monicipal com canònich y sivil, dits emphiteotas, sensuaris, reddituaris, hòmens propis y effocats y demés terra tinents per dita mensa abbacial ne quedarian totalment exempts, líberos e immunes de haver-los de pagar.¹⁰⁹

Finalment al·legaven que, primer, cap habitant de la vila i vall d'Amer havia de pagar res de res, sinó eren forçats; segon, que un privilegi reial de 1473 (!) els alliberava de totes les tasques i altres servituds, per això només estaven disposats a pagar delmes i foriscapis del que era costum; tercer, que no volien pagar més foriscapis del que els abats antecessors els havien obligat, i quart, que no volien perjudicar els censos anuals ni servituds de destret, del molí, fàbrega i forn. La capbreuació s'aturà i no es reprengué fins al 1723, després d'haver emès una resposta la Reial Audiència en què intervingué Leonardo Gutiérrez de la Huerta, cavaller de l'orde d'Alcàntara. Aquest llegia que s'havia de seguir el capbreu més modern, que era de l'abat Joan A. Climent (1700).¹¹⁰ Finalment, els quatre manuals que contenien les capbreuacions de 1719 a 1722 l'abat Llanza va manar relligar-los el 1826.¹¹¹

Les dificultats en la redacció d'aquest capbreu s'hagueren de sumar a les que tingué l'abat en l'arrendament i possessió violenta de la

109. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 395 (1715-1724), [1718, gener, 4], ff. 105v-107r.

110. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramon. *Manuale*, Am. 408 (1722-1725), [1723, juliol, 28], f. 173r-v.

111. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 401 (1718-1721): "Estos quatre Manuals de 1719. 1720. 1721 y 1722 del Dr. Franc^o Claramon, not. de Amer són molt interesants per contenir las capbreuacions fetas al M. Y. S. Dn. Franc^o de Guanter, Abat del Real Monastir de Amer y Rosas", f. 0, "Lo present manual se féu reenquadernà per lo Y. Sor. Dn. Jaume de Llanza y de Vall, Abat dels Rls. Monastirs de Amer y Rosas, vuy 7 set. 1826".

carnisseria i en la recuperació de censals i rendes del monestir (1719). El Capítol va decidir, en una decisió unànime i sense precedents, crear una figura nova, entre el registrador, l'investigador i l'historiador —i segurament d'aquí naixeria oficialment, anys després, l'arxiver—, que assumiria el prevere Joan Quer:

Jo que tant quant faré residència en dita iglésia cuydaré de mirar y regonèixer las escripturas, així antigas com modernas, del arxiu de dit monastir, posant aquellas en bona forma y arxivarlas, y las que trobaré pertanyents així al comú de dit monestir com al particular ne donaré notícias aquí en favor del qual serà dita escriptura cuydant en quant puga de restablir las rendas de dit monastir, tant en comú com en particular y això sens interès algun ni pretèndrer cosa de mon treball.¹¹²

Joan Quer devia fer la feina a consciència, ja que els capbreus o reconeixements del domini directe posteriors, per exemple el de 1727, adoptaren com a model capbreus vells i antics.

L'abat Francesc de Miranda va buscar, en tot moment, l'entesa amb diferents particulars. Va signar diverses concòrdies: la primera, amb Joan de Cruïlles i de Margarit, marquès d'Aguilar i comte de Montagut, que pretenia la batllia de sac d'Amer —ja que els censos que se'n percebien eren substanciosos (1738)—,¹¹³ i la segona, amb Salvador Ros, familiar de la inquisició de les Olives —Garrigoles, batllia de Verges—, que reduïa una sèrie de censos dels masos Pagès, Hospici i Déulovol (1739) i la tasca dels esplets dels masos Colomer i Boada a un cens anual (1740). Però no es va fer enrere quan Antoni Freixa, escrivent de Barcelona, com a procurador de Jacint Carol, beneficiat de l'església del Pi de Barcelona i del canonge Josep Ignasi d'Amigant i d'Olzina, pretenia “un pedazo de tierra scito detrás de las casas que fueron de Paradell y que de dicho rndo. Carol, por ser valle y foso propios del Monasterio de Amer y no tener dicho Carol título alguno saltim que legitimo sea de dicho pedazo de tierra”,¹¹⁴ segons constava en un document del 12 de novembre de 1737 que contradeïa els documents de l'arxiu monacal. Mentre romania al llit amb febre, el 9 i 10 d'octubre de 1739 —segons la visita claustral—, va ordenar la confecció dels capbreus per tal de recuperar drets i rèdits; al cap de poc moriria i seria el prior qui ho portaria a terme parcialment.

112. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 401 (1718-1721), [1720, març, 15], f. 163r-v.

113. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738, febrer, 4], ff. 34r-37r.

114. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738, gener, 14], f. 20r-v.

Amb l'abat Gaspar de Queralt, la pressió es reprengué, s'aguditzà i es va tornar a l'hostilitat després d'un parèntesi. Va ser l'abat que més processos judicials individuals va obrir perquè els propietaris del domini útil es negaven a reconèixer el domini directe de l'abat sobre molins, masos i peces de terra; segurament era una resposta contrària a la llei de 1755, que perjudicava els senyors directes, esmenada parcialment el 1761.¹¹⁵ Almenys en un parell d'ocasions l'abat en sortí victoriós, exemples de la reacció senyorial: en la capbreuació d'una peça de terra del mas Lloret, de Rafel Vilasis, jornalera de les Planes, que demanà poder-ho acabar amicalment (1757), i en la pretensió d'Isidre Auguixot i Josep Torrent, pagesos de Llorà, sobre unes finques, pel que foren castigats per danys i despeses de judici (1768).

Els últims abats —Cruïlles, Verthamon, Laplana i Llanza— del monestir també realitzaren alguns capbreus, sense que sapiguem si hi va haver incidents. Tot indica, però, segons han estudiat Rosa Congost i Llorenç Ferrer, que, a finals del segle XVIII (1780), la renda senyorial va caure, primer, moderadament, i després, en picat. Els senyors directes —i els abats d'Amer inclosos— van reivindicar els dominis aparentment oblidats, davant l'allau de plets contra els senyors; el jurista Jaume Tos, al *Tratado de la cabrevación* (1784) recordava als senyors directes el dret a capbreuar.¹¹⁶ Les dues capbreuacions de 1786 de Roses no comportaren problemes, tot i que es posaren en evidència els endarreriments en el pagament de delmes d'alguns masos, per exemple el Coll, una de les propietats més importants de l'abat.¹¹⁷

L'abat Verthamon va seguir capbreus antics per tal d'assegurar-se cobraments diversos —lluïsmes, foriscapis, censos en espècie o diner—: “Llevador de tots los cens que reb lo infermer del Real Monastir de Santa Maria de Amer tret dels capbreus dels señors abats Pont, Giginta i altres, fet per lo infermer de dit monastir en lo any 1806. És còpia fiel de un llevador del any 1711.”¹¹⁸ El 1790 tingué problemes a l'hora de cobrar el lluïsmes de la venda del mas Boscà, que havien adquirit els Coll a Joan i Josep Caritg; els Caritg van demanar-li més informació referent als drets dominicals de l'abat. La documentació aportada per l'abat era poc rellevant i migrada, fins que trobà un capbreu de 1396 que hi feia referència, sense que hi constés, però, el mateix nom ni topònim; així doncs, els va denunciar sense efecte encara el 1828.¹¹⁹

115. CONGOST 1991: 36-37.

116. CONGOST 1991: 41 i 2007 i FERRER 2008: 80.

117. BARRIS i BUSCATÓ 1998: 301.

118. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. Enfermeria i aniversaris d'Amer i Roses, s. XVIII, núms. 109 i 110, plec.

119. BARRIS i BUSCATÓ 1998: 303-304.

L'abat Llanza, com altres senyors, volgueren i intentaren incrementar la renda senyorial mitjançant la recuperació de vells capbreus; així en veia la importància i ho expressava (1831-1855):

Recopilació de capbreuacions, àpochas de señorias y notícias molt útils y necessàries per la administració y regimen de las directes señorias que posseheix la abadia de Amer en los pobles infrts. que se troban a càrrech de Joan Oms, vehí de Anglès, com a pror. del M. Illtre. Sor. Dn^o fr. Jaume de Llansa y de Vall, per la gràcia de Déu y de la St^a Sede Apostòlica, abat dels Rls. Monestirs de Sta Maria de la vilas de Amer y Rosas y prior de Notr^a Sr^a del Coll, en lo any del Senyor.¹²⁰

Plets i litigis del monestir d'Amer

<i>Anys</i>	<i>Llocs</i>	<i>Encausats/motius</i>
s. d.	Ciurana	L'abat sobre la jurisdicció civil i criminal de la batllia de Ciurana.
s. xvi	Tonyà	L'abat contra els particulars de Tonyà per motius de capbreuació (RA).
1692-1699	Colomers	L'abat contra Pere Quintana, de Colomers, sobre la prestació de censos (RA); condemna a pagar tres mitgeres de blat de cens pel seu mas.
1632	Roses	L'abat contra Jeroni Arnabau, artiller de la fortalesa de Roses, pel domini directe d'una casa i censos.
1647	Amer	L'abat contra Gaspar Oliveres, ferrer, per la capbreuació d'una casa i hort.
1662	Tonyà	L'abat contra la universitat de Tonyà sobre la jurisdicció civil i criminal del municipi.
1668	Roses	El comte d'Empúries contra l'abat sobre el delme del peix o graells de Roses.
1681	Adri	Sobre la capbreuació del mas Puig, d'Adri.
1684	Colomers	L'abat contra els cònjuges Tomàs i Magdalena Costa, per la capbreuació d'unes terres (RA).
1685	Colomers	Francisco Pujol, pagès de Colomers, contra l'abat per la pretensió sobre diversos masos (RA).
1689	Colomers	L'abat guanya un plet sobre les rendes de Colomers.
1693	Colomers Verges	El batlle i síndics de Verges sobre la possessió de la jurisdicció civil i criminal de Colomers (RA).
1699	Amer	El cavaller Joan de Biure i de Margarit contra l'abat per impagament del salari de batlle de sac (RA).
1722-1723	Colomers i Verges	El batlle i síndics de Verges sobre la possessió de la jurisdicció civil i criminal de Colomers (RA).

120. AAM: C.I., 128.

<i>Anys</i>	<i>Llocs</i>	<i>Encausats/motius</i>
1717	Amer	L'abat contra Joan Clusell, teixidor d'Amer, per capbrevar una casa a la plaça de la vila.
1724	Amer	Condemna a Baldiri Palou i Coll, pagès d'Amer, per l'impagament d'uns censos a l'abat.
1725	Vall d'Hostoles	L'abat contra el comte de Solterra, senyor del Castell d'Hostoles, que pretén el domini directe del mas Margarida de les Planes.
1726	Amer i Sant Climent	Sobre la capbrevarió del mas Gallissà i mas Sabater, a les par-ròquies d'Amer i Sant Climent.
1729	Sant Climent d'Amer	Sobre la capbrevarió del mas Verdagner, de Sant Climent.
1730	Amer	Sobre la capbrevarió d'una peça de terra del mas Casademont, situada al pla d'Amer.
1737	Colomers	L'abat d'Amer guanyà la causa sobre la compra de la jurisdicció civil i criminal de Colomers al Comte d'Empúries (RA).
1739	Anglès	L'abat contra Delàs, Sabench i el rector i la universitat d'Anglès sobre la pretensió de diferents peces de terra.
1740	Anglès	Sobre la capbrevarió d'unes peces de terra a la cellera d'Anglès.
1745	Amer	L'abat pledejà per uns censos del mas Palou, d'Amer.
1745	Amer?	Sobre la capbrevarió del mas Gelabert.
1745	Amer	Sobre la capbrevarió del mas Ter, d'Amer.
1747	Anglès	L'abat contra Joan Casalprim, fuster d'Anglès, per la capbrevarió de terres al terme d'Anglès.
1747	Amer	El Capítol de monjos contra el mas Gallissà, d'Amer.
1749	Palau-sator	L'abat pretenia el domini directe d'un molí fariner de Palausator, propi de Joan Carreras, mercader.
1750	Sant Feliu de Boada	L'abat Queralt contra el rector de Sant Feliu sobre el delme i la primícia (RA).
1752	Amer	Sobre la capbrevarió del mas Pedreguet, a Amer.
1757	Les Planes	L'abat contra Rafel Vilasis, jornaler de les Planes, per la capbrevarió d'una terra del mas Lloret (RA).
1758	Les Encies	L'abat contra Josep Prat i de Senjulià, de Sant Feliu de Pallerols, per l'impagament de dues anualitats de quarteres de forment i 1 sou i 8 diners d'una peça de terra del mas Lluçanès, agregat al mas Fàbrega de Les Encies, i dues anualitats de mig quart de forment per una peça de terra del mas Oliveres.
1758	Llorà	L'abat contra Francisco Peradalta, de Llorà, per la capbrevarió d'un molí fariner a la riera de Llémena.
1760	Llorà	Sobre la capbrevarió del mas Canals, a Llorà.
1763	Sant Medir	Capbrevarió
1767	Ginestar	Sobre la capbrevarió del mas Gori, a Ginestar.

<i>Anys</i>	<i>Llocs</i>	<i>Encausats/motius</i>
1768	Llorà	L'abat i els beneficiats contra Isidre Auguixot i Josep Torrent, de Llorà, per les pretensions sobre unes finques (RA).
1786	Puigcerdà	Pretensió de l'abat d'unes possessions al corregiment de Puigcerdà (RA).
1786	Tonyà	L'abat per motius de capbreuació.
1787	?	L'abat contra Joan Morell, pagès, per la capbreuació del mas Fumats (RA).
s. d. (1790?)	Roses	L'abat i el sagristà de Roses contra el mas Roig i altres que pretenien ser senyors alodials.
1829	Sant Martí Sacalm	Sobre la capbreuació del mas Noguer de Parcés, de Sant Martí.

AAM: C.I. 129. *Compendi del contingut en los processos, plicas y trasllats trobats en lo Arxiu del Rl. Monastir de S^{ra} M^a de la vila de Amer*, f. 1r; -"Fet a expensas del M.Y.S. Dn. Jaume de Llanza y de Valls, abat del Rl. Monastir de Sta. Maria de las vila de Amer y Rosas. Any 1829". RA: Reial Audiència.

Un punt i a part mereixen els dominis territorials de l'Alt Empordà, els més allunyats, on el desgast fou més acusat i juntament amb la resistència dels vassalls a pagar els censos. Podem establir semblances amb les dificultats per gestionar el monestir de Roses, en temes eclesiàstics, des de la distància. Més o menys pacífics van ser els dominis de Castelló d'Empúries i Cadaqués.

Les relacions de domini senyorial van prendre un altre caire a Verges, Colomers i Tonyà, on s'afegiren qüestions sobre el domini jurisdiccional, civil i criminal, o sigui, el mixt i mer imperi. Aquest dret donava facultat per administrar justícia i capacitat per executar lleis. Una situació que era excepcional i única pel que fa als drets de l'abat d'Amer, bàsicament territorials, però no pas en el conjunt català, per exemple, a Sant Benet de Bages, atorgats per Pere III el Cerimoniós (1338).¹²¹ De vegades, amb conflictes d'aquesta índole, es remetien a l'abat d'Amer, com a jutge i senyor de les jurisdiccions, les denúncies per disputa criminal, com les que succeïren a Colomers, a la plaça pública, sense especificar l'acció (1667), contra el batlle perquè havia lligat una dona (1669) i havia mort un gos a resultes de certes baralles contra Jaume Vidal (sense data). I a Tonyà, per un robatori de bigues o cairats (1660) i, encara uns anys més enllà, de manera violenta, "se rebel.laren los de Cuirana y *manu armata* tragueren lo batlle de Tonyà, com tot consta del procés"¹²² (1664).

121. SERRA i SELLARÉS 2006: 56-57.

122. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. Infermeria i aniversaris d'Amer i Roses, ss. XVII-XVIII, núms. 109 i 110, plec.

Al segle XVII no sembla que hi hagués problemes de possessió, i les entrades dels nous abats solien referir-s'hi (1643). Tot començà a l'última dècada del sis-cents, sense comptar el precedent de Tonyà. Ja notem un certa tibantor en l'arrendament que va fer l'abat Climent a Isidre Llrinós, negociant de Santa Coloma de Farners, dels delmes de Colomers, Sant Andreu de Terri, Fontclara i Tonyà (1680), com a batlle de sac, per 110 dobles, dues càrregues de vi blanc, una bóta de vi cuit de vi de Colomers i sis parells de gallines anuals; a canvi, l'abat li cedia els graners de la casa de l'abadia a la vila, el celler, la tina i les bótes per guardar-hi el vi, "acceptant els censos de Colomé aquells censos que los particulars y comú no han acostumat de pagar y dit Sr. Abat preté que se li han de pagar, los quals se reserva en cas que ell pugua alcançar se li paguen", "que en cas que hi hage guerra durant dit arrendament y lo enemich francès entràs en lo Empordà per tot lo mes de juny de quiscun any que dit Llrinós pugua si voldrà renunciar lo dit arrendament en mà y poder de dit Sr. Abat per tot lo dit mes de juny" i "que en cas alguna persona de dits térmens no volgués pagar a dit Llrinós lo que ab la nova capbreuació estava obligat en pagar a dit Sr. Abat que en dit cas feta dit Llrinós als tals la demanda judicial y entregat que hage lo trellat a ell dit Sr. Abat, que dit Sr. Abat li fa bo tot lo que ell ne traurà de dita causa".¹²³ L'abat Climent es querellà contra Pere Quintana de Colomers per l'impagament de censos (1692), i al cap de set anys es va resoldre que havia de satisfer-li tres mitgeres de blat pel seu mas i terres. Però trobarem dos plets que es traslladaren a la Reial Audiència per aquest motiu: la universitat de Verges encausà els abats Climent (1693) i Guanter (1723) per haver mantingut la possessió d'aquestes jurisdiccions.

A la mort de Climent i davant la manca d'abat (1701-1716), va haver-hi una revolta (el 5 de març de 1701): "havia vingut Joan Falguera, batlle de Colomé, per notificar la requesta li havian fet los jurats de Colomé, volent estos usurpar la jurisdicció a dit batlle de portar la vara, intentan lo jurat en cap portar-la, no obstant la confirmació de batlle havia fet lo molt Illtre. Capítol a dit Joan Falguera fins a tant hi hagués secrestador";¹²⁴ el segrestador va ser Josep Rius, canonge de la catedral de Barcelona, triat pel capità general de Catalunya, el comte de Palma. No sabem exactament com es van desenvolupar ni quin fou el desenllaç dels fets, és prou segur dir que els jurats i veïns

123. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Septimus liber Manualis sive septimus Manuale*, Am. 348 (1680-1682), [1680, juliol, 9], ff. 210r-211r.

124. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1701, març, 5], f. 10r.

perseguien el batlle fins a la casa de l'abat, que atacaren, cremaren i quasi destruïren; en tot cas, s'havia respost violentament el símbol del poder aliè a la vila. S'hi refereixen els visitadors claustrals, el 1736, quan la van trobar en ruïnes, i que podia ser reparada amb l'espoli de l'abat precedent Guanter. Les conseqüències immediates d'aquests esdeveniments es resolgueren via judicial, quan la Reial Audiència decretà a favor de l'abat d'Amer en la causa sobre la compra de la jurisdicció civil i criminal de Colomers al comte d'Empúries (1737); mentrestant, al monestir es continuaven dient aniversaris pel comte d'Empúries i per l'abat Dalmau de Pau (1304-1318).

Durant els abaciats de Miranda i Queralt es van qüestionar els seus drets a Colomers i a Verges. La causa judicial del fisc reial contra l'abat (1736-1737), per deslliurar-lo del domini jurisdiccional a Colomers, argumenta que el batlle ja exercia la jurisdicció civil i criminal pel fet que l'abat no disposava de cap títol vàlid que avalés els drets que pretenia sobre Colomers.¹²⁵ Tot i que no sabem com va prosperar la causa, s'hagueren de signar diferents concòrdies en la percepció dels censos i delmes —destaca la del blat de moro, del 24 i 26 de juliol de 1737.¹²⁶ I seguiren a Colomers, amb normalitat, la redacció de capbreus, els establiments de les feixes de terra de la vora del Rec del Molí de Verges i de la imposició de la gabella (1737), el permís per construir cases (1758), els establiments a la universitat per pasturar a l'Illa d'Amunt i a l'Illa d'Avall (1760 i 1761).

A partir de llavors, l'abat s'autoanomenava orgullós “senyor i baró del lloc de Colomers”, poder que li permetia nomenar batlles que eren confirmats pel Tribunal Superior de Catalunya, la Reial Audiència. A través de Joan Escaller, porter reial de Rupjà, l'abat feia una crida i ban públic oferint el càrrec a qualsevol que el volgués:

Depart del Molt Illtre. Señor Dn. Fr. Francisco de Miranda y Testa, Abat del Monestir de Santa Maria de las vilas de Amer y Rosas, señor y baró jurisdiccional del lloch y terme de Colomés, se diu y notifica y mana a tots los caps corrents entre las vuyt y las nou de la matinada, comparegan en la plassa pública de dit lloch a effecte de vèurer pèndrer possessió de la jurisdicció de dit lloch

125. BC: Full. Bons. 7737, “Jurídico legal convencimiento, de que los Privilegios fiscales en orden a posesión son contrarios, a la que pretende el Abad de Amer en la causa, que sigue contra el Regio Fisco, y su Baylia sobre la jurisdicción del Lugar de Colomès. Por el fiscal de su Magestad, contra el referido Abad de Amer y Rosas, en la Real Audiencia, y sala del Noble Señor Don Francisco de Borràs. Barcelona: Imprenta de Maria Martí viuda, 1736” i Full. Bons. 7737 bis: “Por la Baylia Real...”, 1737.

126. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1737, juliol, 24 i 26], f. 59r.

y terme de Colomé a dit molt Illtre. Señor Abat, y pera prestar-li lo Sagrament y Homenatge de fidelitat com és fer acostumat.¹²⁷

En el cas de l'esmentat Canet, l'abat va aprofitar per demanar-li que deixés de contrariar-li els seus interessos i retirés les demandes judicials que tenia interposades contra ell, i “no le ha hecho constar de que tengo dicho Abad, executoriales ni otros mandados para ponerse en posesión de la referida jurisdicción civil y criminal de dicho lugar”. El següent nomenament recaigué a mans d'Antoni Falgueres, pagès, càrrec que va executar tan curosament i exitosament que va renovar-lo de 1738 a 1754: havia “de col·lectar tots los grans de qualsevol espècie que sien, vi, dècimas, tascas, censos, lluïsmes, tersos y foriscapis y també qualsevols altres agrers y rèddits a dita nostra abbacial dignitat tocants y pertanyents en dits llocs de Colomé, Jafra, Flassà, Sant Jordi, Pins, Las Olivas y Torruella de Montgrí”, censos que havia de cobrar per Nadal, havia de portar una llibreta de comptes amb els noms i cognoms dels pagadors. Els casos d'impagaments els havia de denunciar, però no podia usar “la casa situada en dit lloch de Colomé anomenada la Abadia sinó tant solament per tenir en custòdia los grans, vi y altres fruyts a dita col·lecta pertanyents” i pagaria a l'abat “lo Botatge que de present se troba en los cellers de la casa dita Abadia que són quatre botas grans y una tina”.¹²⁸

El nomenament podia ser molt senzill —tal com és descrit lacònicament—, sempre amb la presència de l'abat a Colomers o Verges:

A los 3 dias de março mil setecientos cinquenta y tres el arriba expressado Antonio Esparragó, insiguiendo el thenor del arriba expressado nombramiento de bayle constituhido personalmente en el Palacio Abbacial del Monasterio de Santa Maria de la villa de Amer, juró en mano y poder del muy Illtre. Sr. Dn. Fr. Gaspar de Queralt y Reart por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica, Abad de los Monasterios de Santa María de Amer y Rosas, señor jurisdiccional del lugar y término de Colomé, portarse bien y lealmente en el officio de Bayle durante el tiempo arriba expressado.¹²⁹

Poc després, les coses es tornen a torçar; quan l'abat Queralt feia l'arrendament dels drets i rèdits de Colomers i Tonyà (18 de de-

127. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manual*, Am. 458 (1736-1737), [1737, juliol, 24], ff. 192r-197r.

128. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738, febrer, 4], ff. 34r-37r.

129. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 434 (1753-1754), [1753, març, 3], f. 62r.

sembre de 1758) al cap de pocs dies (1 de febrer de 1759) nomenava Jacint Gafarot, doctor en drets de Girona, pels plets que havien de celebrar-se contra “qualesquier vassallos, hombres propios, emfitheotas, labradores, colonos y otros censuarios y reddituarios de nuestra Abbadial Dignidad y Baronía de Colomés”¹³⁰ —val a dir que el terme de “baronia de Colomers” se'l va inventar l'abat. Successivament, el 1791 i 1820, l'abat hagué de signar noves concòrdies amb la universitat de Colomers.¹³¹ També a Tonyà, la capbrevació de 1786 va ser conflictiva, quan la població s'hi oposà frontalment.

LA GESTIÓ MONETÀRIA I DOCUMENTAL

La caixa comuna

La caixa comuna comença a aparèixer a la documentació en una data molt tardana, a mitjan segle XVI, juntament amb l'obra dels aniversaris. Desconeixem quan es va crear, però tenim dues hipòtesis del seu desenvolupament: una, creix de la necessitat d'independitzar-se de la caixa dels aniversaris i misses, per tal de diferenciar perfectament i clarament els diners de les dues institucions, fins a esdevenir dues caixes paral·leles. Així, la caixa comuna sembla que s'encarregava de la gestió dels diners que afectaven l'àmbit patrimonial, col·lectiu o públic, del monestir, o sigui, que atenyia les finances de tots els monjos, o que es repartien entre ells. Dues, que el volum de rendes i la dificultat de gestió del patrimoni a l'època moderna feren necessari la creació d'un organisme autònom i independent que se n'encarregués separadament. Amb tot, les dues caixes —aniversaris i comuna— estaven sota l'atenta vigilància i supervisió del Capítol monacal i de l'abat. L'abat hi devia tenir un accés i control directe, ja que força vegades hi va recórrer, agafava diners per a pagar les porcions dels monjos o pel compliment de les misses d'aniversaris.

Per tant, al segle XVII ja estava funcionant de manera total i activa. Llavors ja s'havia creat la figura de l'administrador de la caixa, nomenat pel Capítol, que el 1651 havia recaigut en l'infermer Selidon Pou, “peraquè puga cobrar todas las rendas de la caxa comuna y pera todas las demás cosas”;¹³² en altres monestirs, per exemple Sant Benet de

130. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manual*, Am. 440 (1758-1759), [1759, febrer, 1], f. 38r-v.

131. CONGOST 1991: 60.

132. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manuale?*, Am. 328 (1649-1651), [1651, juny, 12], f. 428v.

Bages, se l'anomena dipositari.¹³³ Aquest personatge actuava en paral·lel al protector o procurador dels aniversaris, però mentre el protector dels aniversaris era un monjo del monestir —fins i tot emprant un sistema rotatori que afectava tots els oficials—, el dels aniversaris podia ser laic —en la majoria de casos ho és. Com que la terminologia —ni potser la situació— no és prou clara en el cas dels procuradors, els podem trobar junts o separats, i ser-ho dels aniversaris, de la caixa comuna o de les rendes comunes. Al seu costat, i al segle XVIII, van aparèixer altres figures que controlaven l'estat financer: un bosser i dos oïdors de comptes. Tots tenien una durabilitat en el càrrec de dos anys que normalment s'allargava un bienni més. Els dos procuradors havien de presentar els comptes anuals davant el Capítol, que prèviament havien justificat, examinat i definit davant els oïdors, raó per la qual s'havien d'emetre informes de les quantitats pendents i dels dubtes resultants de la documentació. Ocasionalment hi hagué oïdors de comptes per a funcions específiques, per a administrar els espolis dels monjos o per als procuradors dels ròssecs; per al bienni 1697-1698 fou escollit Pau Borrell, apotecari d'Amer, i el 1699 van ser elegits fra Narcís Sarsanedas, fra Jaume Lloret i el reverend Llorenç Currista.

Els espolis dels monjos difunts eren de vital importància pel monestir i la caixa, ja que, segons indicava un *Llibre d'ordinacions i aniversaris de l'abat i del convent* (1531), servien per realitzar obres necessàries a l'edifici. Exemples molt tardans ho corroboren: 200 lliures procedents de l'espoli del cambrer de Roses, Manuel Pasqual, serviren per pagar part de les cases dels monjos nous (1788) i les 154 lliures 12 sous i 6 diners de l'infermer Malet s'aplicaren pel seu enterrament i per la caixa comuna.

Podem fer-nos una idea dels ingressos, de les rendes que cobrava aquest administrador, en metàl·lic i en espècie. Procedien, bàsicament, dels establiments, de les vendes de cereals, de les pensions de censals, de les almoines dels fidels, de la venda de la cera i dels espolis dels monjos. El seu patrimoni rústic i urbà és més aviat vague i difús, difícil de classificar i separar del patrimoni de l'abat i de cada oficial. El 1693 va comprar una casa a Josep Serra, ferrer d'Amer, el 1772 se'n va vendre una altra a Bernat Fontàs, jornalier, que tenien al carrer de la Creu Coberta, per 80 lliures, i el 1805 va establir un pati per a bastir-hi una casa als horts dels monjos —dita antigament d'En Concs—, i així molts altres casos semblants. Paral·lelament, el procurador estava a l'aguait de les compres, vendes, establiments i arrendaments de terres, cases i masos dels quals la caixa comuna i l'abat tenien el domini directe,

133. SERRA i SELLARÉS 2006: 94.

motiu pel qual cobrava els terços, lluïsmes i foriscapis. Així va passar el 1759, quan hi hagué problemes en uns patis i feixes establerts pel monestir a diferents particulars, a l'hort del Colomer o Hortes inferiors, l'abat proposà a Miquel Saliteda la compra que la caixa comuna i la dels aniversaris li havien venut a carta de gràcia per 5.000 lliures. L'operació els semblà bé i feren la lluïció.

Els ingressos de la caixa comuna estaven sotmesos a les conjuntures polítiques i socials, per tant, eren molt inestables i fluctuants; una vegada (1683) havien declarat la fallida i l'abat es queixava que "la caxa comuna [és] tant pobra y a més aver fet lo tern negra".¹³⁴ En aquestes circumstàncies, qualsevol despesa extraordinària podia ocasionar complicacions financeres i endeutament. La caixa comuna s'encarregava de la venda i encant dels béns que havien estat cedits en testament, com els d'Anna Clascar i Ballestar, vídua de Miquel Ballestar, negociant d'Amer (1657).

Comprant censals, com l'anteriorment vist, o en el cas de Josep Costabell, negociant de Bescanó, Margarida Vaguer i Jordà, com a principal, i Segimon Viader i Isidre Font, pagesos de Bescanó, Joan Arbosset, escloper de la cellera d'Anglès, i Francisco Bertran, sastre de la mateixa cellera, com a fermança, havien venut i creat als administradors de la caixa comuna un censal de preu 100 lliures i pensió anual de 100 sous. Els censals, a mitjan segle XVIII, van convertir-se en la principal font d'ingressos de la caixa, dels quals hi ha desenes d'exemples. Tenim el cas de la cessió a la caixa comuna de quatre censals (1780): un de 145 lliures, un segon de 165, el tercer de 40 lliures i al quart s'aplicava "la pensió en fer fer de dos en dos años una alba de casubrainna ab puntas corresponents".

De manera excepcional, però trepitjant el terreny a la caixa dels aniversaris, la caixa comuna també finançava les misses conventuals, instituïdes pels monjos, sempre a través de censals. Per exemple, el 1706, Josep Gros fundava tres-centes misses de 4 sous cada una aportant tres censals a la caixa de 1.200 lliures, 807 lliures i 10 sous i 392 lliures i 10 sous. O bé, el 1769, quan l'abat Queralt i el beneficiat Salvador Ferrer dictaminaren que cremessin dos ciris a l'altar de les Ànimes i al de la Verge de Gràcia tots els dies de festa, motiu pel qual dipositaren a la caixa comuna 280 lliures. No queda clara, però, la frontera entre una caixa i l'altra quan actuaven una darrera l'altra. Per exemple, el 1710 Esteve Malaviala, mestre de cases, Jeroni Segular, fuster d'Amer, Juan i Narcís Llobrassols, Domènec Oliveres, pagès del mas Oliveres, Marc

134. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle XVII, [1683, juny, 12], s. f.

i Jacint Vidal, pagesos, i Joan Malaviala, clergue, van crear dos censals com a fermaça, un de 150 lliures als creditors de la caixa comuna del monestir, i l'altre de 450 lliures als administradors dels aniversaris del monestir. L'abat Queralt lliurava a la caixa comuna 63 lliures i 10 sous per la fundació del novenari de l'Assumpta (1748).

Les despeses de la caixa comuna anaven en el sentit invers dels ingressos, entesos com a dispendis conjunts, si bé n'hi ha que tenen un caràcter extraordinari, com les obres a la riera d'Amer (1748) o els predicadors. Es pagava la cera. Es determinà que "la cera per celebrar las missas que antes se pagaba cada un dels residents, desde lo primer die del any 1748 inclusive en avant la pagàs la caixa comuna del present monestir: cedint per assò cada resident tant monjo com capellà vint y cinch rals, dic 2 ll. 10 s. barc. a dita casa cada any".¹³⁵

L'arxiu monacal

Tot i l'abundant documentació conservada procedent de l'antic arxiu monacal i les nombroses referències al mobiliari i a l'estança, sabem ben poca cosa del seu funcionament i gestió i de la seva creació. Les visites claustrals i pastorals malden pel seu bon funcionament, disposició i adequació, seguint les directrius de la congregació benedictina, però també amatents a les disposicions del concili de Trento. Prèviament, el bisbe Boil (1514 i 1518) ja manava als monjos que possessin en ordre els capbreus, els llibres de celebracions i misses d'estaca, i que tinguessin cura de fer els censals amb instruments públics. El 1600 el número de llibres havia augmentat fins a tal punt que s'hagué de condicionar un espai adequat i destinar-hi una persona encarregada de la manipulació, un monjo de la casa; l'espai era, ni més ni menys, la casa i dormitori de l'abat, tancat amb pany i clau. D'aquesta manera es podia controlar i conservar perfectament la documentació. El 1626 es deia que els capbreus i altres instruments estaven ben custodiats, senyal de la bona marxa de l'arxiu. És ben entrat el segle XVIII, precisament quan l'arxiu esdevé l'element clau de l'administració econòmica del monestir. Motiu pel qual s'associava, força vegades, a la caixa comuna, un espai segur on guardar els papers i diners de la institució, per tant, l'arxiver era alhora caixer, una persona hàbil i competent. Per exemple, Francisco de Guanter i Duran prestava "jurament de fidelitat de exercir ab bona forma exos dos officis, de secratari y bosser en dit bienni"¹³⁶ (1723).

135. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1747, desembre, 15], f. 248r.

136. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1723, gener, 23], f. 113r.

El 1736-1737 s'havia acabat d'aportar un nou mobiliari per a l'arxiu, per encabir una documentació cada cop més abundant i pesada, poc després s'elegien els dos primers arxivers i es manava l'elaboració d'un nou inventari que actualitzés el vell.

El contingut de l'arxiu el podem deduir a partir del que s'ha conservat, similar a molts altres monestirs i més important que el d'una parròquia. Els documents s'anaren lligant a mesura que se'n definia la coherència i alhora que s'anaren comprant llibres en blanc. No sabem si estaven ordenats o catalogats en sèries temàtiques o cronològiques, però creiem que sí, els llibres de comptabilitat tingueren un pes important: els capbreus i els llevadors foren els primers de tots, seguits d'altres de caràcter religiós, però supeditats a la funció econòmica —llibres de confraries i administracions, misses i aniversaris, testaments o sacramentals— després de 1658.¹³⁷ L'arxiu monacal es convertia en un poderós centre col·lector i acumulador d'informació —semblant al desenvolupat per les cúries episcopals o la Inquisició—, on era tractada i elaborada, quan arribava, no només la de la vila i terme d'Amer, sinó també d'altres parts del domini monacal amerenc, a més de Catalunya, Espanya, França o Roma —Europa, a manca de dades contundents, romanien en un context més abstracte.¹³⁸ Per tant, informació, poder i control anaven de bracet i atorgaven un sentit útil i pràctic a la documentació que els arribava. El que hem trobat a faltar, potser perduts o extraviats, són mapes i plànols, l'elaboració d'una cartografia del domini monacal.

La relació entre l'arxiu monacal i l'arxiu notarial era tan estreta que, fins i tot, a principis del segle XVII es van emprar les pàgines de pergami dels cantorals i llibres de cor del monestir per a les tapes dels llibres de protocols notariais. Vegeu els volums 279 (1616-1617), 284 (1618-1620) o 292 (1626-1635) de la notaria d'Amer a l'Arxiu Històric de Girona. Així es desmuntaven uns llibres, en desús, per crear-ne uns altres. El 1556 es deia que s'havien d'arreglar els llibres de cor perquè eren molt vells i estaven desmanegats, mentre que el 1569 se'n mostren de nous, quatre breviaris segons el ritus de Sant Justinià amb un resplendent faristol; i així s'anaren incorporant altres llibres, com els psalteris (1629). Alguns llibres de la parròquia de Sant Miquel presenten les mateixes semblances.

El valor i la importància d'aquests llibres pot mesurar-se a partir dels robatoris —frustrats o reals—, cremes o destruccions. Els particulars d'Amer estaven especialment interessats a fer desaparèixer les

137. SOLÀ 2008b: 126-143.

138. BURKE 2002: 103-106.

traces documentals de possessió del domini senyorial, consuetuds i pagaments de censos del monestir. Alguns documents ja havien desaparegut a la baixa edat mitjana, amb els terratrèmols, segons diu Josep M. Marquès, i “d’altres foren incendiats per persones iníquies de la vila”, segons es desprèn de la concòrdia sobre delmes de la vila i vall d’Amer; encara el 1657 les tropes enrunaren la torre de l’abat, on es guardaven manuals de l’escrivania i altres escriptures.¹³⁹ No ens ha d’estranyar, doncs, l’actitud de l’abat Joan A. Climent quan féu copiar els documents més importants de l’abadia a l’escriptori de Sant Pere de Puellas, Barcelona, entre els quals destacaven les certificacions dels títols de propietats i privilegis reials, l’acta de consagració o l’elecció del primer abat, en un llibre titulat *Llibre de privilegis*.

A l’últim quart del segle XVIII creix la preocupació per la documentació. En diverses reunions del Capítol es mana la recuperació de manuals, llibres i papers dispersos. El 1786 es comissionà Manuel Pasqual i Tomàs Tord per a “recollir los manuals que faltan a l’arxiu y que custodiàs lo dto. Martirià Clarà, notari que era d’est monastir”; el 1787 es manava copiar un capbreu de Rupjà i es retornà un manual del 1699 “que, per ordre de la Sala, a instàncies del Sr. Josep Concs, metge de Girona, se havia extraviat del dit arxiu”; el 1790, l’abat demanà “a qualsevol del dit capítol que tingués papés de la abadia que los entregàs dins vint y quatre horas” i el 1801 es rebia una carta del capítol general de la congregació que prohibia “expresamente y baxo grave penas que se extraiga ningún género de documentos de sus archivos”.¹⁴⁰ Finalment es prengué un decisió ferma:

Y fent present, dit Sr. Abat, de los grans inconvenients que resultavan franquejar los papers y demás instruments de l’arxiu, digué que son parer seria que ningun secular absolutament entràs en lo arxiu no sent present lo notari, y que est no franqueixés ningun paper, sinó que, sabuda la diada y any de lo que se busca, lo mateix notari lo llegeisca, en quant empara als monjos, que per tot lo dit bàstia la assistència del arxiver.¹⁴¹

Encara durant la guerra del Francès va haver d’amagar-se l’arxiu per ordre del Capítol claustral, i que, pel fet de no poder-se treure fins al 1814, la humitat els havia malmès.

139. MARQUÈS 1995: 9.

140. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1787, març, 12], f. 6r; [1790, octubre, 6], f. 27r i [1801, setembre, 9], f. 76r.

141. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, octubre, 30], f. 6r.

Un dels llibres que surt destacat a finals del segle XVIII és el *Llibre verd*. En desconeixem el contingut, però és possible que rebés aquest nom pel color de les tapes de l'enquadernació. El contingut és un misteri i només podem especular. A partir del seu ús podem aventurar alguna interpretació: el 1788 era emprat en un plet contra la cambreria de Roses i el 1799 el van deixar en préstec a l'abat de Besalú, suposem que per prendre'n exemple. Comparant-lo amb altres llibres verds, de Girona i Barcelona, creiem que devia fer referència a les matèries jurídiques i administratives de l'abadia.

La notaria d'Amer

El rei Jaume I va concedir el privilegi de notaria a l'abat Berenguer (1238). D'aquesta manera l'abat controlava tots els contractes oficials, s'assabentava de quasi totes les relacions entre particulars en els seus procediments documentals reguladors i rebia uns ingressos quantiosos. Així doncs, l'abat esdevenia, tal com a Vic, posseïdor de l'escrivania pública eclesiàstica, i n'era l'únic a les terres gironines.¹⁴² Però ni llavors ni després no va estar exempt de problemes, s'havia de confirmar periòdicament i esmentar cada vegada en els nous nomenaments de notaris l'origen reial; per exemple, l'abat Bernat de Vilafreser s'hagué de defensar de les pretensions de Jaume de Campllong de nomenar notaris a tota la vall (1379).¹⁴³ De totes maneres, els notaris moderns es qualifiquen de "públics" i "reials".

En els segles XVI i XVII hem conservat diferents establiments de la notaria, atorgats pels abats: l'abat Marull l'establia a Gabriel Mir, capellà de Sant Miquel (1503), i l'abat Puigmarí ho feia a la senyora Jerònima, esposa del noble senyor Leandre Margarit Desvern i Desgallart (1608);¹⁴⁴ l'abat Giginta feia pagar 12 lliures i 5 sous per l'arrendament anual de la notaria (1583). El 1612 el notari Joan Salom havia d'arrendar al sagristà Jaume Berta de Cervià, per dues col·lectes, les primícies, delmes i tasques de la parròquia i vall d'Amer per tal d'arrodonir els ingressos; en cap altre moment, però, es dona un cas similar, i els notaris van adquirint més prestigi, categoria social, i es fan més o menys rics.

Hem localitzat alguns anys amb problemes coincidint amb els enfrontaments bèl·lics. Quan hi hagué intromissions per part de la universitat i de particulars que volgueren apropiar-se d'aquest ofici.

142. GINEBRA 1998.

143. VIGUÉ 1991: 250.

144. MADURELL 1959: 391 i 416.

L'abat Pere de Puigmarí i el Capítol de monjos van crear un precedent perillós quan van establir la notaria i escrivania públiques de la vila i terme d'Amer a Jerònima de Margarit, Desvern i Desgallart, esposa de Leandre Margarit, Desvern i Desgallart, cavaller del Castell d'Empordà (24 de novembre de 1608),

junt ab tots los selaris, drets, lucros, emoluments, preheminèncias y prerrogativas de dita notaria y escrivania, ab los pactes, condicions y salvetats en dit establiment expressats y especialment que dins lo termini de dos anys aleshores pròxims, dita noble Señora Dona Gerònima de Margarit Desvern y Desgallart o los seus aguessen de tenir construhida decenment una casa per tenir recòndidas las escripturas de dita notaria y escrivania, y axí mateix que agués de correspondrer donar y pagar a dit molt Illtre. Sr. Abat quiscun any, perpètuament de cens annual per lo die de Nadal, tres lliuras barc., o la quarta part del preu del arrendament de dita notaria y escrivania y esto a àrbitre y voluntat de dit molt Il·ltre. Señor Abat.¹⁴⁵

Durant l'abaciat de Miquel d'Alentorn va haver-hi un litigi sobre la possessió entre la universitat i l'abat. L'abat reclamà al rei Felip IV que li reconegués oficialment aquesta potestat (1633), i aquest envià una carta o privilegi reial; finalment se signà una concòrdia (1638). L'abat Climent i el Capítol (1693), però, "revalidan lo establiment de dita notaria a dita noble Señora Dona Gerònima de Margarit Desvern y Desgallart fet y sobrecalendat a favor del molt Illtre. Sr. Comte de Montegut", amb una sèrie de pactes: qui "arrenderà la notaria y escrivania públicas de la present vila de Amer, sia y obtinga autoritat real y sie pràctic y suficient de son offici y sie de bona fama y costums y que no puga entrar en regentar dita notaria y escrivania que no obtinga primer la gràcia de dit molt Illtre Señor Abat en escrit o de paraula"; "que lo notari que regenera dita notaria y escrivania hage de fer habitació personal en la present vila de Amer y axí mateix hage de fer todas las escripturas de dit molt Illtre. Señor Abat y Capítol de monjos, axí en comú com en particular, per rahó de llurs respectius officis sens paga ni estipendi algun si sols auran de entregar a dit notari lo paper sellat lo original y extractes"; "no podrà tràurer ningun manual del arxiu sens deixar recibo en un llibre que per est efecte estarà previngut en dit arxiu"; i s'implica en "la nova fàbrica de la notaria y arxiu que dit molt Illtre. Señor Abat ha de construhir, fer y fabricar en una casa

145. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738, febrer, 4], ff. 34r-37r.

de dit molt Illtre. Señor Abat que és situada dins lo dit monestir, de comptans dos centas vuytanta lliuras moneda barc.”¹⁴⁶

Un nou episodi tingué lloc al darrer quart del segle XVII quan la casa de la notaria —amb un pati i un “estudi”, on s’atenien els clients—, ubicada a la plaça de la vila i llavors regentada per Josep Quer i Palou, va ser destruïda i cremada pels francesos (1696), però no pas els protocols notariais. Mentre es rehabilitava la casa, sembla possible que s’instal·lés provisionalment en unes altres dependències: a les ruïnes de l’antiga església de Sant Miquel o bé al palau abacial. De Sant Miquel, els regidors en deien el següent (20 de setembre de 1712):

De com nosaltres dits attestants nos som conferits vuy dia present y baix scrit en lo Arxiu de la notaria de la present vila y vall de Amer, lo qual stà scituat en la isglésia de dita vila y allí avem vistos y regoneguts nosaltres dits attestants en presència del notari baix scrit difarents manuals de difarents temps y difarents notaris y regonaguts y vistos que avem aquells avero trobat aver-hi en dit arxiu un manual de temps del dr. Rafel Albert, notari públic regint dita notaria de Amer dels anys 1606, 1607 y 1608, item los manuals de temps del D. Pau Quer y Palou...¹⁴⁷

i en seguien molts d’altres. Pel volum i antiguitat de la documentació notarial amerenca tot fa pensar que, en els anys de perill, es va guardar en llocs on es creia que restaria més segura. Té més lògica el palau de l’abat, per les condicions de treball, seguretat i preservació; a més, gairebé totes les actes indiquen que estan signades en aquest edifici; va ser una ocasió genial per a l’abat per a poder controlar de més a prop el sistema notarial. Això motivà que la documentació de l’arxiu abacial i de la notaria es barrejés, o es mesclés la paperassa relativa als afers laics i religiosos, sense distinció de volums; així ho corroborava Josep Soler quan afirmava que

com entre altrás manuals de temps del dit q^o Josep Quer y Palou hi ha un manual del any 1688 y entre altrás actas que hi ha en dit manual hi ha difarents actas acceptats y firmats per lo molt Illtre. Capítol de monjos del monastir de la present vila de Amer y se troba en dits actas que són acceptats y firmats per lo dit Illtre. Capítol que després del sr. prior de dit convent després se troba en dits actas presidir a tots los damés monjos de dit convent qui

146. AHG: Notaria d’Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738], ff. 132r-139v.

147. AHG: Notaria d’Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1712, setembre, 20], ff. 58r-59v.

aladoras eran lo rvnt Ignaci Masdèu, camarer, que alesoras era de dit convent com estas y difarents cosas en dit manuals són més llargament de vèurer al qual me referesch la qual fas en mes vuy als 3 de novembre 1712.¹⁴⁸

Al costat d'això, de l'antiga pertinença de la notaria a l'abat, de les dificultats que ara suposava el seu accés i disponibilitat, es posa en evidència l'extrema importància que tingueren aquests fons; el següent testimoni és cabdal per entendre el procés:

Certifich y fas fe jo Joseph Soler, menor de dias, notari públich regint la notaria pública de la vila y vall de Amer avall scrit, de com cosa de dos mesos ha que lo dia sert no me recorda de que lo rnt. fr. Jauma Mestras, prior claustral y vicari general del monastir de Santa Maria de Amer, se'n aportà del Arxiu de dita notaria dos manuals als quals stàvan recòndits en dita notaria, lo un de temps del D. Joan Salomó, notari de dita notaria de l'any 1609 y lo altre de temps del D. Pau Quer y Palou, també notari de dita notaria de l'any 1630, an als quals manuals stan continuadas dos confessions fetas per t. Buchs del lloch de la Barrocha a favor del sacristà major del convent de dita vila de Amer, ab exprés motiu de que los avia de manaster per alguna causa que aportava contra de dits Buchs de la Barrocha. La qual se fas en Amer, vuy als 10 febrer 1713.¹⁴⁹

Un altre incident té lloc durant l'abaciat de Francesc de Guanter (1724), quan els regidors volgueren nomenar un segon notari. L'abat els denuncià a la Reial Audiència i aquesta fallà a favor seu, amb el suport i la intervenció del marquès d'Aguilar, no sense rebre posteriorment una compensació. El 20 de març de 1724 va ser requestat Esteve Clapera, notari d'Olot que regia la Cúria d'Amer, a instàncies de l'abat "perquè no actuàs sinó cosas jurídicas y pertanyents a la dita cúria",¹⁵⁰ en el mateix moment foren requerits els regidors d'Amer per la mateixa causa. En el segle XVIII va canviant de mans.

El 1738 el marquès d'Aguilar, de Perpinyà, va comprar la notaria a l'abat Miranda, això vol dir que passava a mans privades i laiques. Poc després, la universitat d'Amer arrendava cada quatre anys el que es coneixia com a "escrivania" o "cúria pública" de la vila, vall i parròquia

148. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1712, novembre, 3], f. 83r-v.

149. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1713, febrer, 10], f. 121r.

150. ADG: Monestir d'Amer, Llibre de la infermeria, s. XVIII, *Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas*, [1724, març, 20], s. f.

d'Amer; per tant, per primera vegada, una entitat pública i laica hi tenia accés i se separaven els temes civils dels eclesiàstics, i les actes així ho demostren. Alhora que la universitat —amb la reunió dels vuit regidors i batlle— la subarrendava, per un període de quatre anys, a un notari professional. El 19 de juny de 1763, el marquès d'Aguilar va vendre la notaria i el dret de la batllia de sac a Antoni Rich i Quintana, de Jafre.

Aquesta venda, segons declarava *a posteriori* un monjo, “fou un negoci moltíssim bo per l'abadia —suposem que per l'elevat preu—, però ara no serveix perquè lo Sr. Abat Queralt lo comprà y lo cedí a la Caixa Comuna”.¹⁵¹ L'abat Queralt veié, sens dubte, la necessitat i la urgència de recuperar la notaria, pel seu valor social, polític i econòmic, juntament a la batllia de sac, cosa que tindria lloc el 8 de juliol de 1763.

Immediatament l'abat Queralt va lliurar la notaria a la caixa comuna i a la caixa dels aniversaris, i indicava que la pensió de l'arrendament es destinés a la fundació d'una missa cada dia 6 del mes tret del que coincidia en divendres, “volent que del preu resultant del arrendament de dita cosa se'n pàguia al sr. abat per raó de cens la setena part del arrendament y del restant se'n celebriant missas”,¹⁵² i juntament a l'arrendament d'un mas de Sant Martí Sacalm es celebrés un segon aniversari mensual de 10 sous. La cessió d'aquesta gestió i els ingressos a un organisme de l'interior del monestir significa l'existència d'unes connexions evidents entre institucions, la necessitat de controlar documentalment les finances i, evidentment, que hi havia un creixent volum de negoci que havia anat adquirit la caixa monacal en el segle XVIII, per exemple, el cobrament de lluïcions i foriscapis. A partir de llavors, l'abat i el Capítol es reunien per formar una comissió per a decidir quan es feia l'arrendament de la notaria i del batlle de sac.

La notaria que es va atorgar a Josep Feliu i Arenas, el 1785, contenia pactes destacables, “del modo que aparegués més útil al monestir, y que immediatament se fes lo acte de arrendament”, per exemple, “en lo cas de que algun dels individus oficials necessitàs la treta de alguns de sos títols, en lo cas de fer-se algun treball de consideració, se subministràs la nota a un emanuense a costas del oficial interessant”.¹⁵³ El 1786 es lliuraria de per vida al fill de Josep, Benet Feliu. El 1816 es volia tancar la notaria de Feliu i els comissionats del monestir li

151. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1738, abril, 16], f. 132r.

152. ACA: Monacals, Hisenda. C.I. 124. *Llibre de misses, oficis i aniversaris, segles XVIII-XIX*, [1763, juliol, 8], f. 79r.

153. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1785, desembre, 27], f. 2r.

proposaren “que renunciase la notaría condonándoles el monasterio las mil y cien libras poco más o menos que está adeudando”.¹⁵⁴ El 1817 moria Benet Feliu, se segellava la notaria i es constituïa una comissió per registrar-ne els papers.

Una Cèdula Reial del 17 de novembre de 1817 avisava al monestir que tots els oficis alienats a la corona s’havien de retornar, i la notaria hi era inclosa. El Capítol buscà un notari reial; l’elegit fou Agustí Ponicca, capità retirat al corregiment de Girona i notari de regnes; regí la notaria del 3 d’abril de 1818 al 13 d’abril de 1819.

154. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1816, abril, 2], f. 110v.

LES JURISDICCIONS ECLESIASTIQUES

El bisbe proveïa les rectories de les parròquies de la diòcesi, amb excepcions o pretensions d'algunes abadies, capítols catedralicis o de canonges, o la presentació que en feien aquests darrers seguida de la confirmació episcopal, tal com feien abat i bisbe a Amer, Colomers, Cadaqués, Fontclara i Roses —amb les seves sufragànies. L'abadia de Santa Maria va intentar, emprant diferents mètodes i tècniques, integrar i absorbir la parròquia de Sant Miquel. Però l'objecte dels seus desitjos i exigències per incorporar noves parròquies anava molt més enllà i va continuar endavant a l'època moderna: el 1608, els veïns de Sant Climent d'Amer i Sant Julià de Llor aixecaren una súplica al bisbe a fi d'oposar-se a l'agregació de la seva parròquia a la del monestir, i l'abat no va renunciar-hi fins a una concòrdia amb el bisbe Bastero (1739).¹ Encara se signaren noves concòrdies el 1783 i 1826 per a totes les parròquies sota el domini de l'abat.

LA PARRÒQUIA, LA VALL I EL TERME D'AMER

La vall d'Amer neix en el curs mitjà del riu Brugent —antigament riera d'Amer—, quan l'aigua baixa plàcida després de passar pels congostos del Mal Pas, al salt i capella de Santa Margarida, prop de les Planes d'Hostoles. El riu segueix la gran falla d'Hostoles, al Sistema Transversal Català o Prepirineus, entre la serralada de Finestres, al nord, i l'altiplà del Collsacabra —amb el cingle del Far— i els darrers contraforts de les Guillerries, al sud, i desemboca al Ter, més avall del pantà del Pasteral.² La vall d'Amer, dins la part més septentrional de la

1. ADG: Notularum, G-105, f. 15r.

2. GIRALT 2006: 127-129.

comarca de la Selva, és segurament l'espai més ben definit pel relleu, en què el riu ha conformat una extensió amb identitat pròpia.

El terme municipal actual d'Amer té una extensió de 40,1 km². El territori és en bona part muntanyós —al nord és més assolellat, amb un clima més sec, de clima mediterrani, i al sud i ponent, és més obac, amb un clima semblant a l'atlàntic humit. També hi ha àmplies zones fèrtils al costat esquerra del riu, amb els torrents del Clot de les Banyes, de la Blanquera o de Can Catau. Avui inclou els veïnats de Sant Climent d'Amer, Lloret Salvatge, Sant Genís Sacosta —abans parròquies—, la Costa de Santa Brígida, la Font Picant, el Colomer, la Jonquera, el Fundà i el Gallissà. Fins al 1983 hi van pertànyer Bonmatí i Sant Julià del Llor, que se segregaren i formaren un altre municipi. Tots aquests veïnats i parròquies apareixen a la documentació moderna amb canvis relatius a les seves categories administratives i religioses.³

És gairebé impossible saber els límits exactes de la parròquia de Sant Miquel d'Amer, a manca de la rodalia —i que en previngués discussions tant en drets delmers com en l'administració dels drets parroquials—, que, en tot cas, podríem sobreposar als del terme municipal i aventurar-nos a formular una concepció aproximada de l'espai. El 1719 es deia que “té est terme de llarg 2 quarts, lo mateix de emplaria, y de circumferència 2 oras: afronta a llevant ab lo terme de S. Andreu y S. Climent, a mitgdia ab lo de Anglès, a ponent ab lo de S. Martí, y a tremontana ab la Vall de Estoiles”,⁴ o amb alguns matisos, afegiríem que “su situación es llana al pie de la montaña, hay en esta villa un Monasterio de Monjes Benitos, linda a la Parte de levante con San Climent de Amer, y la Sella, a mediodía con Susqueda, corregimiento de Vique, a Poniente con Sant Martí Sacalm, corregimiento de Vique, y a tramontana con las Planas, y las Ansías”.⁵

La geografia física —accidents geogràfics, fronteres naturals, rius, colls, muntanyes, camins i fonts— i la geografia humana —masos, capelles, oratoris, creus de terme— serveixen per delimitar la parròquia de Sant Miquel: el Ter, a tramuntana, afronta amb la Cellera d'Anglès; la Serra de les Saleres Velles i el Serrat del Torn al sud i sud-oest, amb Sant Vicenç de Susqueda i Lloret Salvatge; a l'oest, als peus del cingle i santuari del Far, amb Sant Martí Sacalm —Sapresa o de Cantallops. El 1685 l'abat Climent va demanar un certificat de les afrontacions entre aquestes dues parròquies:

3. ALBERCH, CLARA i ROURA 1981: 184-188 i 294-298.

4. IGLÉSIES 1974, II: 712.

5. IGLÉSIES 1974, I: 408.

la parròquia y vall de Amer per la part de ponent afronta ab lo bisbat de Vich, ço és, ab la parròquia de Sant Martí Çacalm que és de dit bisbat de Vich, lo que diuhan saber, ço és, dit senyor curat quant a la administració de sacraments y los demés per tenir terras que afrontan ab terra de dita parròquia de Sant Martí Çacalm y vèurer-ho així y és públich y notori.⁶

Al nord-oest afronta amb Sant Cristòfol de les Planes, des del mas Cos i del Torrent de Mayasola —segons un topònim de 1568—, per on passa “lo camí qui va a Amer fins al mas Cussí, y del mas Cussi pren fins als caps dels marges tirant fins a la resclosa de Vilamala passant per Riufret tirant a la volta de Riufret fins arribar al fons de dit Gorc de Santa Margarida”.⁷ I amb les Encies “en lo camí real qui va de St. Faliu a Amer y en la ribera de Amer, y puja ribera amont fins al capdamont de la Mijanas fins en lo lloc anomenat Mescla las Aigüas, que se ajunta la riera de Cogols ab la riera de Amer, aont ha una fita en lo quintà del mas Jonquer de les Planes, en la terra anomenada Pla çes Tries”.⁸ Al nord hi havia Sant Esteve de Llémèna, Sant Andreu de la Barroca i Sant Martí de Llémèna.

A l'est limitava amb les parròquies de Sant Climent d'Amer i Sant Julià de Llor, de nou qüestionades per l'abat Climent:

A 11 juliol de 1697 lo Rr. Nicolau Campjoan s.t. dóna facultat y ple poder a Steva Figueras y Puig, pagès de la parròchia de Sant Climent, ara masover del mas Gelabert de Sant Climent, pera ajustar, atermanar y dividir tota la dita parròchia de Sant Climent per la part que afronta ab la parròquia de Sant Julià de Llor, vall de Amer, volent ser lo present acte de ésser allergat ab totas las clàusulas nesèsàrias y acostumadas parlar en semblants actes per lo notari baix escrit. Testimonis: Joan Costa, pagès de St Julià y Baldiri Figueras Falgàs de la parròchia de St Climent. Dit dia y any lo Rt. Salvador Roca, Rr. de la parròchia de Sant Julià del Llor, vall de Amer, dóna facultat y ple poder a Jaume Bonmatí, pagès de la parròchia de Constantins, pera poder nomine sinó ajustar, termanar y dividir tota la dita parròchia de Sant Julià, per la part que afronta ab la rectoria de Sant Climent, volent si lo present acte allergat ab totas las clàusulas acostumadas del notari baix escrit y acostumat posar en semblants actes.⁹

6. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Nonus liber manualis sive nonun Manuale*, Am. 351 (1684-1685), [1685, juny, 17], f. 111v.

7. MARQUÈS 1999a: 104.

8. MARQUÈS 1999a: 102.

9. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 368 (1696-1697), [1697, juliol, 11], foli solt [10.332-33].

EDIFICIS I ESLÉSIES PARROQUIALS

Sant Miquel d'Amer

Sant Miquel d'Amer constitueix un dels exemples més il·lustratius de la confrontació de poders, a tres bandes, entre el monestir, la paròquia i el bisbat. Com a església parroquial es va convertir ràpidament en l'església que identificava i cohesionava el poble, amb maneres diferents: amb petites deixes populars, amb el pagament dels ciris i la lluminària, amb l'apadrinament de campanes, o bé amb el govern —informal— de la universitat a través de l'obra de l'almoïna del Cortó, on s'hi reunia —“convocats y congregats en la isglésia parrochial de Sant Michel de la vila de Amer ahont solan tractar los negocis de dita vila y vall de Amer la major part dels hòmens de dita vila...”¹⁰ o on nomenava els jurats i consellers. En definitiva, era un espai on mesurar els pols del domini. La seva desaparició física (1657) va significar la recerca i substitució d'una nova església parroquial que finalment va recaure en el monestir.

El primer esment de Sant Miquel és del segle XII (1150), i estava situada en ple centre de la vila vella. És possible que al seu voltant s'organitzés una sagrera, ja que, actualment, ha quedat l'espai a manera de plaça que l'envolta, més o menys en les trenta passes dels sentits cardinals que la devien conformar. Creiem, per tant, que el primer edifici era una senzilla església romànica, més petita que l'església del monestir —a nivell material, però també simbòlic—, per encabir llavors una població minsa. Després dels terratrèmols (1427), l'espai de la sagrera o cellera quedà alliberat, lliure d'edificacions, ja que la rectoria i l'hospital, situats al costat o ben a prop, també s'enderrocaren; és aquí on les cases de tot el perímetre hi fixaren les eres que van esdevenir un gran eral; al segle XVIII es parlava d'aquestes cases al costat “de la herà anomenada de Sant Miquel” (1761).

Per ser una església parroquial disposava dels elements per administrar els sagraments, el més visible era el de les fonts baptismals i els sants olis, amb una pica de pedra amb un vas d'aram a l'interior, amb un cobertor de guadamassil (manat el 1506), una petxina de plata per batejar, unes crismeres també de plata —manat successivament el 1617, 1621, 1626 i 1632—, i amb l'aigua neta i transparent. El monestir també disposava de fonts baptismals. Tenim fotografies d'una pica baptismal de pedra, romànica, decorada amb dos nivells o pisos d'arcs o arcuacions cegues. Almenys fins a 1657, el sagrament del bateig se

10. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocollum*, Am. 327 (1647-1648), [1647, maig, 26], f. 110r-v.

celebrava a Sant Miquel, amb la particularitat que l'aigua es beneïa al monestir i es portava després a l'església parroquial. La major part de l'any restava sense aigua, abandonada i empolsada, però després fou emprada amb regularitat. El sagrari estava situat rere l'altar —abans de 1518 ja s'havia posat al davant—, i les hòsties les duïen del monestir.

Els enterraments s'efectuaven al cementiri o fossar del monestir, ja que al de l'església de Sant Miquel no hi devia quedar lloc constrenyit i reclòs entre les cases de la plaça i sagrera, fins que esdevingué un espai de pas dels habitants del voltant, per tant desacralitzat. El 1511 es manava tancar-lo i posar-hi reixes perquè no hi entressin les bèsties, el 1548 i 1551 es feien treure esbarzers i arbres —advertiments que van ser acomplerts el 1554. Una part d'aquest cementiri parroquial devia estar reservat als albats; el 1804 el rector demanava testimoni de “aquella pieza de tierra contigua a las paredes de la iglesia parroquial de San Miguel, que hoi es huerto rodeado de sarmientos mui viejos, según tradición era sementerio de párvulos y necesitados que morían en el hospital”.¹¹

Tot i que l'església estava relativament separada del monestir de Santa Maria —o sigui, fora muralles i entremig ple de cases, places i carrers que llavors s'estaven urbanitzant—, en depenia i estava sota el control estricte i atent de l'abat i dels monjos. De fet, l'abat en nomenava el rector, que alhora era capellà major del monestir, almenys fins al concili de Trento, però no era una competència seva sinó del bisbe l'ordenació sacerdotal —com a la resta de parròquies. Un cas extraordinari —de nepotisme local— és el del rector de Sant Miquel, Carles de Flieschi (1518), possible germà de l'abat Nicolau de Flieschi (1519-1523), tots dos absentistes. A partir Trento, l'abat proposava el rector i el bisbe donava el vistiplau final, que era, en definitiva, qui n'examinava l'aptitud. Les tibantors per monopolitzar aquest càrrec, en els segles xvii i xviii, es traduïren en forts enfrontaments dialèctics i judicials. Hi haurà dos conflictes relacionats amb les devocions i l'economia. El rector es posicionà a favor de la parròquia i dels fidels, i no de l'abat i dels monjos. La possessió de la rectoria anava molt més enllà de la simple atribució dels drets a peu d'altar o d'estola, i tenia un alt valor representatiu. Estava obligat a dir les misses ordinàries, arreglar l'altar, fer cremar la llàntia i tenir cura dels ornaments, motiu pel qual cobrava 55 lliures. Al segle xvi el rector estava assistit per un sagristà secular, obrer o “tiracordes”, que a més de tocar les campanes i endreçar l'església havia d'encendre dues llànties, i cobrava 6 lliures.

11. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1804, març, 8], f. 87v.

La fràgil estructura de l'església es va modificar i ampliar diverses vegades, sense variar gaire la forma primitiva. A mitjan segle XIV podem resseguir un primer moment d'aquestes modificacions. El rector Pere de Planca va ser l'impulsor de la reconstrucció de l'edifici, va demanar permís per invertir-hi els llegats piadosos dels difunts de la vila el 28 de desembre de 1333, "lo mal any primer", precisament quan aparegué la pesta a Catalunya. Pels volts de 1346 les obres s'havien iniciat però avançaven a un ritme lent, per això, de nou, s'autoritza invertir-hi llegats pels torts —danys?— oblidats i el 1347 es permetia traslladar-hi els altars de l'església de Sant Genís. L'obreria de Sant Miquel promogué la construcció, simultània, de l'hospital, iniciada el 1353.¹² Encara el 1388 es demanava permís per fer una recol·lecta pública per a l'església.¹³ L'abast d'aquestes obres ens és totalment desconegut, però no dubtem que es donà a l'edifici un estil goticitzant, potser a la coberta i al sistema de voltes de creueria amb la capçalera poligonal, però no pas a les obertures, tal vegada reforçant-lo, ampliant-lo o refent-lo a mitges.

Hem de creure que quedà greument afectat pels terratrèmols, motiu pel qual s'hagué de restaurar. El 1506 es deia que la "fàbrica estava en indigent reparació" i que feia falta una trona de fusta; el 1536 i 1548 calia arreglar la teulada, i el 1544 es manava als obrers "que los forats que són a la volta sobre lo altar major sien decenter tapats e los frons dicte ecclesie sien reparats".¹⁴ El punt culminant té lloc amb l'execució de les obres abans de 1554: "invenit —deia Margarit— tegulatas et parietes dicte ecclesie bene et decenter reparatas".¹⁵ Tot plegat, la imatge que ens ofereix aquest edifici s'aproxima més a una senzilla capella rural, sense pretensions ni millores, que a una església parroquial, amb una sola nau, el cor, i dos o tres altars com a màxim: el major, dedicat a sant Miquel, un retaule i altar de la Pietat (1506), un altar dedicat a sant Magí —que comença a esmentar-se a partir de 1580— i un altre a sant Isidre, que va durar poc (1632-1634).

L'altar major era un dels pocs consagrats, el 19 d'abril de 1445, segons s'havia consultat a la notaria d'Amer. Era de pedra, amb estovalles, corporals, sacres, un cobertor de brocat, un frontal i dos pal·lis (1506-1536). El 1511 es manava rebaixar-lo. Encara coneixem més detalls de l'aspecte formal de l'altar major (1518): disposava d'un tabernacle davant l'altar, i a sobre s'hi havia col·locat una imatge de

12. ADG: Lletres episcopals, U-5, [1333, desembre, 28], f. 129r i U-9, [1346, març, 6], ff. 185v-186r.

13. ADG: Permís per demanar caritat, Q-2 (1388-1410), f. 1v.

14. ADG: Visites Pastorals, P-45, Sant Miquel d'Amer, 1545, f. 109v.

15. ADG: Visites Pastorals, P-52, Sant Miquel d'Amer, 1554, f. 15r.

la Verge Maria amb un mantell blanc de setí, amb dues corones de plata —per ella i l'altra per al Nen Jesús— i ornaments de corall; hi trobem a faltar una imatge, pintura o retaule dedicat a Sant Miquel. Creiem que aquesta Verge correspon a la imatge mariana romànica que es va salvar de la destrucció el 1657 i que es va instal·lar al monestir. Avui desapareguda, ens n'ha arribat una fotografia on apareix molt deteriorada. Una segona imatge d'una Verge, de pedra, de dimensions reduïdes, s'ha conservat al Museu d'Art de Girona, núm. inv. 244.922. Aquestes imatges foren venerades pel poble, que els oferien vestits que n'amagaven l'estructura original.

La intervenció arquitectònica, abans esmentada, del quatre-cents posa de manifest que el monestir i l'abat es desentengueren totalment del treball de reconstrucció i que foren el rector i l'obreria els que se n'encarregaren. És important ressaltar l'esment que es fa per primer cop de l'obra o obreria, quan el 7 d'agost de 1353 es demanava als clergues de Sant Miquel fer l'elecció dels obrers. L'obreria, malauradament, tindrà una vida molt deslluïda i aviat fou substituïda per la universitat a l'època moderna. Les actuacions dels obrers passaren totalment inadvertides i els jurats o cònsols n'assumiren els rols. A més, Sant Miquel era una església accessible, oberta tothora, de manera que molts perseguits de la justícia s'hi refugiaven, a diferència del monestir, habitualment tancat, només obert en diades especials. L'una més popular, per contra, l'altra pretén ser més elitista.

Era una església fosca, com la del monestir, per això la llum artificial va ser tan necessària. Des de principis del segle XVI (1506) hi ha llànties d'oli i candeles, canelobres de ferro sobre l'altar amb un enorme ciri pasqual, ciris de diverses mides i vuit brandoneres emprades per a l'elevació del cos de Crist, els diumenges i festius, a més d'un altre tipus de lluminària general. Poc abans de 1673 s'havia construït una barana de fusta on col·locar els ciris tots seguits. Al segon terç del segle XVI (1536), la lluminària i els ciris prengueren un nou caire i sentit, i hi trobem representats grups socials i laborals organitzats que els administren, potser reivindicatius de la seva diferenciació, amb ciris amb rètols indicatius, ben grossos: el ciri gran dels fadrins de la vila, el dels fadrins estrangers, el dels casats, el del rei, el de les dones —fet de nou—, el ciri pasqual i dues candeles, una "est dels de la vila et alia in alio loco dels pagesos". Aquests ciris són definitius per comprendre la relació identificadora del poble amb l'església, que sovint costa d'expressar, ja que canalitzava els seus anhels, interessos i frustracions. A la segona meitat del segle XVI, aquestes administracions, també dites obreries o bacins, comerciaven amb la cera que manipulaven fins a poder comprar censals, motiu pel qual esdevenen censalistes —almenys

amb l'existència d'un censal per cadascuna—, cosa que suposava a les administracions, obreries o bacins uns ingressos mensuals mínims per sobreviure. Per exemple, el 1573, quan Bartomeu Pairolet, teixidor de lli, s'havia apropiat del ciri dels estrangers, se'n manava la restitució o el pagament en moneda. El 1590, Ramon Agusan, moliner de draps de la vila d'Amer, i Salvi Ripoll, paraire, obrers del ciri dels estrangers, firmaren la llució a Bartomeu Martí, pagès de Sant Esteve de Llémena, d'un censal de 12 lliures que feia anualment als esmentats obrers i al ciri, a la qual cosa estava obligat segons la venda que n'havia fet el seu pare el 4 d'abril de 1564. El que s'havia comprat per l'obra del ciri del jovent el 1596 a Nicolau Solà, ciutadà honorat de Barcelona, va costar 40 lliures. El 1599, Margarida Cos i Antiga Mira, com a obreres o llevadores del ciri de les dones, rebien diverses pensions d'un censal. I encara després de la destrucció de l'edifici, continuen funcionant aquestes administracions, però ara reclamen amb més interès i cura les pensions o actuen com a censatàries, potser traspassades a l'església del monestir, potser sense cap sostre, o amb la finalitat de recuperar l'església de Sant Miquel, tal com féu el 1666 Joan Llobrassols, pagès dels masos Llobrassols, Ribas i Arbosset, que va vendre a Jacint Serra, ferrer, i Miquel Mont, pagès, obrers del ciri del jovent.

El fons bibliogràfic de l'església no és gens menyspreable, almenys a finals del segle XVI. Es converteix en un exemple excel·lent per constatar, primer, la coexistència dels llibres litúrgics i les tradicions antigues i modernes amb ritus propis de cada poble, de caràcter popular; i segon, el procés de substitució gradual, sense aturada i irreversible, d'antics o vells, pels moderns o romans. En els primers, els vells i antics amb tapes de pergamí, els bisbes constaten l'abandonament i la deixadesa per l'ús continuat, motiu pel qual es manen reparar, relligar o enquadrar: missals, epistolaris i "alfulleris". En els segons, que són impresos, hi trobem un santoral, un divinal i dos missals nous. En tercer lloc testimoniem els llibres parroquials manuscrits, referents a l'administració de la parròquia, per exemple una antiga consuetudina de paper, ja en desús (1536), i els primers llibres sacramentals pretridentins, quan es manava fer-ne un de nou de baptismes (1537). La convivència pacífica de les dues tradicions litúrgiques —una de medieval i una de moderna— es va acabar el 1548, quan el bisbe Margarit va prohibir taxativament celebrar l'eucaristia amb l'"epistolarium est totalis seu valdem laceratum et antiquum missale pergameneo, evangelia et epistolas decantari".¹⁶ Joan Margarit i de Requesens, des que va ser bisbe de Girona el 1534, a mesura que s'anà desplaçant pel bisbat, prengué consciència de la

16. ADG: Visites pastorals, P-48, Sant Miquel d'Amer, 1548, f. 13v.

necessitat de renovació i modernització dins la litúrgia romana: el 1546 va fer imprimir el missal diocesà, a Lió, i el 1550 el ritual. Era a través de les visites pastorals que podia introduir aquests canvis, alhora que en podem constatar les reticències i dificultats. El 1554 ja hi trobava un ordinari i un missal nous impresos, però encara hi havia els vells.

Dins el conjunt de l'orfebreria hi havia un calze de plata amb la seva patena, una creu de plata amb àngels "pulcra", dos donapaus de plata, una custòdia de plata, feta a manera de sepulcre amb dos àngels i una creu a sobre, i dues diademes o corones de plata per a les imatges de la Verge Maria i el Nen Jesús. Els vestits segurament destaquen menys. Per oficiar la missa hi havia diverses casulles i albes, mantells per a la Verge Maria, ciris pasquals i altres presents, una capa processional d'estam estampada i vint ciris votius. Aquesta petita quantitat d'objectes, donacions i presentalles demostra la importància que va tenir l'església de Sant Miquel a la vila, objecte de les atencions i estima dels monjos i feligresos.

A principis del segle XVII ja s'esmenta la sagristia, que devia ser un espai minúscul i precari. El 1610 el bisbe manava construir "un tauler eo taule arrimada en la paret ab alguns calaxos pera tenir posar y recondir en ella la roba y ornaments de la iglésia" i "ques repare y adobe lo taulat de la sacristia de manera que no si ploga".¹⁷ El 1621 es permet la venda de dos ciris grans de l'obra per fer ornaments per a l'església, alhora que es fa l'inventari de la roba i de la plata per evitar pèrdues i sostraccions.

A la visita de 1588 es constata que al campanar les campanes velles restaven en bones condicions al costat d'una de petita. El 1551 s'esmenta una rotlle de quinze esquelles dins l'església. El 1606 i 1615 s'instal·laren un parell de campanes noves que en substituïren dues de grans: la campana major va ser beneïda pel rector Mateu Noguera, que "a la missa prediquí del que significava la campana, prenguí la doctrina per explicar las significacions de aquella", en foren padrins el cònsol Antoni Bonet i Anastàsia Paloua, muller de Baldiri Quer i Palou, negociant de la vila d'Amer.¹⁸

Les últimes obres es van fer entre 1636 i 1639, i les obligà a realitzar el bisbe Gregorio Parcero en les visites pastorals de 1632 i 1637, que a més en comprovava l'estat. El 1636 va manar als obrers "recorren y adoben la teulada de la isglésia"¹⁹ (1632). El 19 de novembre de 1636

17. ADG: Visites Pastorals, P-71, Sant Miquel d'Amer, 1588, f. 15v.

18. ADG: Lletres episcopals, U-312, [1606, juny, 20] i U-319, [1615, gener, 28], f. 133r i Arxiu Parroquial d'Amer, Llibre de baptismes B2 (1596-1649), f. 28r.

19. ADG: Visites Pastorals, P-90, Sant Miquel d'Amer, 1626, f. 89r.

es van contractar unes obres —contracte que dissortadament no hem conservat—, davant del notari Joan Lavèrnia, entre Salici Casanovas, mestre de cases francès, resident a Amer, i els còsols Jaume Mut i Grimalt —sastre—, Salvador Cos —negociant— i Segimon Timonet —pagès—, alhora que administradors de l'hospital de pobres. L'elecció de Salici Casanovas no és casual atès que tenia algun vincle amb l'església de Sant Miquel, era procurador de l'administració del ciri del jovent. Altres mestres de cases, segurament emparentats, residien i treballaven en poblacions veïnes: Antic Casanovas a l'Estanyol i Jaume Casanovas a Bescanó.²⁰

Aquestes obres tingueren una certa envergadura i foren de tipus estructural, es van allargar tres anys,

per obrar dita isglésia de Sanct Miquel". La visita de 1637 insisteix en el finançament: "per quant visitant la present isglésia de Sant Miquel ha vist com se continuan los reparos de ella y li consta que per aplicada de aquella lo senyor bisbe de Gerona, amb son decret particular, ha applicats per temps de vint anys la venda dels ciris dels estrangers y jovent de dita isglésia y en la cobransa de aquella y en lo acudir amb ella al mostra de cosas que fa y continúa dita fàbrica. Per tant, mana als pabordes de dits ciris que vuy són y per temps seran que per lo espay de dits vint anys fassan procura bassant a Salisi Casanones, mestra de casas, y que de present fa dita fàbrica, per a poder cobrar ditas rendas corrent per son compta la cobransa de aquella a pena de entradit personal en la qual incorrègan sens atena monició y se mana al rector en cas de contrafahir exente dit entradit a pena de deu lliures applicadores a àrbitre de sa senyoria Rxma. Item mana a Miquel Bujons i Miquel Ballestar de Amer pabordes que foren en els anys 1634, 1635 y 1636 del ciri dels forasters donen compte y rahó del que en los dits tres anys ha rebut y administrat y també del que han prestat per dit ciri davant dels pabordes nous de dit ciri, obrés y rector de la dita isglésia, a pena de entradit personal, en lo qual incorrègan si per lo dia de Tots Sants pròxim vinent no ha dats dits comptas, lo qual dia passat se mana al rector exempte y garde dit entradit a pena de sinch lliures barceloneses applicadores a àrbitre de senyor bisbe de Girona o dels senyors vicaris generals y oficials y sots la dita pena de entradit mana a tots aquells qui seran elegits en pabordes de alguna administració de la present isglésia accepten en ser elegits y que

20. DOMÈNCH 2001a: 246.

accapten per la isglésia y fassan la aplega per la vila y parròchia cada hu per la administració com és de consuetut en dita vila.²¹

El 26 de setembre de 1638 els obrers prometien pagar al mestre de cases 55 lliures i 4 sous si acabava abans del dia de Pasqua de Resurrecció “la fàbrica ha presa de las hobras se tenen de fer a Sanct Miquel de dita vila, conforme se és obligat”.²² El 22 de maig de 1639 se signaren les èpoques que certificaven la finalització de les feines. L'última paga va consistir en 64 lliures i 8 sous a “Salissi Casanovas, jove francès mestra de casa a compliment de aquellas cent y trenta y sinch lliuras barc. del preu fet a ell dit Salisi donat de las obras ses són fetas en dita isglésia de Sant Miquel”.²³ Va ser l'obreria qui es féu càrrec del pagament: Baudili Puig, paraire, i Salvi Gelabert, pagès del veïnat de Gallissà. Els diners van provenir de la renda dels censals dels ciris del jovent i dels estrangers, “comforme consta ab lo decret que per rahó de axò avem obtingut en la visita últimament feta per lo visitador de monseñor reverendíssim”,²⁴ i del ciri de les dones, segons se'ls donà permís episcopal per reparar la teulada.²⁵ Després de tantes intervencions és difícil imaginar el resultat final, la munió i barreja d'estils i èpoques en un sol edifici. Amb aquestes obres es posaven de manifest el pols de la parròquia, la riquesa i els recursos que podia obtenir una modesta església si es compara amb el monestir, molt més gran i esplèndid.

Sant Agustí de Lloret Salvatge

És una de les parròquies sufragànies més petites de la vall. La seva situació, però, s'escapa una mica de l'àmbit geogràfic, ja que està mig enfilada i penetra cap a la vall del Ter, al Pasteral, en direcció a Susqueda. En principi va estar dedicada a sant Julià, fins que sant Agustí suplantà la vella devoció al segle xvii. El seu estat actual és fruit de les restauracions dels darrers anys, per això ofereix un aspecte medieval romànic del segle xi, malgrat els efectes dels terratrèmols; és un temple amb una sola nau i una porta al mur de tramuntana. El 1403 es parla que ja era sufragània, havia perdut la condició d'es-

21. ADG: Visites Pastorals, P-95, Sant Miquel d'Amer, 1637, f. 48r-v.

22. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. Protocol, Am. 318 (1638-1640), [1638, setembre, 26], ff. 2r-v. i 23r-v.

23. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manual?*, Am. 316 (1638-1639), [1639, maig, 19], f. 230v-233v.

24. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manual?*, Am. 316 (1638-1639), [1639, maig, 19], ff. 330v-233r.

25. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-241, [1636, maig, 15], f. 153r.

glésia parroquial, semblant a les condicions d'administració religiosa a Sant Genís Sacosta, i ho esdevingué de manera definitiva a causa dels terratrèmols de 1427;²⁶ sabem el nom d'alguns dels seus masos: Goltresa, Coll i Roure.

Les visites pastorals de l'època moderna, sempre virtuals i mai presencials, ens aporten poca cosa de l'estat de l'església. Hi havia l'altar major, guarnit amb un calze i patena de plata —també es diu que és de peltre—, i una vestimenta sacerdotal. No tenia campanar, sinó que hi havia una esquella —una campana allargada, similar a la del bestiar— penjada d'una olivera; poc després es construiria una campanar d'espadanya que encara hi roman. Hi havia un cementiri, del qual encara queda el perímetre, on s'enterraven els difunts de Sant Genís. El 1595 es manava fer un pal·li. Al segle XVIII estava molt ben proveïda de tota mena d'objectes culturals: una casulla, l'estola i el maniple de filadís, dues albes —una de bona i l'altra usada—, dos àmits, un "sínculo", dos corporals, quatre purificadors, un cobrecalzers de tafetà vermell, un portapau, un ordinari i un missal "molt antic".

Gràcies a la consuetud de la parròquia (1789) coneixem les relacions amb Sant Miquel i amb el monestir, fruit de la consolidació d'una sèrie de costums. El 28 d'agost s'anava a Sant Agustí, data de la festa del patró, i s'hi celebrava missa baixa a tres quarts de deu del matí. El rector celebrava missa quinzenal en aquesta capella que alternava amb Sant Genís, mai a totes dues el mateix diumenge. No s'hi assistia durant les quatre festes anuals d'Amer, ni els dies de mitja o creu completa, si no és que coincidia en diumenge, ni en cas de pluja o mal temps. En aquestes dues esglésies sufragànies, després de l'ofertori es publicaven les festes per setmanes, es llegien els actes de fe, esperança i caritat, i després s'ensenyava un quart d'hora de doctrina.

La primícia del delme de Lloret era per a l'abat d'Amer, mentre que la primícia pertanyia al rector, i no estava exempta de pressions i friccions: el 1573, el Comú d'Amer pledejava contra el rector de Sant Miquel perquè els volia fer pagar el delme i la primícia d'alguns fruits que no els corresponien de Sant Genís i Lloret Salvatge. Els pagesos de la parròquia no estaven exempts d'aquests pagaments, que el rector no perdonava; per exemple, el 1584, Antic Roure, pagès de la parròquia de Lloret, reconeixia que devia a Montserrat Soris, rector de Sant Miquel, 15 lliures i 4 sous que eren per blat i mestall. El rector arrendava les tasques religioses i econòmiques d'aquesta parròquia a altres clergues d'Amer, cosa que els permetia millorar el salari, alhora que el rector es

26. MARQUÈS 1995: 432 i LLINÀS i MERINO 2000: 708.

deslliurava d'una feina. Així, el 1610, el rector Jaume Calmella, arrendava a Antic Noguera, beneficiat del monestir, per un any i 5 lliures, 12 sous i 6 diners tot allò concernent a Lloret, al·legant “que jo hage de acudir al monestir les matines lo dia que vos anireu en dita parròquia per dir missa”,²⁷ de manera que l'obligava a haver d'anar a dir les misses dominicals, a confessar i a celebrar els altres sacraments o a repartir-se les ofertes de la setmana, mentre que no feia referència a la repartició del delme o primícia. L'any següent (1611) arrendava tota la primícia a Jaume Arronsera, organista de la vila, per 40 lliures, “ultra dit preu siau tingut y obligat en fer la servitut en dita parròchia de Lloret Salvatge un diumenge per altra y allí dir y celebrar missa als parrochians de aquella”,²⁸ mentre que es quedava totes les ofertes per ell, incloses les sepultures i cantars de difunts.

Durant la dècada de 1720, l'abat Guanter va posar en dubte la possessió dels drets pertanyents a Lloret: de la rectoria i parròquia de Sant Miquel o del monestir. Com tantes altres vegades, els monjos s'interposaren en els afers de les parròquies veïnes i qüestionaren el fet de no poder assistir, acompanyar o ajudar en un enterrament a Lloret. Els veïns maldaven per garantir la independència del rector i dels feligresos, contràriament al que succeïa a la parròquia d'Amer, motiu pel qual eren plenament conscients d'aquestes diferències. El 1720, els testimonis Julià Gultresa i Boada, pagès de Lloret, però habitant a Sant Climent, de 28 anys, i Josep Coll, pagès també de Lloret, de 60 anys, declaraven

de com de tot lo temps de nostre recort havem vist y sentit a dir que de la sufragània anomenada Sant Julià de Lloret Salvatge, vall de Amer, és amo lo reverent rector de Sant Miquel de la vila de Amer, qui vuy és lo rnt. Franc^o Coll y Clapera. En tant que en todas las funciones que se fan y se han de fer en dita isglésia nosaltres attestants may no nos són cuydats de diro ni de demanaro a ningun sinó an al sobredit Sr. Rr. y axí mateix havem sentit a dir a nostres passats ho observam de eixa conformitat com y també que en todas las funciones de funerals que en dita isglésia se selebran tenir nosaltres dits attestants y demás habitants de dita parròquia de Lloret Salvatge llibertat de demanar o atestar que volem hi entrevinga tants o molts sacerdots com vullam, lo que no se fa en la parròquia de Amer, perquè en dita parròquia

27. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Protocolum sive Saquela instrumentorum*, Am. 271 (1609-1610), [1610, juny, 20], ff. 104v-105r.

28. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Tertius liber manuale*, Am. 274 (1610-1614), [1611, abril, 27], ff. 54v-55r.

de Amer és ús y costum que tota la comunitat hi entra en qual-sevol mort o funció de funeral, com y també que los sacerdots se demanan per qualsevol funció en la parròquia de Sant Julià de Lloret Salvatge, vall de Amer, són convidats y cridats per lo sobredit Sr. rector si ja no és que lo benefactor ni vulla un o altre que en tal casa diuen anal Sr. Rr. si és gust seu ells voldrian que tal sacerdot hi assistís, y en los demés ell que fasse venir al qui sie de son gust y axò sens haver nosaltres dits attestants haver vist al contrari ni haver-lo may sentit a dit a nostres antepassats, ans bé haver-los sentit a dir que sempre se era fet de eixa manera exceptat que cosa de sinch o sis anys, poch més o menos, digueren que los srs. monjos hi volian entrar en despit de dit sr. rector. Però de depués ensà havem nosaltres dits attestants vist moltes funcions a las quals no hi ha entrevingut ningun monjo y en particular en un cos present y honras de Anna Coll, muller de un attestant, y altres cosas presents y honras del q^o Miquel Puig, pagès de dita parròquia, anals quals hi assistí un número de deu sacerdots, los ben vistos anal sobre dit Sr. Rr. y moltes altras funcions com són lo dia dels morts, missas de temps, per lo dia de Sant Julià, y tant de antas com de després sempre havem vist que lo dit Sr. Rr feya venir los sacerdots a ell ben vistos quant de Amer, quant de altras parts y may havem sentit a dir al contrari a nostres passats, ans bé los havem sentit a dir sempre que se era observat de eixa manera los quals deyan que sempre se era observat de esta manera y ho havíam sentit a dir a llurs passats que se observava abans, si bé és veritat que en algunas funcions havem nosaltres dits attestants vist assistir alguns monjos, emperò venian convidats per lo dit Sr. Rector perquè nosaltres no los convidàvem sinó que desam anal Sr. Rector que fes venir als qui volgués si la no és com sobre tenim disposat que lo benefactor volgués un sacerdot en particular, que en tal cas se deya anal dit Sr. Rr. si li venia bé, lo que lo dit Sr. Rr. molt gustós permetia tant lo qui vuy és com y també sos antecessors y nosaltres no nos cuydem de demanaro a ningú més.²⁹

Sota la supervisió del bisbe, el rector convidava quatre clergues de les parròquies veïnes que considerava necessaris.

El bisbe Taverner s'assabentà de l'interès dels monjos per usurpar uns drets que no els corresponien, i intentà apartar-los. La reacció del Capítol va ser immediata:

29. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 395 (1715-1724), [1720, abril, 18], ff. 200r-201r.

fonc proposat per dit Il·le. Sr. Abat que tenint entès que lo Sr. Bisbe de Gerona tenia intensió de usar de alguna absoluta, en anar los srs. monjos per alguna funció de comunitat en forma de capítol en la sufragània de la present isglésia de Lloret Salvatje, per exclòurer-los y remòurer-los de sos drets antics, per lo que li aparaxia seria bé y convenient fer venir lo més prest fos posible unas lletres inabitatòrias de la cúria Romana per oposar-se a la temerària pretesa determinació de dit Sr. Bisbe de Gerona y que lo gasto de ellas se tinga de pagar per iguals parts cada hun en particular y a degut respecte dels oficials com se a acostumat en altres diferents ocasions.³⁰

Resulta difícil poder justificar els “drets antics”, expressats de manera abstracta i sense especificar, que al·legaven els monjos, quan, del cert, no n’hi havia ni un. I encara el 1725, aprofitant l’arribada de Cristòfol Duran, el “modern capallà curat”, i el seu desconeixement sobre les qüestions i drets parroquials, sorgia de nou el mateix tema, sobre unes misses a Lloret:

Bé sap e ignorar no pot Vme Sr. Dr. Christòfol Duran, pbre y vicari de la isglésia del monastir de Santa Maria de Amer, de com lo molt Il·lustre Sr. Abat y monastir de dita isglésia té tota jurisdicció en la dita isglésia de Santa Maria de Amer y las sufragàneas de Sant Julià de Llor y St Genís Sacosta y demás capellas situadas en lo terme de Amer a las quals a Vm^a sols li compareix cumplir las obligacions que dit molt Il·ltre. Sr. Abat y monastir li té imposadas y com una de ellas sia cantar lo ofici lo dia de vuy que comptam vint y vuyt de agost mil set cents vint y sinch, en la isglésia o sufragània de Sant Julià de Lloret, cantant al chor los srs. monjos y beneficiats del dit monastir de Amer. Perçò constituït personalment Vm^a fr. Esteve Gros, monjo de dit monastir, procurador de dit molt Il·lustre Sr. Abat (del qual fa fe lo notari baix escrit), lo requereix y interpel·la per triplicades vegades y per quantas de dret menester sien, que antas que diga la missa major o ofici en dita isglésia de Sant Julià de Lloret vuy dia present y dalt dit que altrament adams de aplicar-li las penas arbitràrias ben vistas a dit mon lustre principal y en cas de recusació (lo que nos creu) los srs. monjos celebraran cantada a fi de que no falte en la present isglésia lo culto y celebració deguda lo dia present de festa major de dita isglésia.

30. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1720, abril, 6], f. 99r.

Al cap de dos dies contestava el rector que

no entén innovar cosa alguna sinó continuar la possessió que sos antecessors han tinguda y continuada, los quals en semblants funcions convidavan a las personas a ells ben vistas y perquè li impediran de fer semblants cosas, perçò, deixa de fer semblant funció y donant la present per suficient resposta demana que sia continuada al peu de la dita requesta y que no sia donada còpia de ella sens inserta de la present resposta y així mateix se reserva facultat de poder respòndrer més fins que lo temps de la constitució sia acabat.³¹

Sant Genís Sacosta

És la segona parròquia més petita de la vall d'Amer i està situada a la part més estreta a les acaballes de la vall d'Hostoles, entre les Planes i Amer, abans d'obrir-se a la vall pròpiament d'Amer. Ja s'esmenta a la butlla de Climent III a favor del monestir, el 1188, sense que s'indiqui que sigui parroquial, però el 1347 es donava llicència per traslladar els altars de la vella església al nou temple que s'havia començat a construir, suposem que adquirint —temporalment— la condició de parroquial. El 1363 el rei la va vendre i l'abat Bernat de Vilafreser la comprà el 1381.³² El 1410 ja s'esmenta com a església parroquial, per això tenia a l'interior els altars dels sants Genís i Bartomeu i quatre masos al terme:³³ els més destacats i que van subsistir a les pestes foren el de Tarrés i el de Terrats, els quals es disputaven la guarda dels objectes de la capella, entesos com a obrers majors; el 1739, el rector d'Amer, Joan Vinyoles es queixava que Francisco Tarrés, pagès de Sant Genís, retenia “el cáliz de la capilla de dicho San Genís sinó que aquell vuelva en la cassa del manso Tarrats de dicha parroquia”.³⁴ La condició de parroquial segurament la perdé durant les pestes dels segles xiv i xv, pel fet de veure's reduïda la ja minsa feligresia. En el segle xvi se l'anomena “capella construïda, situada i sufragània de la parròquia de Sant Miquel”, amb cementiri i casa rectoral.

La festa patronal se celebrava el 25 d'agost, i s'hi deia missa baixa a tres quarts de deu del matí. Les misses, quinzenals, s'alterna-

31. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 408 (1722-1725), [1725, agost, 27], ff. 225v-226r.

32. MARQUÈS 1995: 426; LLINÀS i MERINO 2000: 712 i VIGUÉ 1991: 234.

33. ADG: Permís per demanar caritat, Q-2 (1388-1410), f. 107r.

34. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. Registre de Cort Reial, Am. 461 (1739), [1739, setembre, 26], f. 38v.

ven, com hem dit, amb les de Lloret Salvatge. Durant la Quaresma, el rector podia anar-hi qualsevol dia a confessar els feligresos, motiu pel qual se'ls donava la comunió i els bitllets del compliment, abans, però, havien de lliurar el bitllet de la doctrina; mentre que a Lloret el rector confessava els feligresos quan anaven a combregar. No tenia cementiri, i els difunts els enterraven a Lloret Salvatge. El delme i la primícia eren per al rector.

Les visites de l'època moderna ens aporten poca informació amb alguns manaments destacables: comprar un missal nou i reparar-la en general (1554), fer la figura d'un Jesuset per a la Verge Maria (1595), i adquirir unes estovalles i un cobrialtar de cuir (1602). El 1730 sabem que estava guarnida amb tota mena d'objectes: el calze i la patena de plata sobredaurada, una casulla amb la seva estola i maniple d'estam i filadís, una alba i un àmit, uns corporals amb la bossa vermella, un cobrecalze de tafetà vermell, quatre purificadors, un portapau de bronze, un ordinari i dos canelobres de bronze.

Tenia moltes semblances amb l'església de Lloret Salvatge pel fet que estava gestionada pel mateix rector de Sant Miquel, per això hi aplicava les mateixes estratègies de supervivència. Així doncs, el rector Jaume Calmella n'arrendava el delme a Pere Lluís, rector de Sant Feliu de Pallerols, "accepto lo de portar los sacraments" (1611).³⁵ Igualment, el rector de Sant Miquel, Cristòfol Torrent arrendava les tres col·lectes de les primícies que rebia de la parròquia de Sant Genís a Antoni Avellana, pagès de la parròquia d'Amer (1634).

Sant Climent d'Amer

Tot i que les parròquies de Sant Climent d'Amer i Sant Julià de Llor pertanyien a l'àmbit geogràfic de la vall d'Amer, localitzades al costat est, eren completament independents en l'administració religiosa respecte al monestir i a Sant Miquel. Les relacions, de tot tipus, eren fluïdes i dinàmiques en totes les direccions: els rectors d'Amer nomenaven procuradors o delegats els rectors de Sant Climent per temes econòmics, per assistir als sínodes diocesans i no deixar desateses les dues parròquies contigües... També acudien a Amer per assistir a les conferències morals —establertes el 1718, a despit del monestir— o, fins i tot, eren benvinguts al Capítol monacal.

Des de finals del segle XVI —dècada de 1580— les dues parròquies estaven unides, el rector les atenia conjuntament i n'arrendava tots els

35. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Tertius liber manuale*, Am. 274 (1610-1614), [1611, abril, 2], f. 45r.

fruits; així ho feia el rector Pere Palou (1583) a mossèn Antoni Terrisa, prevere francès, del bisbat de Sant Flor, per dos anys i 70 lliures i dos mitgeres de forment, amb els pactes següents: haver de residir personalment a la rectoria, fer la servitud habitual i pagar les despeses ordinàries i extraordinàries. Tot un indicador en són les visites pastorals d'aquests anys, que es feien i deien virtualment pel rector de Sant Climent, sense haver-se de desplaçar a Sant Julià.

El monestir va intentar estendre els seus tentacles sobre aquestes parròquies per tal d'incorporar-les al seu domini jurisdiccional. Així, el 1608 certs veïns de Sant Climent es van adreçar al bisbe de Girona per demanar ajuda, ja que s'oposaven a l'agregació de la seva parròquia a la del monestir, motiu pel qual s'arribà al Tribunal de la Rota.³⁶ Els ingressos que s'havien de percebre eren força elevats, gens negligibles:

els monjos y beneficiats feren procura al Dr. Joan Graell, en Roma residint, per consentir a la imposició de la annual penció de 145 ll. sobre los fruyts y rendes certas y incertas de la rectoria de St Climent a favor de Mn. Anton Barolesch, rector de dita iglésia, per rahó de la unió faedora de dita rectoria, fruyts y rendas de aquella en favor de la comunitat de monjos y beneficiats del Mr. de Amer.³⁷

Mai, en realitat, va unir-se al monestir, tot i la pressió de l'abat Francesc de Guanter, per això obligà a signar una concòrdia el 14 de juny de 1729 amb el rector de Sant Climent sobre la separació de la parròquia i el seu delme.

L'església de Sant Climent va sofrir importants reformes de millora durant el segle XVII, amb la benedicció de campanes noves (1615 i 1668), l'encàrrec d'una creu de plata (el 1626, amb la venda dels ciris de Sant Llorenç, de Sant Corneli i de les dones), la realització del retaule major (el 1638, amb la venda, altra vegada, de diversos ciris) i el tabernacle del Roser i d'un monument (1678).³⁸ A més, el 1631 es fundava la confraria del Roser, predicada pel dominic Jeroni Pau, i d'aquesta manera s'inseria plenament dins el moviment barroc de la Contrareforma.³⁹ El 1755 es donava llicència per venerar les relíquies dels sants Climent i Corneli.⁴⁰

36. ADG: Notularum, G-105, [1608, maig, 20], f. 15r.

37. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1608, setembre, 23], f. 20r.

38. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-320, [1615, juny, 3], f. 121r; U-231, [1626, abril, 24], f. 166v; U-243, [1638, desembre, 29], f. 121v; U-262, [1668, gener, 28], f. 55r i U-265, [1678, octubre, 13], f. 237r.

39. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-237, [1631, agost, 5], f. 93r.

40. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-281, [1755, octubre, 21], f. 137r.

CAPELLES, ERMITES I PRIORATS

Les capelles, esglesioles o priorats dependents de la parròquia o del monestir estaven escampades arreu del territori parroquial, bé dins un àmbit urbà o bé més rural, dins la vila o fora d'ella, amb independència de la seva qualificació oscil·lant, atenent les necessitats dels veïnats del Colomer a Sant Marçal —amb rivalitat per la seva proximitat amb Sant Martí Sacalm—, dels cingles de Sant Roc a Bellmirall amb la capella de Santa Brígida —rivalitzant amb la parròquia de Sant Andreu de la Barroca—, la capella de Sant Corneli —en contra de la parroquial de Sant Climent d'Amer—, la capella de la Pietat i el priorat —o capella— de Sant Tomàs de Canterbury dins la vila d'Amer, i el priorat del Coll, entre Osor, Sant Hilari i Anglès, el més allunyat del monestir d'Amer. De manera puntual, hem documentat una única i sola vegada la capella de Sant Sebastià, amb la llicència per celebrar-hi missa, dins el terme d'Amer (1533), mentre que la resta de vegades apareix com a altar a l'església del monestir.⁴¹ Tots aquests edificis religiosos formaven part, fent servir una comparació astronòmica, d'una constel·lació estel·lar, creant unes formes abstractes —o reals— i alhora un sistema de relacions ben travat, organitzat i cohesionat entre elles, amb uns astres que brillen més que d'altres, que s'apaguen o s'encenen segons la seva vida pròpia, o se'ls permet fer-ho sota la tutela del monestir, l'estel que brilla més.

Sant Marçal del Colomer

És possible que durant l'edat mitjana, Sant Marçal del Colomer hagués estat una petita capella de mas, segurament pertanyent als Colomer més que al mas La Boada, i que fins i tot hagués actuat com a petita església sufragània de Sant Miquel d'aquell veïnat relativament allunyat d'Amer. De totes maneres, no surt esmentada al diplomatari d'Amer abans del 1300. Per tant, caldria ubicar-la durant les pestes del segle XIV o després; sant Marçal, menys conegut que sant Sebastià o sant Roc, era invocat amb la finalitat d'allunyar les malalties contagioses a les capelles del sant a Ridaura (ca. 1445) i a Santa Coloma de Farners (ca. 1557). Va ser en els segles posteriors quan va adquirir aquest significat i paper destacat pels beneficis espirituals que devia reportar, s'hi acudia repetidament a finals del segle XVII i principis del XVIII en processó, fruit d'una tradició secular establerta des de feia temps.

41. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-195, f. 41v.

Va ser a partir del segle XVI que tornà a prendre protagonisme, de manera similar a la capella de Santa Brígida, amb la qual manté semblances i paral·lelismes. El 21 de juliol de 1549, els obrers de Sant Marçal van nomenar un procurador per tal de recaptar diners per a la reedificació de la capella;⁴² l'edifici havia estat abandonat i restava enrunat, però alguna catàstrofe natural devia motivar la urgència de la reconstrucció. El 1554 i 1563 s'hi van fer visites pastorals. L'altar major restava malmès i per això es manava als obrers que en fessin els ornaments, passessin comptes en presència del rector i que es posés una tanca a la caixa dels diners. S'hi esmenta un cementiri ben tancat.

En els anys de la segona meitat del segle XVI i principis del següent trobem als testaments amerencs petites deixes a la capella —escassos sous—, potser menys importants que les del Roser —al monestir—, Santa Brígida o la Pietat, però que evidencien l'estima claríssima a la capella no només del veïnat més pròxim sinó també de la vila i del terme. Per exemple, els arrendaments del mas Concs (1603) incloïen que l'arrendador “sia obligat en pagar quiscun any a St. Marsal un vuytà de blat per una almoyna y per altra amoyna 4 pans”.⁴³ O el cas de Salvi Hereu, pagès del mas Figuereda del Sagristà, que deixava a la capella uns diners per una missa i una almoina de pa (1640). A partir de llavors ha perdurat fins als nostres dies, amb poca fortuna en les darreres restauracions, força desencertades i discutibles —la supressió del porxat i la construcció d'un absis postmodern—, també ha minvat la devoció —suposem que el fet de restar dins una propietat privada n'ha reduït l'accés, i sobretot perquè han millorat les condicions higièniques i de salut. El 24 d'agost de 1636, Cristòfol Torrent, rector de Sant Miquel, beneïa la nova campana de la capella, “en presència de molta gent”, els padrins van ser Antoni Figareda de l'Abat, pagès del veïnat de Figuereda d'Amer, i Anna Colomera, pagesa del Colomer d'Amer.

La capella estava gestionada des dels àmbits civils i religiosos per una obreria, amb obrers, pabordes, prepòsits o cerers: hi havia el rector de Sant Miquel, com a obrer major, i dos laics com a representants dels masos del veïnat que el 1668 eren Pere Pau Colomer i Joan Jonquera, pagesos, i que el 1704 eren Miquel Blanquera i Baudili Palou, joves pagesos de la parròquia i terme d'Amer.

A poc a poc la capella va anar millorant en els aspectes cultural, material i devocional i va mostrar tot el seu esplendor al segle XVIII. El 1712, el clergue Miquel Torrent, obtentor del patronat fundat a l'altar

42. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1549, juliol, 21], f. 253.

43. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1603], f. 87v.

de Sant Domènec de la seu, hi va instituir una benefici que recaigué en Isidre Colomer, clergue del mas Colomer, que presentà Pere Pau Colomer, pagès del mateix mas, i el 1765 va augmentar la dotació fins a 60 lliures.⁴⁴ El 1758, Miquel Jonquera Grifou, jove pagès i propietari, hi va fundar un segon benefici dotat amb 550 lliures en forma de censal, que va recaure en un dels fills fadrísters del mas, el primer dels quals va ser el prevere Joan Jonquera. Uns clergues que oficiaven i estaven proveïts de calze, copó i patena, dues casulles amb les estoles i maniples —una de blanca amb vies vermelles i verdes i l'altra de filadís i seda entreteixida de blanc i vermell—, dues albes amb els seus àmits —una de nova i una de vella—, un cingol, uns corporals amb la bossa blanca i vermella, quatre purificadors nous, un missal bo i dos canelobres de llautó.

La festa del patró havia de ser ben lluïda, a mig camí entre les cerimònies sagrades i les profanes. Els balls se celebraven a continuació de les misses i havien de gaudir del vistiplau de la universitat i, en última instància, del batlle, tot i que no coneixem el parer de les autoritats religioses, suposem que desautoritzaven els balls populars: “pretenim lo die present tenir balladas conforme fins vuy se ha acostumat de ballar, per tal die (24 d'agost) com lo de St Barthomeu la festivitad del qual se vol lo dia present no obstant la súplica a vm. presentada per Joan Jonquera, major de dies pagès hereu dels masos Jonquera y Fàbrega de dit terme”, que volia canviar-les. El batlle Jeroni Tarrats les prohibia i els pabordes “pretenen —afegia—, no obstant dita provisió, ballar y tenir balladas, tant per ser de consuetut com altrement per no poder impedir dita provisió per lo present ditas balladas”. El problema era el lloc, el paratge de la Font d'en Fàbrega, propietat de Joan Jonquera, que va permetre les ballades “de la font d'en Fàbrega en avall y no en altre lloc baix en lo prat, protestant dels danys me poden donar de dita font en amunt, tant en dit prat com altrement”.⁴⁵

S'hi acudia també amb altres finalitats, com el 1715, quan es va demanar al Capítol del monestir, a “instància dels pajesos del veïnat de St Marçal, celebrant tots missa per dits pajesos y después de celebradas part de las missas revestits lo sr. prior isqué aportant la vera creu acompanyat de los sobre dits —capítol i beneficiats— cantant la lletania en lo sementiri de dita iglésia y cantaren los quatre Evangelis y féu la benedicció del terme y después se cantà un offici al G. St Marçal su-

44. MARQUÈS 2000a: 41.

45. AHG: Notaria d'Amer, Galceran Margarit. *Secundum Manuale*, Am. 377 (1700-1708), [1704, agost, 24], ff. 102r-104v.

plicant-li nos dònja abundància de fruits temporals y esperituals”.⁴⁶ La capella era prou elevada per fer-hi, des d’allí, la benedicció del terme. El 12 de maig de 1721, els jurats anaren a Sant Marçal per demanar que minvés la pluja, mentre que al cap de pocs mesos, el 10 de setembre, hi tornaren per demanar el contrari, aigua; el 1733 es féu, de nou, una nova súplica al monestir per demanar la intercessió del sant en unes pestes.

La consuetud de la parròquia (1789) ens indica que no hi havia dia fixat —aparentment— per anar en processó a la capella, ni tan sols el dia de l’onomàstica, motiu pel qual s’havia de demanar i avisar el prior del monestir per elegir un dia que li demanessin els devots per acudir-hi, per això l’ecònom estava obligat a anar-hi sempre, sense excusa. A més, indica que hi havia una “dotació real”, o sigui, que el clavari de la universitat estava obligat a pagar-li un sou assenyalat pel rei.

Santa Brígida

Situada a 441,75 metres sobre el nivell del mar, la capella de Santa Brígida s’aixeca com un perfecte mirador sobre la vall d’Amer, sobre una impressionant cinglera. És el punt ideal per entendre l’espai i la geografia de la vall i del terme. Ha estat restaurada en successives campanyes pel Grup Esquelles d’Amer.⁴⁷ Santa Brígida, l’única que trobem a la diòcesi de Girona d’aquesta advocació, té la seva raó de ser en aquell lloc, ja que el nom original celta medieval —d’origen irlandès segons els goigs—, es referia a la seva situació, “alta” o “alta, forta, poderosa”, que als goigs canten emplaçada “alt en lo cel” i “en roca tan elevada”, que els notaris diuen que és “construïda sobre la vila d’Amer” i que els visitadors episcopals anomenen “sacellum” o capella eremítica. Als goigs del segle XVIII llegim que podia “curar à Ciegos, Sorts, y Leprosos” i que s’hi acudia en els casos de “Fam, Guerra, Pedregada, y Pesta”.⁴⁸ És possible veure-hi una altra relació històrica amb la Brígida de Suècia (1303-1373), pelegrina de Santiago i fundadora d’un orde monàstic femení.⁴⁹

El 21 d’agost de 1516 es donava la llicència als obrers de la parròquia de Sant Miquel per celebrar missa a la capella construïda al Puig de Cada o Puig de la Roca de Cader, i tres anys després es

46. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1715, maig, 16], f. 60v.

47. DD. AA., *Santa Brígida* 2007.

48. Biblioteca del Seminari Diocesà: *Goigs en alabansa de la Verge de Santa Brígida, que canten en la sua Santa Capella en la Parroquia de la Vila de Amer, Bisbat de Gerona*. Gerona: Per Anton Oliva Estamper, y Llibreter, en lo carrer de las Ballesterías, s. d.

49. LINAGE 2007: 93-94.

permetia recaptar almoines per continuar-ne la construcció, que potser havia quedat aturada o avançava molt lentament; n'hi ha que hi veuen un edifici medieval. Només les excavacions arqueològiques ens traurien de dubtes.⁵⁰ Com en el cas de Sant Marçal o la Pietat, hi trobem petits llegats i també apareixen algunes Brígides a l'onomàstica local o la instauració de misses —per exemple, el 1748, Miquel Jonquera va deixar escrit que cada 25 de març un monjo o beneficiat del monestir celebrés una missa de 10 sous per l'ànima de Maria Anna Jonquera.

La institució i implantació de l'advocació de la santa té lloc amb la fundació de la processó a dalt l'ermita, el 1575 —o algun any abans—, organitzada des del monestir.⁵¹ En cap cas, la llunyania, l'elevació o l'aspror del terreny van ser un impediment per adreçar-s'hi. L'estimació cap a la santa ja no té aturador i creix vertiginosament en els segles xvii i xviii, per exemple amb la instauració d'una segona processó el primer divendres de maig (*ca.* 1680) i amb una indulgència papal als

qui confessats, combregats visitaran la capella de Santa Brígida, que és lo primer de febrer, des de las primeras vespras a fins tot lo endamà a la posta del sol, y allí pregaran devotament per la pau y concòrdia dels Príncipes Christians, extirpació de las heregias y exaltació de la Santa Mara Isglésia guñaran indulgència plenària de tots los pecats concedida als 19 de octubre de 1725 y publicada en nostra isglésia als 16 de novembre de 1725.

El 22 de juny de 1742 quan l'abat Queralt va beneir una campanya “posant-li nom Santa Brígida que ha de servir per dita capella de Santa Brígida”.⁵²

Hi habitava, en alguns moments i en condicions precàries, a la caseta o estança habilitada rere l'absis, un ermità designat pel bisbe que tenia cura dels visitants i de l'edifici: fins al 1565 hi havia viscut, ocasionalment, el beneficiat Guerau Sauleda, on hi tenia un matalàs amb la flassada, una paella de ferro, un perpal, dos magalls, una rodela, un martell, una llança, una capa de pastor i una ballesta i fletxes. El 1570 era un tal Joan Lacastanya, d'origen francès, que feia donació de “tots los béns quis trobaran dins la casa de dita capella, los quals béns hagen asservir per obs y augment de dita capella”,⁵³ en una altra ocasió

50. MARQUÈS 2000a: 41.

51. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1575, juny, 6], f. 17v.

52. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1725, novembre, 16], f. 133 i [1742, juny, 22], f. 216r.

53. AHG: Notaria d'Amer, Antoni Padrés. *Primum Manuale*, Am. 250 (1568-1570) [1570, novembre, 9], ff. 170v-171v.

se l'anomena "habitant de l'ermita de Santa Brígida". Després n'hi ha molts altres: fra Llorenç Masós (1605), Benet Esteve (1619) o Francisco Juandó (1735). Just a l'ombra apareix una petita obreria, portada per dos obrers o baciners, una de la vila i l'altra de la parròquia, i que el 1603 eren, respectivament, Miquel Pinya, pagès, i Antoni Vila, àlies Ferrer, bracer, encarregats de les finances o gestió d'alguns censals.

En els orígens, la capella estava dignament —i senzillament— proveïda de la indumentària sacerdotal completa, el calze i la patena de planta. Al segle XVIII, tenia un alba amb dos àmits i tres purificadors, una casulla amb l'estola i maniple de filadís i seda entreteixit de blanc i vermell, un missal bo i una llàntia de llautó.

L'antiga iconografia de la santa, que podem desxifrar a través d'una fotografia de l'interior de la capella i altar abans de 1936, ens remet al seu hàbit d'abadesa —fundadora de l'orde Sant Salvador— o al de pelegrina. L'altar és ple d'altres imatges i petites escultures: al costat de Santa Brígida principal, n'hi havia una altra, també dempeus, vestida, que portava el fill al braços; a més, entreveïem un sant Josep o sants de l'orde terciari franciscà —del qual va formar part un temps— o potser benedictí, perquè estaven dins l'emparament del monestir —Sant Mer. El senzill retaule —si es pot dir així, una mena d'estructura de fusta o nínxol— és posterior a 1655, quan una devota, Maria Quer i Palou, vídua del notari Pau Quer i Palou, "deix y llego en ajuda de costa del retaule del altar de la Capella de Santa Brígida quatre lliuras".⁵⁴

La consuetud de 1789 ens n'aporta algunes dades més. Ja a finals del segle XVIII estaven assegurades un parell de processons: l'1 de febrer s'hi pujava, junt amb dos individus de la comunitat de monjos s'hi cantava un ofici per l'ànima de Joan Lliens, prevere, motiu pel qual es pagava 4 lliures per la missa i 4 sous per la presència del cor. Aquest ofici el deia el capellà major o curat, per això rebia 1 lliura i 3 sous que es pagaven de la caixa dels aniversaris del monestir, per resolució capitular. El primer divendres de maig es pujava per segona vegada a la capella, amb la comunitat, es beneïa el terme i l'Ajuntament pagava aquesta anada. En totes dues ascensions, el rector havia de beneir les ofrenes —pa, candeles o diners que portaven els familiars d'un difunt els diumenges en senyal de dol—, i se'n quedava dotze i a "més ha de cuidar dit economo de la capella de Santa Brígida de tot lo que sia necessari per dit missa ab decència en dita capella, lo que paga dels diners que li entregan las pabordressas de la Santa".

54. AHG: Notaria d'Amer, Pere Déu. *Protocollum*, Am. 335 (1651-1655), [1655], f. 4r.

Sant Corneli

La capella de Sant Corneli pertanyia pròpiament a la parròquia de Sant Climent d'Amer, dins el terme i vall d'Amer. El 1346 el bisbe va autoritzar a Jaume Moner, rector de Sant Climent, l'erecció d'un altar a la capella de Sant Corneli que alguns fidels havien bastit a l'indret de Gomesèn, motiu pel qual disposava que les almoines recaptades es destinessin a l'ornamentació de la capella.⁵⁵ El 1411 s'havia fet petita a causa de les creixents necessitats i concurrència de feligresos, per això el prevere de Sant Climent, Guillem Huguet, va demanar que pogués allargar-se l'edifici a prec del donzell Francesc de Soler, que afirmava que l'havien construït els seus predecessors.⁵⁶ A la diòcesi de Girona hi hagué altres dos Cornelis, ambdós priorats: a Fogars (fundat el 1200) i a Sant Privat d'en Bas (existent el 998); l'origen es troba a Roma, quan Corneli era bisbe el 251, acabada la persecució de l'emperador Deci, se l'invocava com a protector dels animals banyuts i contra l'epilèpsia i les convulsions infantils.

A l'època moderna només en coneixem aspectes puntuals. Potser pel deteriorament i mal estat de l'edifici, o potser per revifar el culte i la devoció, el 1626 s'inventen una història llegendària sobre la seva fundació —de la qual no podem resseguir el rastre—, duta a terme pel senyor feudal hostolenc Guillem Galceran de Cartellà el 1346, on tingué lloc la victòria de Carlemany sobre els musulmans. D'aquí suposem la seva revifalla.

Als segles *xvi* i *xvii* se la considerava una "capella eremítica", com la de Santa Brígida, perquè hi vivia un ermità, que no hem documentat, o per la situació aïllada. El rector de Sant Climent hi anava a dir una missa quinzenal a favor del senyor de Cartellà i de Falgons, motiu pel qual cobrava 25 sous anuals, i tenia a la seva disposició la vestimenta sacerdotal completa, missal i calze. Aquesta missa s'havia mantingut, més o menys, fins al segle *xviii*, per això el rector es queixà al bisbe que per anar a dir missa a la capella, que distava una mitja hora de casa seva, cobrava poc i no li compensava l'esforç,

perçò, attenant dit Senyor Visitador General que és digne de recompensa lo material treball de fer aquell camí, y de transportar en dita capella los ornaments desde la parroquial, assenyala per caritat còngrua y corresponent de ditas missas la de 9 sous barcelonesos per quiscuna que a més de ser posada en rahó, és la

55. MARQUÈS 2000a: 122.

56. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-111, [1411, abril, 21], ff. 33r i 35r.

que se acostuma donar en semblants casos en las demás parts de la diòcesi.⁵⁷

Era el rector de Sant Climent l'obrer major de Sant Corneli.

La Pietat

La capella de la Pietat estava ubicava, i encara avui hi resta, just a l'entrada pel sud-est de la vila d'Amer, segons es venia de Girona, al camí públic que menava a la població. Desenvolupava una doble funció, simbòlica i religiosa, ja que s'hi revestien els abats a l'hora de prendre possessió de l'abadia. En aquesta capella, com a l'església parroquial de Sant Miquel, s'hi van viure ferotges topades entre els abats i els bisbes, o els representats locals, els rectors, que se'n disputaven la propietat jurisdiccional. Així doncs, quan els abats o visitadors claustrals van pretendre visitar o entrar dins la capella, es van trobar amb la negativa dels rectors o protectors, que deien que si no disposaven del permís de l'autoritat episcopal, no els deixaven les claus.

No es coneix l'origen de la capella, ni tan sols disposem d'una primera referència històrica fundacional, de la primera i senzilla capelleta o "sacellum", amb una sola nau, de pocs metres quadrats; és possible que es construís a principis del segle XVI. Ens ho fa pensar el fet que a l'església de Sant Miquel, en la visita de 1506, es parla d'un altar o retaule dedicat a la Pietat que deixa d'esmentar-se en dates posteriors; motiu pel qual creiem que va ser traslladat a aquesta capella. El 1565 es diu que la capella està en "el portal deval", mentre que el 1651 era "constructam extra et prope muros eiusdem presentis villa de Amer et juxta portale veteris dicte villa",⁵⁸ fet que pot indicar que la vila estava envoltada d'un mur. Altres capelles gironines amb la mateixa advocació responen a una cronologia similar, per això sembla que hi va haver una difusió homogènia: Arbúcies (1527), Girona (1537), la Bisbal (1576), Arenys de Mar (1579); en els casos de Llambilles (1195), Vila-romà (1270) i Constantins (1342) suplanten advocacions medievals en els segles XV i XVI.⁵⁹

En el segle XVII la capella de la Pietat va gaudir d'una notable popularitat per diferents raons: perquè era un lloc d'aturada dels pelegrins quan feien el camí de Santiago de Compostel·la i hi deixaven els barrets (1632), per l'incomptable número de misses que s'hi van instaurar i

57. ADG: Visites pastorals, P-121, Sant Climent d'Amer, 1734, f. 239r-v.

58. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manuale?*, Am. 328 (1649-1651), [1651, abril, 5], ff. 418v-420r.

59. MARQUÈS 2000a: 42, 50, 69, 83, 93 i 161.

perquè gairebé es van convertir en una parròquia. La raó per la qual s'hi celebraven tantes misses, potser era perquè eren més barates que al monestir. El 1622, Antoni Estanyol, prevere d'Amer, va fundar-hi un primer personat per convertir-lo en benefici, sota el patronat de la casa Estanyol, dotat amb 240 lliures, i el 1641, Joan Quer, també prevere d'Amer, fundava el segon, dotat amb 60 lliures.⁶⁰ El monestir, atesa la competència que exercia aquesta capella, va intentar impedir-ne el funcionament: “suplicà dit prior a Sa Senyoria —el bisbe— se servessa manar als beneficiats de la dita yglésia del monestir y al rector que los dies de festa no celebrar en la capella del monestir de Pietat atès que és privada del Convent”.⁶¹ Amb la destrucció de l'església de Sant Miquel (1657), les misses que s'hi celebraven es van dir a la Pietat. El 1663, el rector Joan Bayer cedia tots els drets, deures i rendes de les misses i establia una concòrdia amb els monjos i beneficiats del monestir perquè poguessin celebrar-les. El successor de Joan Bayer a la rectoria, Domènec Serrapí, amb el suport del batlle i de la universitat, no acceptà la intromissió dels monjos a la capella, que tant els uns com els altres consideraven pròpia, amb dret a poder-hi celebrar o dret a posseir-la, a més de les males relacions que mantenia amb l'abat Climent. El 1683, la capella patí desperfectes i va ser víctima de les agressions de les parts enfrontades. Però, els anys 1692 i 1717 els visitadors benedictins accediren a la capella sense cap impediment i acompanyats pel notari de la vila que aixecà acta dels censals que la gravaven. Segurament foren les dues úniques vegades que s'hi va poder accedir.

Tot plegat, en un moment donat pogué desenvolupar funcions de parròquia, quan les friccions entre el rector i l'abat —com les ara descrites— van arribar al límit; l'abat no deixava entrar el rector al monestir, motiu pel qual el 1714 el bisbe donava llicència al rector perquè guardés el Santíssim Sagrament a la capella de la Pietat per portar-lo als malats, ateses les dificultats per accedir a l'església del monestir.⁶² Hi hagué nous enfrontaments per motius similars al llarg del set-cents: el 1714, perquè el curat i beneficiats volien cantar-hi un ofici, per la qual cosa foren multats amb 2 lliures de pena; el 1720, sobre la possessió de les claus entre els obrers de Sant Miquel i la Pietat i l'abat, i per una visita pastoral que negaren els monjos, els visitadors episcopals es revenjaren impeditint l'entrada dels visitadors benedictins a les esglésies de Sant Genís, Lloret Salvatge i La Pietat,

60. ADG: Col·lacions de beneficis, D-280, f. 92v. i D-296, f. 22v.

61. ADG: Visites pastorals, P-94, Sant Miquel d'Amer, 1734, f. 55r.

62. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-273, [1714, març, 8], f. 166r.

deien “que ella està del tot subjecte a la jurisdicció del Illm. y Sr. Bisbe de Gerona, sens dependència alguna del Abat de Amer, altrament ni que sie part ni membre de dit monestir sens fer el cas en què en ella los monjos del dit monastir vagen a complir diferents obligacions de missas y aniversaris, puig assò prové de haver-los-hi lo Rr. de Amer admessos”, tal com s’havia especificat en el pacte indicat de 1663. El 1726 i 1741 va fer “la requesta per lo curat al sr. prior y capítol de que no tocava a ells lo celebrar el offici a la capella de N^a S^a de la Pietat respongé lo Sr. Prior y Capítol que a ells tocava y a ningú mes per se dita capella anexa y el vicari y no rector”.⁶³ En les visites claustrals de 1805, 1815 i 1818 encara es continuà reclamant al rector la clau, que els negava l’entrada sense l’autorització directa del bisbe: “no podia entregarla sin expresa orden de su superior diocesano”.

Als segles XVII i XVIII es va condicionar la capella i reprengué l’activitat. Fins llavors hi havia hagut problemes d’humitats, ja que a la teulada hi havia degoters i filtracions laterals al marge on s’havia excavat, que més endavant es repetirien. El bisbe va demanar el 1610 que portessin els vestits i ornaments a l’església de Sant Miquel perquè no es fessin malbé o els robessin, “per lo perill en què estan” i que els obrers fessin una casulla, unes estovalles i els ornaments necessaris.⁶⁴ El 1642, Elisabet Campassol, vídua de Nicolau Campassol, treballador de la vila d’Amer, deixava a la capella un agnus de plata, i el 1657, Joan Concs, pagès d’Amer, donava “una sotacopa de plata, donant facultat als pabordes y administradors de aquells de triar la millor de dos ne tinch”.⁶⁵

La capella va ser objecte de la depravació dels exèrcits francesos el 1696 —que s’endugueren les campanes grossa i petita i tota la roba i objectes—, com la resta d’edificis religiosos, deixant-la completament buida. La restitució dels béns i l’inici d’un llibre de comptabilitat —el juny de 1699—, posterior a l’atac francès, als primers anys del segle XVIII, ens dóna una idea molt acurada de com devia ser el nou edifici i els seus ornaments, a més de les provisions i recursos esmerçats tant del monestir com de la parròquia; motiu pel qual és possible fer-ne un seguiment cronològic força acurat i precís. El 1699 Josep Gros, sagristà menor, i l’abat Climent feren comprar o donaren, per mitjà de Pau Borrell, apotecari d’Amer, com a obrer de la Pietat, una

63. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772 [1726, abril, 24], f. 131r.

64. ADG: Visites pastorals, P-61, Amer, 1610, f. 17v.

65. ACA: Monacals, Hisenda. Manual notarial, Miquel Gasull (núm. 1097, 1656-1657), [1657, desembre, 31], s. f.

casulla de domàs blanc, un missal (5 lliures i 14 sous), una sacra i l'Evangeli de Sant Joan (14 sous) i una llàntia de llautó, a més pagava dues dobles “al sculptor y dorador que feren y doraren la figura de N^a S^a qui vui és en lo altar de la Capella de N^a S^a de Pietat”. El 1700, Narcís Sarsanedas, cambrer i curat, Pau Borrell, farmacèutic i Francesc Escinyà Casademont, pagès de parròquia, com a obrers, van rebre 14 lliures de l'abat Climent i de Josep Gros per la compra d'una casulla de domàs blanc i una llàntia. El 1703 es compraren dos santcristos, un gros i l'altre petit “que costaren de fer-los y dorar” 24 lliures i 15 sous; es va recobrar el pàlil de domàs blanc, empenyorat a l'església de Pals per 19 lliures; un missal per 5 lliures i 14 sous; una llàntia de Barcelona, portada per Josep Gros per 7 lliures i 16 sous; una casulla de domàs blanc amb galons d'or per 35 lliures i 4 sous; per la imatge de la capella que se li devia a l'abat per 11 lliures. El 1706 les principals despeses es destinaren a l'oli, ciris i candeles per 16 sous 6 diners. El 1707 es comprà un “tabla” a Joan Godonyor, pintor, per 5 lliures 10 sous, que també féu un pali, tot guarnit amb puntes. El 1722, l'esmentat Pau Borrell, autèntic mecenes local, regalà una esplèndida casulla de primaveres amb maniple, estola, cobrecalze i bossa de corporals, i la seva esposa Isabel Borrell i Guàrdies, un faldellí de primaveres i unes cortines amb sanefa.⁶⁶ Abans de 1727 s'hi afegia un “jesuset” o “una imatge de Jesús petita”. El 8 de maig de 1730, el bisbe Bastero va beneir una “Mara de Déu de Pietat del Plat” i concedia quaranta dies d'indulgència a qui resés davant de la imatge un parenostre i una avemaria, —més endavant apareix definida com “una imatge de la Mare de Déu ab un plat de estany”; i gaudia dels guarniments per al monument —unes cortines blaves i unes altres de primaveres fosques amb sanefes per adornar la imatge, també hi havia unes cortines per tapar les parets, estores i grades. El 1730 la taula de l'altar disposava de tres pal·lis força luxosos: un de primaveres blaves amb flors blanques, un de seda blanca amb la imatge de la Verge Maria guarnit amb galons d'or i un de tela pintat. El 1734, l'obrer Pau Padrosa aportava una bossa de corporals, un cobrecalze, una caixa nova per guardar la roba i dos canelobres. El 1789 es compraren dues atxes noves de quatre blens. Les úniques obres materials arribaren tard, després de la consolidació de l'ornamentació interna: el 1792 es construí la sagristia en un terreny cedit per Pere Boada de les Costes, i el 1807 es compongué un “closell que féu dintre la mateixa capella”, s'arreglà la teulada i sobraren 67 teules.

66. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. *Libre de comptes de l'Administració de N^a S^a de la Pietat*, 1699-1816, s. f.

L'inventari ens dona pistes de l'estima dels vilatans per la capella. Enllaçant amb el que s'havia deixat al segle XVII i amb tot el que s'ha dit anteriorment, hi havia diverses presentalles de valor: cinc de plata, tres de corall i un anell d'or o de cera i dos retaules "de miragles". Les despeses de l'obreria augmentaven any rere any, i el 1766 arribaven a les 49 lliures i 18 sous.

La recuperació de la capella va ser possible gràcies a una obreria molt dinàmica a la dissetena centúria i primera meitat de la següent, i a una administració dels ciris, amb la participació activa de la universitat, formada per dos obrers, un de la vila i l'altre de la parròquia, i el rector de Sant Miquel. Els obrers sortints havien de lliurar els comptes als obrers entrants,

los quals obrers se anomenan al dia de ninou —de setembre—, en lo qual dia lo Rnt. Rector de St Miquel, junt ab los Srs. jurats de la pnt. vila, acostuman fer nominació de obrers, tant per la isglésia de St Miquel, per la capella de Nostra Señora de Pietat, com per las demás administracions de ditas isglésias, los quals obrers de dita capella de Nostra Sra. de Pietat tenen las claus de dita capella y tenen aquella condreta, tant de robas com de ornatos per dir missas, y un de ells té lo càlser recòndit en sa casa, acceptant las almoynas se donan y las caritats se replegan per dita capella, acceptant també los pios llegats fan junt ab lo Rnt Rector de St Miquel esmersos de censals y lluhicions de ells cobran las rendas té dita capella y assò sens cognició ni dependència del Sr. Abat ni monastir de la dita vila de Amer.⁶⁷

Aquesta declaració feta pels jurats de la vila Rafel Roure, Pau Borrell, Sebastià Boix i Jeroni Segular el 1720, ens és extremadament útil per comprendre el funcionament de l'organisme, però, per sobre de tot, té la intencionalitat de demostrar o reclamar, sota jurament i en acta notarial, l'autonomia, llibertat i independència de la capella i de la seva gestió; motiu pel qual esdevenia una reivindicació des de l'àmbit civil i de les aspiracions col·lectives del poble. És possible que aquests al·legats tinguessin conseqüències negatives immediates i que els abats Guanter o Miranda adoptessin mesures reclamant a la Rota —tal com s'havia judicat favorablement amb el priorat del Coll pocs anys abans— la jurisdicció sobre la capella. En una de les reunions de l'obreria de la Pietat, el 1735, el batlle Pere Boada de les Costes llegí una carta —que no transcendeix el contingut— on recomanava que

67. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 395 (1715-1724), [1720, setembre, 21], ff. 204r-v.

es desestimés un procés que tenien obert i que els seria molt gravós i perjudicial.

Una anàlisi dels oficis dels obrers que coneixem ens descobreix professions relacionades amb el tèxtil, la roba i els vestits: passamaners —Josep Verdaguer—, teixidors —Miquel Timonet i Coberta— i sastres —Rafel i Tomàs Roura, Miquel Reixach—, cosa que fa sospitar que aquests oficis s'agrupaven en un gremi informal entorn del teixit, però també pagesos —Pere Boada, Francesc i Ramon Timonet, Narcís Llobrassols—, apotecaris —Pau Borrell—, negociants —Josep Concs— i ferrers —Francisco Boix. A mitjan segle XVIII, el rector d'Amer va anar substituïnt progressivament el rol dels obrers per adquirir més protagonisme i personalitat i encapçalar les obres i compres.

A la Pietat s'hi anava en processó des del monestir diverses vegades l'any. El 26 de juliol, s'hi cantava un ofici diví per l'ànima de Gallissà, amb una dotació de 48 lliures. El 1699 se'n va instaurar una segona, el 8 de setembre, celebració de la nativitat de la Verge Maria, quan la vigília s'hi cantaven les completes i l'endemà s'hi anava amb bordons, creu grossa i diaca per dir un ofici solemne, per això es pagava al rector 12 sous, a cada capellà 6 sous, als bordoners i diaca 7 sous, i als escolans 3 sous. Una tercera processó havia estat instaurada en testament pel pare Gaspar Concas el 1617:

quiscun any perpètuament sia feta per los monjos del dit monestir una professó que parteva de dit monestir y vaya fins a la capella de N^a S^a de la Pietat per la qual dex de mos béns vint y vuyt lliures, las quals haja de esmerçar mon hereter [...] arribada dita professó en dita capella de Nostra Senyora de Pietat se diga en dita capella per dits monjos missa cantada la qual professó sie feta quiscun any la darrera dia de pascua florida sinó lo die possible.⁶⁸

I una quarta va establir-se el 1679 per Santa Anna.

La consuetud de 1789 ens indica com estava administrada; després dels intents d'erigir-la com a parròquia i d'apropiar-se'n el monestir (1683-1684), va quedar clar que l'ecònom de la rectoria era l'administrador, motiu pel qual tenia l'obligació de cobrar les pensions dels censals que es feien en aquesta capella amb un salari d'1 ral per lliura. Amb el que cobrava havia de rentar les albes, crespas-les i rentar les estovalles de l'altar i tot allò necessari per celebrar les misses que allí estaven fundades: "en fin, tota la renda de dita capella ha de servir per adornos de la mateixa capella."⁶⁹ Cada any, el 9 de setembre, a les 6

68. AHG: Notaria d'Amer, Antic Reverter. *Quintus liber manualis*, Am. 281 (1616-1617), [1617, abril, 20], f. 95r-96r.

69. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de baptismes B9 (1795-1814), f. 21r.

o 2/4 de 7 del matí, l'ecònom tenia l'obligació de dir un ofici al qual havien d'assistir tots els monjos i capellans. El dia 8 de setembre, a les 6 de la tarda, tots els monjos i capellans anaven a cantar les completes i cada monjo cobrava 6 sous. A més, l'ecònom guanyava 11 sous i 3 diners per aquest ofici. Al sagristà major del monestir se li havia de donar 3 sous pel "tritollo" —tritlejar les campanes— que es feia quan passava la processó el dia 9, i 18 diners al prior per portar la veracreu. Les claus de la capella les acostumava a guardar el paborde.

Sant Tomàs de Canterbury

La capella de Sant Tomàs de Canterbury apareix citada el 1262. La capella era dins la vila, a l'angle nord de la plaça nova o pública, amb una sagristia annexa a la part posterior de la Casa de l'Almoïna, amb el pati, cuina i pastador. El 1389 ja se l'anomena priorat. A conseqüència dels terratrèmols roman enrunada.⁷⁰ El 1737 es diu que estava situada a la plaça de la vila, al costat de la carnisseria de l'abat. Però el 1741 estava enrunada i s'esmenten els "vestigis antics" del priorat i horts, situats prop del monestir: a l'est afrontava amb més honors de Pere Vila i Colobret, pagès de la parròquia de Sant Martí de Llèmena; al sud, una part amb el cementiri del monestir mitjançant un camí empedrat i l'altra amb la casa i hort de l'Almoïna, que posseïx amb Jaume Donada, sabater d'Amer, segons li havia establert l'abat; a l'oest, una part amb la casa de l'Almoïna i l'altra amb el Palau Abacial mitjançant el camí que va del monestir al molí de Benet; i al nord, una part amb les honors de Gaspar Ros i Fet, ferrer d'Amer, que fou de Gelabert, de la parròquia d'Amer, i una altra amb les honors de Reverter, de la parròquia de Sant Climent d'Amer.⁷¹

Aquest sant Tomàs —que cal no confondre amb l'apòstol— és un sant d'origen anglès que havia estat conseller del rei Enric II i bisbe de Canterbury. Morí assassinat a la seva catedral anglesa per defensar la independència de l'Església respecte de l'Estat el 1170, raó per la qual va ser canonitzat tres anys després; la seva difusió a la península va ser molt primerenca i ràpida. A Amer, a Girona i a Catalunya fou un dels primers i —quasi— únics exemples de la seva arribada. La seva capella no va posseir el respecte i prominència de la resta i el 1790 estava completament enrunada. La seva història ha estat força marginal i desconeguda i si no fos per la documentació no en sabríem res.

70. MARQUÈS 2000a: 41.

71. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. Manual, Am. 422 (1741), [1741, setembre, 18], f. 309v-311r.

Santa Margarida

Aquesta capella apareix citada per primera vegada el 1187, però devia caure amb els terratrèmols, perquè les estructures enrunades —tres parets i una volta— ja mostren un estil plenament gòtic, amb murs molt gruixuts, massissos i amb sageteres. El 1341, Guilleuma Deodata, protectora de la capella de Santa Margarida, a la parròquia de Sant Cristòfol de les Planes —situada en els congostos del riu Brugent a Malpàs, sota el salt de Santa Margarida—, reconeixia fer cens a l'abat d'Amer, motiu pel qual apareixia dins la jurisdicció senyorial del cenobi benedictí. Els terratrèmols la malmeteren, però successives donacions testamentàries fan pensar en la seva reconstrucció; almenys estava dempeus en el segle XVI-XVIII. No s'hi van fer visites pastorals, tot i formar part de les rutes de les visites. El 1724 es manava als obrers de la capella que cobressin les rendes per tal d'instal·lar les campanes i emblanquir l'església;⁷² llavors el bisbe Taverner i el sagristà de Sant Esteve de Banyoles, Josep de Vilamalla, pagaren una campana que batejaren amb el nom de *Glòria*.⁷³

72. AUGUET i SOLÀ 2002: 24 i MARQUÉS 2000a: 114.

73. ARNAU 2008: 24.

ELS ELEMENTS PATRIMONIALS DEL MONESTIR: ARQUITECTURA, ART I CULTURA

L'església del monestir, les cases dels oficials i dels monjos, la infermeria, el palau abacial, el cementiri i altres dependències annexes conformen un espai urbanísticament organitzat, fruit de la juxtaposició d'èpoques diverses, dels canvis d'estils i de la intervenció dels abats en l'embelliment dels edificis. Tots ells es convertiren en grans benefactors, mecenes i promotors de les arts, plenament conscients de la importància del patronatge en la formació i imatge d'un conjunt monumental digne de la major glòria del Senyor de l'orde benedictí i, per descomptat, de les pròpies aspiracions. L'església i tots els edificis del voltant —ben separats de la vila amb unes muralles— eren el mirall de les riqueses de l'abadia.¹

La confrontació de la documentació amb altres testimonis materials, de caràcter gràfic —els mapes antics i les imatges històriques—, les evidències arqueològiques —les excavacions recents—, el patrimoni artístic conservat, l'arquitectura i l'urbanisme en una planimetria actualitzada —fruit del treball de camp—, esdevenen una sèrie de punts clau en la recerca, que esdevé la part més visible. La relació de la destrucció del monestir en l'esmentat *Cuestionario* de 1936 i les fotografies que ho demostren, permeten comprovar que l'espoli sofert després del 1835 no va ser tan greu i que s'havien salvaguardat força obres *in situ*.

La distribució del monestir medieval responia a una organització de tipus claustral o benedictina, amb semblances d'exemples europeus de Cluny II (1043) i III (1150), a França, o Sankt Gallen (segle IX), a Suïssa; a Catalunya se segueix, doncs, aquest model.² Sant Benet va establir en la seva regla un prototipus o disposició ideal que pogués

1. POUNDS 1992: 353-356.

2. LINAGE 2007: 1-12.

adaptar-se a qualsevol lloc. El clos havia de ser compacte i tancat, agrupant una sèrie de dependències de clausura al voltant d'un pati o claustre. L'església estava orientada longitudinalment est-oest, però el model que seguia a Amer era basilical, de tres naus, sense transsepte, situada al costat nord del claustre. Com Sant Miquel de Cuixà tingué tres portes exteriors que comunicaven l'església amb diversos espais: la façana principal, als peus de la nau, el claustre i el cementiri. El claustre quadrangular és l'element definidor de l'arquitectura monàstica; a Amer segueix en paral·lel l'eix de la nau a l'est. El cor devia estar, inicialment, situat al centre de la nau. La sala capitular era un espai essencial, fonamental, la sala de reunions, on es llegien els capítols de la regla i s'hi discutien els assumptes de l'orde i del monestir; a Amer, considerem que aquesta sala estava situada a Can Boles, oposada a l'església. Al seu costat, possiblement hi hagué el celler, el refector, la cuina i el dormitori, que a Amer, pel reduït número de monjos, havia de ser relativament petit. La infermeria, a l'angle est del clos abacial, és relativament allunyada i separada per raons sanitàries. En molts aspectes sembla que es vulgui seguir al peu de la lletra la disposició de la regla, encara que la distribució sigui més difícil d'aplicar.³ En el capítol LXVI, per exemple, es demana que l'aigua, el molí, el forn, l'hort i altres oficis i serveis es concentrin al monestir per facilitar la feina als monjos; a Amer no serà possible, però estaran a tocar o ben a prop. Els terratrèmols de 1427 van canviar radicalment aquesta estructura i composició, raó per la qual assistim a una privatització de molts d'aquests espais on els monjos oficials gaudien de les seves pròpies cases. El plànol o esquema del monestir, doncs, és un bon indicador de la vida diària dels monjos.

PERÍMETRE I MURALLES

El 1389 té lloc una fita important amb la construcció, per primera vegada, de murs o muralles que envoltaven i protegien el monestir contra pillatges, invasions i saquejos.⁴ Aquest fet obeïa al privilegi atorgat pel rei Joan I, expedit a Saragossa el 20 de desembre de 1388, que, al mateix temps, actualitzava el que havia donat l'infant Joan el 3 de juliol de 1376, d'emmurallar la vila com ja s'havia fet amb l'abadia, d'aquesta manera els habitants d'Amer, del terme i de la vall podien refugiar-se dins el recinte monacal enfortit.⁵ La vila mai va tancar-se, tot i l'evident necessitat, durant les guerres civils catalanes i dels

3. MESTRE i ADELL 2001: 13-65.

4. ADG: Permís per demanar caritat, Q-2 (1388-1410), f. 9r.

5. MARQUÈS 1990-1991.

Remences, tal com passava el 1493: “Com la vostra vila e vall de Mer del bisbat de Gerona sian e es tròpian sovint per concurrència de mals hòmens que conflueixen en ella qui per mancament de muralles e per absència de oficials se troba indefensa.”⁶

Efectivament, el monestir podia quedar més o menys clos pels edificis mateixos, per murs i per tres portes que constituïen els punts d'accés: el “Portal de dalt”, al capdamunt de la Rambla o pati, tancava a l'oest, amb el camí que conduïa a Sant Martí Sacalm; el “Portal de la Creu Cuberta”, al nord-est, entre les cases dels sagristans, d'on sorgia el camí que menava cap a les Planes i Sant Feliu de Pallerols, i el portal del sud, sense cap denominació específica, que s'adreçava a l'interior de la vila i cap a la plaça major. Potser el cementiri, rere l'església, al nord-oest, era la part més desprotegida i desamparada; a les fotografies de principis del segle xx apareix envoltat amb un mur o tàpia alta (de 2 metres aproximats), amb una porta externa (que permetia l'accés des de fora del clos del monestir). Precisament, del 1720 tenim dos testimonis sobre els intents de perforació de les parets del carrer que menava al cementiri, fets durant la nit del 26 al 27 de maig.⁷

En els sectors est i sud hi havia uns “valls” —emprant el llenguatge de l'època—, un espai més o menys estret, entre les cases de la vila nova i el “fosso” del monestir i la infermeria, que tenien just a la cantonada una creu petita que mostrava on havia estat enterrat el monjo Pere (del segle xiv). Uns valls que tenien la funció de separar els dos conjunts urbanístics ben definits, un de laic, la vila, i un de religiós, el monestir. Els establiments moderns que fan els abats de les cases en filera i dels seus patis, a ambdós costats dels valls, signifiquen la possessió del domini directe i la supervivència d'aquest corredor fins a l'època actual —la Travessera de l'Abat. Així al primer terç del segle xviii es deia que “los valls són del monastir perquè totas las casas [que] són cerca de ells afrontan a tremontana ab dits valls, no obstant que alguns si oposan”.⁸

És possible que aquesta estructura defensiva quedés malmesa amb els terratrèmols, però va ser refeta al cap de poc. Un recinte que quedava tancat i reclus durant la nit sense que hi pogués accedir ningú. No hem de descartar que fos refugi i protecció de la població, tal com s'havia previst al segle xiv. Els testimonis dels segles xvii i xviii així ho corroboren, i encara un mapa datat el 1836 (Archivo Histórico

6. PLADEVALL 1994: 73-74.

7. ACA: Monacals, Hisenda. Monestir d'Amer, *Llibre de notas*, 1062 (1772), f. 48r.

8. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Rosés. Llibre de la infermeria, s. xviii, *Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas*, s. f.

Militar, Madrid, núm. 9475. sig. G-2-94), mostra la vila fortificada en cas d'un possible atac. Per exemple, el 12 de maig de 1632, arribava a Amer Joan Martí, entre les 7 i les 8 del vespre, i es queixava amargament de la situació que havia trobat: “he trobat lo dit portal [de la Creu Cuberta] de bat a bat hubert, sens aver-hi ningú qui gordàs ni poder-me detanir a mi ni demanar-me amostràs la pòllissa que aporto”, “essent com hés cosa tant convenient en lo temps que corren ara de les malas novas que tanim del mal se fos en sta hora tancat lo portal o almenys aver-hi guardas en ell pera cuidar los inconvenients tan grans se podan succehir”.⁹ Es posa en evidència la manca de porter, “un monjo d'edat —segons la *Regla*—, ple de seny, que sàpiga rebre encàrrecs i donar-los”, amb una cel·la vora la porta.¹⁰

Poc després, a finals d'abril de 1640, ho ratifica un segon testimoni amb relació al pas del terç de Juan de Arce per Amer, que, aprofitant que els monjos i els vilatans feien una processó, va “tancar lo portal per aont se entra a la clausura del monestir y Iglésia, y arribant la professó no volgué obrir, lo que ocasionà al poble tal pesar que determinaren valer-se de la força per fer-lo obrir”.¹¹ Aquest fet va ser determinant perquè el prior i sagristà major, Benet Maldonado, contractés els fusters Joan Fet, d'Amer, i Raimon Gaietà, de Girona, a principis de 1642:

fer y fabricar de fusta de arbre blanch bona, las portas dels dos portals del monastir de Nostra Senyora de Amer, lo hu dels quals mira en ves sol ixent y atre en ves ponent fent aquellas bé y degudament, possanty panys, francissa, golfos, claus ab una cadena a cada portal y al Portal que mira a sol ponent, adobar y rapapar de pedra y cals, y lo damés que serà necessari y tot lo damés pertret necessari cada una de ellas ab asa portalleta,

que costaren 68 lliures i 19 sous.¹² Prenia consciència de la necessitat urgent de la protecció del monestir i que ningú pogués entrar o sortir, que fos totalment impermeable, que els vilatans s'hi poguessin refugiar amb seguretat, en cas de guerra, però també els monjos, sense barrejar-se amb la població. Al llarg dels segles xvii i xviii hem documentat una sèrie de guardes que s'encarregaren d'obrir i tancar les portes, a més de fer altres funcions: Joan Pere Riba (1632) i Jeroni

9. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Quantum Manuale*, Am. 302 (1632), [1632, maig, 12], ff. 101v-102r.

10. SANT BENET 1997: 262-263.

11. ROURERA 1987: 259-260.

12. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manuale?*, Am. 322 (1642), [1642, gener], ff. 34r-v i [1642, febrer, 2], f. 56r.

Canadell (1639) eren també campaners, fossers i criats dels sagristans. El 1702 n'era Joan Pujals, que vivia amb la seva família “en la casa de la abadia hahont habitan per guarda de dita casa”.¹³ Però no sempre els guardes ocupaven el lloc que els corresponia, i l'abat Climent es queixava el 1693 que “trojava una falta y era de que ell agués de fer obrir lo portal cada punt y que axis advertia que sinó perquè fos alguna conveniència que ell no feria obrir y axis encomant lo sr. abat que se tingués mirament”.¹⁴

Després de la guerra dels Nou Anys i de la de Successió, el 6 d'abril de 1720, “a vista de averse de fer los portals del present monastir nous per estar cosa del tot derrotats”,¹⁵ que la caixa comuna n'assumís la despesa.

ELS EDIFICIS MEDIEVALS I ELS TERRATRÈMOLS DE 1427

L'església del monestir és una perla del romànic català dels segles x i xi per les solucions constructives adoptades tant a l'interior —alçat de la nau central, adossament doble dels arcs i els arcs de plecs de llibre endarrerits— com a l'exterior —decoració en lesenes, d'influència toscana, i grups de dues faixes llombardes—, tot i que es presenta, avui, molt alterat per les transformacions sofertes després dels terratrèmols del segle xv. És un edifici de planta basilical llatina, de tres naus, una central i dues laterals, cobertes amb volta de canó —la primera a Catalunya en què s'empra aquesta solució—, acabades amb absis i absidioles semicirculars coberts amb volta de quart d'esfera, amb petites finestres. Les naus s'uneixen entre elles a través de quatre arcs de mig punt, sostinguts antigament per massissos pilars. L'única decoració interna és un senzill relleu de lesenes, un per pilar, tret del central que hi té l'arc toral. Encara a posteriori, s'amplia: en el segle xii s'afegí una nau rectangular acabada amb absis al costat nord-oest. I el 1343 l'abat Ferrer, per tal d'augmentar el culte, creà un benefici dedicat a les santes Marta i Magdalena i manà edificar una capella dedicada a ambdues, que sembla la que hi ha a l'est amb dos trams —amb claus de volta dedicats a la Verge i a Jesucrist (IHS).

El terratrèmol de la nit del 15 de març de 1427 —amb sacsejades i tremolors els dies anteriors i posteriors— va provocar la caiguda de bona part de l'església del monestir i de Sant Miquel, tal com va nar-

13. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de baptismes B6 (1694-1704), f. 86r.

14. AAM: C.I. 123. Llibre de misses d'Amer, (s. xvii-xviii), [1693, maig, 16], s. f.

15. AAM: C.I. 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, (1699-1772), [1720, abril, 6], f. 99r.

rar l'abat Ramon Sagra com a testimoni en primera persona —tot i que no disposem de referències del que passà a la resta de la vila, que sembla que s'ensorrà completament.¹⁶ Els merlets del campanar es van desplomar sobre la nau que va cedir tot el seu pes sobre l'altar major; les cadires del cor —al centre de la nau—, van destruir una quarta part del claustre i les cases dels monjos. Immediatament l'abat i els síndics demanen permís al bisbe per poder recaptar diners, amb un almoïner monjo i dos almoïners de la vila, per restaurar el monestir, una feina que serà molt lenta i costosa. Provisionalment es deixà aixecar una capella de fusta per celebrar.¹⁷ El 1429 el rei Alfons el Magnànim atorgava llicències per reconstruir i ampliar el monestir i la vila, i, si convenia, canviar-lo de lloc. El 1478, el rei Joan II, a petició dels síndics —que al·leguen endeutaments crònics i despoblació— amplia els permisos. El 1433 ja s'havia començat a treballar en la reconstrucció, amb una vintena de paletes i un mestre d'obres, que, segurament, se centrà en l'església, ja que el 1440 encara restaven aterrats la casa de l'abat, els dormitoris dels monjos i el refetor; i el 1447 s'hi continua treballant.¹⁸ Per aquest motiu, es van unir temporalment les rendes del monestir d'Amer amb el de Sant Pere de Galligants fins al 1449. A més de les caritats amb les finalitats expresses de reconstrucció, el bisbe Margarit, entre 1447 i 1449, donava llicència per destinar l'import o les taxes d'absència dels beneficiats, durant set anys, a la reedificació del monestir.¹⁹

Del 1485 tenim les queixes dels pagesos i particulars de la vila que havien estat obligats a reparar el reliquier, una petita estructura aïllada emprada per conjurar el mal temps, oberta als quatre vents, que trobem als horts superiors del monestir, en el camp o “fexa del Relliquer”. De ben segur que no es va reparar mai, però el topònim va restar fins al segle XVIII; el 1749 el Capítol del monestir decideix comprar el camp.

Hem fet aquest seguiment de les obres a la segona meitat del segle xv perquè les considerem decisives pels esdeveniments posteriors. El més perjudicat, a la llarga, va ser el claustre, que no es va reconstruir mai més. A la visita pastoral de 1423 se'n posava de manifest l'estat ruïnós, així com el d'una de les torres campanar i el de la sala capitular. Podem creure que la comunitat va decidir, finalment, no aixecar de nou el claustre, ateses les dificultats econòmiques —o per la inutilitat de

16. PRADES 1988; RIERA 1999-2000 i 2006: 93-100.

17. ADG: Permís per demanar caritat, Q-3 (1411-1442), ff. 103r-104r. i 106r-v.

18. ADG: Permís per demanar caritat, Q-4 (1442-1457), ff. 55v-56r.

19. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-147, f. 132 i U-149, f. 52v.

l'edifici—, malgrat les pressions de la congregació. La sala capitular no va refer-se mai més i les reunions se celebraven al cor; per exemple, el 1518 es convocava els monjos a la visita pastoral a l'“angulo sive capite dicte ecclesie cum capitulum sit prosicatum et dirrutum”.²⁰ El 1527 i 1531 el papa Lleó X obligava a l'abat comanador Joan de Urrea una tercera part dels fruits del monestir —almenys 100 lliures—, “per reparar el claustre i l'abadia que estave tot per terra”;²¹ s'afegia que no hi havia ni refetor ni dormitori, que “ecclesia est in bono statu. Domus vero abbacie et alique indigent reparatione”.²² Els intents del segle XVI foren en va; suposem que l'economia monacal estava tan delmada que no hi hagué manera d'invertir-hi, i també segurament perquè el claustre havia perdut bona part del sentit i funcionalitat originals, com a element distribuïdor referencial d'uns espais comuns i privats al seu voltant. De fet, les excavacions de 1989 a la plaça del monestir van posar al descobert l'estructura del claustre, que semblava haver estar espoliat en bona part després dels terratrèmols (carreus, paviment, el fust de les columnes, capitells), que fou un preciós material d'enderroc per a refer altres estructures; posteriorment reocupat puntualment en un punt concret i acabat d'enderrocar intencionadament, segurament les parts més perilloses, per donar-li una certa regularitat de nivell, a la segona meitat del segle XV.²³ S'han conservat alguns capitells —un de romànic i l'altre gòtic—, molt deteriorats i gastats, a la sagristia i a la sala d'actes de Can Boles. L'excursionista Ramon Arabia (1881) esmentava “un mal tractat fragment de làpida de magnífich marbre, que m' mostraren en lo meteix hostel de can Garriga. Té 0 m 28 de ample y 0 m 21 de alt”,²⁴ una lauda sepulcral de l'abat Arnau mort el 1411, de la qual no sabem el parador.

El 1682, l'abat suplicava que li fos consignada una nova talla “pro nova fabrica et totali erectioni claustrii, capituli, refectorii, dormitorii et aliarum officinarum quibus dicta monasteria reperiuntur orbata, adeo ut ex supradictis nullan vestigium appareat”,²⁵ ja que tres anys abans n'hi havia estat concedida una per a reedificar la casa abacial. És plausible pensar que el material del claustre enderrocat seria reaprofitat per bastir els edificis del voltant, de manera que només en van quedar els fonaments, la base o el sòcol més o menys quadrat,

20. ADG: Visita pastoral, P-169, Santa Maria d'Amer, 1518, s. f.

21. ACA: Monacals, Hisenda. Monestir d'Amer, *Llibre de notas*, 1062, [1527], f. 14v.

22. AAM: Congregació Benedictina Claustral Tarraconense, visita, [1527, març, 26], f. 99r.

23. SAGREGA i AGUSTÍ 2002: 97-98.

24. ARABIA 1881: 419.

25. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de visites*, 748, [1682], f. 77v.

marcant un perímetre delimitat, un espai per on moure's, precisament on, al segle XVII, es feia la processó de l'octava de la festa de la Verge del 15 d'agost "però és sols per lo pati ho claustro del monestir",²⁶ fins que es decidí aterrar-lo a nivell del sòl.

AMPLIACIONS I REFORMES MODERNES

El conjunt monàstic va restar ruïnós durant molts anys després dels terratrèmols de 1427 i va patir nombrosos robatoris i saquejos. Cent anys després, a la primeria del segle XVI ja notem certs indicis i símptomes de renovació; si a voltes són els abats comanadors els que prenen la iniciativa, el Capítol monacal els relleva i deixa l'empremta amb petites intervencions en altars i capelles, roba i plata. Des del primer abat resident —Joan Boscà, 1596—, fins a l'últim —Jaume de Llanza, 1835—, quasi tots deixaren un rastre distintiu i particular en el conjunt arquitectònic, urbanístic i artístic de l'obra del monestir. És per això que cal veure les successives intervencions com l'interès per obtenir una millora. Foren especialment intensos els abadiats, de la segona meitat del segle XVIII i del començament del segle XIX, dels abats Queralt, Azara, Cruïlles, Verthamon, Laplana i Llanza. Mai va haver-hi una unitat d'estil, la necessitat d'una continuïtat respecte als anteriors, sinó tot el contrari, la intenció de marcar un segell segons la moda i les necessitats de cada època: així hi trobem exemples il·lustratius romànics, gòtics, renaixentistes, barrocs i neoclàssics. Un conjunt que no pot ser més heterogeni i divers. Al mateix temps es feien petites obres a l'edifici i el 1790 se'n manava dur a terme d'altres —Joan d'Alba i Tomàs Tord van ser nomenats "per revisar las obras necessàries de la casa de la abadia"; el 1803 "el nuevo Sr. Abad tenia ideas claras de reparar las urgencias del monasterio" i el 1804 l'abat demanà fer obres, dos arquitectes revisaren l'estat de la casa abacial i van concloure que no hi havia res necessari a fer.

Un dels problemes endèmics que afectava totes les esglésies de la geografia catòlica va ser el mal estat de les teulades i de les cobertes, que provocaven goteres i filtracions, o tal com es deia llavors "pluja", a l'interior dels temples. Els manaments dels visitadors n'indiquen la reparació, i menys per decisió del Capítol, se succeeixen els manaments amb relativa freqüència, sobretot a mitjan segle XVI, per uns motius ben clars: l'estat de degradació postsísmica i davant la manca de recursos econòmics en un obra de tal amplària. Per exemple, la capella de Sant Jaume tenia una gotera enorme (1510), i per l'obligació de reparar-la

26. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Dietari de Aniversaris*. 1680, f. 135r.

que en tenia el sagristà major (1544) i que menystenia, “se han rompudes moltes teules ab dues posts” (1548), o bé, de manera general, “textum ecclesie confractum et perforatum taliter quod ecclesia patitur detrimentum propter pluviales aquas cuius texti facilem reparatione, ut asserunt monachi antiqui, tenetur facer sacrista maior” (1556). El 1688, “en la paret del sementiri si entrava aigua que la iglesia si posava aigua y que si no si posava ordre se enderrocaria y axís se ha tornat resolre de que se adobàs y també las teuladas se recorreguesen”.²⁷ El 1700 van nomenar l’infermer i el prior de Sant Tomàs perquè controllessin els punts d’entrada d’aigua, foren elegits visors que van fer una relació del que necessitaven: “se havia de posar en lo taulat una biga y algunas llatas per reparar las goteras.”²⁸ D’altres vegades, el mal estat també afectava tots els edificis del conjunt monacal. El 3 d’abril de 1736, l’abat convocà el capítol i els llegí una carta: “pera que habent fet remirà per Joseph Ferrer, mestra de casas de Gerona y per Gaspar Fet, todas las teuladas y hobras necesàrias de la abadia y assegurant estos que no se podian reparar sens 50 dobplas de gasto, per lo tant estimaria se la consignassen sobra lo espoli del qd^{am} abat Guanter”,²⁹ i tots hi estigueren d’acord. El 1638, Jaume Boxó, mestre de cases de Sant Julià de Llor, reclamava al prior Jaume Patller 5 lliures de la venda d’una casa, però no sabem si havia intervingut en les obres al monestir.

Durant l’època moderna l’edifici de l’església va sofrir transformacions radicals fins a l’actualitat. L’església s’amplià en totes les direccions possibles, excepte per la capçalera. Una primera i seriosa intervenció té lloc abans de 1536, quan la visita pastoral fa esment de la capella i altar del Sant Crist, “noviter facta” però “indecentem ornatam”, motiu pel qual s’hi prohibia celebrar, i deu anys després ja estava condicionada amb tot el necessari per al culte diví, sense disposar de benefici. El 1548 i 1551 “invenit dicta ecclesiam indigere inaliquibus coris reparatione specialiter versus campanille novum”;³⁰ tasques de reparació que tindrien lloc abans de 1554 —“invenit dictam ecclesiam satis bene reparata”—,³¹ tal com havia estat manat a les visites passades.

L’ampliació de la nau en direcció oest tingué lloc a la segona meitat del segle XVI —se’n comença a parlar el 1566— i permeté disposar de més espai per construir-hi un cor que desenvoluparia tasques

27. AAM: C.I. 123. Llibre de misses d’Amer, [1688, juny, 8], s. f.

28. AAM, C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1700, juny, 3], f. 4r.

29. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1736, abril, 3], f. 182r.

30. ADG: Visites pastorals, P-48, Santa Maria d’Amer, 1548, f. 13r.

31. ADG: Visites pastorals, P-52, Santa Maria d’Amer, 1554, f. 14r.

diverses, a més d'allotjar els cantors i l'orgue, esdevindria el lloc de reunió del Capítol, a falta d'una sala capitular. El 1569 disposem d'una dada fonamental per entendre perquè es va bastir el cor, “noviter fabricatum”, el visitador ens diu que el vell s'ha cremat. Aquí els supòsits i les interpretacions poden ser diverses: en què va consistir la crema?, només va afectar el cadiram o també altres parts de l'església?, i quan es parla del nou cor, es refereix a les cadires? El nou emplaçament del cor motivà la construcció d'un cadiram de fusta ornamentat, tot i que persistia la falta de llum i era necessari l'ús de ciris (1588). Va aguantar el tragí dels monjos fins al 1817, quan es manava “que se fàsia nova tota la base del cor que en el dia és tan indecent”.³²

La nova façana invalidava una vella portalada, potser amb el timpà, arquivoltes, capitells i muntants decorats amb escultura, de la qual no ha quedat cap element. La façana romànica tenia un evident efecte plàstic que podem intuir en les restes amagades que queden, arcuacions cegues o lesenes llombardes que baixaven pels dos vessants de la teulada fins quasi arribar al terra o a mitja porta —si prenem com a models les esglésies de Sant Jaume de Frontanyà, Sant Ponç de Corbera o Santa Maria de Terrassa. A la nova façana s'hi van obrir dues portes monumentals renaixentistes, de punt rodó amb dues pilastres planes i un senzill arquiteu —sense el frontó triangular, potser mutilat—, seguint la direcció de les naus laterals i suprimint l'única porta central. Aquestes dues portes han estat restaurades recentment i encara s'obren en dies hàbils. A propòsit d'aquesta gran reforma, Barraquer deia que

muchas adiciones ha recibido esta iglesia, constituyendo la principal una prolongación en toda su anchura por los pies, ó fachada, donde el coro ocupa, bajo del órgano, el lugar de la puerta y cancel principal. Así sólo las naves laterales tienen puerta en el frontis, inútil se hace, pues, buscar el típico y prolijo adorno de la gran puerta, propio de la edad románica: las dos menores de la fachada vienen adornadas de dos sencillas antas, cornisa y frontón triangular rebajado, de poco gusto, según el dominante en los dos últimos siglos; el cual, como moda imperante, ejerció tal tiranía sobre los espíritus, que obligó al erudito Villanueva a calificar aquéllas de “muy graciosas”.³³

A resultes d'unes excavacions arqueològiques d'urgència del 1995, pensem que la primera façana fou un nàrtex o atri, on s'haurien en-

32. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1817, maig, 26], f. 120v.

33. BARRAQUER 1906: 73.

terrat, en els segles IX i X —en una cronologia que proposa Bibiana Agustí—, alguns monjos de les comunitats fundacionals del monestir, per això creiem que feia les funcions de cementiri.³⁴ Més endavant, els monjos els sebollien cap a l'interior —igual que algunes famílies riques— o al cementiri exterior, rere l'església.

Intentar seguir una seqüència cronològica exacta i primmirada és difícil, però es pot aconseguir en certs moments. A finals del segle XVI es construí al costat sud-est, obrint el gruixut mur, una capella lateral amb dos naus paral·leles cobertes amb volta de creueria, dedicada a la Verge del Roser, tal com mostren les claus de volta, dins un marc circular; el retaule es va fer a principis del segle XVII i una petita sagristia o cambra per als estris de la confraria es va situar rere el mur est, al costat de la casa del sagristà major. Una senzilla entrada, construïda el 1682 —segons la data que consta en una llinda d'una finestra—, permetia l'accés, amb dues portes separades i incomunicades entre si, a aquesta sagristia i a la casa del sagristà major.

Just a l'altre costat, oposada a la del Roser, al costat nord-oest, es va construir la capella de Sant Benet, el pare de l'orde, fins llavors el gran absent dins el conjunt devocional del monestir. Va ser conculsa l'agost de 1641 i aixecada amb els diners deixats en testament per l'abat Alentorn, 400 lliures en total, a més del retaule. La factura de l'absis exterior és completament nova i va originar el que podríem dir un “fals romànic” en ple segle XVII per buscar una coherència i continuïtat amb la resta d'absis. Ben a prop s'alçà el campanar, cosa que va suposar una important ampliació i remodelació del costat nord-oest de l'església. El sagristà major, Benet Maldonado, va ser l'executor de l'espoli de l'abat i va pagar 234 lliures a Jaume Bordas, mestre de cases francès afincat a la Cellera de Ter, “de tots los jornals per mi ab mos fadrins fets y treballats a obs de fer la capella de Sant Benet”.³⁵ Al cap de poc s'hi faria el retaule, que fou daurat el 1647, del qual ens manca el contracte. Aquí, en aquesta capella i altar “noviter constructo”, fra Benet Maldonado va traslladar el cos de l'abat Alentorn, que fins llavors havia romàs sepultat a la nau central, davant de l'altar major, quan va estar totalment acabada, el 8 de desembre de 1648. Però la visita de 1658 certifica que l'altar de Sant Benet estava derruït i sense cap beneficiat; ben aviat, el 20 de gener de 1689, l'abat Climent resolia que calia donar una nova utilitat a la capella i que l'altar s'havia de canviar de lloc: “lo altar de N. P. St. Banet que estava allí hont an feta ara la sacristia se

34. SAGRERA i AGUSTÍ 2002: 98-99.

35. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer, *Manuale?*, Am. 321 (1641), [1641, agost, 16], f. 115v.

posàs en la capella del simbori yuntament ab la secrari que estava y axís se és resolt”.³⁶ Al cap d’un mes just, el visitador reconeixia que a l’altar del Roser “si troba ara la reserva per un interim per lo no estar encara acomodada la capella de N.P.St. Benet”.³⁷ Aquest fet demostra que s’hi resguardava el Santíssim i no pas al sagrari de l’altar major.

A finals del segle XVII es va reconstruir i refer la capella del Cos de Crist, als peus de l’església, al costat sud, l’únic espai lliure disponible: potser l’altar estava situat fora la nau, sota o prop del cor —on hi havia una caixa o banc per amagar les banderes, creus, penons i cera—, i la capella era al darrere, en un espai exclusiu per als confreres, on es guardaven caixes, taules i material divers pertanyent a la congregació —més banderes, cera i llibres. La confraria del Cos de Crist s’havia fundat el 1673 i instal·lat a l’altar de Sant Benet, però fou refundada o de nou instaurada el 1694, quan l’abat Climent va proposar al Capítol, el 28 de gener, “que ell volia posar lo St Christo a la capilla nova y esteria bé de quei agués confreria del St Christo y que en dita confreria y agués un esglesiaístich com en las altres dos confrerias”. Així, el 6 de març, “després de aver ditas vespres, —l’abat— beneý lo St Christo de la capella nova ab la solemnitat ordenà lo pontical y féu de diaca lo sr. Sagristà manor fr. Josep Gros y de subdiaca jo lo baix firmat”³⁸ —Mirambell—, i l’endemà beneí la capella amb la mateixa solemnitat.

Després del saqueig de 1696, la capella i l’altar del Sant Crist s’anaren recuperant a poc a poc, primer amb objectes cultuals i més tard amb remodelacions més grans. Així, el 23 d’octubre de 1735, la quinzena de la confraria va resoldre “fer repicar y enlluir la Capella del Santíssim a gastos de la confraria, a saber, lo interior de dita capella y que per poder subvenir a tant gasto aplicàs tots los medis fins los de justícia per cobrar de tots los que deuen a dita confraria”.³⁹ Aquests ingressos extraordinaris els van obtenir amb l’acapta del Dijous Sant i amb la venda de pa, ous, pomes, cànem i coques. Jeroni Duran fou el mestre de cases encarregat de l’obra que cobrà 34 lliures, 18 sous i 3 diners per quaranta-vuit jornals, vint-i-cinc jornals per als manobres i per carregar la sorra i les quaranta quarteres de calç 5 lliures i 10 sous. En el primer terç del segle XVIII, aquesta capella guardava les hòsties que el rector —Cristòfol Duran o Joan Vinyoles— oferia als fidels i que eren diferents de les de l’altar major.

36. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d’Amer, [1689, gener, 20], s. f.

37. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d’Amer, [1689, febrer, 19], s. f.

38. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d’Amer, [1694, gener, 28; març, 6 i 7], s. f.

39. ACA: Monacals, Hisenda. Llibre de la Confraria del Santíssim Sagrament, núm. 1082 (1698-1815), [1735, octubre, 23], s. f.

A la dècada de 1690 l'abat Joan A. Climent va fer substituir els pilars massissos de la nau per grups de quatre columnes dòriques, toscanes o amb fulles estilitzades i escuts, de 2,5 m d'alçada, recolzades en un basament, que proporcionaren més llum i visibilitat a l'interior. S'explica que quan es van treure les bastides de les obres i les naus descansaren sobre les columnes se sentí a tot el poble un "crac", senyal de l'assentament dels materials. Si bé la tradició atribueix les obres a l'abat Climent, no en tenim les dades precises per manca de contractes o albarans que ho corroborin, tot i que sabem del cert que fou el patrocinator, ja que al llarg del segle XVIII se celebrava una missa commemorativa: "lo dia 2 de janer (o si est dia és diumenge lo dia 3) se canta una missa per la fàbrica de la iglésia fundada per lo Sor. At. Climent".⁴⁰ Si bé podem assenyalar uns termes *ante quem* i *post quem*. Sabem que és posterior al febrer de 1690 perquè l'abat prohibí picar els fasos (o sigui, les matines dels tres darrers dies de Setmana Santa) als pilars per temor que es trenquessin o s'enfonsés la volta: "proposà lo sr. abat de aquí en avant se comportà de dexar picar los fasos a ninguna persona si no és que picasen ab unes vergas y se fa perquè avegades noi agués alguna persona que anés a picar als pilars y que nos rrompesen algun";⁴¹ o potser es referia a l'aspecte fràgil de les columnes, acabades de canviar, i només és un matís de terminologia? L'altra data important és la seva mort, el 1701, quan deixà unes obligacions a la caixa comuna —entengui's testament— on instaurava una missa cada 1 de gener en honor a la Verge Maria i a les Ànimes del Purgatori, i el secretari afegia, amb suspicàcies, "per què ab las intercesions nos deslliure Déu la present iglésia de enderrocar-se perquè estava tant prim parada dels pilarets y dit offici ha de ser a modo de aniversari simple".⁴² Una impressió similar, d'inestabilitat i inconsistència, és la que va tenir Villanueva (1850):

Es notable en ella el atrevimiento del que cortó los tres mechones que dividen las naves, cuyo espeso impedía en las dos laterales la vista del altar mayor. Dejando pues en ellos un pedestal de ocho palmos de alto, colocaron sobre cada uno en sus ángulos cuatro columnas dóricas de unos doce palmos, que suben a recibir los inmensos y sólidos arcos y bóvedas, que antes descansaban sobre los machones llenos. Esta obra atrevida dícese ser del Abad Don Juan Antonio Climent, que murió en 1701.⁴³

40. AAM: C.I., 124. Llibre de misses, oficis i aniversaris d'Amer, s. d. (segles XVIII-XIX) i s. f.

41. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, [1690, febrer, 19], s. f.

42. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Dietari de Aniversaris y Missas de Estaca*, 1680, foli solt.

43. VILLANUEVA 1850: 221.

El temps ha donat la raó a l'abat Climent, i fins avui ha perdurat la seva empremta.

L'altra capella més o menys documentada és la dels Dolors, amb un altar esmentat el 1702. Va ser afegida al primer terç del segle XVIII, al costat sud, es va aprofitar l'espai i el material d'enderroc del claustre derruït i tenia campanar de cadireta i un comunidor —encara visible a l'interior i que amb la restauració de 1991 es va refer i permeté un accés. Una dada crucial l'aporta el testament del jove pagès Isidre Canadell, del mas Canadell d'Amer, fet el 4 de gener de 1728, manava que quan morís fossin venuts els seus béns mobles i immobles i dels diners

sian convertidas per dits mos manumissors per fundacions pias en la dita isglésia de dit monestir, eo bé per la construcció de la Capella de la Congregació dels Dolors fundada en la dita isglésia en cas que en lo dia de la mia fi no sia encara feta, tot a coneguda de dits mos manumissors, declarant espressament que és de ma intenció que sia convertida alguna crescuda porció de dita per dita capella o bé per lo augment de aquella.⁴⁴

Poc després, el 16 de febrer de 1734, el Capítol i l'abat segrestador resolgueren destinar 25 lliures de cada un dels espolis del cambrer Josep Climent i de fra Josep Cadirach, tots dos congregants dels Dolors, per fer el retaule de la seva capella.⁴⁵ Hem de creure que es va construir en aquells anys, i que a poc a poc es va integrar en la dinàmica devocional. L'abat Queralt en fou un dels principals impulsors. Unes obres que van coincidir amb l'ampliació i modificació del presbiteri, aprofitant la pedra trencada de l'altar de la Verge de Gràcia.

Aquesta capella fou ampliada i renovada durant el primer terç del segle XIX, quan l'abat Llanza l'havia "mandado pintar y adornar la capilla de Nuestra Señora de los Dolores, e igualmente costeadado un magnífico dozel bajo el qual está colocada la imagen de un crucifijo".⁴⁶ Es va canviar d'orientació, i possiblement les capelles del Sant Crist i dels Dolors es van ajuntar. El 1819 la confraria va presentar un memorial a l'abat en què sol·licitava un lloc dins l'església per col·locar "un armari per los impropieris y demás adornos de dita congregació a causa de ser molt umits los que hi havia en la capella dels Dolors"; es

44. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 415 (1727-1731), [1728, gener, 4], f. 10r.

45. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1734, febrer, 16], f. 225r.

46. ACA: Monacals, Hisenda. *Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, 751-754 (1830-1833), [1833, octubre, 1-3], f. 62v.

va decidir posar-los a la sagristia, “sobre la còmoda que hay en ella”.⁴⁷ S’hi veneraven relíquies de la Veracreu i de la taula del Sant Sopa, entre altres, portades el 1846. Gaietà Barraquer explicava que

para el Santísimo, o comulgatorio, tiene el templo buena capilla aparte, llamada de los Dolores; la que está situada cerca de los pies de la iglesia, á su lado meridional, con reducida puerta en la nave lateral de este costado. En 1835 esta capilla comulgatorio ocupaba la mitad del área de la de hoy. En su centro llamaban la atención dos tumbas abaciales, la de D. Juan Antonio Clemente, fenecido en 1701, y la de D. Gaspar de Queralt y de Rear, muerto en 1772, célebre per las donaciones que otorgó al monasterio, de las que muy luego se dirá. En la capilla de San Benito (cuyo retablo se debe al último Prelado regular), vi la tumba de otro Abad, y esparcidas por el pavimento de la iglesia hasta diez más, el nombre de cuyos cadáveres no pude encontrar.⁴⁸

Al sòl de l’església, i més concentrades en el presbiteri com a lloc preferent, hi havia una sèrie de sepultures particulars i familiars, de l’època moderna, la major part de les quals encara hi són. Només el Capítol decidia qui podia sebolir-se a l’interior, en funció del nivell social, dels ingressos que suposava per al monestir i de l’espai disponible. Així va passar amb el cas de Pere Pau Colomer, el 3 de gener de 1689, que “tenia devoció de fer una sepultura dins la isglésia y tots una veu an dit sí”, i com a agraïment deixà uns diners per l’orgue, fusta per construir una reixa per l’altar major “y altres serveys mayors que se esperan de ell per lo bon affecte aportà en lo monestir”.⁴⁹ Van demanar ser enterrats dins l’església, perquè ja ho havien fets els seus avantpassats, Maria Aldrich, filla del notari Pau Quer Palou (1664), i Miquel Plana, també notari (1732).

Ja hem esmentat les tombes dels abats Queralt i Climent, l’infermer Miquel Malet també “se enterrà lo cadàver dins la capella dels Dolors a mà dreta, sota la llàntia”.⁵⁰ La de l’abat Francesc de Guanter, enterrat el 1733, i el 9 de setembre de 1735, “después de haver-lo tret del depòsit lo enterraran en una tomba expressament feta per dit Ille. Señor debant del altar de N. P. Banet *cuius annima requiescat Amén*”,⁵¹

47. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1819, febrer, 6], f. 145v.

48. BARRAQUER 1906: 74.

49. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d’Amer*, [1689, gener, 3], s. f.

50. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1790, gener, 4], f. 22r.

51. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1735, setembre, 9], f. 181r.

motiu pel qual resta encara en aquest emplaçament original i és fàcil d'identificar. Aquí també demanava ser enterrat Cosme Benet, al “vas de la Casa de Benet i Sotera” (1653) —potser el que està mig esborrat, amagat sota la sagristia—; Jaume Xanu —o Xarru—, cirurgià francès d'Anglès, resident a Amer el dia de la mort, que va ser “enterrat dins la isglésia del monestir en la capella Sant Benet davant lo altar de son patró Sant Felip y Sant Jaume”⁵² (1677), Pedro Benito Rosa, de 75 anys, va ser enterrat davant la porta de la sagristia major (1768) i Fèlix Flaquer, prior del Camp de Garriguella, “sota lo rollo a la dreita de la capella de N. Pare S. Benet”⁵³ (1792). El sagristà menor Josep Quilmetas es va col·locar “a mà dreita del peu de la trona” (1790).

L'abat Cruïlles primer va ser enterrat a la tomba de la casa Boix i el 1789 fou traslladat a “la capella de Sant Felicíssima al davant del presbiteri, a la esquerra mirant al altar maior, a ont està col·locat amb lo escut de las suas armas”. Aquest escut de marbre blanc s'ha conservat al Museu d'Art de Girona; el gener de 1789 es “demanava lo escut d'armas de pedra que tenia lo M.I.S. Abat y los papers relatius a la casa de Cruïlles, si algun se trobava. A lo primer se respongué que no seria dable perquè se portaba lo intent de posar-la a la llosa de la sepultura de dit Sr. Abat y a lo segon que era molt just la demanda”.⁵⁴

Els beneficiats —simples i porcioners— tenien el dret de sepultura dins l'església, en una tomba comuna, cosa que deixaven estipulada quan feien el testament, com el de Pere Deu (1652): “elegesch la sepultura al cos meu après ma fi fahedora en la isglésia del present monestir hont los demás beneficiats són enterrats”.⁵⁵ El beneficiat Josep Atxer, però, va ser sepultat “en terra ferma cerca de lo altar de Sta. Felicíssima”.⁵⁶ Els monjos professos eren enterrats a la capella del Roser, amb enterament major, tal com disposà el Capítol en 1770. Sempre hi havia, però, alguna excepció, per exemple, qui volia ser enterrat al cementiri amb una llosa inscrita: “Sepultura de m^o Joan Bordas y Geronès, prevera y beneficiat porsionari del monastir de nostra señora de Amer”⁵⁷ (1632), amb una creu de ferro a sobre.

52. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de defuncions O1 (1658-1681), [1677, maig, 27], f. 16r.

53. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1792, gener, 22], f. 35v.

54. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1789, gener, 12 i 30], f. 16r.

55. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Arimany, Manual, Am. 334 (1651-1653), [1652, novembre, 11], f. 259r.

56. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1787, juliol, 22], f. 8v.

57. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Quartum Manuale*, Am. 302 (1632), [1632], f. 209r.

Els últims enterraments públics a l'interior de l'església tingueren lloc en la data ben tardana de 1817: “Lo Sr. Prior li havia fet present —al rector de Roses— que hi havia algú que volia enterrar-se dins la yglésia, y que no ignorant lo Ile. Capítol las moltas y repetidas Cèdulas Reals que rigorosament prohivexen semblans enterros, era de parer, aprovanto lo capítol, no contravenir a ditas Reals Cèdulas, y se resolgué unànimament que en lo successiu no se permite per ningun terme fer sots en la yglésia per semblans enterros”.⁵⁸ Els enterraments dins les esglésies estaven prohibits sense permís o llicència episcopal; en el cas del monestir la decisió l'adoptava el Capítol monacal. Eren uns enterraments que reportaven molts diners al monestir. Les cèdul·les les havia emès Carles III, de manera paral·lela a la normativa higienista de 1787, que obligava a construir els cementiris fora de la vila, aplicant el *Ritual Romà* de Pau V; Carles IV hi continuà insistint.⁵⁹ El 1787 s'havia rebut la cèdul·la reial i s'havia llegit davant del Capítol de monjos, però no se'n va fer cas i es va arxivar. Els bancs familiars o particulars foren una altra opció d'ingressos, com el que tenia Jeroni Llobrassols, “clavat en la paret de la nau que és en la part de la sagristia”.

El 1580, per primera vegada, la visita pastoral indica l'existència de la sagristia principal i s'esmenta el que hi havia dins: cinc calzes, el *Lignun crucis*, una creu de plata, un bàcul pastoral, un incenser i sis vestits sacerdotals —sense capes. Un espai gran per a tan poca cosa, però sembla que s'havia recollit el que estava dispers pels altars sobretot a l'altar major. A les visites del segle xvii es fa referència a com es va completant la sagristia, i al segle xviii la trobem ben assortida, d'acord amb les noves necessitats de la solemnitat de culte.

Aquesta sagristia va ser refeta al darrer quart del segle xvii, i suposem que obeïa a una situació de necessitat urgent. La roba i els objectes de plata havien augmentat considerablement i no n'hi havia prou amb tenir-los escampats en armaris, caixes i baguls pels diferents altars o rere el retaule major; a més, la remodelació es va fer per raons d'ordre, preservació —que els vestits estiguessin ben plegats i endreçats— i seguretat —tenir-los tancats amb pany i clau. El 1689 va ocupar l'espai de la capella de Sant Benet, i aquesta va desplaçar-se a un nou emplaçament. L'abat proposà “que allí a nal sostra de la secristia nova fos ensostrat y enllistonat y que si fes un sostra mort per posari las cosas se agin de menester per servei de la iglésia”.⁶⁰ El

58. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1817, juny, 26], f. 120v.

59. SOLÀ 2008b: 168-170.

60. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d'Amer*; [1689, gener, 20], s. f.

1693 l'abat suggeria, a més de la sagristia i del sobresostre, “que de necesitat se avia de fer un aposento per tenir las cosas de la iglésia y se a resolt ques fes”, un espai per guardar els malendreços, els accessoris del monument, canelobres o estris vells que no es gosava llençar i “un ermari per tenir las floreras suas y altras cosas que ell dexà a la iglésia y se és resolt ques fes y està resolt se fasi dins lo campanar, so és en lo sobre de la sacristia”.⁶¹ El 1748 es conservava a la sagristia, perquè s'havia acabat d'alçar, un “mausoleu” efímer o urna de gran elegància per exposar l'hòstia sagrada, encarregada per l'abat Queralt.

El mobiliari s'havia anat podrint, tal com es deia a la visita de 1770, i l'abat Queralt va decidir renovar-lo totalment. Va fer construir unes enormes calaixeres, amb tretze calaixos distribuïts entre la part baixa —per guardar les peces de vestir més grans, els terns, amb les casulles i les capes— i la part alta. I un armari, possiblement encastat a la paret i reforçat per guardar els objectes de plata. Hi havia altres objectes de decoració: diverses imatges i quadres —guardats dins l'armari, el 1789— o una creu gran regalada per l'abat Llanza (1830). Així, el 1818 els visitadors deien que “vimos con placer la sacristia por lo rico y decoroso de todos sus ornamentos y alajas, cuyo inventario hallamos aumentado”.⁶²

Barraquer parlava amb gran entusiasme de la sagristia i la considerava una peça excepcional:

Fuera del área de las naves, y á su lado N., levantase el vulgar campanario y la muy regular sacristía, con su bonito lavamanos y las ricas cómodas y armarios de esculturado nogal, presidida esta pieza por un gran escudo de armas del ya nombrado abad Queralt. Y no sin razón, que bien merecen tal honor las valiosas dádivas que le otorgó, entre las cuales se cuenta un precioso cáliz, barroco sí, pero de graciosas líneas, de plata dorada, y con la copa y patena de oro macizo; y un pontifical muy rico, negro, de velludo de seda y adornos de oro, en todas cuyas piezas aparece bordado el indicado escudo heráldico de Queralt. Mucho abundan en las mentadas cómodas los buenos indumentos sagrados, guarnecidos de fino y rico galón, llamando con justicia, la atención una casulla encarnada, cuajada de hojas y adornos bordados en oro, plata y sedas de colores.⁶³

61. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle xvii, [1693, maig, 14], s. f.

62. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de Stª Maria de Amer*, 1736-1833, [1818, octubre, 20-21], s. f.

63. BARRAQUER 1906: 74.

Alguns d'aquests objectes s'han conservat, excepte el mobiliari. El rentamans és al Museu d'Art de Girona —fons del Museu Diocesà, núm. inv. 130.758. L'escut de l'abat Queralt va ser destruït. El calze i la casulla encara avui en dia s'utilitzen en les celebracions solemnes i en ocasions especials.

Barraquer també es va fixar en l'arxiu, tal com ho havien fet els visitadors de la congregació, tant per l'espai com pels documents que contenia. No és fins al segle XVIII que es vol trobar un emplaçament definitiu per a l'arxiu. El 1600 es feia un primer esment de la necessitat d'un espai adient per dipositar els documents comuns i privats del monestir, tancat amb tres panys i tres claus, ja que fins aleshores els guardaven en una habitació de la casa abacial, cosa que provocava grans inconvenients per treballar amb la documentació, alhora que calia elaborar un llibre de registre de les entrades i sortides de documents. El 1736 es deia que l'arxiu havia passat diversos infortunis “et vetustate collapsio”,⁶⁴ per això s'havia de reedificar de soca-rel i d'immediat per poder-hi guardar la documentació conjunta i la caixa comuna. Segons especifica Barraquer, era una “pieza muy curiosa y bien decorada por el abad Don Francisco de Miranda, en 1739”.⁶⁵ Efectivament, aquell any havia estat perfectament enllestit: “videri ad admirari dignus est archivus maxime memorabilis, in cuius constructionis magnificentia et pulcherrimo ornatu sumptus considerabiles ex redditibus ad ipsu spectantibus insumpsisse non mediocri complacentia udivimus, ac laudamus”.⁶⁶ Segurament estem parlant d'uns magnífics armaris de fusta de noguer, ben acabats, on es dipositaven els volums amb alguna inscripció referent al seu promotor. A més, l'abat Miranda hi va deixar una taula de noguer, un tinter de bronze, dos bancs llisos i un braser. La documentació del monestir de Roses es va dipositar a partir de llavors a Amer, en una arca de fusta feta i guardada separatament. I un altre armari servia de “teca” per a la caixa comuna, una mena de caixa forta on guardaven els diners.

És probable que estigués situat al primer pis, als peus de l'església, al cor o al seu costat, ja que s'indica “qui etiam servit pro aula capitularis”, sota teulat, o sigui, que tenia un ús polivalent, com a espai més recollit i calent a l'hivern. A partir de llavors, totes les visites en fan una alabança i els abats contribueixen a la millora. Per exemple, el 1786, “vimos despues el archivo y librería aumentada con

64. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de Stª Maria de Amer, 1736-1833*, [1736, novembre, 8], s. f.

65. BARRAQUER 1906: 75.

66. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de Stª Maria de Amer, 1736-1833*, [1739, octubre, 9], s. f.

la que dejó el M.Y.Sr. Abad Dn. Fr. Eustaquio de Azara” i el 1789 era “el Archivo, y Librería, lo que reconocimos están bien conservados y sin necesidad de reparo alguno”.⁶⁷ El 1803 es veié la necessitat de restaurar-lo, potser a causa d’unes filtracions i humitats. Els paletes Lluçia Puigdemont i un tal Calustra feren el peritatge de les obres i les tassaren en 75 lliures i 70 sous, respectivament, i “quedó a favor de Puigdemont por ser más hábil y sus obras más sólidas”,⁶⁸ el 12 de juliol s’havien enllestit.

La humitat persistent i la guerra van fer que, el 1816, es decidís traslladar-lo:

Hallándose todos los papeles del Archivo muy deteriorados por ser muy húmedo el edificio, y que cada día se echaban más a perder, era necesario trasladarlo, y si parecía bien se colocaría interinamente a la casa de los monges simples, y todos accedieron gustosos, encargándose a Dn. Ramon de Fontcuberta y a Dn. Balthasar Tura de habilitar dicha casa para colocar el archivo, valiéndose del dinero de los espolios.⁶⁹

Aquest trasllat solucionava un problema, però en creava d’altres, ja que reduïa espai d’habitatge dels monjos:

No fue menor nuestra grata sorpresa quando al visitar la biblioteca y archivo vimos que aquella queda arreglada y este trasladado del lugar en que estaba expuesto a ruina por la humedad a otro en que se evita este perjudicial riesgo, y que están en el no solo bien distribuidos los papeles de sus rentas y curia en diferentes armarios, sinó que estos tales son a más de decentes, magníficos y bien dispuestos: presentonos el mismo archivo otra prueba más del interés que el M.Y.S. Abad se toma por el monasterio, pues hallamos en el un número notable de libros de cabrevación encuadernados a costas de su señoría.⁷⁰

Havia estat l’interès de Jaime de Llanza que havia restaurat la biblioteca i “puesto con el mejor orden los pergaminos y papeles de este preciosísimo archivo, debiendo elogiar el zelo con que el M.Y.Sor

67. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro de las Actas de Visitas y Capítulos Generales de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana*, n. 749 (1789-1805), [1789, juny, 16], f. 22r.

68. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, juny, 9], ff. 85v-86r.

69. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1816, juliol, 20], f. 113v.

70. AAM: C.I. 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer, 1736-1833*, [1818, octubre, 20-21], s. f.

Abad ha procurado su conservación y seguridad por medio de nuevas costosas copias y encuadernaciones y defender los derechos y prerogativas con la energia y prudencia que le son propias”.⁷¹

Barraquer ens indica, de nou, que “precede á esta pieza —l'arxiu— la biblioteca, pequeña, pero con buenos libros de literatura corriente”.⁷² Tot i les guerres i les pèrdues inevitables, la reconstitució del fons ha estat possible gràcies a l'inventari fet el 24 de febrer de 1838 pel farmacèutic olotí Francesc Xavier de Bolós, després de la desamortització, quan els seus volums s'havien traslladat a Girona. El que més impressiona és la gran quantitat de llibres: 1009 en total, “a más de los libros anotados hay una infinidad de quadernos de misceláneas, panegíricos, cédulas, oraciones fúnebres y de otras materias; como también muchos pliegos manuscritos”.⁷³ S'esmenta per primera vegada la biblioteca el 1761 prop de l'arxiu i es comenta la necessitat de reparar-la. El 1789 la biblioteca, els ornaments i els vasos sagrats de l'abat Cruïlles van estar a punt de ser venuts per sufragar la construcció de la casa dels monjos de Roses. La temàtica era diversa, variada i força completa, incloïa hagiografies —*Flos Sanctorum*, relacionat a l'inventari de l'abat Joan Boscà—, història de l'Església —vides de papes, butlles—, l'*España Sagrada* d'Enrique Flórez, amb 32 volums —on s'esmentava Amer—; o les *Memoires du clergué de France*, diverses edicions de bibles, patristica, jurisprudència, dret canònic, teologia, moral ascètica i mística, clàssics llatins —*Història Natural* de Plini el Vell—, història universal, d'Espanya i de Catalunya —*Guerra de Felipe V hasta la paz*—, dret civil —*Constituciones de Cathalunya*—, literatura —*Historia Literaria de España* de Rafael Rodríguez Mohedano, editada a Madrid al darrer quart del segle XVIII— o economia. Pel volum i qualitat, aquesta biblioteca —i el monestir— esdevenia a nivell local una seu de coneixement, un centre de lectura i punt d'irradiació cultural, ja que, tot i que no sabem quin ús es feia d'aquests llibres, la biblioteca havia de contribuir per força a la formació dels monjos i clergues, cosa que a aquests els permetia defugir del microentorn, vulgar i corrent.⁷⁴

Abans que existís pròpiament com a espai adequat per a la custòdia dels llibres, el fons bibliogràfic de la biblioteca estava repartit en diverses estances del monestir, en funció de l'ús, la majoria estaven

71. AAM: C.I. 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer, 1736-1833, [1827, gener, 25-27], s. f.*

72. BARRAQUER 1906: 75.

73. PUIGDEMONT 2002: 114; BATLLE 1966 i AHG: Fons del Govern Civil, Sèrie culte i clergat, Expedient de trasllat de la biblioteca del monestir d'Amer a Girona, 1838. D 186/29.

74. BURKE 2002: 79-80 i MARTÍN 1957.

situats al cor o en alguns altars. Els llibres més antics, impresos o manuscrits sobre pergamí, de mitjà o gran format, van passar a millor vida i van tenir un segon ús tan aviat com van esdevenir obsolets a causa de les reformes litúrgiques. Molts serviran de tapes dels manuals notariais o dels llibres sacramentals. Per exemple, en el segle XVI s'esmenten missals de pergamí, evangelis de "lletra antiga", llibres de la Passió, epistolaris antics, *alfulleris*, responsoris, antifonaris i santorals, salteris i molts altres llibres "insignificants". Amb el pas del temps i l'ús s'havien anat deslligant. També a les cases dels oficials hi trobem una bona colla de llibres que, d'ús particular, podien haver anat a parar a la biblioteca monacal. Des de finals del segle XVII (1679) s'esmenta l'existència d'un llibre de butlles de l'abadia italiana de Sant Cassià, "recondito et custodito in biblioteca dictus monasterii & conventus B.M. de Amer inter alios libros eiusdem bibliotecha".⁷⁵

Podem distingir dos tipus de campanars amb campanes de diverses mides, funcions i usos. Van patir els efectes de les guerres, sobretot a causa del robatori de les campanes o de la seva destrucció parcial, per exemple el 1657 i el 1696. Al costat oest hi havia un campanar en forma de torre, alt, amb obertures als quatre vents, amb quatre campanes, dues sense batall i dues de grosses. Hem comentat que durant els terratrèmols el campanar romànic —potser a semblança dels dels monestirs de Breda o Sant Pere de Rodes— es va desplomar i sembla que no es va reconstruir fins molt tard. És per això que devia fer-se'n un de provisional, al costat sud, més senzill, de cadireta, format per un mur amb les obertures per a les campanes, que va ser suprimit en una restauració recent i del que encara se'n conserva la base i que servia per fer o marcar el signe de les altres campanes, o per a ús intern de la comunitat de monjos. A la segona meitat del segle XVI trobem algunes temptatives de reparar el campanar més gros: el 1548-1551 se n'esmenta un de nou, i el 1569 es manava "campanile incepit perfici quam citius faeri poteris et cum diligentur",⁷⁶ o sigui, que fos refet amb rapidesa. El 1582, els monjos deien que hi tenien dues esquelles i una campana nova de feia poc —"*novissima instaurata*"— que s'acabava de col·locar però que encara no s'havia beneït.

El 1638 l'abat Alentorn, al seu testament, deixà 400 lliures per a la construcció del campanar, que s'edificà definitivament el 1640 o bé es reformà, tal com indica la llinda de la porta d'accés des de la nau. El 1647, l'abat Pont decidí que els diners de l'espoli de l'infermer Jau-

75. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Protocolli*, Am. 347 (1678-1680), [1679, desembre, 12], f. 284v.

76. ADG: Visites pastorals, P-60, Santa Maria d'Amer, 1569, f. 6r.

me Patller es destinessin a “cobrir el campanar”, cosa que indica que faltava la teulada. El 1817 l'abat Llanza l'havia arreglada —afectada per la Guerra del Francès— i havia afegit dues campanes que s'havien fos d'una de més gran de tretze quintars i d'una de petita de tres quintars que estaven trencades: “se benehiren dos campanas novas, és a saber: la segona de las dos grosas y la segona de las petitas”, amb els noms d'Escolàstica —la grossa— i Maria Assumpta —la petita—, en un acte solemne amb l'abat vestit de pontifical, “en la cual funció asistiren unnumerable gent de totas clases del poble”.⁷⁷ També un primer rellotge que féu portar de Barcelona. El sagristà major Baltasar Tura “costeó el grande reloj de la torre del campanario, todo lo que no podemos dejar de elogiar”;⁷⁸ i com que era l'encarregat de tocar les campanes, també havia de tenir cura del rellotge, junt amb el seu criat a qui havia de pagar 15 lliures anuals.

Gaietà Barraquer prosseguia el seu periple per l'exterior de l'església:

A su N. y E. tiene el cementerio, y a S. y O. una plaza formada en los dos lados opuestos al templo por las siete buenas casas monacales, cuyo centro ocupa la desahogada abadía con sus pórticos en la dicha plaza, su puerta de correctísimo gusto griego y sus armas de Queral. Tras de las cinco viviendas del lado de Poniente y de la abadía (o sea a su O.), y aun rebasando en mucho su anchura, extiéndense las hermosas y bien regadas huertas de los monjes, la que, recorridas por mis propios pies, miden, de E. a O, 115 pasos; hallándose todas las edificaciones y la mayor parte de las huertas ceñidas, de la acostumbrada cerca almenada.⁷⁹

El cementiri del monestir estava situat al costat nord-oest de l'església, en l'espai que avui ocupa el casal parroquial. Estava totalment rodejat per una tàpia alta que el separava de l'exterior i s'hi accedia tant des de dins del monestir com des de fora. Era el cementiri parro-

77. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1817, maig, 23], f. 120r.

78. ACA: Monacals, Hisenda. *Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, 751-754 (1830-1833), [1833, octubre, 1-3], f. 62v i AHG: Fons del Govern Civil, Sèrie d'expedients de l'administració general, [Girona, 1856, juny, 26]: “José Puigdemont, vecino de esta villa de Amer con la más atenta veneración a V.S., espongo: que no habiendo en esta villa ningún reloj público de torre, D. Baltasar Tura, monge benedictino del monasterio de esta propia villa, en el año 1828 hizo construir uno de la forma mayor a sus espensas y de su propio bolsillo a José Canadell, vecino de esta referida villa, y lo hizo colocar en la torre companario de su monasterio, segun así lo justifica la certificación que acompaño librada por el propio constructor José Canadell”.

79. BARRAQUER 1906: 74.

quial o “de la vila d’Amer”, on s’hi sepultava la gent que podia pagar-s’ho, en el seu “vas” familiar o “allí hont los meus se acostuman de enterrar”, tal com demanava Jerònima Vidala el 1603 en el testament. Paral·lelament hi havia un fossar o fossa comuna a l’est i sud-est del monestir que limitava amb el carrer de la Creu Coberta, amb la façana posterior de cases de la plaça i amb el palau de l’abat. De caràcter popular, el fossar indica clarament els destinataris, les classes més pobres, era una mena de forat sense cap indicació externa. L’existència d’aquests dos cementiris posa en entredit un tercer cementiri pròxim a l’església de Sant Miquel. Mentre que Sant Miquel impartia un altre dels sagraments, el bateig, el monestir s’havia d’acontentar amb el monopoli de la mort. Encara a mitjan segle XVIII es donava la dicotomia de l’enterrament: Maria Gelada i Rosa, vídua de Pere Gelada, pagès, sol·licitava enterrar-se “en lo sementiri de la dita iglésia del monestir de Amer o en lo sementiri de la iglésia del poble”.⁸⁰

El fossar es va anar urbanitzant, delimitant i tancant amb les ampliacions del palau de l’abat, la infermeria o la casa de l’almoier, amb jardins i horts, o fins i tot arrendant-lo als veïns, com Benet Pradell, teixidor de llana, o ocupant-lo il·legalment, com Antoni Freixa (1738). El cementiri funcionà almenys ininterrompudament fins al 1936, a diferència del de la comunitat de Sant Pere de Besalú.⁸¹ Alguna vegada hem documentat els intents d’accés al cementiri, potser per robar els cadàvers o per cometre actes de vandalisme contra el monestir, derruïnt les parets (1719 i 1739) o cremant les portes (1740): el rector Pere Callís va capturar els brètols i demanà consell a l’abat Miranda: “le dixé sr. que hacemos de los delinquentes que han quemado las puertas del sementerio, que yo dicho declarante vengo por ellos a pedir a V.S. el perdón del mal que han cometido que arrepentidos piden el perdón de V.S.”.⁸²

Les cases dels monjos ocupaven bona part dels edificis del clos monacal, tal com feia notar Barraquer; la rotació de residència entre els seus ocupants es produïa quan hi havia canvi de càrrecs. Per exemple, són ben gràfics els canvis que hi hagueren el 1817: primer, “estant Dn. Ramon Fontcuberta pròxim a mudar de casa per rahó del nou ascenso, se faria comisió per visitar la casa de la enfermeria de Rosas que deixaba dit señor per mirar si deixaba obras necesàries”; segon, l’esmentat Fontcuberta havia de pagar de la seva butxaca les obres de

80. AHG: Notaria d’Amer, Fc. Claramunt. *Manualis*, Am. 435 (1753-1754), [1754, febrer, 12], f. 57v.

81. CASELLAS i SAGRERA 1991.

82. AHG: Notaria d’Amer, Miquel Plana. *Manualis*, Am. 462 (1740), [1740, setembre, 28], f. 202v.

la cambreria que ara ocuparia, i tercer, amb la mort del sagristà major Felip Alemany, Baltasar Tura, sagristà menor, ocupà el seu lloc i es va nomenar una comissió perquè comprovés l'estat material amb què havia deixat la seva casa “y no las del Priorat de Sant Thomàs unit a dita sagristia per rahó de no ser obrat, y per no haber-las pagadas los seus antecessors”.⁸³

Per tant, es dividien o separaven claríssimament els edificis públics dels privats, i tenien cura del manteniment i conservació de la seva casa. Les cases que tenim més o menys documentades són les dels oficials, que quedaren greument afectades amb els terratrèmols i que no es restauraren fins a la darrerria del segle XVI; encara el 1560 es deia que les “domus officiorum minime reparate sunt”, de la qual cosa deduïm que els monjos s'adaptaren com pogueren, alhora que anaven restaurant les cases al seu ritme malgrat les pressions claustrals. Pel que fa a les dels monjos professors resten totalment oblidades. És possible que aquests visquessin junts en les cases més modestes, austeres i poc considerades; sabem que amb la guerra del Francès, l'arxiu i la biblioteca s'havia traslladat a aquestes estances, per això els monjos van quedar-se sense espai, demanant “se procure por quien se competa, que no les falte habitación separada”.⁸⁴ Això posa de manifest la falta de vida en comú, tant de dia com de nit, en uns edificis sense espai per desenvolupar-la, per exemple, el dormitori o el refetor, que solament s'esmenta el 1699, “per no ser acabat encara lo refató no se determina cosa”.⁸⁵ Tot plegat contradeia la vida en comú de la butlla de Climent VIII —capítol cinquè— i la regla de Sant Benet. També sabem que hi havia una sèrie d'horts, jardins i cellers a cada casa per a ús propi, i “un casalot dit la pallissa de la abadia de Amer”.

La casa del sagristà major, després del palau abacial, és segurament la més rica, encara que laberíntica, irregular i atapeïda, fruit de la seva antigor i modificació constant. Estava ubicada entre el portal de llevant i la capçalera de l'església, i les seves dependències aprofitaven les estructures de l'absis de la nau lateral i capella del Roser, que la rodejaven lateralment i per sobre; les restauracions modernes l'han eliminat en bona part i han deixat l'absis al descobert. Avui es coneix per Can Terme, on està instal·lat el Museu Etnològic. Va quedar greument afectada —junt amb la del sagristà menor— pels terra-

83. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1817, juliol, 4 i agost, 9], ff. 121v-122v.

84. AAM: C.I. 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer*, 1736-1833, [1818, octubre, 20-21], s. f.

85. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1699, juny, 10], f. 3r.

trèmols, i encara el 1556 estava en molt males condicions, tot i els manaments que n'obligaven la reparació dirigits als sagristans Guerau Marull, Guerau Rafel i Pere Caldaduc, que s'hi oposaven. L'inventari de 1603 ens indica que disposava de dos cellers —segurament a la planta baixa, un de petit, amb tres bótes de vi vermell, dos de vi groc, dos bótes buides, mitja bóta, dues gerres d'oli grans, cinc semals, tres bótes buides, una de petita, mitja bota, un embut, un bast, un magall i una sella dolenta—, una sala gran, tres cambres —polivalents o dormitoris, una al costat del Roser i una altra anomenada “del Roser”, suposem d'accés directe a la capella, molt ben engalanades—, una cuina, i al pis superior, al costat del campanar, un terrat gran, dues cambres més i un rebost. En un altre lloc —a la part posterior o al terrat— hi havia un graner. A finals del segle XVII l'esmentada casa es va reconstruir i ampliar, segons consta en dues llandes, la de la porta principal d'accés i la d'una finestra: 1682. Al segle XVIII, la llinda d'una finestra del segon pis ens indica una nova ampliació a la part posterior, a la zona dels horts: 1738.

En el segle XVIII, el sagristà major pot haver-se traslladat de residència o haver intervingut en la fàbrica d'unes altres. El 2 d'abril de 1715, Jaume Mestra, sagristà major i prior, va demanar si podia fer obres a la seva casa, motiu pel qual “foren elegits per la visura de ditas obras los rnts. fr. Josep Cadirach i fr. Esteve Gros, ab dos fustés y un mestra de casas”,⁸⁶ cosa que suposà fer uns pressupostos. S'acordà que es donarien 60 lliures de l'espòli de l'anterior sagristà Josep Gros. Sabem del cert que aquestes obres es realitzaren ja que a les llandes de les finestres i dels balcons consta la data 1717, en unes, i ‘CLIMENT’, a les altres —en record del difunt abat? La feina del fuster Gaspar Fet pujava a 8 lliures i 6 sous; i el 1743, en una segona intervenció, costava 52 lliures, 7 sous i 6 diners. El 1797 s'esmenta que Felip d'Arimany havia comprat una nova horta, al costat de la que ja tenia i del cementiri, i que amb diners seus l'havia tancat; l'any 1719, aquest hort havia estat tapiat, i la mitjanit del dijous 25 de maig, el prior va avisar els mossos del sagristà i cambrer, Sebastià Font i Joan Privat, “que algunas personas demolian una paret que novament se havia fabricat en la cap de un carreró que és cerca del sementiri de dit monastir y al costat del hort de dit sacristà major”, per això es va aixecar i

a la vora del portal de dit monastir vaig vèurer per los forats de la porta de aquell com espatllaven dita paret y consecutivament vaig vèurer que continuavan a espatllar dita paret y alguns tiravan

86. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1715, abril, 2], s. f.

pedras per las tauladas y finestras de las casas de dit monastir y semblantment vaig ohir una veu que me aparexia era de Jaume Bassas, treginer de dita vila, que per tenir aquell molt tractat me aparagué era la sua veu, y després ensà passant per los carrers de dita vila he ohit a dit que los que entrevingueren en la destrucció de dita paret eran més de trenta personas y així mateix vaig veurer després que la dita paret era més de la mitat espatllada.⁸⁷

El 1739 es parla novament de l'enderroc de la paret situada entre els horts del sagristà Jaume Mestra i del notari Josep Concs, i es porta als tribunals.

La casa del sagristà menor estava situada just al costat del portal, després de la del sagristà major. Segons un inventari de 1632 era molt més modesta que l'anterior, tenia almenys dues cambres d'ús multifuncional, un dormitori, un menjador o sala o una cuina amb llar de foc. Es va cremar després de 1668, i el 1676, l'abat Jeroni Climent va ordenar gastar 15 lliures anuals fins arribar a 95 per refer-la, "que per combustionem corruit cujus predicta domus redificata esset".⁸⁸

En el sentit de les agulles del rellotge i a continuació de l'anterior, hi havia la infermeria, estava situada a l'angle est del clos monacal, i es distingia, almenys fins a principis del segle xx, per la magnífica decoració d'una de les seves finestres, amb relleus al·lusius a la mort, on es distingeixen esquelets. En la presa de possessió de la infermeria del segle xvii es diu, molt lacònicament, que està situada "infra limitemet clausum dicti monasterii et retro domus ipsius infirmaria dictus".⁸⁹ Segons l'inventari *post mortem* del beneficiat Jaume Prim (1716), que tenia arrendada la "casa de la infermeria" —que, en tot cas, era annexa a la infermeria pròpiament—, ens podem fer una idea de com va arribar a ser, molt petita i distribuïda possiblement en una sola planta:⁹⁰ una habitació-dormitori, on hi havia el difunt, amb tres caixes —de tres mides, amb roba i papers—, una arquimesa, llibres religiosos, dotze quadres i altres objectes; un rerecambra, amb diferents mobles i trastos; una sala, on hi guardava el gra; una cuina, amb els estris propis per cuinar; el celler, amb diferents bótes de vi clar i blanc, malvasia, vinagre i altres de buides, llenya i una pastera.

87. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 401 (1718-1721), [1719, maig, 27], f. 45r-v.

88. AAM: C.I., 120. *Decretos del S. Capítulo General*, 1587-1831, [1676, novembre, 27], s. f.

89. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Manuale?*, Am. 320 (1639-1640), [1640, març, 15], f. 96r-99v.

90. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont — Lluís Bohigues. *Prima Manus Manualis* i *Manuale*, Am. 396 (1715-1718), [1716, juliol, 14], ff. 47v-48r.

A l'època moderna s'esmenta en ocasions puntuals i gairebé de passada (1527, 1603 i 1741) la "casa de l'almoïna" o de l'almoïner, sense especificar on era. El 1527 tenia el teulat derruït, feia temps que no es reparava atesa la manca d'almoïner. Queda clar que l'ofici d'almoïner s'havia extingit com a tal o s'havia integrat en un altre, i que de la casa només en restava el nom. És possible que estigués a l'angle nord de la plaça pública, on hi havia la capelleta del priorat de Sant Tomàs, fora del clos monacal, o bé dins, a l'angle est, frec a frec l'una de l'altra. A mitjan segle XVIII es reocupa aquest edifici, amb la intervenció del mestre de cases Joan Vives:

de com la casa que de nou redifica Jaume Donada, sabater de la present vila de Amer, se redifica y ha redificat sobre los propis y matexos fonaments de la casa antiga de la Almoyna del monestir de dita present vila de Amer, sens discrepar en cosa en quant a dits fonaments de la conformitat en què se trobaven en temps passat. Y també que lo tros del detrás de dita casa que se diu està la sacristia de la iglésia del Priorat de Sant Thomàs, és equivocació pues antigament era y fou dit pati o tros de casa una cuyna o pastador de la casa de dita Almoyna, pues en ell se ha enquantrat lo forn de pastar y la pedra del foch de la cuyna de dita casa de la Almoyna ab lo edifici de la porta que entrava de dita casa en dita cuyna, sens que se hagen vist vestigis de porta alguna que tregués en dita iglésia. Lo que dich saber per haver treballar en dita casa y pati molt temps, haver vist y espatllat dit forn.⁹¹

La casa del cambrer segurament estava ubicada al costat sud-est, on tenia uns horts instal·lats al seu darrere, closos amb una paret o mur, "jux et prope palacium abbaciae dicte monasterii" (1643). Amb

motiu de lo ayguat de 28 del mateix mes —novembre— y any —1799— se havia destruït la paret mitjera del hort de la abadia y camararia de Amer y se oferia ell —l'abat— redificar-la sedint-lo en camarer part del seu terrer a fi de que la dita paret pogués venir y ésser recta; com dit terreno fos de ninguna monta y valor y dita paret seria molt millor per un bon aspecte, no fou difícil dit Sr. Camarer en cedir, ab la circumstància de ser aprobat dit seu consentiment per lo Il. Capítol.⁹²

91. AHG: Notaria d'Amer, Josep Gaspar Conchs. *Manuale*, Am. 469 (1741-1743), [1741, setembre, 1], ff. 101v-102r.

92. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, novembre, 30], f. 66v.

En tres ocasions documentades (1569, 1587 i 1606) se l'amonesta que restauri la casa i arregli les portes d'accés. El 1771, Josep Gros manava al cambrer Josep Climent que anés a viure a la casa de la cambreria. El 1796 s'estaven acabant unes noves obres.

Les cases que comportarien més preocupacions als abats i membres del Capítol foren les dels monjos nouvinguts de Roses, de les quals tenim abundant documentació dels avatars patits. El 1783 —o poc abans— ja havien vingut a residir a Amer fra Manuel de Pasqual, cambrer; Felip Flaquer, prior del Camp de Garriguella, i Francisco d'Oriola, infermer, amb la intenció de viure-hi permanentment en unes cases dignes que s'havien de construir. El 1786 es visitaven aquestes cases

que están hechas y las que han quedado principiadas despues de la unión de los Sses. monges de Rosas a este monasterio, y solo nos quedó que desear que la duda que hay sobre qual de los Sses. Abades o el pasado que las principiò o el actual deba concluiras, se terminase amistosamente entre dichos Sses abades a fin de que pudiesen habitar con decencia los Señores Monges trasladados del de Rosas a este Monasterio.⁹³

L'abat també manifestava:

vius desitgs de que continuen las casas dels mongos empleant per lo present los materials que estan apromptats y los diners que corresponian a dit Sr. Azara del prorrateg de la vacant abadia, y oferint contribuir després fins a la conclusió de ditas casas amb lo que li permètian ses facultats. En vista de esta carta, proposà lo Sr. Abat al Capítol si podia o no lo monastir variar lo plan de ditas obras aprovat per dit Sr. Azara, atenent que, segons altra carta dirigida al Capítol y altra al Sr. Abat, ha dit expressant que lo monastir podia variar tot lo que li aparegué més conforme a la utilitat y major bé del monastir. Tots los capitulars foren de parer y vot que podia variar-se. Después proposà lo Sr. Abat que, variant-se lo plan de ditas obras relatiu a la casa y que deu fer-se per lo camarer de Roses, de manera que se retornàs en son antic lloc lo portal del monastir, dit de Santa Escolàstica, y no se elevàs sobre ell edifici algun, resultaria que lo monastir lograria lo benefici de ser ventilat dels ayres y la entrada en ell, més decent y còmoda. Y aixís demanà dit Sr. Abat se prengués resolució sobre est punt. Y fou resolt per tots que se mudàs lo portal com estava

93. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer, 1736-1833, [1786, octubre, 22-23], s. f.*

antes y que, quan se formàs lo plan de tot lo que deu fabricar-se, se fes baix lo principi de no edificar dit portal.⁹⁴

El 18 d'abril es resolgué que fra Francisco d'Oriola, que se n'anava al monestir de Sant Cugat, "se'n portàs lo plan de las tres casas dels monjos de Roses que havia fet Joseph Morató, arquitecto de Vich, y lo presentàs a aquell Sr. Abat, procurant saber si era de sa aprovació y, en est cas, quina quantitat oferia anualment per la execució de ditas obras" i també es resolgué escriure "al sr. Josep Morató per saber lo que li devia pagar per lo plan havia format de las casas dels oficials de Roses, per lo càlcul de son cost y per las dos vingudas que féu a est fi". Recordem que Josep Morató i Codina (1748-1823) projectaria l'església de Sant Hipòlit Voltregà i de la Seu Nova de Vic. L'abat Azara, titular de l'abadia de Sant Cugat, havia promès que pagaria una quantitat que no volia estipular sempre que el Capítol aprovés els plànols de Morató; el Capítol, però, no ho veia clar i pensava que "dit senyor no se creu obligat a constejar ditas obras y que, essent estar d'un considerable import, era també molt regular que lo monastir de Sant Cugat faria oposició a que los interessos de aquell monastir se investissen en obras de altre monastir".⁹⁵ Els monjos de Roses estaven molt desil·lusionats, sense esperances reals que les obres es realitzessin sinó era amb la intervenció del bisbe de Girona. Tomàs Tord, nomenat nou cambrer de Roses el 1788, va aplicar bona part de l'espòli del seu predecessor Manuel Pasqual i algunes "alajas de poca monta que no habían pogut vendra-se" per a pagar "la fàbrica de la camareria de Rosas —90 lliures— y part a la zasa dels monjos simples —110 lliures— detret primerament lo que de comú y més principal se necessità".⁹⁶ El sagristà major Domingo Font, a la mort de l'abat Cruïlles, demanà la prelacia vacant per ocupar-se personalment de la gestió de les cases, cosa que li fou denegada "cosa de no haver exemplar en los monastirs de Cataluña".

El 1789 i 1792 els monjos rosencs encara no tenien habitació, "por motivo de haver quedado suspendida la construcción de las casas que a este fin deben hacerse y están principiadas",⁹⁷ que havia costejat l'abat Verthamon, però no quedava clar si ho havia fet amb els seus

94. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, març, 13], f. 5r.

95. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, abril, 18], f. 5v.

96. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1788, gener, 14], f. 12v.

97. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer, 1736-1833*, [1789, juny, 16-18], s. f.

fons i si havia de continuar així. Havien de ser obres d'una certa envergadura i entitat perquè cada un havia de tenir una casa per a ús particular. El 1796 es van decidir quines correspondrien a cada un: "Lo M.I.S. Abat aseñalà capitularmen las casas als sors. monjos de Rosas, y fou la denominació com se segueix: la casa devan del Portal o la última per lo Sr. Camarer; la immediata per lo Sor. Prior del Camp; la següent per lo Sor. infermer, qui prengué en dit dia pcessió de dita casa sens oposició alguna".⁹⁸

El 1797 s'havia acabat almenys la casa del cambrer, "cuya costosa fábrica hecha con toda solidez y con mucha extensión y mui buen gusto en estos tiempos tan trabajosos y en los que además le tenían invadidas los enemigos todas las rentas pertenecientes a aquella su abadía de Rosas, perpetuará la memoria de este insigne prelado con especialidad en su monasterio mui particularmente reconocido y generalmente en toda la congregación", exemple de "solidez, comodidad y buen gusto".⁹⁹ Quedaven pendents de continuació dos cases més: el 1801 es pagaren 6 lliures, 12 sous i 6 diners al mestre de cases per les obres que duia a terme, i davant la justesa pressupostària es va decidir destinar-hi 149 lliures i dues casulles de l'espoli del prior Font. El 1803 s'havia decidit invertir-hi els diners de l'espoli de l'abat Verthamon, i així s'acabaren. Amb la guerra del Francès també quedaren tocades i s'hagueren de reparar.

La casa o palau de l'abat, conegut avui com a Can Boles, és l'edifici, després de l'església, més emblemàtic i destacat del conjunt monumental del monestir, tot i ser força desconegut. A més de la seva imponent presència, tenia un significat simbòlic, de representació del poder de l'abat, ja que s'hi celebraven actes solemnes i transcendents: reunions distingides, signatura d'actes notariais —es feia venir expressament el notari, a vegades, però, sembla que hi estava instal·lat i que els criats de l'abat feien de testimonis—, rebudes de convidats il·lustres —els abats de la congregació benedictina o els bisbes: "cerca las 10 del matí [del 27 d'octubre de 1763] arribà lo Illm. Sr. Dn. Emanuel Antonio de Palmero y Rallo, bisbe de Gerona, per visitar esta parròquia y se hospedà en lo Palacio Abacial y després de haver descansat un rato se li féu la requesta o protesta"¹⁰⁰—, comiats funeraris —de l'abat

98. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1796, març, 24], f. 46v.

99. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer*, 1736-1833, [1796, abril, 28-30 i 1798, setembre, 23-24], s. f.

100. AAM: C.I., 122, *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1763, octubre, 27], f. 191r.

Queralt, el 1771: “al entrar al Saló de la abadia estavan parats dos altars molt ben compostos, al menjadó altres dos, y al aposento del sr. abat altre, tot estava molt adornat”—¹⁰¹ o hi tenia objectes tan preuats com les mesures exactes d’oli, vi i cereals. A més, el palau va rebre la constant atenció dels abats que hi van residir, que el van engrandir i el van millorar. Està situat a l’angle sud i sud-est del clos monacal.

Del primer edifici, d’una certa entitat, només en queda una magnífica portalada renaixentista del segle XVI, molt més complexa i elaborada que les coetànies del monestir, amb pilastres acanalades a les bandes, arquitrau i frontó triangular. La restauració recent de la façana n’ha eliminat els esgrafiats quadriculars i rectangulars originals que la decoraven. L’estat d’aquesta façana és possible relacionar-lo amb la visita que va fer el bisbe Margarit, que la qualificà de “suficient” (1548). En algun moment es va veure amenaçat quan, a resultes de la inundació de 1618, l’aigua va filtrar-se per la cimentació i va malmetre l’edifici. Segurament va quedar greument afectat amb les guerres amb França —aproximadament el 1657—, tal com va passar amb l’església de Sant Miquel. L’agost i setembre de 1658 s’hi van haver de fer reformes: Antoni Freixa, mestre de cases de les Planes, a instància de fra Joan Serrapí, va fer-ne reparar la teulada, s’hi van emprar vuit càrregues de calç i quatre-centes teules.¹⁰²

L’abat Climent, des de la seva arribada el 1675 al monestir, no va poder residir al palau fins al 1679, i el féu reedificar amb una inversió de 2.300 lliures. Les visites de 1682 i 1696 són ben gràfiques, i deien “quod pene totum erat collapsum pulchra dispositione reedificavit”,¹⁰³ i encara més. En tot cas, devia aprofitar-se aquest moment per ampliar substancialment el palau amb la construcció d’un enorme pas sobre el portal que feia cap a la vila i en el tram d’arcades sobre l’antiga ala sud-est del claustre, d’aquesta manera es guanyava un espai considerable.

Amb la marxa precipitada i malintencionada d’Amer de l’abat Miranda el 1741, el Capítol féu inventari del que havia deixat, cosa que permet fer-nos una idea —mínima— de les dependències de l’edifici i de l’estat en què es trobava. La “sala” era el centre del palau, presidida per un taula i tres bancs respatlles de noguer amb el nom de l’aba-

101. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1771, gener, 20], f. 306v.

102. AHG: Notaria d’Amer, Miquel Gasull. *Prothocollum*, Am. 329 (1657-1658/1664), [1658, setembre, 8], f. 213r.

103. AAM: C.I., 120. *Decretos del S. Capítulo General*, 1587-1831, [1682, març, 19], s. f.

dia. L'habitació de l'abat estava moblada amb una taula i un banc de noguer, mentre que del llit no se'n parla. Una cambra propera amb un guarda-roba encastat —però sense portes, que se les havia endut l'abat. Una “quadra” —o habitació—, amb dues taules, un banc de noguer, un armari-guarda-roba pintat i encastat a la paret. Una cuina, amb una taula de pi i un piló per tallar la carn. Un pastador amb la pastera. Un rebost amb dos saladors. Un celler amb algunes bótes petites, n'havien arribat a tenir catorze, dels abats Guanter i Miranda, “y se nota que dit Sr. Abat Miranda se ne havia venuda una de 6 bottas que era del sr. Abat Guanter al ostaler del Ostal d'en Trona, que la tregueran per la porta falsa de la Horta de la Abadia”. L'abat Guanter havia posat vidres arreu “y en una finestra que el sr. abat Miranda ne havia posat de nou se los na portat dit st. abat en Gerri”. Restava *in situ* una cadira que l'abat Miranda havia regalat a l'abadia, “cuberta de domàs carmesí y que después servir per los senyors abats sucesors per quant celèbrian de pontifical”.¹⁰⁴

Va ser l'abat Gaspar de Queralt (1741-1772) qui donà l'aspecte actual a l'edifici: massís, monumental i consistent, rectangular, distribuït en dues plantes. Al primer pis va construir una àmplia i enorme sala, anomenada “aula capitular”, feta de nou pels volts de 1742. A la planta baixa va fer construir uns porxos sobre l'angle del claustre, amb dues portes correlatives que indiquen dues fases de construcció, 1753 i 1763, on s'aixecà una primera planta i unes golfes; aquests trams de voltes dels porxos van esdevenir un espai d'aixopluc —per resguardar-se del sol o la pluja—, ideal per desenvolupar-hi diverses activitats, com la rebuda que féu l'abat Queralt als delegats benedictins “in spatioso atrio, quod medium est inter domum Abbadialem et Ecclesiam”. Precisament el 1753, el fuster d'Amer, Francisco Gelabert, de 37 anys, declarava a instàncies del procurador de l'abat, que

siendo como soy muy noticioso y práctico de un bosque sito en las tierras del manso Colomer de la parroquia de dicha villa, en un territorio muy áspero y remoto y que dista del mar cerca de diez horas con poca diferencia, he visto que en dicho bosque hay radicados algunos robles, que son muy a propósito para las operaciones que actualmente se hazen en el Real Monasterio de Santa Maria de dicha villa para embellecimiento de aquel, y es bien cierto que en toda la parroquia de Amer no se pueden encontrar otros robles que sean a propósito para dicha fábrica.¹⁰⁵

104. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1741, abril, 21], ff. 197v-199r.

105. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 434 (1753-1754), [1753, juny, 29], ff. 207v-208r.

L'abat va fer ampliar i remodelar la capella interior del palau, on tonsurava els futurs monjos. I va fer esculpir i encastar el seu escut a la façana, perquè quedés ben clar el nom del promotor. L'abat Azara va deixar proveït el palau amb els seus mobles, “per ús y servitud de la casa abacial” el 1803. L'abat Laplana va cedir una bona colla de mobles: un braser de llautó amb la seva caixa, set quadres “usados”, dos de grans, una “papelera” gran de noguer —arxivador?, escriptori?—, una taula petita, trenta cadires usades, una farola d'escala, setze saneferes, un rellotge de paret amb caixa i un cotxe usat, “cuyos muebles cedía gustoso el cabildo al Sr. Abad —Llanza—, quedando con esto suficientemente recompensado de lo gastado en las obras necesarias de dicho palacio que debía haber costeado el difunto Sr. Abad Laplana”.¹⁰⁶

L'edifici actual, fruit de la restauració de 1985, conserva en bona part l'aspecte original, si més no exteriorment. Segons Joan L. Frigola, “tipològicament i compositivament respon a les característiques dels casals senyorials del segle XVII i el seu valor s'ha de buscar, més que en l'edifici en si (tot i que és notable, especialment l'interior de la planta noble), en la seqüència que forma amb la resta de dependències del monestir situades a ambdós cantons de la Rambla i Plaça del mateix nom”.¹⁰⁷ La planta baixa se separa entre els porxos, oberts, i l'interior; dividit en dos sales grans, una tercera més petita i les escales d'accés al primer pis, on hi devia haver els cellers, estables o magatzems. La primera planta o planta noble era ocupada per la gran sala o aula capitular, sobre les voltes, que exercia, amb grans similituds i semblances amb la “sala” del mas català, l'element central i vertebrador de la resta d'espais o estances privades. Disposava de bona llum natural, amb amplis balcons oberts al nord-oest. Era una sala d'accés restringit, de tipus semipúblic, només hi anaven aquells que gaudien del permís de l'abat: s'hi reunia el Capítol monacal i l'abat hi rebia les visites. Les estances privades de l'abat estaven situades al sud, i s'hi podia entrar per l'escala o per l'aula capitular. Es dividien en una gran avantcambra, coberta amb volta baixa —que sembla estrellada—, suficientment ampla i lluminosa on possiblement l'abat hi feia vida: s'hi vestia, hi menjava, hi despatxava els assumptes, s'hi escalfava amb el braser. A les estances privades s'hi obria el dormitori alcovat pròpiament dit, possiblement amb el llit, que ocupava el centre de l'edifici, aïllat de l'entorn i dels

106. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1816, març, 4], ff. 109v-110r.

107. FRIGOLA, J. L.: *Projecte de Restauració de Can Boles. Memòria descriptiva*, 1985, s. f.

sorolls. Al costat hi havia la cuina i les habitacions del servei, criats i familiars, en un espai molt més compartimentat i dividit.

Segons una acta de visita claustral, el setembre de 1798 els visitadors claustrals van ser rebuts per l'abat Verthamon, i van anar

a visitar la Casa Abacial, la que al paso que nos ofreció un vivo modelo de religiosidad, nos dió pruebas nada equívocas del buen gusto que reina en el espíritu del Mui Iltre. Sor. Abad. Vimos con particular satisfacción las muchas y excelentes pinturas sagradas que por su mérito dan mucho realce al mui apreciable y delicioso conjunto de las bellas circunstancias de aquel Palacio Abacial, el que por la famosa y mui divertida que acaba de hacer el Mui Illtre. Sr. Abad, encierra el mas cumplido decoro y gustoso recreo.¹⁰⁸

Tot i que no podem assegurar amb total certesa que sigui el que s'anomena —unes pintures—, s'han conservat quatre grans plafons de guix i fusta, en baix relleu, de tipus neoclàssic, imitant pedres dures, potser d'un escultor italià —Vincenzo Pacetti?, similars a les de la Galeria Borghese de Roma—, que representen escenes veterotestamentàries: el sacrifici d'Isaac, Abraham i Melquisadec, Judit i Holofernes, i Sisana i Jael.

En la visita del maig de 1802 es constataren encara nous canvis, iniciats per Verthamon, però potser continuats pel seu germà segrestador, Francesc de Verthamon o pel Capítol:

visitamos la Casa Abacial, la que vimos religiosamente adornada, admirando el buen gusto y acreditado zelo del M.Y.S. Abad, el que nada ha omitido a fin de tener una hermosa, rica y exquisita capilla en su misma casa, la que ya está cerca de concluirse y es ahora la admiración de todos y será en lo sucesivo un vivo y perene monumento de la religión y piedad de este ejemplarísimo prelado.¹⁰⁹

Segurament que serien aquests els últims canvis, si tenim en compte les turbulències del període, emmarcat entre la guerra del Francès, sense haver-hi cap gran desperfecte “después de tantos disturbios” i les desamortitzacions liberals.

108. AAM: C.I., 121, *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer. 1736-1833*, [1798, setembre, 23-24], s. f.

109. AAM: C.I., 121, *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer. 1736-1833*, [1802, maig, 25-27], s. f.

LA GRAN EMPRESA ARTÍSTICA DEL MONESTIR

El canonge Gaietà Barraquer, a *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* —Barcelona, 1906—, fa una descripció de l'interior del monestir. Se centra en els retaules —que s'havien aplegat al presbiteri, deixant buida la resta de la nau del temple—, que qualifica d'“explosió barroca”, posa de manifest la unitat estilística —no premeditada— i un cert luxe i ostentació, sense caure en la desqualificació o el menyspreu —precisament en un ambient intel·lectual totalment advers, en un creixent nacionalisme que atorgava a l'art romànic un valor suprem i genuí dins la història i cultura catalana.¹¹⁰ La seva mirada lúcida i clara era capaç d'albirar, a través de la intuïció o l'erudició, un alt grau de detallisme, copsar la iconografia o aproximar-ne una cronologia, elements que es converteixen en un bon punt de partida per a localitzar obres i reformes, contractes i artistes dels quals coneixíem poquíssims detalls fins ara. Val la pena reprendre el seu discurs —fil per randa— per entendre la seva importància històrica, ja que ofereix una nítida “imatge fotogràfica”, un instant fugaç, que només les fotografies d'abans de la Guerra Civil han pogut reconstruir, i que ara, a través de les descobertes documentals podem perfilar. Així Barraquer diu:

El retablo principal respira, por todos sus lados y detalles, el gusto de principios del siglo XVIII, bien que ostenta riqueza no común. Ocupa por entero la boca del ábside; lo forman ángulos entrantes y salientes en degradación, columnas, cornisas, curvas caprichosas y en volutas, guirnaldas, inmenso floreo o detalle de escultura, todo dorado. En el primer orden, o piso, guarda el Sagrario, con dos santos por lado; en el segundo, la Santa Virgen en su camarín, y en el tercero, San Benito con un ángel a cada lado. A lo largo de las naves, o sea del crucero para abajo, no se halla altar alguno; todos, y no pocos, quedaron en apiñado grupo para la testera del templo, y tan apiñado que el muro oriental pudiera con harta razón calificarse de abundante erupción de retablos barrocos. Para ellos hubo lugar en la testera de las naves laterales, en el grueso de la pared, bajo los dos arcos de comunicación de éstas con el presbiterio, en el grueso del otro arco que comunica con los brazos del crucero y en éste.

He aquí la reseña de los retablos secundarios del tiempo de los monjes:

110. SOLÀ *Historiografia* [en premsa].

Lado del Evangelio. En la parte superior del crucero, o sea frente de la nave central lateral, el retablo de San Juan Bautista, obra y gusto del siglo xvii. Entre éste y el mayor, o sea bajo el arco de comunicación, y en su grueso, un retablito barroco, dorado, dedicado a las Almas del Purgatorio. Entre el de San Juan Bautista y la aditada capilla de San Benito, bajo del arco de comunicación con ella, otro retablito barroco, dorado, dedicado a Santiago y San Felipe apóstol. Seguía allí, colocado en su ábside, un retablo moderno, dedicado a San Benito.

Lado de la Epístola. En la parte superior del crucero, frente de la nave lateral, había un retablo barroco procedente de 1699, dedicado a San Pelegrín, con un lienzo que representa a San Javier. Entre él y el mayor, bajo el arco, uno barroco, dorado, con la Adoración de los Magos. En el crucero, en su lado oriental, un retablo compuesto de lienzos con adornos barrocos, pero cuyo santo ignoro. En la testera de este brazo, un retablo del siglo xvii, con la Virgen del Rosario.

Además, en un capilla separada, hoy depósito de sillas, había un retablo barroco, dedicado a Santa Felicísima, en el que se veneraban varios huesos de esta santa. Ahora está colocado en la testera septentrional del crucero, y dedicado a San José.

En un retablo del brazo meridional del crucero pude contemplar una imagen de la Santísima Virgen, debida a los más remotos siglos del arte románico. Su altura no pasa de los tres palmos, y, desgraciadamente, está mutilada de las manos.¹¹¹

Obres renaixentistes

A principis del segle xvi, alguns altars —per exemple el de Santa Caterina i Santa Margarida, de Santa Maria i Sant Sebastià— romanien provisionals tal com havien estat restaurats i recuperats després dels terratrèmols, amb senzilles taules de fusta o arque, sense retaules. El de Sant Sebastià seria “de novo fabricatum” (1511), amb ornaments posats pels cònsols de la vila; el de Sant Joan disposava d’un “retrotabulo fusteo non depicto” (1536-54); el de Santa Margarida “nullum est in eo retrotabulum” (1536) i el de Sant Jaume “invenit totaliter nudum” (1554) o “sine retrotabulo” (1582).

A la primera dècada del segle xvii, entre els anys 1602 i 1608, té lloc un dels períodes més brillants de renovació artística del monestir,

111. BARRAQUER 1906: 72-76.

que no havia viscut des de la seva creació. En bona part, és a causa del mecenatge de l'abat Joan Boscà, procedent del seu espoli —béns que deixava en el moment de la seva mort—, i a la gestió que en fa el seu successor, Jeroni Toralles, prior i infermer, i possiblement el seu germà, Pere Boscà, sagristà major, tots del monestir. Precisament un mecenatge que no es donava des de la intervenció dels senyors feudals en els segles XI —Arnau Ramon (1066), Mir Foguet i Ponç Bernat (1091)—, XII —Guillem Ramon de Montcada, senescal, i el seu nebot Bernat Arbert (1122), lliurament del testament de Sibila d'Hostoles (1180) i Dolça d'Hostoles (1184)— i XIII —Miró d'Hostoles i Arnau de Torn (1212) i Berenguer de Castell, cavaller (1296). La majoria són representants de la família dels Hostoles i d'altres membres de la cúria comtal hi tenien els respectius panteons familiars, sense localitzar avui en dia, potser encastats a les parets.¹¹² Un recent projecte de la Direcció General de Patrimoni pretén excavar tota la nau sencera i posar al descobert totes aquestes tombes medievals, “per via d'urgència”.¹¹³ Hem de creure que els membres d'aquestes famílies feudals volgueren establir lligams sòlids amb l'abadia, no només per l'aliança de poders feudals laics i eclesiàstics, d'una comunitat monacal potent, sinó també perquè l'emperador Carlemany —i la seva relíquia— els emparés, atès que el veien com el seu predecessor i es consideraven descendents i continuadors intel·lectuals del seu llinatge.

Malauradament no disposem del testament de l'abat Boscà que ens permetria identificar les deixes destinades a obres artístiques, però el seu espoli i la successió a l'abadia comportà veritables problemes i una llarga seu vacant. Tampoc disposem de tots els contractes o encàrrecs, signats davant notari, entre els artistes i els representats del monestir, i només podem establir-ne els resultats i atribucions —encara que amb força certesa— a partir de les èpoques conservades, senyal inequívoca de la seva realització; de fet, només en tenim un procedent de la notaria d'Amer —la fusteria del retaule del Roser—, cosa que fa sospitar que foren realitzats en altres notaries —el cas de la fusteria del retaule major, en una notaria de Girona, tots dos del mateix fuster.

El conjunt, en general, el podríem qualificar de gran categoria, de petit, mitjà i gran format, amb artistes de gran prestigi català o gironí que van treballar coetàniament al monestir —o sigui que les influències i el debat artístic podia tenir un gran pes—: el retaule major, dedicat a Santa Maria, pintat per Rafel Mateu, el retaule del Roser pintat per Joan Sanxes Galindo —tots dos amb la fusteria de Joan

112. ARAGÓ 1979 i PRUENCA 1995: 56-58, 65-68, 76-77, 79-82 i 113-167.

113. *El Punt*, [2008, octubre, 25], p. 41.

Pujades—, l'orgue construït per Francesc Bordons —amb les portes que pintà Rafel Mateu— i una tomba del picapedrer Llätzer Cisterna. Solament s'ha conservat el testimoni —això sí, excepcional i de gran vàlua— del retaule del Roser, desmuntat del seu marc i salvat durant la guerra civil, ara està exposat al Museu d'Art de Girona —fons del Museu Diocesà, núm. inv. MD346. A més, Joan Pujades, Joan Sanxes Galindo i Rafel Andreu formaren un trio de col·laboració artística molt fructífer que té la seva màxima expressió en el treball en comú executat al monestir,¹¹⁴ i hi afegim un quart pintor, Antoni Crosell, de Girona, signant com a testimoni el 21 de setembre de 1603, i l'escultor Felip Enric, també present a Amer el 1604, firmant com a testimoni d'una època d'en Pujades i potser esculpint la imatge del Roser.

El desembre de 1599, el fuster gironí Joan Pujades, i Mateu Noguera, com a rector de l'església parroquial de Sant Miquel i capellà de la capella del Roser, Antoni Benet i Miquel Pinyana com a obrers d'aquesta capella, i Baldiri Panoleda, com a baciner de la lluminària de la capella, signen la “capitulació i concòrdia” d'execució de la fusteria d'un gran retaule del Roser, “comforme lo art de architectura raquex y demana”, segons havia presentat en una traça, junt amb una imatge central de la Verge del Roser, per la quantitat de 150 lliures. Creiem que el temps estipulat —un any i mig— va acomplir-se amb més o menys rigor, i pel fet que segurament el monestir quedà satisfet plenament de l'obra, ja que el 1602 el trobem executant el retaule major; o sigui, un treball de gran entitat que li'n reportaria un altre. Sabem pels testimonis documentals i estilístics que Joan Sanxes Galindo n'executà la part pictòrica, però, malauradament, no disposem del contracte. No devia passar gaire temps entre la fusteria i la pintura, però no hem pogut documentar la seva presència a Amer fins al 6 de maig de 1605, quan signa com a testimoni d'un arrendament del monestir. Una època —l'última?— que mostra el treball final realitzat, s'endarrereix fins al maig de 1608, i consta de 8 (o 20?) lliures, 11 sous i 2 diners d'un total de 230 lliures —segons havia promès la confraria, fou un dels més cars que realitzà—, pagades pels pabordes i baciners del Roser, Guerau Soler i Antoni Llobrassols. El preu final, de la fusteria més el de la pintura, suma 380 lliures, una xifra gens menyspreable per a una obra de tal envergadura.

La presència i el treball de Joan Sanxes Galindo a Amer no és casual en el temps ni en les circumstàncies —omple un buit dins la seva producció artística, entre 1606 i 1611—, i pot respondre a un seguit de raons. Primer, els seus treballs a la Garrotxa, entre 1589 i

114. DOMÈNECH 2001a: 199-200.

1593 —Sant Feliu de Pallerols, Olot, Batet i Sant Esteve de Llèmena— devien ser coneguts i apreciats. Segon, sembla que s'especialitza en la iconografia del Roser —retauls de Camallera o Santa Cristina d'Aro— emprant i repetint unes mateixes estampes; Joan Bosch n'ha dit que és “tan mimètica respecte de les fonts gravades que la guien”, malgrat permetre's algunes llicències o originalitats, com la *Pietat*, la *Circumcisió* i la predel·la del retaule. Tercer, sembla que segueix les passes del seu pare, també pintor i poeta, Benet Sanxes —o Benet Galindo—, que havia realitzat obres a diversos monestirs benedictins catalans —Montserrat, Sant Benet de Bages i Serrateix.¹¹⁵

La primera dada d'un retaule modern per a l'altar major de Santa Maria és de 1569, quan el visitador episcopal accedia al Santíssim “retro retrotabulum dicti altaris in tabernaculo clave clausum”;¹¹⁶ les visites anteriors esmentaven un senzill altar de pedra o fusta sense gaires ornaments. Els terratrèmols de 1427 devien esmicolar un possible retaule gòtic, i va restar malmès una colla d'anys. La visita de 1573 situa un retaule “de guix *defformiter potius ad derrisionem*”,¹¹⁷ de tant mal fet com estava provocava riure. El bisbe manava construir un retaule i una imatge nous, cosa que s'acomplia vint-i-cinc anys després. Un tercer retaule que alhora seria substituït en el segle XVIII per un altre de nou, més monumental i espectacular, fotografiat per Valentí Fargnoli. Les causes de la desaparició del segon i tercer no les sabem: mala qualitat?, brut i vell?, cremat pel foc?, canvi del gust estètic? La suma de tot plegat.

El nou retaule va ser un encàrrec directe de l'abat Joan Boscà. Realitzat pel pintor gironí Rafel Mateu, aquest signava unes èpoques l'abril —50 lliures— i desembre de 1603 —la resta—, d'un total de 200 lliures, i aclaria que ja havia cobrat de bestreta 50 lliures “per lo pintar dit retaule major de dit monestir conforme lo acte de concòrdia fermat per dit Andreu pintor y lo dit convent”. En aquest període sabem que residia a la vila ja que l'hem localitzat una altra vegada —4 d'octubre de 1603— signant com a testimoni d'un afer conventual. La fusteria del retaule la realitzaren conjuntament Joan Pujades i Bartomeu Fuster, el 1602, segons un contracte localitzat per Dora Santamaria.¹¹⁸ El 3 de maig de 1603 apareixia com a testimoni d'una procura de la confraria del Roser, Joan Pujades, “fuster de Riudellots de la Selva”. Rafel Mateu és un dels artistes gironins, que viu entre el segle XVI i XVII, qualificats

115. BOSCH i GARRIGA 1998: 225-226.

116. ADG: Visites pastorals, P-60, Santa Maria d'Amer, 1569, f. 4r.

117. ADG: Visites pastorals, P-62, Santa Maria d'Amer, 1573, f. 14r.

118. SANTAMARIA 1989: 292, vol. III.

de “sense obra” i amb un interès local, tot i que segons la documentació, gaudí d'un cert renom i més encara si tenim en compte les noves descobertes: Ridaura, Sant Vicenç de Susqueda, Ullastret i Agullana.¹¹⁹

Simultàniament a les execucions dels retaules, documentem la construcció d'un majestuós orgue, pel prolífic orguener solsoní Francesc Bordons (1571-*ca.* 1629), membre d'una destacada nissaga d'origen occità.¹²⁰ Disposem de dues èpoques signades el desembre de 1602 i l'abril de 1603, però des de 1569 es manava restituir l'orgue. Les pistes que ofereixen, però, són de gran interès: en primer lloc es paga a Bordons 45 lliures per un quintar d'estany nou, tres roves —tres quarts de quintar— d'estany vell i un quintar de cànem quan era a Olot, on és possible que hi tingués instal·lat el taller i treballava en dos grans encàrrecs garrotxins, pel convent del Carme (1599) i pel santuari del Tura (1600).¹²¹ Seguidament, cobra 50 lliures d'aquelles 100 lliures convingudes en el contracte, diners que podrien certificar el quasi acabament, sinó avançament, de l'instrument. El desembre de 1603 Rafel Andreu també va pintar les portes de l'orgue, feina per la qual va rebre 20 lliures. Però, abans de l'arribada de Francesc Bordons, és possible que hi hagués un intent de construcció, promoció prèvia, assessorament o col·laboració en el nou disseny —juny de 1598—, per part de Baldiri Sotera, “magister organorum villae de Ameri” i “civis civitatis Valentia naturales villae Amerii”, fill de Gabriel Sotera, pare de llana amerenc, sense indicar-nos, enlloc, la seva participació directa, present a la vila per gestionar la venda d'unes cases.¹²² La visita pastoral de 1588 testimonia l'existència d'orgues a les parròquies veïnes de les Planes d'Hostoles, Sant Feliu de Pallerols i Sant Esteve de Bas, però no pas a Amer. L'orgue va tenir un ús immediat i ja el tocaven el 1604.

Sembla que al cap de poc estava fet malbé, potser per la humitat, les arnes i les rates, i s'hagué de reparar en successives ocasions als segles XVII i XVIII. Per les preocupacions i despeses que comporta sovint és vist com un malendreç. Per exemple, el 1665, el cambrer Agustí Vallespí, l'infermer Isidre Bellapart i fra Josep Morell prometen pagar 4 doblers a Jaume Font per arreglar-lo “*et facere bene sonare apud iudicium uniq. organista periti*”.¹²³ Salvi Cos, pagès d'Amer, el 1670 deixava en testament —entre altres obres— 2 lliures i 10 sous “en cas Déu fos

119. CAPDEVILA 2007: 142 i SOLA 2005a: 304-305.

120. COLL 2005: 18-21; ESCALONA 2000: 25; GREGORI 1997 i TÀSIES 2001.

121. TÀSIES 2001.

122. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Cros. *Prothocolum sive manuale*, Am. 264 (1597-1599), [1598, juny, 9], ff. 29v i 30v.

123. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Gasull. Manual, Am. 331 (1661/1664-1665), [1665, novembre, 20], f. 457r.

servit que tornassen a fer los òrgans de dit monastir de nostra senyora de Amer”,¹²⁴ cosa que pressuposa que estava espatllat i no funcionava des de feia temps. La cosa tampoc prosperà, i el 1688 hi havia de nou queixes. L’abat Climent estava molest amb la situació i la volia solucionar ràpidament. Proposà mentre “de que lo orga no tocàs, no és més que un parestatge, y axís que aparexeria bé de que se ellegissen dos personas perquè induisen a nal poble alergasen las mans per adobarlos y axís se a resolt ni agués tres, ço és, lo sr. infermer, lo rt. Terma y lo rt. Balegaró”.¹²⁵ Es va resoldre, però, de fer-ne un de nou —“de que ell avia parlat de que volia donar adobar lo orga y axís ara diu que lo ha donat a fer”—, que costaria 20 doblers, i que la meitat els aportaria ell i l’altra meitat “lo Iltre capítol fes 20 dobles, so és, lo sr. prior y lo sr. camaré tres doblas, casu lo sr. infermé, lo sr. segristà menor, lo sr. curat y lo rt Balegaró una dobla y mitja y tots los altres sr. capitulars una dobla”.¹²⁶ Una solució parcial la donaria Pere Pau Colomer el 3 de gener de 1689, si el deixaven enterrar dins l’església donaria 2 doblers per a l’orgue. La fi del problema va arribar el 10 de març de 1689; ja que “que lo orga ya era fet y axís que miràsem quina persona se ellegiria per veura si està bé i veura si era robador y axís se a resolt de que vingués lo sr. fr. Philip, organista de Banyoles [ratllat: Besalú] com a 17 del present més és arribat del sr. fr. Philip y a tocat y mirat tot lo orga y a trobat que estava bé”.¹²⁷ Ara faltava trobar un organista.

L’última reparació —o tercera i nova construcció?— de la qual tenim constància té lloc el 1702, després de la mort de l’abat Climent. El mestre d’orgues Josep Boscà “havia fet relació que lo tercer diumenge del mes de setembre tindria perfet lo orgue a estat de poder-se visurar y tenint de enviar a buscar organista per lo effecte de la caixa comuna se resolgué que si que se enviàs a sercar lo organista de Bañolas fr. Felip Parallada, monjo de Bañolas”.¹²⁸ Per una inscripció, sembla que per enèsima vegada va ser restaurat el 1711.

La tomba executada per Llätzer Cisterna el 1606 per encàrrec de Jeroni Concs, rector de la Barroca i beneficiat porcioner d’Amer, segurament es tracta d’una obra menor, de petites dimensions: una llosa esculpida i gravada, encastada al paviment —més que no pas un petit

124. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. *Primus liber manualis sive Primum Manuale*, Am. 338 (1669-1670), [1670], f. 170v.

125. AAM: C.I. 123. Llibre de misses d’Amer, [1688, agost, 18], s. f.

126. AAM: C.I. 123. Llibre de misses d’Amer, [1689, setembre], s. f.

127. AAM: C.I. 123. Llibre de misses d’Amer, [1689, març, 10], s. f.

128. AAM: C.I. 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1702, agost, 1], f. 16r.

mausoleu dins el mur?— pel preu de 15 lliures i 6 sous, treballada al taller del picapedrer i portada al monestir; de fet, Cisterna va fer altres obres del mateix estil i característiques, per exemple el 1625 executava unes ares per al bisbe per 65 lliures. La sorpresa és gran si considerem la personalitat dels dos individus. D'una banda, Jeroni Concs, un rector d'una petita parròquia rural, el trobem actiu a finals del segle XVI i començament del XVII. Segurament s'instal·lava a Amer on, el 1593, es feia reformar una casa a la plaça, pel mestre de cases francès Joan Serra (per 51 lliures i 7 sous) i pel fuster Joan Burgués, àlies Geronès (46 lliures).¹²⁹ Més tard, el 1604 està venent forment a pagesos de la Barroca i Sant Julià de Llor, i encara sembla viu a la dècada de 1630. I de l'altra, el famós Llätzer Cisterma, que executaria a Olot el claustre del convent del Carme (1603) i la façana de l'hospital, i a Girona, les façanes de Sant Feliu (1610) i Sant Martí Sacosta (1618).¹³⁰

L'esplendor del barroc

Durant els segles XVII i XVIII va decorar-se l'interior de l'església amb retaules, retaulons, pintures i escultures, així s'aconseguia un dels conjunts barrocs més notables, unitaris i coherents del panorama artístic gironí i català, tal com va ressaltar el canonge Barraquer. Aquest embelliment era paral·lel a la reconstrucció de les capelles i a les que s'alçaven de nou al temple i a les noves devocions modernes que s'anaven imposant. De totes maneres, la documentació no ha estat tan generosa com en èpoques precedents, i tot i que disposem d'alguns indicis, alguns molt fiables però també esparsos, tenim notables llacunes. Estem parlant, doncs, dels altars i retaules de Sant Benet, de Sant Jaume Apòstol i Sant Felip, de Sant Joan Baptista, de les Ànimes del Purgatori, de l'Assumpció a l'altar major, dels Reis Mags, de Sant Pelegrí i Sant Xavier (1699), i de Santa Felicíssima; n'hi ha d'altres dels quals no coneixem l'advocació. Tots es van perdre durant la guerra civil, però, hem tingut la sort que se n'ha conservat abundant material gràfic que permet fer-nos-en una idea. Hem localitzat algunes escultures, de certa entitat i categoria, dins l'armari de la plata, segurament de mesures reduïdes, per tant fàcilment o relativament transportables, emprades en ocasions especials —processons i misses solemnes: dos santcristos, un de marbre, amb el peu també de marbre, i un altre de marfil, amb les puntes de plata (1663). Abans de 1717 es van comprar

129. AHG: Notaria d'Amer, Benet Mercader. *Secundum Manuale*, 1591-1593 i *Tertium Manuale*, 1593-1597 (Am. 258), [1593, maig, 19], ff. 195v-196r i [1593, juliol, 26], f. 213r-v.

130. DOMÈNECH 2001a: 252-253.

un àngel custodi de fusta, amb una corona de plata en una mà i una espasa a l'altra; un sant Benet de fusta, vestit, amb corona i bàcul de plata; i una imatge de fusta d'una marededéu: l'Assumpta?

L'abat Miquel S. d'Alentorn, en el seu testament (1638), va demostrar el seu amor pel monestir amb unes donacions bastant espectaculars i dispendioses —molt superiors a la resta d'abats—, algunes de les quals es van realitzar: la construcció de la capella i retaule de Sant Benet —400 lliures, acabada el 1641—, la seva sepultura de pedra picada —primer col·locada davant l'altar major i després traslladada a la capella de Sant Benet—, el campanar —400 lliures, construït entre 1640, tal com diu la llinda d'accés, i el 1647, quan es cobrí—, i una custòdia i reliquiari —200 i 150 lliures, gravats amb les seves armes—, a més, va instaurar misses i aniversaris a Amer, Roses i Ripoll, on també ajudaria a daurar un retaule.

Per manament, doncs, de l'abat Alentorn, es construï la capella de Sant Benet, el patró de l'orde, fins llavors un dels grans absents al monestir. El va seguir el retaule, del qual no conservem el contracte. Es quedà, però, a mig fer, amb la fusteria i l'escultura. Faltava pintar-lo i daurar-lo. L'abat Andreu Pont (1647) va destinar uns diners de l'espòli de l'infermer Jaume Patller “ques gasten y s'apliquen a obs de fer cubrir lo campanar y passar avant lo deurar y pintar lo altar del Gloriós pare St. Benet, elegint per dit effecta los reverents fra Benet Maldonado y sr. infarmer”.¹³¹ El 8 de març de 1647 es va signar el contracte de pintura i dauradura del retaule entre l'abat Pont i el pintor de Girona, Rodrigo Molina, per 160 lliures, s'hi va indicar alguns aspectes interessants: que s'anul·lava l'anterior contracte, estipulat entre l'abat de Sant Pere de Galligants, Gispert Amat i el pintor Francesc Oliver, que ja havia començat a treballar, i Molina es comprometia a seguir els mateixos pactes concordats amb Oliver —potser s'havia mort sobtadament?— i dedicar-s'hi exclusivament. La tasca va realitzar-se amb relativa rapidesa, ja que el 22 de novembre el pintor ja cobrava la totalitat dels estipendis acordats. Aquest és un dels retaules més perjudicats, ja que les humitats de la capella, detectades el 1687, el malmeteren greument, per això s'hagué de reemplaçar per un de nou el 1830, “por haber inutilizado del todo el antiguo”, tal com veurem més endavant. L'altar de Sant Isidre, el 1658, va rebre la imatge d'una Verge Maria procedent de l'església de Sant Miquel; poc després, aquest altar, situat prop de la capella de Sant Benet, s'hagué de traslladar, almenys mentre es feren les obres de rehabilitació i condicionament

131. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocolum*, Am. 327 (1647-1648), [1647, gener, 29], ff. 23r-24r.

de la teulada, i es disposà “se posàs en la capella de N^a S^a del Roser y se és resolt entra lo setial y la caixa del monestir”.¹³²

El sagrari o tabernacle estava instal·lat a l'altar major. Al segle *xvi* és objecte d'atenció: la custòdia de plata estava reclosa dins el tabernacle brut, immund (1529), s'havia de refer (1536) o construir-hi un o dos graons per treure millor l'hòstia sagrada (1544 i 1548). En alguns moments i provisionalment, potser durant la construcció del seu retaule, va restar a l'altar de Sant Benet. Un nou sagrari es féu abans de 1693, quan l'abat Climent manà al sagristà major “que tingués cuidado de espolsar lo sagrari, so és, tota la obra nova del altar mayor y que volia se conservàs que altrament si no se espolsava al menys una volta al mes se perdria”.¹³³ Aquest nou sagrari es va daurar, tal com s'havia fet a moltes parròquies, per donar-li sumptuositat i magnificència, i pot atribuir-se a l'esmentat Rodrigo Molina, o bé, per proximitat cronològica al manament abacial, al daurador manresà Agustí Vivas, present a Amer el 1689 (octubre, 23); si és, encara al segle *xx* segons les fotografies, el que ocupa el lloc central, les seves dimensions són prou grans i importants, i la part frontal està decorada o pintada amb un sanctrist mostrant el cor.

Entre el gener de 1693 i 1699, i amb intensitat el 1694-1695, hem localitzat la presència a Amer de l'escultor Sixte Ginesta —Ginestar o Ginestà—, signant multitud de documents com a testimoni, però cap relacionat amb alguna empresa artística. De vegades apareix com a “escultor de la vila d'Amer” i d'altres com a “escultor de Celrà”. Té sentit buscar-li els orígens a Celrà, ja que d'allí provenen els fusters Feliu i Jaume Ginesta, pare i fill, a mitjan segle *xvii*;¹³⁴ en una moment apareix el seu germà Jeroni, definit com a “jove fuster de Celrà”. A Amer tenia lligams familiars, d'on era la seva dona, Anna Ginesta Geronès Bordas i Camps —cognoms que apareixen a la documentació—, filla del treballador difunt Joan Camps Geronès. Les relacions entre l'escultor i el Capítol existiren realment, però no semblen pas d'índole artística: el 24 d'abril de 1693, Ginesta signava amb el sagristà Josep Gros un albarà del dot de Caterina Bordas Camps, la seva sogra, i el 22 de març de 1695 se'n signava un altre d'identíc. Tenim una pista que ens condueix al possible cisellament d'una talla gran d'un sanctrist —de la qual ens ha arribat una fotografia parcial—, promocionada per l'abat Climent el 1694 en una nova capella.

En el decurs d'aquests anys del canvi de segle, també hem localitzat altres escultors a Amer i rodalies: el 1694 apareix Antoni Bar-

132. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, Segle *xvii*, [1687, maig, 19], s. f.

133. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, Segle *xvii*, [1693, maig, 14], s. d.

134. DOMÈNECH 2001a: 170.

noya, escultor francès d'Osor, en una venda, segurament quan estava treballant en el retaule major del priorat del Coll, contractat el 1689. Entre 1693 i 1695, un tal Escarpanter, potser Francesc, quan el Capítol li envià cànem per valor de 4 lliures i 10 sous. Si es comprovés el treball de Francesc Escarpanter al monestir d'Amer, parlariem del seu primer treball, de novell, abans del retaule de l'oratori del mas Solà de Batet (1712-1714) i del retaule major de les Planes (1722-1724), dins un àmbit geogràfic més o menys proper.¹³⁵ Cal esmentar, també, els escultors Esteve Tàpies, de Sant Feliu de Pallerols, i Fèlix Barrera, de Sant Cristòfol de les Planes, les dues poblacions veïnes a Amer, segurament socis i que treballaven en un mateix taller. El 1699 es registraven els capítols matrimonials —a la notaria d'Amer— entre Fèlix Barrera, jove escultor, fill de Josep Barrera, treballador de Sant Pere Pescador, i de Maria, i Teresa, filla de Rafel Boada, traginer de Sant Feliu de Pallerols, i signava com a testimoni Tàpies.¹³⁶

Abans de 1699, el cambrer Narcís Sarsanedas —i no pas l'abat Climent, potser convalescent i a punt de morir— i Esteve Tàpies signaren el contracte d'execució del retaule de Sant Francesc Xavier —la visita pastoral de 1724 esmenta que n'ha substituït un de vell dedicat a sant Antoni. Al cap d'un any (el 31 de desembre de 1700), el procurador de l'escultor, Miquel Boixó, paraire de llana de les Planes, reclamava els diners del retaule (20 lliures). Pel que sembla, doncs, el retaule de Sant Francesc Xavier es va fer entre el retaule de la Verge de Gràcia, a l'església de Sant Esteve de Bas (finals de la dècada de 1690) i el del santuari de la Trinitat de Batet (21 de maig de 1700).¹³⁷ Tenim una fotografia, de mala qualitat, d'una tela on podem identificar el sant jesuïta. A més, en aquest canvi de segle hauríem de situar, cronològicament i estilísticament, almenys dos retaulons de certa entitat, similars pel que fa a les motlures, marcs, concepció de l'espai i acabats, el de les Ànimes del Purgatori i el de l'Adoració dels Reis, situats a ambdós costats de l'altar major, a l'intradós dels arcs, formant una parella, dels quals també disposem de fotografies. I encara n'hi hagué un tercer, al costat de l'Evangeli, molt més tardà i tallat per una altra mà, amb les imatges centrals de sant Jaume i sant Felip, als laterals santa Llúcia i sant Sebastià (?) i un sant Benet al coronament. Dues fotografies ens mostren dos altres retaules, molt modificats i transformats, al costat de l'Epístola: el primer es tracta d'una estructura barroca, amb la imatge

135. SOLÀ 2005c: 152-153.

136. AHG: Notaria d'Amer, Galceran Margarit Roure. *Primum Manuale*, Am. 376 (1699-1700), [1699, desembre, 6], ff. 48r-57v.

137. SOLÀ 2205c: 154 i AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 371 (1699-1700), [1700, desembre, 31], ff. 8v-10r.

moderna d'una Verge en el nínxol central i amb una pintura rectangular al coronament, i el segon, ja dins la capella del Roser, sembla més nou, o si més no refet, amb una moderna Verge —del Carme?— al centre, i les altres escultures —sants benedictins i sant Isidre— i l'arquitectura semblen del segle XVII i XVIII.

Cronològicament seguiria el retaule de la Verge dels Dolors, al segon quart del segle XVIII; un retaule que no té res a veure en les dimensions o iconografia però sí en l'època amb el retaule dels Dolors de Sant Vicenç de Besalú.¹³⁸ L'element central era, sens dubte, la imatge de la Verge dels Dolors, de la qual s'ha conservat una fotografia d'abans de la guerra, i que l'actual vol imitar fidedignament. Per l'estil i l'expressió de patiment de la Verge no estariem totalment equivocats a atribuir-ho a l'àmbit de Vicenç Falcó, autor del conjunt de Besalú (1702 i 1713); la imatge estava emplaçada en una estructura arquitectònica de guix, tot i que podria ser de fusta, que imita les vetes del marbre, sense cap altra imatge ni figura, però perfectament adaptada a l'estretor de l'espai de la capella. El 1744, el Capítol i abat resolgueren que, de l'espoli de Josep Climent, cambrer, i fra Josep Cadirach, congregants dels Dolors, es donessin per caritat 25 lliures de cada un a l'esmentada congregació fundada per fer el retaule als Dolors.¹³⁹ Justament en aquests anys hem documentat a la vila un parell de dauradors, potser involucrats en el treball dels Dolors: el 1744 es contractaven els capítols matrimonials entre Josep Vivas, vidu i mestre de cases, fill del daurador Miquel Vivas, de Girona, i Maria Revatllat i Cidera, vídua de Narcís Revallat, jornalera de les Planes; i el 1752 Nicolau Castallet, daurador de Sant Feliu de Pallerols, nomenava un procurador.

A la segona meitat del segle XVIII s'emprengué l'obra de reemplaçament del retaule renaixentista de l'altar major per un de barroc classicitzant, grandios, superb i espectacular, digne dels nous temps; diverses fotografies —de Valentí Fargnoli o Josep Salvany—, ens fan obrir els ulls sobre la vàlua d'aquesta obra. No en coneixem l'artista, però el podem situar dins l'òrbita dels Escarpanter o dels Real. El 1760 es deia que “se va acabar de posar la primera andana del rataula major, al féu fer lo molt lltre. Sr. Abat Dn. Fr. Gaspar de Queralt y Reart, en lo qual dit Sr. abat digué la primera en la nit de Nadal del sobra dit any”.¹⁴⁰ L'obra devia acabar-se abans de deu anys, fins i tot la dauradu-

138. SANJOSE 2008: 218-224.

139. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1744, febrer, 16], f. 225r.

140. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1760, desembre, 24], f. 280r.

ra, ja que la visita claustral del 12 i 13 de novembre de 1770, ofereix una representació ideal del temple, “quod vero ad templi ornatum et monasterii edifitia spectat non potuimus non mirari ingentes sumptus, quos per S.D. Abbas tum in construendis magnifice deaurandis que pluribus ecclesia altaribus tu in augenda pretiosissimis ornamentis et supellectibus sacristia large consumpsit”.¹⁴¹

El retaule s’adaptà perfectament a l’espai del presbiteri, emprant una solució ben senzilla i pràctica: la zona còncava i profunda de l’absis romànic serviria per instal·lar-hi el cambril de la Verge Maria o Assumpta —en algun moment es parla de “Nostra Senyora del Cambril”, imatge que hem vist que es guardava a la sagristia—, mentre que el retaule s’avançava notablement, per tant ocuparia bona part de l’altar. La primera sagristia devia ocupar la part posterior del retaule, feta amb obra, fins que el 1548, i per primera vegada, es manava que es canviés de lloc, quan es quedà petita. S’aprofità aquesta estructura amb una doble finalitat: a dalt —o al primer pis— hi hauria el cambril, al qual s’accediria per unes escales, per venerar, treure i posar la Verge amb comoditat. A la planta baixa, en l’espai més fosc i reclus, s’habilità un altar o capella reduïda, dedicada a sant Pelegrí.

El llenguatge arquitectònic de l’estructura del retaule major manifesta una certa depuració dels elements arquitectònics en sentit clàssicitzant, en comparació amb els precedents i laterals, cosa que el fa sintonitzar amb l’estètica acadèmica europea, imposada a Espanya per la Real Academia de San Fernando. Resten, malgrat tot, elements de la tradició tardobarroca local, per exemple, en la profusió decorativa i la definició de les figures. Això ho veiem en el basament, els pedestals i les mènsules, el guardapols, els frontals de les pilastres i l’intradós de l’arc superior. Aquí l’arquitectura pren el protagonisme absolut en la seva unitat, destinat a crear una escenografia adient per ubicar unes escultures, fora de les pasteres, dels compartiments i del seu caràcter narratiu. El cicle iconogràfic ens presenta els sants principals de l’orde benedictí, al primer pis: dos sants papes, als extrems, i dos frares benedictins, potser els sants Maure, Plàcid, Bru o Bernat de Claravall. A l’intradós, mirant frontalment i presidint el retaule, hi ha la imatge del pare fundador de l’orde, Sant Benet de Núrsia, amb el bàcul a la mà dreta, la *Regla* a l’esquerra i la mitra al terra, entre dos àngels triomfants.

141. AAM: C.I., 121, *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer. 1736-1833, [1770, novembre, 12-13], s. f.*

L'empremta neoclàssica

Els últims abats del monestir, del darrer quart del segle XVIII, Eustaquio de Azara (1772-1784), Josep Cruilles (1784-1788), Pelegrí de Verthamon (1789-1803), fins a principis del segle XIX, Joaquim de Laplana (1803-1809) i Jaime de Llanza (1815-1835), deixarien la darrera empremta a l'església d'Amer a través d'obres artístiques de regust neoclàssic, tot i que sempre foren obres de renovació, millora o reforma, en clara sintonia amb els bisbes coetanis, que seguien els paràmetres més innovadors de l'academicisme i refusaven la llibertat del barroc.¹⁴² Segurament els abats del divuit van centrar la seva atenció en els edificis civils, com el palau abacial i cases dels monjos. Ja hem esmentat que Azara, per ideologia i parentiu, il·lustrat, (potser) jansenista i acadèmic, és el que introdueix aquesta estètica dins les profunditats de la ruralia gironina a través d'Amer.

A Azara li podem atribuir la remodelació de l'altar del Sagrat Cor de Crist, i segurament la introducció de la devoció —tot i que sembla més tardana, inclosa la imatge procedent d'algun taller de sants d'Olot. La fotografia de l'altar mostra molts punts interessants: els escuts als peus de les columnes laterals indiquen que va ser un abat el promotor, perquè hi ha el capell abacial, amb un arbre. L'estructura del retaule combina elements vells i moderns. Sobre la taula de l'altar i el sòcol s'hi va conservar la llitera i imatge del trànsit de la Verge. El 1723 s'esmenta una “tovallola de glassa per lo llit de N^a Señora”, el 1789 era un “cobralit de corte per lo llit de Maria Santíssima”, i 1830 es deia que era “un llit de N. S. d'Agost ab cortinatges de domàs carmesí” i un cobrellit de tissú amb flors d'or.¹⁴³ La part central, molt simple, estava formada per quatre columnes jòniques que suportaven un entaulament, i semblen fetes de guix, per això indicarien que es van seguir les disposicions de l'Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid (1777 i 1791), que prohibia la fusta per evitar incendis i les excessives despeses en els daurats.¹⁴⁴ En el coronament s'hi van col·locar i muntar quatre peces, sobre fusta, possiblement fragments aprofitats de retaules més vells —el major?—, on s'entreveu un calvari, una Pietat i dos àngels als laterals.

El 1792, l'abat Verthamon, a instàncies dels “procuradors de Sant Antoni volian fer un retaule a dit St. y per vèurer qual fora lo lloch millor sens incomoda a la iglésia, se comisionaren a Dn. fr. Domingo

142. SOLA 2008b.

143. ACA: Monacals, Hisenda. *Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, 751-754 (1830-1833), [1830, juliol, 27-28], f. 30r-v.

144. PUIGVERT 2001: 134-135.

Font, sagristà major y prior y a Dn. fr. Joan Alba quibus obrs. dicto plaset dictum cap.”¹⁴⁵ El 1802 va fer renovar el sanctrist barroc (28 lliures, 2 sous i 3 diners), i ja poc abans tenia una corona i cap de la creu de plata. Llanza feia canviar de lloc un altar (1815):

Observando que el [altar] de San Pelegrín estaba colocado en una tan sumamente angosta capilla construida tras el altar major que solo pueden caber en la misma cuatro personas, y aun deben estar estas en tal proximidad al mismo altar que no puede el sacerdote celebrante ni los concurrentes a las missas estar con la decencia debida a tan alto sacrificio. Mandamos que, a la maior brevedad, se traslade dicho altar en el cruzero frente al de Nuestra Señora del Rosario y que en el inesperado caso de ofrecerse dificultades insuperables que impidan su colocación en el lugar expresado se verifique ella en el lado izquierdo de la misma yglesia frente su puerta principal.¹⁴⁶

En el llibre de reunions capitulars explicava que per la manca de diners s’ubicaria a l’altar de Sant Francesc. La visita de 1818 descriu dos ceptres de bronze daurat, “efecto del zelo M.I.S. Abad actual por el crece del culto y hermoso de su Iglesia, la que tiene nuevamente hecho el pavimento y su torre añadidas dos campanas y un reloj, la silleria del coro, un pedestal de piedra, el templo un púlpito y a más para el canto un libro de salterio, lo que se debe a la religiosa generosidad de este M.Y.S Abad”.¹⁴⁷ I tot això només amb tres anys de diferència: la inversió econòmica devia ser desmesurada. El rellotge gran no havia pas estat pagat per l’abat, sinó pel sagristà major, Baltasar Tura; un instrument tan necessari com era el rellotge, es va instal·lar molt tardanament, segurament per adaptar-se a les noves necessitats i per competir amb el que l’Ajuntament havia instal·lat a la casa de la vila a mitjan segle XVIII.

Llanza va continuar invertint en la decoració i enriquiment del temple, cosa que continuava provocant l’admiració i meravella dels visitadors claustrals. El 1830 va fer “construir a sus expensas el altar de N.P.S Benito, por haber inutilizado del todo el antiguo, y que había ya regalado a la sacristía una cruz grande”,¹⁴⁸ i el 1833 feia “pintar

145. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1792, juliol, 7], f. 38v.

146. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro de visitas y capítulos generales desde el año de 1805 hasta el de 1828*, núm. 750 (1805-1828), [1815, setembre, 30 i octubre, 1], s. f.

147. AAM: C.I., 121, *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer*, 1736-1833 [1818, octubre, 21], s. f.

148. ACA: Monacals, Hisenda. *Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, 751-754 (1830-1833), [1830, juliol, 27-28], f. 28r-v.

y adornar la capilla de Nuestra Senyora de los Dolores, e igualmente costeadó un magnífico dozel bajo el qual está colocada la imagen de un crucifijo, y asimismo también haber construido la barandilla del presbiterio con el mismo orden que la del Real Monasterio de San Cucufate del Vallés".¹⁴⁹ No podem descartar la possibilitat, encara que no documentada, que renovés l'altar de Sant Benet, del qual ens ha arribat una fotografia, amb la construcció d'un retaule de guix, encarregués tres figures noves —sant Benet i dos monges als laterals, a més d'un arcàngel al coronament—, i pintés les parets —amb una decoració geomètrica— i el quart de volta amb la Santíssima Trinitat, molt naïf.

El tresor del monestir: la plata i l'orfebreria

Les visites del segle XVI situen la majoria de peces de plata i d'altres metalls menors al costat de l'altar major i en altars laterals, sobre la taula o en una caixa: calzes de plata amb les patenes, la veracreu, una creu processional de fusta i plata, un encenser, un bàcul o crossa de l'abat de plata daurada, una creu gran antiga de llautó i uns canelobres de ferro i coure. No va ser fins a mitjan segle XVII que es va dipositar dins la sagristia, pel volum i per seguretat. Seria pretensions, de moment, qualificar aquest conjunt de tresor. No és fins als segles XVII i XVIII quan adquirí una consideració superior, en quantitat i qualitat, però, en tot cas, els bisbes descrivien tots aquests objectes conjuntament, de manera plegada, com si tinguessin una certa entitat i categoria; per exemple, podem pensar que aconseguí una certa entitat el 1633 quan es va manar al sagristà menor Miquel Pinyol que realitzés l'inventari dels béns de la sagristia, distribuïts entre l'armari de la plata, calaixos i caixes de la sagristia. Justament, a cada visita i a cada altar es manaven fer nous objectes i ornaments, que en alguns casos es van dur a terme. Uns ornaments que van des de les estovalles, els corporals, els missals, els calzes i les patenes fins als canelobres.

Aquest tresor estava compost per peces medievals i modernes. Les peces velles en desús es retiraven perquè s'havien fet malbé, o bé es reparaven o es refonien. Les peces robades s'havien de restituir. Per exemple, el 1511 se citava un "calze major amb dos esmalts" que s'havia de reparar, tal com s'havia manat en la visita anterior (1506) i la veracreu també estava feta malbé. És aquí on els abats van deixar la seva empremta, ja que anaven donant, regalant i dipositant peces litúrgiques d'or, plata i altres materials preciosos que romanien al monestir per

149. ACA: Monacals, Hisenda. *Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, 751-754 (1830-1833), [1833, octubre, 1-2], f. 62v.

a la posteritat; a més cal tenir present les peces les confraries, de la comunitat o dels beneficiats.¹⁵⁰ Per tant, podem entreveure l'ús que se'n feia, si era privat i exclusiu o comunitari i compartit. És amb aquests petits objectes que podem fer un seguiment continuat, més que no pas amb les obres de mitjana i gran envergadura —d'arquitectura, escultura o pintura—, de les relacions i intervencions d'alguns personatges al monestir, de la petjada que hi van deixar. És interessant, a més, veure com es preserva el record dels mecenes i com a l'hora d'identificar cada objecte per part dels visitadors hi ha elements que permeten la identificació: un escut d'armes, una inscripció, un anagrama o per via oral, de generació en generació de monjos. Llavors es capgira la idea dels temuts abats comanadors, completament deslligats del monestir, quan demostren el contrari.

El 1506 es parlava d'una creu de plata daurada, nova i pulcra, amb les armes de l'abat Llorenç Marull (1483-1498), i d'un calze de plata fet de nou, potser de l'abat Salvador Marull (1499-1519) —que havia manllevat l'ardiaca Margarit de la Seu (1520). En temps de l'abat Giginta podem situar una segona creu nova, amb un mantell blanc, emprat per les processons (1554), al costat d'una de vella i desmuntada. De l'abat Alentorn (1621-1639) hi havia un “reliquiari de plata gran ab un Sanct Barthomeu al ramatx ab las armes del Sr. Abat Alentorn” —també esmentat com a “reliquiari nou” (1663)— i roba. L'abat Gaspar de Queralt (1741-1772), entre altres donacions, regalà un calze, amb la copa i patena, que Villanueva va alabar: “un precioso cáliz, barroco sí, pero de graciosas líneas, de plata dorada, y con la copa y patena de oro macizo”,¹⁵¹ que encara avui existeix. Al costat d'aquest calze tenim la sort de poder documentar algunes peces fetes de bell nou, quan el 1663 el Capítol va prendre la decisió en vista de la necessitat i la manca de les peces litúrgiques, que amb els diners de la venda d'una sèrie d'objectes del difunt sagristà Maldonado —saler, pebrera, sucrera, tassa, tres forquilles i els “sacamolls”—, encomanarien un reliquiari. El 1768, el sagristà major Cristòfol Tord va proposar “que en atenció de encontrar-se lo varicle de la custòdia casi sens poder servir, enviar-lo al sr. abat en Barc^a, qual se encontra per lo Capítol General, y fer-ne un de nou corresponent al secrari”.¹⁵²

El 1658 el monestir va ser dipositari de la plata i de la roba de l'església parroquial de Sant Miquel, que es conservava a part, en una

150. SOLÀ 2008b: 107-119.

151. BARRAQUER 1906: 74.

152. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1768, abril, 20], f. 298r.

caixa tancada amb pany i clau. Aquests objectes van ser trets a temps abans de l'enderroc de l'edifici religiós, potser amb previsió, d'aquesta manera es va evitar l'espòli. Hi havia un calze i una patena de plata amb una figura de sant Miquel pintada al peu, una custòdia gran de plata sobredaurada, una veracreu, una creu de fusta amb unes "planxes grans", que també es deia que era "vella rompuda, ab la imatge del St Xpo., sens bras" —potser gòtica—, una custòdia de plata per al viàtic, unes crismeres de plata i una cullera per batejar. Durant el segle XVIII el grup d'objectes de Sant Miquel es va conservar intacte, sense cap ús aparent. És possible que, ocasionalment, al monestir s'hi guardés la plata i altres objectes de la capella de la Pietat, almenys hi eren el 1685 i 1717.

Una sèrie de peces es van repetint al llarg de l'època moderna. De creus n'hi ha dues, l'esmentada de l'abat Marull i una altra de plata daurada anomenada la Vera Creu o Santa Creu que servia de custòdia. Hi havia una custòdia gran de plata daurada amb l'espill de vidre, sense peu, que servia de vericle, amb dos àngels amb tres parells d'ales, serafins, amb una creu a sobre. Aquesta custòdia es treia per la processó del Cos de Crist, entre altres; al 1506 i 1527 es manava subjectar els àngels. Hi havia sis calzes: quatre que eren del monestir, de plata sobredaurada, i un del beneficiat de les Onze Mil Verges, de plata blanca. Abans del 1633 en "faltà u que se va desfer" i el 1717 n'hi havia un de plata, "labrat, amb copa, y patena de or", i tres de bronze, amb copa i patena de plata. Uns encensers de plata, en forma de torre, *turribulum*, i la corresponent barqueta de plata. Unes corones de plata daurada per a les imatges de la Verge Maria i l'Infant. Dos canelobres grans de plata i quatre de llautó per als diversos altars.

Se n'afegeixen altres que van completant el conjunt i que podem precisar a partir dels inventaris de les visites. Abans de 1566 s'incorporava una corona amb el rosari de corall i amb alguns grans de plata. Entorn de 1629, dos bordons de plata, un pectoral daurat —que posseïa l'abat Copons—, dos portapaus de plata, una creu de peltre daurada i una altra "creu gran de plata blanca nova". Abans de 1633, una creu mitjana nova de plata. Abans de 1663, una espalmatòria, un salpasser de plata, dos hostiers —un de bronze i l'altre de plata—, dues canadelles amb la cullereta per posar aigua al calze, un portapau d'or guarnit de plata, una custòdia daurada amb el seu peu, una bacina d'estany i una campaneta de llautó. Abans de 1682 s'hi va incloure una creu mitjana de plata, una pau d'os guarnida de plata, vuits canelobres de llautó i dues corones —gran i xica— de llauna. I abans de 1688 hi hagué petits canvis significatius, es van incorporar creus —tres de grans i dues de petites—, set calzes i quatre patenes, "una corona de Reina

ab altre de raigs de N^a S^a, y altre per lo Niño Jesús”, la cullera de les fonts baptismals, dotze testos daurats, mentre que el cap del bàcul o crossa estava “espatllat”.

Momentàniament s’havien incorporat a Amer objectes del monestir de Roses, cedits o portats pel cambrer d’aquest cenobi, Joan Campmany (1733): “la palmatòria de plata del qd^am sr. abat per el monastir de Rosas y la mitra, bàculo y bayetas dejades per el funeral —de l’abat Guanter—, ab condició de tornar-las”.¹⁵³ I al llarg del segle XVIII —segons la visita de 1789— es van afegir al total d’objectes moltes altres peces que, a més de les conservades dels segles anteriors, feien un conjunt mitjà-gran força notable: “un bastó capsat de plata per lo mestre de ceremonias”, una “credensa de plata”, “unas canadellas ab platet y campaneta de plata”, “altre platet ab canadellas de cristall”, “un platet per posar las sendras”, sis poms pel tàlem —comprat pel bisbe Climent el 1692 per 150 lliures—, dues imatges de plata, una de Sant Benet i l’altra de Santa Escolàstica, dos globus, “dos vasos per consagrar hòstias, lo un gran y lo altre petit”, corones per a les imatges de la Verge Maria i de l’Àngel de la Guarda i un bust de plata, a manera de reliquiari, de Santa Escolàstica.

No va ser durant l’època moderna ni en cap de les nombroses guerres, que hi hagué espolis, robatoris o pèrdues substancials, sinó fins a la guerra del Francès i les desamortitzacions de la revolució liberal; fins aleshores el conjunt s’havia preservat gairebé sencer. Això vol dir que els monjos s’encarregaren de guardar amb cura i interès aquest patrimoni. Del priorat del Coll procedien diferents objectes, dipositats el 1805, el prior “había enbiado a este monasterio dos relicarios de plata que contienen varias reliquias y un incensario con su navecilla, todo de plata, que queda custodiado en este monasterio por lo expuesto que estava en el Coll, y este cabildo le dexó un incensario de latón para el culto de su iglesia”,¹⁵⁴ i el 1817 hi diposità dues llànties de plata. El 1815 es deia que “comprobamos el ynventario que encontramos en parte disminuido en cuanto a algunas alhajas de plata con las que la piedad de este religioso cabildo contribuió al socorro de las urgentes e imperiosas necesidades de la patria y religión católica”.¹⁵⁵ En la visita de 1830, per primera vegada, ja no es dividia segons la distribució tradicional del material o per tipologies, ja que el grup s’havia vist

153. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1733, maig, 28], f. 169r.

154. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1816, gener, 31], f. 108v.

155. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro de visitas y capítulos generales desde el año de 1805 hasta el de 1828*, núm. 750 (1805-1828), [1815, setembre, 30 i octubre, 1], s. f.

dràsticament reduït, sobretot la plata: quedava una custòdia, set calzes —un amb copa i patena d'or—, dos globus, dos copons, dues corones, una fulla de plata, una creu gran per les processons, i molts altres objectes de valor menor: una veracreu d'aram platejada, dos bordons de bronze platejats, uns encensers de llautó platejats, sis reliquiaris de llauna, sis canelobres, una espalmatòria, dotze gerros, un perolet d'estany i aram i una creu de bronze platejada. Abans de 1835 havien desaparegut les imatges de plata de sant Benet i santa Escolàstica. El 1939 el rector Miquel Marquès detallava els objectes de plata que desaparegueren durant la guerra civil, per aquesta raó ens podem fer una idea del que havia pervingut del monestir al llarg del segle XIX: nou calzes, dos copons, tres creus de plata, uns encensers, un isop, dues custòdies, dos bordons i la veracreu.

La vestimenta litúrgica

La vestimenta que apareix en els inventaris de les visites, guardats a la sagristia, als armaris del monestir, fa referència bàsicament a la roba emprada durant la litúrgia, els vestits sagrats. També hi apareixen ornaments per als altars —desenes d'estovalles, frontals brodats o pintats i cobertors de pell—, per a les processons —tàlems, pal·lis, gremials, gonfanons—, per a les imatges —mantells, vestits postissos—, per decorar diversos llocs —tovalloles blanques, verdes, vermelles i morades, amb puntes d'or i plata i draps per les trones i els faristols de colors blanc, groc i violat, catifes i coixins de vellut morat, un dosser de setí carmesí guarnit d'or amb les armes de l'abat Alentorn—, complements per als objectes de culte —cobrecalzes de tafetà i bosses de corporals, com les de l'abat Puigmarí—, els vestits dels escolans —cotes, roquets—, però mai vestits ordinaris que portaven els monjos a diari, al carrer.¹⁵⁶ El nombre de pal·lis el podem relacionar amb la importància que tenien a les processons; el 1723 n'hi havia un de blanc amb galó d'or, un de tafetà vermell amb galó de seda, un de Cadis verd, un de xamellot morat, un de colors variats i dos de negre, un de comú i un de foguejat amb galó de seda blanca.

La vestimenta sacerdotal estava composta per la casulla, el maniple i l'estola. En les grans cerimònies s'emprava el tern, format per tres o quatre peces obligatòries, una sobre l'altra: casulla, dalmàtiques, amb sobrecolls, estoles i maniples; els terns podem trobar-los complets o no, cosa que demostra que les peces velles s'alternaven amb les noves sense manies. Els vestits que feia servir l'abat eren els més luxosos

156. SOLA 2008b: 119-126.

i sumptuosos, amb l'afegit que emprava peces distingides similars a les dels bisbes, les famoses insígnies abacials o pontificals que tants maldecaps havien causat als bisbes de Girona: a part de la crossa o bàcul, hi ha una mitra, uns guants de tafetà blanc, uns borseguins i unes sabates de domàs blanc, tot plegat un equip ben complet. El 1629 s'esmenta "una arquilla curiosa per al pontifical" i el 1663 tres mitres, una de domàs, una de tela i una altra de llana. El canonge Barraquer descatava la preciositat de les peces de l'abat Queralt: "un pontifical muy rico, negro, de velludo de seda y adornos de oro, en todas cuyas piezas aparece bordado el indicado escudo heráldico de Queralt".¹⁵⁷ El 1815 el prior Ramon Fontcoberta va proposar en el capítol "que desearía comprar la casulla buena que fue del Sr. Abad Bertramont, y a pluralidad de votos se resolvió ceder dicha casulla al referido Fontcoberta por la cantidad de 75 libras con la obligación de volverla al monasterio después de su muerte";¹⁵⁸ aquestes 75 lliures es van destinar a roba blanca per a la sagristia. El 1817, com a compensació per les obres a les seves cases, Fontcoberta rebé regalada "una casulla molt bona de llana encarnada que fou del Sr. Abat Berthamon —la mateixa que abans?— y juntament un cingul bo";¹⁵⁹ Llorenç Matlló una casulla i un calze i Baltasar Tura una casulla de domàs florejat.

La llista de les peces de roba és llarguíssima i diversa, sempre en funció dels materials —llana, cotó, seda, or i plata—, tècnica —espolí, estopa, xamellot, tafetà, vellut, domàs, brodat, llama, passamà, gra de turc—, ornamentació —llises, flors, figures, històries bíbliques, galons i serrells—, colors —blanc, negre, vermell, groc, verd, carmesí— i calendari litúrgic. El salt en la qualitat i la quantitat es dona al segle XVIII, quan es multipliquen. El 1663 hi havia set terns —tres de blancs, dos de vermells, un de groc i un de negre—, amb la casulla i dalmàtica, tres capes de vellut carmesí amb sanefes brodades, sis capes blanques —una d'espolí vella, una de domàs i quatre de tafetà—, una capa de vellut morat, una de xamellot vermell, tres de xamellot negre, una de xamellot morat i verd, vint-i-una casulles de diferents colors, un cingul de seda carmesina, nou albes amb els seus àmits i cingols i set roquetes o garnatxes. A poc a poc s'anaren introduint noves tècniques, amb una gran profusió de fils d'or i plata, que feia que l'oficiant hagués de suportar massa pes.

157. BARRAQUER 1906: 74.

158. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1815, novembre, 8], f. 107r.

159. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1817, agost, 9], f. 122v.

En el segle XVIII va diferenciar-se la roba de color de la roba blanca. El luxe de la roba del set-cents va aparellat a l'afany de protagonisme dels abats i a la magnificència del culte, com una mostra més del seu exhibicionisme. En tot cas, segons Antonio Linage, “lo que el Barroco hizo, al menos en nuestro dominio, no fue sino exaltar, combinar de modo complejo, policromar y desbordar la herencia recibida de la Edad Media”.¹⁶⁰ A principis del segle XVIII (1702-1719 i 1716) s'havien editat a París i Amsterdam diverses històries dels ordes monàstics amb indicacions específiques dels seus vestits, tant dels hàbits com dels vestits litúrgics sumptuaris, cosa que denota una gran despesa. Els visitadors d'aquests anys —per exemple el 1729— insisteixen en la reparació i l'embelliment de la roba i vestits. A finals del segle XVIII (1789 i 1792) ja s'havia augment al següent:

Robas de color. Un cobralit de corte per lo llit de Maria Santíssima. Un tern complert ab drap de trona de primaveras. Un tàlam del mateix. Un tern de domàs blanch. Altre tern de tafetà nou sens capas ni dalmàticas per los escolans. Altre tern de vellut negre ab galons y sarrell de or y ab drap per lo fèretro del mateix. Quatre casullas de domàs vert ab capa y dalmàtica. Dos casullas de domàs blanch. Dos casullas, dos capas y dalmàticas de domàs carmesí. Dos casullas y dalmàticas de tafetà vermell. Una casulla de vellut negre corresponent al tern. Dos casullas brodadas, una morada y altre de muer blanch. Quatre casullas de llana, una vermella, altre blanca, altre verda y altre negra. Una casulla de tapisseria. Una casulla de tela de plata vermella. Altre casulla de tisú de or ab punta. Una casulla morada ab flors de or. Altra casulla morada de xamellot. Altre casulla morada de tafetà. Altre casulla morada de domàs. Tres tovallolas, casulla y dalmàticas de camellot morat. Capa morada de domàs. Planetas y estolon de xamellot de tafetà. Planetas y estolon de xamellot negre. Tres casullas de tafetà negre. Casulla, dalmàticas y capa de xamellot negre. Dos casullas de primaveras. Tres casullas ab flors y galons naturals. Una casulla de duranta. Tres casullas novas de gran de tur vermell y blanch ab galons falsos. Una casulla de tafetà blanch ab sanefa vermella. Quatre cotas per los escolans. Nou pàlits. Catorse missals. Un drap negre per tapar lo drap de vellut del fèretro. Roba blanca: Albas 31. Roquets 14. Roquets per los escolans 24. Roquets per lo escolà major 2. Albas per los escolans 4. Estovallas de altar 49. Tovallolas 15. Lavabos 37. Purificadors 68. Corporals 32. Àmits 31.¹⁶¹

160. LINAGE 2007: 140.

161. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro de las Actas de Visitas y Capítulos Generales*

El colorit d'aquestes peces contrasta amb la sobrietat del negre de l'hàbit monacal.

Totes aquestes peces estaven sotmeses al tragí diari, al desgast i a la humitat. Algunes quedaren inservibles i s'abandonaren, altres foren reaprofitades i recosides. El 1682 es deia que els tres terns blancs "ya són consumits y en son lloc ni ha un de domàs blanc guarnit ab passamà de or". El 1788 el Capítol va considerar que necessitava

tres albas, una casulla blanca, altre de morada que ni fossan bonas ni tampoch ordinàrias, y per haberi en la sagristia robas inútils y dolentas, comisionaren al sr. infermer de Amer y al senyor sagristà menor perquè, vistas las robas inservibles, las enviassen a Barcelona per vendre-se y treure'n lo que se puga. Y dient lo sr. infermer de Amer que havent-hi en la sagristia dos tuniselas de tafetà blanc podria fer-se una casulla del mateix, servint las tuniselas de dalmàticas y seria un tern per lo estiu.¹⁶²

Poc després s'emprà una solució estrambòtica, també exposada en la reunió del Capítol (1791): "si los aperexia bé aquí y abia un home de Barcelona que portaba casullas y esen las que se usan tots lo dias tan dolentas, podrían fer un cambi y se resolgué que si".¹⁶³ Tot i que només coneixem aquestes tres dades, observem un cicle de reposició que s'allarga als cent anys: segur que ens falten notícies entremig, però hem de pensar que una peça es feia durar fins que estava totalment desfeta i inutilitzada. Des d'un punt de vista pràctic, s'imposaven les solucions més barates: usar les mateixes peces per diferents funcions, substituir les parts més gastades o reciclar-les.

Ben poc en sabem del mobiliari de la sagristia on es guardava la roba; i no serà fins a la visita de 1815 que s'esmenten uns mobles: "l'armari de dalt i calaix de sota" i una calaixera, juntament amb un armari gran per la plata, que havia estat construït per l'abat Queralt. Els calaixos permetien posar la roba completament plana, aprofitar l'espai, evitar les arrugues, tot i la incomoditat que podia ocasionar treure una peça o posar-ne una altra. La roba estava distribuïda de la següent manera: a l'armari hi trobem una casulla blanca brodada d'or, una de verda florejada, una de llana vermella, un altra de morada, una capa blanca de llana, una altra de morada de llana, i dues tunicel·les de

de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana, núm. 749 (1789-1805). [1789, juny, 16], f. 24r.

162. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1788, gener, 14], ff. 12v-13r.

163. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1791, gener, 21], f. 30v.

tafetà blanc bones i dues d'ordinàries. Al primer calaix: tres casulles de tissú de tots colors florejadades i tres casulles de tots colors, ordinàries. Al segon calaix de l'armari: "Part del tern bo de vellut y dos casullas". Al tercer calaix: un tern florejat ordinari amb cinc capes també florejadades. Al quart calaix: un tern de domàs blanc amb tres capes, tres tovalloles i un dosser. Al cinquè calaix: un tern de domàs vermell amb tres capes també vermelles, un tern de tafetà vermell amb tres capes, tot ordinari. Al sisè calaix: part del tern negre de vellut que són tres capes, gremial, "cobre, fèretro y pàlit repartit entre lo calaix de dalt de la sagristia". Al setè calaix: un tern de domàs verd amb un capa idèntica, tres casulles de domàs verd i una altra de llama vermella. Al vuitè calaix: una casulla vermella, una de blanca, dues de negres, dues de gra de turc ordinàries. Al novè calaix: la coberta dels tàlems amb tres draps de la trona, florejat, negre i morat. Al desè calaix: dues casulles vermelles de llama de plata, dos casulles negres, una de llama i una altra brodada, una de llama blanca. A l'onzè calaix: un tern negre dolent amb tres capes idèntiques. Al dotzè calaix: un tern morat i platejat, tot ordinari i d'estam. Al tretzè calaix: dues casulles negres, tres de morades i una capa tot de domàs.

Els frontals d'altar o les peces de vestir de la confraries i congregacions es distingien per símbols i trets identificatius de les seves devocions. De manera semblant a l'orfebreria, els abats feren donació de roba, considerada també com a objectes preciosos i refinats, luxosos i delicats i també de decoració. L'abat Boscà (1596-1603) havia deixat un tern, dues capes de tafetà i possiblement un pal-li amb les armes d'un arbre, i l'abat Puigmarí (1605-1610) tres casulles —blanca, carmesí i negra—, amb passamans de seda, cinc bosses de corporals, sis floreres de fusta platejades amb rams de flors carmesí i blau i quatre canelobres de fusta platejada.

Juntament amb la plata, arribava al monestir un bagul ple de roba procedent de Sant Miquel (1658) que ben aviat s'hi integraria:

Primo un palit de domàs blanch amb franjas falsas. Ítem un palit de domàs vermell amb dos figuras. Ítem un palit de tripa de vellut amb sinch floreras. Ítem una casulla de domàs blanch amb franjas falsa y una estola dolenta. Ítem una casulla negra de xamellot foguefat guarnida amb caps de moros. Ítem una casulla amb lo camp groch y mostra verda amb una plaxa devant y derrer de domàs vermell. Ítem una casulla de domàs vert amb plantas y figuras de devant y darrera, sens estola y manible. Ítem dos camisas romanas de tela, molt usadas. Ítem altra camisa de drap decata amb singell. Ítem quatre corporals de tela. Ítem un cobricalser negre. Ítem una bolsa de corporals de cetí vermell.

Ítem unas estovallas de estopa guarnidas amb fil rovellat. Ítem otras estovallas també de estopa tal qual. Ítem altres estovallas primas, ja usada. Ítem otras estovallas també de estopa amb un serrel de fil blanch. Ítem altres estovallas usadas primas amb frontal de seda. Ítem altres estovallas estretas dolentas. Ítem una tovallola dolenta. Ítem una garnatxa curta de drap de casa. Ítem un frontal del altar de tela brodat de ceda carmesina.¹⁶⁴

Veiem que la majoria d'aquestes robes pertanyen a vestimentes litúrgiques dels clergues, terns majorment, de certa excel·lència, i la resta servien per guarnir els altars, estovalles i frontals.

Les pèrdues de roba durant la Guerra Civil Espanyola semblen més importants, si més no en la suma, que no pas les de plata i objectes artístics: tres terns complets de diferents colors, dos pal·lis, nou frontals d'altar, vint-i-quatre albes, vint roquets, tretze capes pluvials, un centenar entre corporals, àmits, purificadors i lavabos.

Punts de llum

El monestir d'Amer, per la seva estructura arquitectònica romànica, amb parets gruixudes, disposava de pocs punts i entrades de llum natural i de ventilació; ni tan sols amb les ampliacions dels segles de l'època moderna, amb les noves capelles laterals o el cor, s'introduïren obertures o s'obriren finestres. Les columnes que va instal·lar l'abat Climent permeteren millorar la visibilitat, però no pas augmentar la claror. Així doncs, la percepció dels feligresos dins l'edifici devia ser d'entrada al cor de les tenebres i de l'obscuritat, fet idèntic encara avui, submergits en una gran foscor i penombra. Es van haver de gastar unes quantitats enormes en cera per il·luminar les funcions religioses; la llum artificial va ser imprescindible i absolutament necessària per realitzar qualsevol acte. Les fotografies de l'interior del monestir de principis del segle xx mostren les parets completament arrebossades, de blanc immaculat, per donar la sensació de netedat i de lluminositat, on emergeixen ben poques pedres tallades: només els marcs de les portes i finestres, les columnes de la nau, els nervis de les voltes de les capelles i algunes altres motllures. L'encalat o arrebossat era una pràctica sovintejada davant el fum i negror dels ciris i espelmes. La recent i mala restauració de l'interior ha posat al descobert la pedra viva, la qual mai va existir d'aquesta manera.

164. ADG: Visites Pastorals, P-101, Santa Maria d'Amer, 1661, f. 98r.

En la visita pastoral de 1506 es descriuen amb tot detall una sèrie de llànties i ciris que tenen punts de semblança amb els de l'església parroquial. Situar-los amb precisió és difícil, potser estaven repartits estratègicament arreu de la nau central, i amb més quantitat en apropar-se al presbiteri i a l'altar major. Hi havia vuit llànties d'oli, que el sagristà major i algun beneficiat havien de carregar i situar per dir les misses dels altars major, de la Verge Maria, de les Onze Mil Verges i de Sant Sebastià. També hi havia cinc ciris: un primer, pasqual, que es portava a Sant Miquel, un segon, gran, administrat per les dones, un tercer, també gran, dit dels Reis —o del Rei—, i dos més de cera blanca que es pagava de les almoines del poble, emprats per l'elevació del cos de Crist en les misses festives. És possible que n'hi haguessin altres de votius, pagats per fidels, és el cas de Marc Vila (1518). En casos puntuals, les administracions o pabordies d'aquests ciris portaren a terme activitats econòmiques puntuals, suposem que per autofinçar-se però de manera molt residual, per exemple amb la compra i venda de censals.

Les parelles de canelobres de ferro ens indiquen l'activitat devocional de l'altar: l'existència d'un beneficiat que deia misses amb més o menys regularitat i que feia del tot necessari l'ús de la llum artificial, per exemple als altars de Sant Antoni i Santa Margarida (1506 i 1511). A l'altar major hi tenien uns grans canelobres de ferro, en els quals cremaven una sèrie de candelers que pagava el sagristà menor i que costaven 96 lliures anuals. L'abat Climent (1693) els reciclava: "s'és resolt que de aquells candaleros vells de ferro se'n fes una rrera retxa a nal campanar de alí a ont lo sr. abat ne avia feta fer per la secrestia fos més guardada".¹⁶⁵

165. AAM: C.I., 123, Llibre de misses d'Amer, segle XVII, [1693, maig, 14], s. f.

EL GOVERN MUNICIPAL

LA UNIVERSITAT

La creació d'un govern municipal a la vila i vall d'Amer a la segona meitat del segle xv, amb un seguit d'atribucions i privilegis, va suposar un dur revés per als interessos del monestir i de l'abat. En primera instància, es convertí en contrapoder i veritable expressió de la veu popular, exercint molta pressió i reclamant contínuament una sèrie de drets i exempcions, i l'eliminació d'altres d'origen feudal —per exemple, en el cas dels delmes i altres impostos el procés en contra serà intens i feixuc. En segona instància, disposar d'un batlle propi i d'una cort o cúria possibilitava no haver de dependre del veguer i dels oficials de la ciutat de Girona.¹ Tots els drets i exempcions foren recollits en els *Privilegis de la Vila y terme d'Amer*, reclamats per Baudili Quer i Palou, negociant de la vila d'Amer, síndic i procurador dels homes de la vila i vall d'Amer, al rei Felip III, que signà i ratificà el 30 de juny de 1599 mentre era de visita a Barcelona.

El primer privilegi l'atorgà el príncep Carles de Viana —fill de Joan II—, el 1461, que permeté crear un consell amb dos cònsols i sis consellers per a la vila d'Amer, i els mateixos representants per a la vall, que s'havien d'elegir a l'església de Sant Miquel cada 25 de març, lloc on tindrien les reunions. Establí, doncs, el primer govern municipal o consell i el vinculà a l'església de Sant Miquel. Es demanava que el consell de la vila i la vall actués contra els drets o interessos del monestir de Santa Maria, "cas això constava en un pacte o convenença antic".² Però, no serà a la inversa? Veurem els inconvenients i

1. PLADEVALL 1994.

2. PLADEVALL 1994: 65.

els impediments que trobaren els jurats i cònsols per desenvolupar les seves tasques amb normalitat.

El segon privilegi era concedit per Joan II, el 1478, en el record i context dels efectes dels terratrèmols, de la misèria i penúries que havia provocat. Per això els atorgà les facultats de vendre —les “imposicions”— vi —o disposar de taverna—, pa —fleca—, carn —carnisseria—, peix —peixateria— i civada —magatzem—, per tal de disposar d’uns ingressos que permetessin afrontar despeses públiques.

El tercer privilegi va ser donat per Ferran el Catòlic, el 1493, i confirmat per l’infant Felip —futur Felip II— el 1547. Autoritzava que a Amer disposessin de batlle propi —que portés vara reial— i que estigués assistit o rodejat per una cort o cúria formada per un jutge, un escrivà i un saig o agutzil, i que pogués exercir la jurisdicció civil i criminal, el mar i mixt imperi. La ciutat de Girona es va resistir a perdre el seu domini o jurisdicció sobre la vila i vall d’Amer; va interposar plets i discussions, com a mínim fins a 1512, quan es va resoldre a favor de la gent d’Amer; d’aquesta manera es consolidava la figura del batlle i els privilegis. Les amenaces gironines, però, continuaren molt després, encara que de manera esporàdica.

Les relacions entre la universitat i la parròquia estaven molt ben travades, els seus lligams de solidaritat van sobrepassar els aspectes religiosos per entrar en els socials i polítics, de lluita contra un enemic comú —l’abat—, i d’altres de simbòlics: les reunions i eleccions dels cònsols i batlle tenien lloc dins l’església parroquial de Sant Miquel, i les ordinacions locals feien referència a la moral cristiana i als bons costums. El reflex de la tutela de l’Església en la vida civil i quotidiana es manifestava en diferents aspectes: la gestió de l’almoïna del pa del Cortó i la presentació de la terna de la causa pia per a donzelles per maridar instaurada per l’abat Giginta —com a exemples de pies almoïnes—, i de l’hospital de pobres i de la botiga de blat —com a exemple de la xarxa difusa d’assistència rural. De fet, tal com diu Joaquim M. Puigvert, “universitats i parròquies, al llarg dels segles moderns, foren dues instàncies institucionals a través de les quals la pagesia i els altres habitants del món rural s’organitzaven col·lectivament i social”.³

Així doncs, a l’època moderna trobarem com es posen a la pràctica aquests privilegis, fins i tot se n’amplia algun, amb noves atribucions. Primerament podem seguir les convocatòries i congregacions del “consell general” de la vila i vall d’Amer —amb membres de professions vilatanes i pageses—, format per tots els caps de casa —o representants

3. PUIGVERT 2008: 585 i FOLLAIN 2000: 9-10.

de cada família—, pels cònsols i pel consell jurat. Aquestes reunions servien per escollir els membres electes, a més dels esmentats batlle, jutge, escrivà, saig o clavari, sempre “homes honrats”, cada 1 de gener, per exemple, tal com es va fer el 1583 en la terna del batlle:

Ajustada la comunitat de la villa y val de Amer ab so de corns y campanas con antigament és acostamat y ab antiguo se sol fer en tal dia deval scrit en la isglésia del gloriós Sant Miquel en dita villa y allí ajustats per obtanir y conservar la comunitat y privallegis a ella consentits de ordenar cònsulles y altrás officis com de lur ordinasió consta en lo llibre de la cumunitat y en tal any tocant aver de fer ellectió de tres abonats hòmens per què un de ells sia bala per lo trieni vinent lo qual comensarà a córrar lo primer dia de la quadragèsima prop venidora y axí aquels alegiren y aprobaren igualment ab la forma següent, so és, que nemine discrepante en aquella persona y la alectió dels quals feren los següents.⁴

Llavors els cònsols sortints elegien els entrants: el primer, el pare Bernat Quer a Gaspar Oliveres; el segon, Miquel Puig, àlies Casademunt, al pare Toni Baret, i el tercer, Gaspar Oliveras al també pare Bernat Quer. Poc després (1591) s'especifica que era una “antiga pràctica i costum del que no és memòria”,⁵ motiu pel qual es redactava perquè ho recordessin les generacions futures. A finals del segle XVII (1695), la reunió de la universitat aplegava quatre membres de la vila d'Amer, un de la parròquia de Sant Miquel, dos de la parròquia de Sant Climent i tres de la vall, o sigui, representants de tots els àmbits i espais d'Amer.

De totes maneres, aquest organisme municipal o consell no estava del tot consolidat i patí moments d'instabilitat, per exemple, el 19 de juliol de 1636, quan es reuní urgentment perquè “esta vila estiga sense ningun regiment de jurat per quant lo jurat segon ha molt temps és fora de dita present vila y no exerseex càrrech algú y segon entenem lo pot exersir ni tampoch vuy en dia hy ha ni se troba ningú que sia de consell o almenys que pugua exersir dit càrrech sinó som nosaltros”,⁶ per això s'elegí Joan Concs i Maset com a jurat en cap i clavari. Si aquest era un “consell estret” —com se l'anomena de vegades—, restringit i

4. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1583, gener, 1], f. 48v.

5. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1591], ff. 125r-127v.

6. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocholum*, Am. 310 (1635-1636), [1636, juliol, 19 i 20], ff. 362v-365r.

clos, n'hi hagué molts altres, extraordinaris i puntuals, oberts a una participació vilatana, anomenats "consells grans de la vila" (1644), que atenyien i afectaven tothom, per exemple, a l'hora de vendre censals o pagar contribucions extraordinàries. El 1702, foren convocades setanta-una persones per nomenar-ne dues per investigar les rendes de tots els amerencs.

Els ingressos de la universitat provenien dels repartiments, talles o fogatges de les unitats familiars, dels arrendaments de les impositcions i de l'Almoïna del Cortó. En el segle XVIII (després de 1725) la suma d'aquests arrendaments sumava, tot plegat, 600 lliures. Aquests ingressos podien convertir-se en despeses de vegades excepcionals, amb motiu de les contribucions bèl·liques —en diners, en prestacions d'animals, en serveis laborals—, en reparacions de guerra o l'alliberament de captius; despeses que augmenten amb desmesura i s'engrandeixen fins a convertir-se en deutes crònics, amb l'agreuïant dels allotjaments de soldats o altres impositcions militars. També hem documentat petites propietats rústiques, camps de castanyers o de cultiu, llegats de feligresos o el vuitè de les parròquies de Sant Miquel d'Amer, Sant Genís Sacosta i Lloret Salvatge (1572).

El canvi més dràstic en el govern municipal va tenir lloc després de la guerra de Successió, imposat per Felip V als Països Catalans. La "Nova Planta Municipal" va suposar l'aniquilació del sistema insaculatori i va introduir els "ajuntaments" de regidors, característic de les ciutats castellanes.⁷ A Amer arribà i s'aplicà poc després sense vacil·lacions —el 6 de març de 1719 arriba la documentació a la vila—, mentre els còsols intentaven continuar amb els privilegis d'elecció atorgats pels reis Joan d'Aragó (17 d'octubre de 1474) i Felip II (30 de juny de 1599). Es continuà amb la presentació de la "terna de batlle", juntament amb quatre regidors més. La universitat fou transformada en la forma. Definitivament, entre la segona i tercera dècada del segle XVIII es va traslladar i ubicar a la plaça major, a l'edifici actual de l'ajuntament, conegut com la "Casa de la universitat" o "de la vila", on hi tenia altres dependències —la presó, el rellotge públic o magatzems. Les relacions entre l'Ajuntament borbònic i l'abadia tampoc foren, tot i la protecció del monarca, d'uns i altres, del tot agradables i constructives.

Els arrendaments dels dipòsits o impositcions —la carnisseria, la fleca, la taverna o l'aiguarent, la civada o grana i l'oli— per un, dos o tres anys, els feien els còsols a través d'un encant públic cada 1 de gener a continuació de les eleccions, i d'aquí provenien en gran part

7. TORRAS i RIBÉ 1983.

els ingressos ordinaris d'aquesta institució; el preu de l'arrendament —a mitjan segle XVII— era de 15 lliures anuals. La universitat establiria un pes públic per als cereals (1619), diferent del que tenia l'abat; al Museu Etnològic—Col·lecció Lluís Sidera n'hi ha dipositat un procedent de la plaça de la vila que respon a aquestes característiques. Així, tot plegat, la universitat prenia i desenvolupava uns serveis que entraven en competència directa amb els forns, fleques i carnisseries de distret de l'abat, que treballaven a tot rendiment i en paral·lel. Esporàdicament s'esmenten els drets de la bolla —impost que gravava els articles tèxtils—, la gabella —impost sobre la sal— i el dipòsit de la Cort Reial —“guardar lo bestiar y moneda li serà encomanada y en son poder deposada”. El 1710 el segrestador de l'abadia pledejava contra el batlle sobre el dret o possessió d'arrendar la fleca, taverna, gabella, aiguardent i peix salat. El règim borbònic va confirmar aquestes imposicions —“los effectos públicos, rentas y propios”—, les mesures de grans, el dret de vendre i marcar el bestiar i el dret de vendre aiguardent.

La carnisseria o “emposició de la carn de la vila” consistia en el dret de tallar i vendre carn: l'arrendador estava obligat a pesar tota la carn que es tallava a l'establiment, motiu pel qual li corresponia de guany 1 diner per cada lliura que venia, “accepto la carn que compraran los senyors monjos y capellans los quals no sien obligats en pagar-ne imposició y de altres qui amostraran tenir franquesa per lo Rei nostre señor”; o sigui, als capellans i monjos els sortia més barata la carn, però segurament el consum era quelcom esporàdic. Es prohibia als taverners o hostalers desenvolupar aquestes activitats. El carnisser Francesc Gasiot (1589) no tenia temps per comprar carn: “no pot anar sinó poc y per millor tanir dita taula complida de tot gènere de carn”, per això nomenà el procurador Esteve Cavaller, de la cellera de Sant Cristòfol de les Planes, “que en nom seu pugua comprar bestiar de tot gènere y en particular multons en bé y obts de la taula”.⁸

L'arrendament de la fleca consistia en el dret de coure i vendre pa cuit. I l'arrendament de la taverna en el dret de vendre aiguardent, vi o altres begudes alcohòliques. En els contractes s'especificava que “lo vi y lo pa ningú ne porà vendre a l'altri que tenen acostumat vendre de pa de la porció del monestir més que estigüe a beneplàcit dels dits cònsols”.⁹ L'arrendament o imposició de la civada consistia en el dret de comprar o vendre aquest cereal. Tret de l'arrendador, ningú podia

8. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1589, setembre, 11], f. 28v.

9. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Arimany. *Primum Manuale*, Am. 282 (1617-1619), f. 3v.

vendre'n públicament a cap traginer o passavolant per alimentar el seu bestiar, sinó només els dies de mercat i encara només a la plaça. També s'estenia a altres cereals, ordi, espelta o fajol. Per exemple, el consell de la vila va donar a Joan Bonet, teixidor de llana, botiguer de la comuna de la vila d'Amer, 10 lliures i 17 sous per comprar blat (1603).

La imposició de la "cort del bestiar" segurament l'hem de relacionar amb el mercat del dimecres, dedicat en bona part a la compra i venda de bèsties de bast. L'arrendador havia de guardar i alimentar el bestiar i els diners que se li lliuraven eren "per dret de depòsit", cobrava 4 diners per lliura, de cada animal gros —bou, mula, matxo ros i porc— 4 diners i 2 diners de cada ovella i cabra.

Un darrer ingrés provenia de l'arrendament de la clavaria o ofici de clavari, l'encarregat de "rebre y llevar los emolumentos de dita vila y pera pagar los mals fa dita vila"; el 1604 la clavaria va ser arrendada a l'hostaler Pere Martí, que havia de registrar els comptes en un llibre, llevador o "memorial" que li facilitaren els cònsols.¹⁰ Tenia l'obligació de reclamar els endarreriments fins a quatre anys, i ell havia de fer front a totes les despeses extraordinàries.

L'HOSPITAL DE POBRES

L'hospital de pobres, tot i la seva senzillesa, constitueix el segon o tercer edifici públic més important de la vila, atesa la falta de cases gremials o de la universitat. Els orígens cal buscar-los a la baixa edat mitjana: el 1353 es van fer els primers llegats per tal d'edificar un hospital, en els anys de màxims estralls de la Pesta Negra. Tot i les reticències i desautoritzacions del monestir de Santa Maria que al·legava que no hi havia suficients diners —suposem perquè anava en paral·lel i menystenia la infermeria del monestir—, el bisbe va permetre que s'agafessin cabals de l'obra de l'església de Sant Miquel, fet que lligà, de per vida, una institució i l'altra.¹¹ L'administració de l'hospital depenia dels jurats de la vila, de la universitat i del rector, i pertanyia i estava inclòs dins la parròquia de Sant Miquel, alhora que estava sota la jurisdicció del bisbe. En aquests segles i almenys fins al XVII, donava aixopluc als pobres de solemnitat i als pelegrins, més que als malalts o convalescents.

10. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604), [1604, gener, 12], f. 79r.

11. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-22, [1353, abril, 9], f. 9v; RAVENTÓS i MARQUÈS 2001: 22-23 i SOLÀ 2002: 132 i 2008: 184-185.

Estava situat a la vila vella, al carrer “vulgarment dit de la Tanderia de la vila vella o del hospital”, ben a prop de l'església de Sant Miquel i de la rectoria, on hi havia les cases d'Antiga Roura —dita El Colomer, 1613—, la d'Anna Plana (1603), “situada al costat del hospital de la vila de Amer”, o la casa nova d'Antoni Casas, teixidor de llana (1702), situada al carrer de Dalt, que confrontava “ab lo hospital y ab las parets de la isglésia de Sant Miquel”. La proximitat entre l'hospital, l'església i la rectoria permetia als malalts beneficiar-se dels oficis religiosos.

Les poques visites pastorals del segle XVI que entren dins l'edifici i “casa de l'hospital”, (1506, 1563, 1573, 1582, 1588 i 1600) n'ofereixen una imatge depriment i desastrosa que es va repetint, cada vegada fins que ja no es visita i se'n perd l'interès. El 1573 disposava de dues habitacions, sense malalts, llits ni mobles, atribuïble a la manca d'ingressos —uns tristos 40 sous—, per això s'insta el batlle Marc Benet, el cònsol Esteve Panoleda de Sant Climent i el rector Antoni Benet que condicionin l'edifici i hi posin llits i “cameras faciant in loco apto et idoneo”;¹² o sigui, els insinuava que havien de construir o reconstruir un nou hospital? El 1588 el bisbe va atorgar quatre anys d'indulgències a tothom que ajudés a condicionar-lo. D'aquesta manera el bisbe volia posar a la pràctica el que es disposava al concili de Trento —sessió VII, cap. XV: “Cuiden los Ordinarios de que todos los hospitales, aunque sean exentos, estén fielmente gobernados por sus administradores” i sessió XXV, cap. VIII: “Qué se ha de observar en los hospitales; quiénes, y de qué modo han de corregir la negligencia de los administradores”—, on s'amonestava als patrons dels hospitals a “que cumplan las cargas y obligaciones que tuvieren impuestas, y ejerzan efectivamente la hospitalidad que deben, de los frutos que estén señalados para esto”.¹³ La reconstrucció immediata no va ser possible perquè entrava en confrontació directa i competència amb l'àmbit d'actuació de la infermeria del monestir. I també perquè mancava un benefactor potent que aportés quantitats importants de diners per mantenir-lo decentment. I encara cal afegir-hi un altre competidor, indirecte però present, el baciner que recaptava per a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, que el 1630 era Miquel Goltresa, pagès del mas Goltresa de Lloret Salvatge que gaudia d'una sèrie de privilegis i exempcions extraordinàries.

La recuperació va ser possible gràcies a haver rebut uns pocs llegats testamentaris: Jaume Vidal, paraire d'Amer, donava “al hospital de la present vila de Amer que de mos béns li sia fet un llit de camp

12. ADG: Visites pastorals, P-67, 1567, f. 45r.

13. SECT: 104 i 405-407.

ab pilàs ab màrfaga, matalàs retan sols y una flassada” (1609);¹⁴ Bartomeu Serrat, pagès de les Encies (1695) donava mig vuità de blat, o bé Joan Terma, beneficiat porcioner del monestir (1703), dos llençols o el seu preu.

El 1657 l'edifici quedà afectat parcialment a causa de la destrucció de l'església de Sant Miquel, i es reconstruí o rehabilità a diferència de l'església. El bisbe Fageda (1661 i 1663) va intentar refer-lo de nou amb el patrimoni que havia acumulat en les donacions, llegats i les rendes de petits terrenys i de censals, motiu pel qual manava als jurats i al rector

fassan nominació de administradors o administrador del Hospital de Pobres de la present vila, qui amb gran cuydado apleguen per dit Hospital affí de redificar-lo, per lo qual ara per las horas dóna Sa Il·lustríssima facultat y llicència als dits administradors que si per dita redificació menester serà pugan y los sie lícit empenyàs las fexas o campets que són de dit Hospital, no emperò vendre del tot y dita nominació, mana en dit termini fer.¹⁵

Efectivament, seguint el consell del bisbe, es va poder refer amb les vendes dels béns rústics i urbans de l'hospital, així la casa amb l'hort va ser venuda el 1696, i les feixes i castanyedes a les Hortes Inferiors ho foren el 1699.

A la primera meitat del segle XVIII ja tornava a estar en ple funcionament. Ara, però, s'havia produït un canvi de funció del sistema assistencial, l'hospital acollia els expòsits i orfes que trobaven abandonats a les portes de l'edifici, cosa que passava des d'algunes dècades de la centúria anterior. Formava part d'una extensa xarxa d'hospitals municipals connectats entre ells, on cada poble tenia un petit edifici, local o cambra amb aquesta finalitat. Així ho expliquen uns testimonis d'Amer, Josep Carles Clota, negociant de 66 anys, Julià Sitjar Boix, teixidor de llana de 71 anys, i Josep Colomer, pagès de 60 anys:

todos los enfermos que venían de los lugares circumvezinos a descansar en el Hospital de dh^a villa de Amer, como y los de la mesma villa que se llevavan en dicho hospital, lo hizan conduciendo desde dicha villa hasta el Hospital de la villa de Anglés, quales havían siempre recibido sin la menor repugnancia, y desde allá cuydavan los regidores de dh^a villa de Anglés de conduzirlos por su itinerario para hazer llegar aquellos en el Hospital de la

14. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Primus Liber protocolli*, Am. 270 (1608-1609), [1609], ff. 99v-102v.

15. ADG: Visites pastorals, P-101, 1661, ff. 542r-v.

Ciudad de Gerona, sin que nunca hemos visto ni ohido a dezir se encaminassen por el camino de Contestins por ser un pobre lugar en cuyo no crehemos haya hospital y no hallarse por dh^o camino otros lugares en donde poderse conducir dichos enfermos.

D'aquí es desprèn que aquests petits hospitals eren espais quasi provisionals i transitoris, sense personal qualificat i amb uns instal·lacions precàries, per arribar finalment a la capital gironina. A més, els regidors estaven obligats a “conducir los enfermos de pueblo en pueblo hasta el Hospital —de Santa Caterina— de Gerona, insiguiendo la antigua consuetud”.¹⁶ El 1798, Carles IV va ordenar la venda en pública subhasta dels béns d'institucions caritatives, hospitals, orfenats i certes fundacions caritatives;¹⁷ la qual cosa és possible que aleshores significués la mort irreversible d'aquesta institució.

El rector i un regidor eren els administradors de l'hospital, motiu pel qual no s'hi podia acceptar ningú sense llicència del curat, ja que primer s'havia d'examinar si era “pobre i necessitat” aquell que ho sol·licitava, i en cas que tingués béns i propietats no era permès que els fessin la caixa de morts gratuïtament. Així doncs, morir a l'hospital essent pobre o al·legant pobresa —conjuntural, estructural o professional— podia comportar seriosos problemes a l'hora de l'enterrament, ja que el Capítol dels monjos no estava disposat a celebrar-lo sense cobrar res, per això “no entén enterrar cadàver algun *Amore Dei* si no los que moran en lo Hospital de la present vila y los pobres de solemnitat que per dit effecte se portan en lo dit Hospital y esto no justícia ni obligació sinó de mera charitat”; tal com va passar amb la vídua Maria Dorca (1733), que “morí en lo hospital, se li féu la sepultura al tenor que se acostuma en aquells que moren en lo hospital”,¹⁸ mentre que tal com es raonava, en el cas de la vídua Maria Àngela Giralt (1734), tot i haver mort a l'hospital, havia deixat béns suficients per celebrar els funerals i “no sé aquella pobre de solemnitat”.¹⁹

16. AHG: Notaria d'Amer, *Nonum Manuale*. Am. 482 (1751-1752), [1752, octubre, 4], f. 174r-v. i [1752, novembre, 13], ff. 195v-196v i BORRELL 2007: 34-35.

17. CALLAHAN 1989: 82.

18. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de defuncions 03 (1704-1779), [1733], f. 39r.

19. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana i Fc. Claramont. Manual, Am. 451 (1732-34), [1734, febrer, 15], ff. 171v-172r; ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas*, 1062 (1772), f. 57v (2a foliació) i ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de defuncions 03 (1704-1779), [1734, febrer, 14], f. 42r: Maria Àngela Giralt, vídua, va ser “portada al hospital per un seu fill però lo capítol no la volgué enterrar per amor de Déu perquè tenia béns pera pagar lo funeral y per axò lo Illtre. Capítol protestà a lo enterrà ab protesta de que no la volia enterrar per amor de Déu sinó pagant encara que los demés le han portat al hospital se hajen enterrat per amor de Déu”.

L'ALMOINA DEL CORTÓ

L'almoina del pa comú del Cortó o del Quartó, o del pa i el blat, és l'exemple ideal d'aliança entre la parròquia i rectoria de Sant Miquel —on tenia la seu— i la universitat o municipi —amb jurats representants de la vila i vall—, ja que així corria a càrrec d'uns “protectors, administradors i governadors”: el rector i dos, tres o quatre cònsols o regidors de la vila i de la vall. El 1388 es manava des del bisbat que els prohoms d'Amer havien d'administrar els llegats a l'almoina del Cortó, i a partir d'aquí s'establí un lligam que no desapareixerà mai més i una possible data de creació —en plena crisi baix medieval.²⁰ L'almoina, però, no sabem quan ni qui la instituï, però romangué viva a Sant Miquel fins a les acaballes de l'antic règim. Va patir moments baixos, tal com es deia que estava el 1582: “mal administrada”; però també va gaudir de certa estima popular, per això rebia petites deixes, com ara tot el blat que era del prevere francès Lacanya (1570), els 10 sous de Margarida Maset —senyora de Can Maset d'Amer (1570)—, Salvador Gallina (1601), les 20 lliures que deixen Joan Ginestar, bracer francès (1610) o Antic Noguera —beneficiat porcioner del monestir (1611). A la segona meitat del segle XVI comprava censals —val a dir que també en venia— i adquiria o heretava un petit patrimoni: Gabriel Sotera, paraire, els llegava dos censals, de 27 i 8 lliures (1574) i el beneficiat Antoni Oliveras els venia “dos patis ab parets converidas per fer cases prop la creu del monastir dins la villa de mer”²¹ (1589). El 1609 es venia, per 48 lliures, “aquella pessa de terra de oliveres plantada situada en la parròchia de la vila de Amer té y possaeix la almoyna del pa del Cortó de Sant Miquel de dita vila en lo lloc anomenat las Corominas de l'oratorio Nra. Sora. de Pietat de dita vila de Amer”,²² que havia comprat el 1486.

Va ser la primera almoina de pa per a pobres que es creava a la parròquia de manera oficial, a la qual seguirien, a imitació, les almoines particulars o institucionals del monestir. Segurament feia referència a la quantitat de blat recollit en una superfície més o menys variable en funció de les comarques i població, al voltant d'1/4 de quartera —744 m² a la Garrotxa—,²³ i que tot plegat sumava 100 lliures. Coetàniament en trobem a Anglès, Ripoll, Torroella de Montgrí i Caste-

20. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-77, [1388, novembre, 5], f. 54r.

21. AHG: Notaria d'Amer, Segismón Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1589, febrer, 26], ff. 1r-2r.

22. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Primus Liber protocolli*, Am. 270 (1608-1609), [1609, març, 3], ff. 24r-30r.

23. ALSINA 1990: 222-223.

lló d'Empúries. Per tant, tenia un camp o unes terres assignades que l'administració de l'almoina del pa arrendava per la sega, recol·lecta, mòlta i venda posterior. A l'època moderna es feren nombrosos contractes d'arrendament, uns diners que serviren per sufragar activitats i despeses de la parròquia —roba litúrgica, llanternes, llibres, bitllets de compliment pasqual—, la vila i, possiblement, de l'hospital de pobres i del mestre d'ensenyança de minyons —completament i separatament del monestir; per exemple, i de manera excepcional, el 1670 el bisbe n'aplicava 500 lliures per a la reconstrucció del pont, que el 1672 encara es devien als mestres de cases; i el 1698, es van invertir 700 lliures en la compra i restitució de les campanes robades pels francesos dos anys abans.

Aquests arrendaments es feien en subhasta pública, amb la reunió del consell i duraven un any —amb dret a prorrogar-se. Sabem el nom d'una bona colla que, exercint una altra feina com a principal, devien tenir aquesta de secundària: Pere Armans, àlies Torrent, de Gallissà (1603), Baldiri Boscà, sabater (1604), Montserrat Vasar, pagès (1605), Rafel Esteve, sabater (1609 i 1611), Joan Soms, pagès de Santa Cecília Sacarcer (1630) o Miquel Mont, pagès (1631). Les seves feines eren més aviat de coordinació de les activitats pràctiques —potser més feixugues— de l'almoina, sense deixar de banda la comptabilitat: “aja de donar lo blat al traginer per portar al molí”, “rebre lo pa cuyt que aportaran les pastaneres del forn y trobar-se dins dita cambra del cortó com aportaran lo pa del forn y comptar aquell a cada instància y après donar-lo com és de consuetut y pràctica”, “aja de donar lo pa a cascuna persona un tros y no més y que a la punta del dia sia en dita cambra y en ella estari fins a les vuyt hores dematí”, i “si posarà blat dins dita cambra sens un cònsol o lo sr. rector no li sia pres un compta que algú non fasa fe del dit blat”.²⁴ L'arrendador havia de tenir tractes amb els moliners i forners, als quals havia de pagar. D'aquests contractes es desprèn que l'almoina disposava d'una cambra, habitació o petit magatzem al costat de l'església o dins les seves dependències —sagristia o rectoria—, destinada a guardar el blat o el pa cuït, on es comptava i se'n feia la distribució diària. El 1610 s'especificava que es començava “del primer dia de Coresma pròxim aje de estar a la porta de la isglésia de St Miquel quiscun matí tant quant lo cortó dura y allí donar pa a tots los qui allí aniran a cercar-ne per amor de Déu”.²⁵ El

24. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1603, febrer, 16], ff. 47v-49r.

25. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Tertius liber manuale*, Am. 274 (1610-1614), [1620, febrer, 6], ff. 20r-v.

1657 hi hagué una denúncia als beneficiaris: “ells en dit nom y a tots los singulars de la Universitat de Amer ocasió que dita Almoyna de dit Cortó se acostumava de aplicar universalment a tots los qui anavan a cercar-la y no sols anals singular de dita universitat però encara a tots los forasters.”²⁶ Una altra part del pa devia subhastar-se durant la missa dominical per treure’n un petit benefici econòmic, motiu pel qual el bisbe ho prohibia el 1610 i 1617: “mana que nos vene ni encante pa dels bassins dins de la iglésia apena de entredit personal.”²⁷

Al seu torn, es nomenava el procurador, com és el cas de Baldiri Boscà, sabater (1604), “pera que puga llevar, demanar y rebre tots los sensals, sensos y tasques tocans a dit Cortó y que puga encantar, convenir y recovenir...”²⁸ Les quantitats grans de diners prestades abans esmentades, l’existència d’unes rendes més o menys abundants —amb entrades i sortides sovintejades—, i l’existència de l’arrendador i del procurador ens fan adonar de l’abast econòmic, gens insignificant, de l’almoina. El seu valor total girava entorn les 109 lliures, 9 sous i 7 diners, que distribuïa individualment “un cortó de pa a cada hu”; d’aquí ve, doncs, un altre dels noms possibles de l’almoina. Molts d’aquests préstecs eren informals o orals, per això el 1637 el bisbe

manà al rector y cònsols de la present vila de Amer qui vuy són y per temps seran y per dita rahó administradors de la almoyna del Corto de Sant Miquel de dita vila, que de aquí al devant, tots los actes de esmersos de censal tocats a dita almoyna y altres contractes los tingan de fer en poder del notari qui tindrà la notaria pública de dita vila de Amer, per què en esdevenidor se troben dits actes y lo mateix mana als administradors de qualsevol ciris de dita isglésia de Sant Miquel a pena de excomunicació major y deu lliures barceloneses.²⁹

Al segle XVIII (1745) sabem que es compraven setze quarteres de blat, vuit de forment i vuit de mestall.

A la segona meitat del segle XVII s’introduïren novetats a resultes de la desaparició de l’església de Sant Miquel. Trobem, llavors, alguna partida de diners procedents de l’almoina —a través d’un censal— destinada a pagar els primers mestres d’escola, que fins llavors procedien de les rendes del ciri del jovent —el 1629, el jurat Gaspar

26. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. *Quintus liber Manualis sive quintus Manuale*, Am. 346 (1677-1678), [1678, setembre, 7], f. 269v.

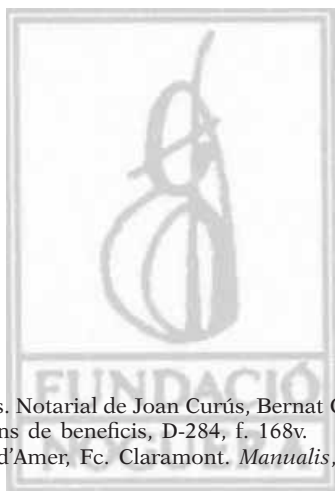
27. ADG: Visites pastorals, P-81, Sant Miquel d’Amer, 1610, f. 15v.

28. AHG: Notaria d’Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604). [1604, febrer, 11], f. 96r.

29. ADG: Visites pastorals, P-96, Monestir d’Amer, 1637, f. 48r-v.

Conques demanava poder aplicar-la.³⁰ Finalment Joan Quer, beneficiat de Santa Maria de Castelló, instituïa un personat per convertir en ajut a l'almoïna del Cortó i al mestre d'escola, dotat amb 380 lliures.³¹ Al llarg del segle XVII ja hi ha una bona colla de mestres. El 1690 era el doctor Joan Plaxats, i així de manera gairebé ininterrompuda fins al segle XIX; per exemple, el 1755, el rector de Sant Miquel, Eudald Pagès, i els regidors de la vila i parròquia d'Amer, en nom de l'almoïna del Cortó, concedien a Rafel Oliver, professor en sagrada teologia de Girona, poder tenir "estudi obert públicament de ensenyansa de llegir, escriurer y de gramàtica".³² La continuïtat d'aquestes llicències per ensenyar —amb alts i baixos— i mestres disposats a sacrificar-se en un petit poble rural, venien atorgades pels bisbes de Girona que, sota la supervisió del rector i els jurats d'Amer, esdevingueren un punt bàsic d'irradiació escolar local, adreçat als minyons i infants sense recursos, de primeres lletres, gramàtica i doctrina cristiana. Esdevenen un testimoni de les vinculacions de la universitat i de l'església parroquial.

Amb la destrucció de Sant Miquel va caldre, primer, recompondre els comptes de l'almoïna —entre 1652 i 1660, tal com va manar el bisbe—, i segon, buscar un nou lloc apte per dipositar el cereal i el pa —el 1695 els "administradors li prometan [a l'arrendador] donar lloch per tenir lo dit blat". I tercer, apareixen també, per primera vegada, representants del monestir dins l'administració, si bé ocasionalment per falta de rector actuava de curat el cambrer Narcís Sarsanedas (1695).

30. ADG: Processos. Notarial de Joan Curús, Bernat Curús i Francesc Curús, f. 7r.

31. ADG: Col·lacions de beneficis, D-284, f. 168v.

32. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 436 (1755), [1755, gener, 25], f. 16r-v.

INFRAESTRUCTURES: PONTS I CAMINS

Diversos personatges, a títol individual o col·lectiu —particulars d'Amer, la Cellera i Anglès, les universitats d'Amer i de la Vall d'Hostoles, els bisbes de Girona i els abats d'Amer— intervingueren en la construcció d'obres d'infraestructures a la vall d'Amer, en els ponts i camins, en el seu traçat i manteniment. Les dues principals vies de comunicació que creuaven aquestes terres eren els camins rals que sortien de Girona. L'un, a la riba dreta, l'antiga *Via Moneria*, seguia per Montfullà, Vilanna, Anglès i la Cellera, i s'enfilava per les Guilleries, cap al sud, a les valls d'Osor o de Susqueda, però també es desviava a Amer, en el "Camí de Anglès". L'altre, a la riba esquerra, anava per Sant Gregori, Constantins, Calders i Sant Julià de Llor, en direcció a Amer i la Vall d'Hostoles, cap a l'oest, i era el "Camí Real de Gerona". Les dues vies es comunicaven en dos punts estratègics: a la vall d'Anglès, en un pont —el que queda dempeus a Sant Julià— o en una passera o pont al Pasteral.¹ Francisco de Zamora parla d'aquests passos dificultosos sobre el Ter: "Había inmediato al pueblo —de la Cellera— un puente muy dilatado, sobre el río Ter, el cual, por no estar bien apoyado, se lo ha llevado pocos años hace, dejando cortado este paso aún por medio de barca en las gran avenidas, que son muy frecuentes". Prossegueix el camí cap a la vall d'Hostoles: "Salimos de este pueblo pasando el río por cuatro palos que han puesto ahora, caminando por su orilla, encontrando a poco rato el famoso paso de las Rocas Negras, por haber allí una punta de ellas realmente de ese color, lo cual ha dado lugar a mil fábulas en este término. Desde un poco más allá de este paso se ve salir el Ter, cortando una gran cordillera, desde el llano de Vique a esta vega, por el estrechísimo paso del Pasteral, horrible ciertamente".²

-
1. TARRÉS 2002 i LLINAS i MERINO 2000: 881.
 2. ZAMORA 1973: 299.

La implicació de tanta i diversa gent responia a un interès públic i general, i pot atribuir-se a la millora del tràfic comercial i a voler evitar l'aïllament, i a l'abat d'Amer que tenia la jurisdicció sobre l'aigua, motiu pel qual tenia una certa obligació moral. En aquest sentit, el batlle d'Amer, el 1739, publicava un ban que “qualquiera a quien tocasse tener compuestos los passos de la Ribera de dicha villa y los caminos transitables de dicha villa y término los compongan y los tengan compuestos cada uno por sus encontradas dentro diez días a las horas próximas”.³ També uns i altres es podien atribuir els beneficis extrets del cobrament del dret de pontatge, de tretxa o de passatge, com el que gaudia la universitat d'Amer el 1750 en “el Puente de la Celler de Anglés, que sirve para passar el río Ter”, i del qual ningú estava exempt. Una eloqüent recapitulació —a finals del segle XVIII—, possiblement d'un clergue, monjo o petit noble, il·lustrat i impulsor del creixement econòmic nacional —potser membre d'alguna societat econòmica d'amics del País—, parla sense embuts d'aquests problemes que provocaven l'endarreriment local:

Sempre que se ha presentat ocasió oportuna y en particular se han donat vàrias relaciones a la superioritat per la formació de la carretera des de la vila de Olot fins a encontrar la de Gerona a Barcelona, per promoure lo comers interior y fàcil transport des de la muntaña a la capital ab carruatge y provehir-se los pobles interiors de son trànsit dels efectes de dita capital y fomentar fàbricas en est pahís de Amer per ser molt proporcionat per las de lli y llana, y no menos de minerals, sinó que el major obstacle e impediment és lo vadio del Riu Ter, que sols se passa ab una petita barca en què succeheixen muchas desgràcias de negar-se bestiar mular de bast, per no poder-se redificar un pont cerca lo paratge anomenat lo Pasteral, en què existeixen las arrencadas y pilas, que son cost sols seria de tres o quatre mil lliuras, y seria un pas segur y permanent per carruatges molt beneficiós per lo comers interior y promoció de fàbricas, si est pahís no fos tant faltat de moneda y ja may se ha vist efecte algun.⁴

Hi havia dos punts especialment dèbils i dificultosos: l'un era el pas sobre la Riera d'Amer —l'actual riu Brugent—, al nord-oest, que podia salvar-se relativament bé atès el poc cabal i amplada, i l'altre, al sud-est, entre Amer i la Celler de Ter, al Pasteral, el més complicat,

3. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. Registre de Cort Reial, Am. 461 (1739), [1739, agost, 18], f. 29v.

4. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Aguas del abat de Amer*, núm. 56, [després de 1725], foli solt.

en el pas sobre el Ter. Del primer lloc, disposem d'una única concòrdia d'avinença entre els còsols i jurats de les viles de Sant Feliu de Pallerols i Amer, del 19 de novembre de 1631, sobre la promesa de “donar a la fàbrica nova del pont de Amer”,⁵ però no en sabem res més de la seva execució.

Sens dubte que la zona del Pasteral oferia el punt més complicat d'accés i travessa sobre el riu, tot i ser el més estret. Pascual Madoz (1845) ja el descrivia en mal estat: “Tenía un hermoso puente de piedra, pero deteriorado este hace muchos años por las corrientes, ha sido necesario suplir esta falta con algunos tablones que se han colocado al lado de sus restos.”⁶ Així ho confirmen les imatges modernes —fotografies i gravats dels segles XIX i XX, per exemple, *Las Guillerías* de Julio Serra, 1891—, abans de construir-se la central hidroelèctrica i el pantà, que ens ofereixen una idea dels punts de creuament, d'un costat a l'altre de la riba, totalment precaris i fràgils: un, emprant una escala de gat, una palanca, recolzada entre les penyes, en el lloc més estret, amb un cert risc per als viatgers i transeünts, on els ofegaments podien ser freqüents, per exemple, el serrador francès Benet Caire es precipità a l'aigua (1667) o bé Baudili Font, jornaler de la Cellerà, que el van trobar flotant de cara a l'aigua prop del lloc anomenat “la Platja de la Barca” (1739).

L'altre lloc, una mica més avall, tal com insinuen les fotografies, devia ser un pont, on només quedaven les bases de les torres sobre les quals recolzaven els arcs, entre dos penyes elevades. Precisament, just en aquest tram del Pasteral, el riu arribava de les valls de Sau i Susqueda carregat d'aigua, que podia baixar amb certa velocitat, fins a establir-se i calmar-se en el pla de la Cellerà.⁷ Hi havia altres punts, també emprats en les comunicacions nord-sud i est-oest, el de Sant Martí de Querós —avui sota les aigües del pantà—, uns quilòmetres més amunt, i el de Sant Julià de Llor —avui sense aigua, ja que es va desviar el riu en un aiguat de grans proporcions el 1777—, uns quilòmetres més avall. La necessitat de construcció d'un pont era bàsica i fonamental per a les comunicacions i per resoldre d'una manera pràctica, definitiva, ferma i estable, el pas del riu. Si no, com s'ho feien per passar el riu, per exemple, les dues carretes tirades per bous amb “dos bagajes mayores de basto para cáraga” i “cuatro de mayores para munta y doze de menores tambien para munta”, que hi

5. ACGAX: Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Gaspar Soler. *Manuale*, 1635-1639 (137), [1631, novembre, 19], f. 237v.

6. MADDOZ 1845: 244.

7. RAMS i TARRÉS 1999.

havia a la vila, per exemple, el 1734? Com es passaven totes aquestes mercaderies sense dificultats?⁸ Hi havia un altre sistema, no tan complex ni costós, potser més precari però perfectament adaptat a les necessitats, com és la travessia del riu amb barques, anomenades de “llibant” perquè se subjectaven a una corda de cànem que creuava el riu de costat a costat.⁹

Al segle xv (1413) s'esmenta un pont sobre el Ter, potser de fusta, segurament n'hi devia haver alguns més. Des que un fort aiguat es va emportar el pont de pedra que creuava el Ter el 15 de novembre de 1599, s'anaren succeint els intents i esforços per fabricar-ne un de nou, amb èxits i fracassos durant tot el segle xvii que hem pogut resseguir. El primer intent documentat correspon a la iniciativa dels jurats d'Amer, el gener de 1618, quan l'abat Copons els va impedir que agafessin “alguns albres, fustas y llenyas que són en dita riera y riu de Ter per ocasió de voler adobar lo pont de Amer”,¹⁰ ja que ell era el propietari de tots els aigualeixos, i era possible que quedés aturada la reforma. Però almenys s'hi destinaren un parell de llegats testamentaris que podien contribuir a la reconstrucció: entre 1634-1637, l'almoïna del pa del Cortó havia d'aplicar-hi 200 lliures donades pel bisbe Gregorio Parceró, i el 1670 Salvi Cos, pagès d'Amer, deixava 5 lliures “per la fàbrica del pont de Amer en cas lo tornen” a fer.¹¹ Els diners, doncs, serien la clau.

El rector de Sant Vicenç de Susqueda descrivia les destruccions dels edificis que els successius aiguats s'havien emportat, ponts, passe-res, molins, cases: “Lo pont de Ter se derrocà divendres en la nit casi a les deu ores als 3 de novembre 1617. Comensà de ploure lo dia dels morts de matí, durà fins casi a dita ora, los danys feren les aygües per tota Catalunya nos poden comptar tals danys may se eren vistos”. L'any següent, “lo pont nou del Riu de Ter se és comensat de fer lo any mil sis sents y desanou y se passà avant dita hobra lo any 1620 y tenim edificados 4 pilas als 20 de desembre 1620” i

fonch servit Nostre Senyor Déu Jesuchrist y la sua preciosa Mara que lo riu de Ter vingué tant gros y ab tant ímpetu de aygua que a tres de novembre sen portà lo pont de Sant Vicens de Susque-

8. AHG: Notaria d'Amer, Josep Gaspar Conchs. Manual, Am 465 (1733-1736), [1734, octubre, 2], f. 78v.

9. RAMS 2002.

10. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Arimany. *Primum Manuale*, Am. 282 (1617-1619), [1618, gener, 19], ff. 25v-26r.

11. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Primus liber manualis sive Primum Manuale*, Am. 338 (1669-1670), [1670], f. 172r.

da y molí del Marquès y també la riera de Sallent sen portà les vores del pont de dita riera y lo dit pont de Ter se féu 1348 y també se féu una allavisada no molt lluny de las casas del mas Albert y després los de Susqueda feren una barqua en lo riu de Ter en la playa anomenada del rom: palm lo qual per temps se diu que na avia altra y asò fonc en lo any 1618. Lo de Roda se espallà, lo de Sau les voras, lo de Carós casi tot, lo de Mer per lo semblant y tot aço fonch casi a las deu oras de la nit 1618".¹²

Les obres del pont es van reprendre al darrer quart del segle XVII, durant l'abaciat de Joan A. Climent. La iniciativa, però, era del bisbe Francesc Dou, que va imposar a la universitat; aquesta va resoldre aplicar 500 lliures, mentre que el bisbe decretava 625 lliures.¹³ L'11 de març de 1672 se signava una contracte "de la obra de la reedificació del pont vulgarment dit lo Pont de Amer" entre Salvador Planas, pagès del mas Planes de la Cellera, i diversos picapedrers i mestres de cases, Pere i Jaume Fortet, de les Planes, Rafel Barnó, de Sant Feliu de Pallerols, i Gaspar Vilar, d'Anglès. I així es va iniciar —i acabar, aparentment— sense entrebancs la construcció del pont. D'aquesta obra tenim documentats diversos testimonis i hi ha algunes èpoques amb informacions sobre l'estat del pont.¹⁴ El bisbe de Girona va destinar-hi 500 lliures de l'almoina del Cortó, i el 3 de març de 1672, el procurador de l'almoina prometia pagar al mestre de cases que havia fet l'obra els deutes amb diners procedents del bisbe. Un nou incident portà a mala fi el flamant pont, que pràcticament no s'havia pogut utilitzar més d'un any. Durant la primera quinzena de febrer de 1673 va ploure molt i una riuada se l'emportà i l'enderrocà completament.

La segona temptativa data de 1680. Pel març de nou es començava a parlar de la reconstrucció del pont i també del finançament, sobretot quan el bisbe Sever T. Auther va fer la visita pastoral a Amer i es trobà amb la impossibilitat de creuar el riu amb els carruatges i seguici. Llavors, el 20 de juliol decidí invertir 500 lliures més de l'almoina del Cortó en la reconstrucció del pont, tal com ja s'havia fet anteriorment.¹⁵ Efectivament, el 15 de maig de 1681 se signà un nou contracte per la reedificació del pont entre l'abat Joan A. Climent, Salvador Plana, pagès

12. AEV: Arxiu parroquial de Sant Vicenç de Susqueda, P/I-1. Confraria del Roser (1604-1727), s. f.

13. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1672, gener, 31], f. 27r.

14. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Secundus liber manualis sive secundum Manuale i Tertius liber Manualis sive Tertium Manuale*, Am. 340 (1670-1672), [1672, març, 11], ff. 205r-206v; f. 209r-v; f. 278r i 300v-301v.

15. ADG: Notularum, G-137, [1680, juliol, 20], f. 31r.

del mas Plana, de la parròquia de la Cellera i familiar del sant ofici, Baldiri Buadas de les Costes, pagès del mas Buadas de les Costes, de la parròquia d'Amer, i Miquel Puig, pagès del mas Puig, de la parròquia de Sant Julià de Llor, d'una banda, i Guerau Malaviala, mestre de cases de Vic, de l'altra, pel preu de 425 lliures, motiu pel qual es va crear un censal per tal de finançar-lo.¹⁶ Els pagesos es comprometeren a portar a peu d'obra tot el material i els obrers, mentre que el mestre de cases faria les voltes i els arcs de pedra picada i es comprometia a refer-lo en cas que caigués abans.

La qüestió es va recargolar i enverinar amb relació als pagadors i pagaments, de tal manera que va tenir una solució difícil. A conseqüència del finançament i de la falta de material l'obra romangué aturada i no avançava, a més hi hagueren una sèrie de controvèrsies entre les parts implicades: el 24 de desembre de 1683, l'abat requestà els jurats per la fàbrica, sense èxit, i així quedà aturada del tot.

però que uns, per no tenir plena satisfacció y confiança de dit Sr. Abat y Salvador Planas, y no aver-los agradat lo concerts que los dits sr. abat y Salvador Planas en presència dels jurats passats y de altres persones honrradas havian fet ab me. Garau Malaviala, que està obligat a la dita obra, volgueren consultar ditas matèries ab frares y capellans y ab qui bé los aparagué, y ab estas consultas passà lo temps y dit sr. abat se volgué totalment apartar de aver de entrevenir en dita obra y nos pogué continuar en la primera passada

fins que “migensant medi de bonas personas dit sr. abat se resolgué tornar enprendre dita obra atenent era bé comú”, però amb una sèrie de pactes: que l'abat no aportaria ni manobres ni traginers, tampoc s'haurien de pagar amb diners del Cortó, ni amb caritats ni amb primeres talles; que els manobres, traginers i materials (pedra, calç, fusta) els aportarien per torn els de la vila i els pagesos fent una nova talla. El 26 de desembre de 1684 els jurats deien a l'abat que les entrades i sortides de l'abat a l'obra “haver-se de aquí seguit gravíssims danys a dita universitat, deu dit Sr. Abat esmenar-los y resarcir-los”.¹⁷

No sembla que aquesta temptativa prosperés, i el 1686 els jurats van decidir reconstruir l'església de Sant Miquel, l'abat Climent, però, s'hi va oposar enèrgicament. Així doncs, l'abat preferia que se centressin en l'obra del pont, juntament amb els veïns de la Cellera. L'11 de juny

16. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Septimus liber Manualis sive septimus Manuale*, Am. 348 (1680-1682), [1681, maig, 15], ff. 52v-54r.

17. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Protocolli*, Am. 350 (1682-1684), [1683, desembre, 24; 1684, desembre, 26], ff. 80r-81r; ff. 262v-263r-v i 265r.

de 1688, els jurats d'Amer demanaren que “fésem una professó solemne y que anàsem a nal pont y que allí beneïsem lo pont y que los de la Celleria si trobarien també ab professó perquè Déu siga servit nos vulla donar bon succés en la obra del pont y vulla Déu llevar lo mal intent que tenen algunas personas en destorbar tant bona obra y axis se ha resolt de que dilluns propvinent que contarem als 14 se anirà al pont ab solemne proffesó y allí se ferà la benedicció y per tant se dirà un offici a N^a Srª de Pietat”.¹⁸ Tot i que s'aconseguí la construcció material del pont i la benedicció solemne, l'abat Climent encara reclamava als jurats de la universitat d'Amer, Pau Borrell, apotecari, Esteve Dorca, tragner, i Joan Jonquera, pagès, 216 lliures i 1 sou “per tantas que lin quedan a deurer del que té bestret dit Sr. abat en la fàbrica del Pont de Amer entre las dos vegadas que se emprengué fer, ço és, en los anys 1682 y 1688 junctament amb las despesas”.¹⁹

L'execució d'un pont nou per tercera o quarta vegada va tenir lloc a principis del segle XVIII. Durant el setembre de 1701, el prior Josep Milsocós, que era administrador de l'espoli de l'abat Joan A. Climent, “portà la fàbrica del pont se edifica novament”. Fins llavors, “havent-se ja exigit dos pilàs y faltà ara la més principal, per la que se han menester més officials”, motiu pel qual demanava més diners dels promesos per l'abat, que havia ofert 10 dobles —5 mentre es faria el pont i 5 al final—, però per això “havent ja rebut dit mestre al dit qd^a Sr. Abat una cortera de blat y mitja doble, se li deliberà per dit effecte dos dobles, las que li ha entregat lo Sr. fr. Josep Gros, com a administrador del espoli de dit qd^a Sr Abat”.²⁰ Sembla que amb la guerra de Successió es va destruir de nou. El 1762 es pressupostava la fusta que serviria per a la construcció de dos ponts, ja que els anteriors els havia enderrocat una avinguda d'aigua, que havia de pagar la universitat.²¹

Zamora va considerar la manca del pont i la dificultat per creuar el riu les causes de l'endarreriment de la zona:

Este pueblo padece mucho por falta de un puente seguro sobre el Ter, siendo sumamente fácil de ejecutarse en el paraje llamado el Pasteral, por medio del cual se abriría la comunicación para carros desde Olot a las Presas, Bas, San Feliu de Pallarols, las

18. AAM: C.I. 123. *Llibre de misses d'Amer*, [1688, juny, 11], s. f.

19. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Registre Cúria Reial, Am. 375b (1692-1694), [1693, setembre, 15], f. 62v.

20. AAM: C.I. 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1701, setembre, 19], f. 14r.

21. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Alió. *Decimum nonum Manuale*, Am. 492 (1762-1763) [1762, setembre, 6], f. 229r-v.

Planas, Amer y Santa Coloma, por cuya falta está atrasado el comercio y en muchas ocasiones casi perdido el pueblo. Es obra fácil y duradera, y lo hubo antiguamente, hasta el año 6 en que lo arruinaron por las guerras.²²

22. ZAMORA 1973: 300.

POBLACIÓ I POBLAMENT: LA VILA I EL MONESTIR, LAICS I MONJOS

LA VILA NOVA: EL NUCLI URBÀ A REDÓS DEL MONESTIR

Després dels terratrèmols de 1427 i de l'enfonsament pràcticament total de la vila vella, que havia crescut al voltant de l'església i parròquia de Sant Miquel, els jurats de Girona —com a senyors jurisdiccionals sobre la vila i la vall en nom del rei— van pressionar el Capítol benedictí, els diputats de Catalunya i els consellers de la ciutat de Barcelona per tal que ajudessin i facilitessin la reedificació del lloc, de manera totalment diferent al cas olotí, on els habitants aprofitaren l'ocasió per posar en dubte els drets senyorials de l'abat de Ripoll.¹ El rei Alfons el Magnànim atorgà uns privilegis als consellers i a l'abat (1429) per construir una vila nova en un altre emplaçament, tal com s'indicava en un segon privilegi de Joan II (1478), al nord-est de la vila vella, en un terreny que era del monestir, a partir de nous establiments emfitèutics i amb les mateixes servituds feudals prèvies a la catàstrofe, motiu pel qual l'abat en va cobrar tot tipus de censos per raó de domini directe, però com que la jurisdicció era del rei en va permetre la reedificació. No sembla que la universitat, els habitants de la vila i els pagesos del terme hi tinguessin res a veure.

La vila nova devia tenir uns límits i una distribució interna. Va configurar-se al voltant d'una enorme plaça o prat, on es feia el mercat o una fira —a semblança del de Sant Feliu de Pallerols—, fora de l'àmbit urbà de la parròquia i del monestir, però ben a prop i a recer. Aquest potent mercat setmanal devia tenir un decisiu pes a l'hora de la seva instal·lació al seu voltant; en aquest sentit, l'abat Arnau emeté unes disposicions que protegien els mercaders que acudien al mercat

1. PUIGVERT 1996: 30-31 i PRADES 1988.

(1216).² Al segle XVII (1678) encara es parlava de la “plaça de la vila nova”, senyal de la seva vigència. El “terreno y casas de la vila nova”, si fem cas a com surt esmentat en un mapa de 1690-1700, ocupaven una petita quadrícula rectangular, formada per dos línies de cases i tres de carrers més o menys paral·lels, al costat est de la plaça, de manera similar al cas d'Olot i a les fundacions de nova planta de l'Europa medieval. Si al costat oest conformava una façana de la plaça, amb les cases i dependències de l'abadia, al costat est s'estenien uns llargs “orts sota la vila vella” i “terreno y casas de la vila vella”. Aquest mapa ens fa veure que la vila vella havia trencat i ampliat els límits d'una possible sagrera o cellera, i es presentava allargada i irregular en la seva forma, dimensions i disposició de les cases, en sentit est-oest. Una plaça quadrangular —amb accessos pels angles— i uns carrers longitudinals i transversals que seguien els models de les ciutats aquitanes (segles XIII-XIV) i florentines (XIV).

L'interès de l'abat per buscar un nou emplaçament a la vila tingué un triple objectiu, a saber: apropar els habitants al monestir, assentar un número estable de pobladors en un lloc determinat, oferint-los millors condicions per crear amb tots ells uns lligams econòmics, i allunyar-los de l'espai de la parròquia i apropiari-se'ls. Entenem, doncs, que es desenvolupà una pugna entre l'abat, el rector i la universitat. Els establiments dels segles XVI i XVII dins la vila els féu l'abat, i a molta distància, el rector o diferents particulars, i l'ocupació d'aquest espai va ser molt lenta. Aquests establiments feien referència a cases derruïdes i patis propers a l'església parroquial i a l'hospital, a la plaça del voltant, i als carrers de Pedreguet, Vilafreser, de Dalt i Antic o de la Teularia. Per exemple, mossèn Antoni Oliveras, beneficiat del monestir, vengué als cònsols de la vila i administradors de l'almoïna del Cortó, Montserrat Soris, rector de Sant Miquel, Bernat Quer, paraire, i Gaspar Oliveres, ferrer, per 40 sous, “dos patis ab parets converidas per fer casas prop la creu del monastir dins la villa de mer”³ (1590); Baldiri Sotera, mestre orguener, havia heretat una “casa nova a la vila” del seu pare Gabriel Sotera, paraire de llana, que vengué al negociant Baldiri Quer i Palou (1598); i l'arrendament d'una casa al carrer de Vilafreser incloïa “la mitat de la mitja q^a fa de sensos quiscun any a la abadia y esto pagados de mig any anticipats”⁴ (1603). Mentre que el carrer que anava de la plaça de Sant Miquel a la plaça major,

2. VIGUÉ 1991: 250. Tema que està estudiant Lluís To i Figueras.

3. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. *Manual*, Am. 263 (1589-1591), [1590, febrer, 26], f. 1r-2r.

4. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1603, novembre, 29], f. 40r-v.

avui carrer de Sant Miquel, encara no tenia nom al segle XVIII. Els censos eren de tipus medieval: amb un petit cens en diner —entre 2 i 6 lliures— i espècie —una gallina— a satisfer a l'abat com a senyor directe; per exemple, en l'arrendament d'unes cases al carrer Vilafreser i a la plaça nova “té de pagar los sensos a la abadia de Amer, so és, per la casa mitja q^a y dos diners, y per la fexa una mitjera de forment a la abadia”.⁵

El nom de vila vella romangué més enllà del segle XVIII, mentre que el de vila nova no s'entenia d'aquesta manera, i es coneixia l'espai com a “plaça pública”. En aquesta plaça, les cases noves s'aixecaren sobre uns porxats, a les quatre cares de la plaça. A la part interna hi havia la planta baixa, i a sobre s'hi aixecaren fins a dos pisos o més, amb parcel·les molt estretes, profundes i fosques, que anaven de la façana principal, a la plaça, fins al carrer posterior; i disposaven d'amplis espais dedicats a horts o jardins. Els porxos i les plantes baixes eren excel·lents espais on obrir els tallers, obradors o botigues. Entre el monestir i la plaça hi hagué un carreró o uns valls. Podem precisar que hi havia una alta densitat ocupacional —elevat número de cases i famílies per hectàrea— que s'anava dispersant a mesura que s'allunyava del centre. L'abundant ús de fusta en la construcció dels pisos, alçats sobre parets mestres i mitjaneres, barata i fàcil d'aconseguir, va afavorir la crema i destrucció, mentre que la pedra es reservava per als suports, portes i finestres.

Els oficis de la construcció proliferen justament en el moment de l'expansió urbanística, conseqüència de l'augment demogràfic a tots els pobles de Catalunya, sovint amb nous barris. En tenim un parell de testimonis. El 1789 va ser motiu de discussió al Capítol:

En atenció de que lo don Cochs d'Olot volia establir un hort devant lo portal per fer casas, y sent tan perjudicial al monestir y molt difícil lo impedir-lo, per tant podia lo monestir quedar-se'l, no volent Cochs com no vol diners sinó lo corresponent cens anual, lo que guanyaria lo monestir restablint dit hort o fent lo més convenient. Però assegurar est projecte en cas no poden-t'ho posar en obra sens llicència de la presidència, se resolgué escriure al sr. president.⁶

El president els donà total llibertat. El funcionari madrileny Francisco de Zamora, mentre visitava Amer el 1790, explicava que

5. AHG: Notaria d'Amer, Rafael Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604), [1604], ff. 93v-94r.

6. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1789, juliol, 20], f. 20r.

la plaza es magnífica, con muy buenos soportales alrededor. Las calles son bastante anchas y derechas; especialmente una calle que se fabrica ahora y otra que va a empezarse, además de otras que se hacen de nuevo, de modo que se ve el aumento que va tomando el pueblo. Así por esto como por los años que se leen en los umbrales de las puertas, se ve que este pueblo debe su aumento del año 30 a esta parte”.⁷

Aquest creixement urbanístic, potser desorganitzat, imprevist o insospitat, tingué la seva equivalència en la legislació municipal, quan l'Ajuntament va haver d'emetre noves ordenances pel que fa a l'habitatge —almenys ho hem trobat el 1739—, prohibint l'arrendament de cases o cambres a “estrangers” sense permís de la batllia.

ELS HABITANTS

L'única aproximació demogràfica que podem fer per a l'època moderna és a partir dels fogatges i censos, a falta del buidatge dels llibres sacramentals que es conserven a l'Arxiu Diocesà de Girona —baptismes des de 1550, matrimonis de 1601 i defuncions de 1658. Al marge de les consideracions de fiabilitat que puguin despertar els fogatges de 1497 i 1553, estableixen una seqüència cronològica referencial de gran utilitat, ja que indiquen, en primera persona, els noms dels caps de casa dels nuclis familiars laics —i per extensió del número total de la vila—, separadament dels eclesiàstics, monjos i abats del monestir, i poques vegades consten els oficis. El 1497 es comptabilitzen fins a 62 focs —sense incloure els religiosos, amb dades que havia aportat personalment Benet Soteras, “jurat de la vila de Amer migensant jurament”. El 1553 són 63 en total, per tant, amb un augment mínim o estancament. Si considerem que són de 5 o 6 persones els habitants per llar o foc, surten un total de 310-375 persones.

Si el 1497 només sabem els oficis d'un tal Melcior, barber, i de May, fuster, el 1553 s'esmenten algunes professions més: quatre paraires, quatre bracers, dos teixidors, un forner, un baster, un corder, un picapedrer, un abaixador, i alguns càrrecs polítics: un jurat i l'estat civil de tres dones vídues. Aquesta aproximació laboral, encara que superficial, permet destacar la presència, si més no, dels oficis relacionats amb la menestralia o arts mecàniques, a petita escala i detallistes dins l'economia local, un sector secundari que, bàsicament, pren cos i relleu dins la societat amerenca —i catalana—, i dins el govern

7. ZAMORA 1973: 300.

de la vila.⁸ A mesura que avança la segona meitat de la centúria i a principis del segle XVII, augmenten en quantitat i varietat els contractes d'aprenentatge, el mestre ensenyava el seu ofici a un aprenent. Així n'hem localitzat de botiguer —amb el permís de l'abat, quan la botiga és seva, el 1602—, sastre, fuster, boter, cirurgià, ferrer i paraire. També en el segle XVII —i algunes dècades anteriors— s'afirma la presència francesa a la vila, difícil de quantificar però similar a la majoria de poblacions catalanes, que situem entorn del 15%,⁹ i que es dedicava als oficis de la construcció —picapedrers, mestres de cases o “lapicides”—, de la fusta —serradors, fusters— o del metall —per exemple, el 1635 s'establí una botiga i companyia de perolers, habitants d'Amer, entre els francesos Pere Rigall i Beulaigua, del lloc de l'Hospital (bisbat de Saint-Flour) i Joan Paulet, de Bransat (bisbat de Clermont).

Les guerres, plagues, riuades i pestes tingueren una incidència directa i decisiva en les crisis del segle XVII que van afectar una població que es veié reduïda o estancada, pressionada econòmicament. No coneixem cap cens que hi faci referència, i només el 1663 s'esmenten 93 habitants, segons un testimoni local, i que la vila estava arruïnada, amb molts pobres i vídues. Al llarg del segle XVII sabem que es van fer altres censos per motius fiscals, com ara talles de fogatges per tal de distribuir equitativament els soldats entre les famílies o pagar impostos reials, però no en sabem els resultats ni les xifres exactes.

A principis del segle XVIII el panorama heretat era igualment desolador: el 1708 eren 159 cases a tota la vall d'Amer —Amer, Sant Climent i Sant Julià de Llor—, i el 1719 eren, aproximadament, 150 cases i 413 habitants, inclosos uns 40 pobres. El següent cens, ordenat pel comte de Floridablanca, el 1787, dóna un creixement natural vegetatiu del 291%, amb 1.168 habitants i amb el predomini de les activitats del sector primari que sumen el 30% —pagesos, agricultors i bracers—, mentre que, a molta distància, segueixen les activitats del sector secundari, amb el 3,2% —artesans i paraires— i els religiosos, amb l'1,1%.¹⁰ El nou sistema contributiu del cadastre, imposat en els decrets de la Nova Planta, gravava la riquesa directa. Només una relació nominal de tots els focs, persones i dels seus oficis que desenvolupaven a la vila i vall d'Amer, separats per parròquies, de 1737, ens permet una aproximació.

Els artesans —sastres, sabaters, ferrers, esclopers o terrissers— i els que es dedicaven a les manufactures tèxtils són fonamentals per

8. GARCÍA ESPUCHE 1999 i MOLAS 1970.

9. GIRALT i NADAL 2000.

10. VILAR 1966: 151 i IGLÉSIES 1970: 184-185.

entendre l'economia preindustrial: els paraires i els teixidors de llana, lli, cotó i cànem. Els oficis relacionats amb la protoindústria tèxtil, i que llargament s'esmenten en els llibres sacramentals o en els contractes comercials tancats davant notari, augmenten considerablement. Aquest creixement poblacional espectacular s'ha de relacionar directament amb l'especialització socioprofessional entorn de la indústria tèxtil de la llana, majorment, dels pobles de la vall d'Hostoles i del riu Brugent; va aconseguir el seu zenit en el segle XVII, i encara més en el XVIII a Sant Feliu de Pallerols amb la creació d'un gremi i confraria de paraires i teixidors de llana, a diferència d'Amer que no es va materialitzar en cap organització gremial o devocional.¹¹ Tal com hem vist, la presència de diversos molins drapers, bataners o retorçadors a Sant Feliu —a mans del gremi— i Amer —de l'abat—, evidencia una indústria pròspera i florent, veritable motor econòmic d'aquestes poblacions. De totes maneres, les activitats manufactureres recolzaven en les agràries i en els recursos naturals —aigua—, i l'abat, com a senyor feudal, potenciava les activitats industrials —que eren cares i en podia pagar les infraestructures i manteniment, com els molins i forns.¹² És possible que l'abat continués el procés protoindustrial, més propi dels paraires, invertint en la venda i distribució de draps, en la creació de botigues o en la formació dels seus treballadors, tal com van fer l'abat Joan Boscà, Miquel Pla, sagristà i prior, i Baldiri Bofill, monjo, en nom del convent, de cobrar a mossèn Rafel Puig per “lo art y officio de botiguer de telas” de l'impúber Josep Vicens i Puig per aprendre l'ofici (1602).¹³

La majoria de la població es dedicava a les activitats agropecuàries —pagesos, bracers i “treballadors” pròpiament dits—, així com la superfície de la terra es destinava al cultiu de cereals, castanyes i avellanes. Els censos del segle XVIII detallen els oficis de la vila. Al costat de l'1% dels pocs representatius religiosos —tot i els onze membres del monestir: un rector, quatre beneficiats, vuit monjos professors i vuit criats laics—, hi ha dos petits grups prou representatius. D'una banda, els comerciants, carreters, traginers i transportistes i, de l'altra, aquells oficis que hi estan relacionats indirectament —basters, cistellers, roders o corders. El batlle d'Amer (1734) explicava que per anar a Girona tardaven quatre hores i mitja, i que a la vila “hay dos carretas que se arrastran por bueyes, ay dos bagajes mayores de basto para cáraga, ay quatro de mayores para munta y doze de menores también para

11. SOLÀ 1997-1998.

12. TORRES 1999 i GARCÍA ESPUCHE 1999.

13. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1602, abril, 7], f. 32r.

munta y no ay carros algunos”,¹⁴ mentre que a Sant Climent només disposaven d’una carreta i d’un bou i a Sant Julià no hi havia carros. El contraban hi era ben present amb la figura popular de Pau Gibert d’Amer, mitificada pels romàntics; coetàniament van tenir anomenada els trabucaires Tomàs Costa, àlies Misses, i en Farriol. El 1787 rebien una carta del rei contra els lladres, delinqüents o contrabandistes i, poc després,

el dia 13 de maig de 1788 fou enterrat ab enterro petit Narcís Oliveras, contrabandista que morí amb un choque amb los parrots. Y encara que morí a la presó però lo portaren difunt al Hospital y que per la concòrdia havia de ser enterro de valde amb la circumstància de ser enterrat sens caixa, però demanà lo sr. batlle fos permès fer-li caixa y que li pagaria lo enterro. Y digué lo sr. prior que estava molt bé.¹⁵

ELS OFICIS CONVENTUALS I ELS BENEFICIS PORCIONERS

Nombre i valor econòmic

Els oficis conventuals, regulars o seculars, evolucionen al llarg del temps. Hi ha, però, un nucli inamovible i intocable, els que són qualificats com a oficials, o sigui, amb un ofici o càrrec administratiu que pot tenir unes arrels medievals i que alhora deu l’existència a la regla benedictina. A Amer es redueixen a cinc: l’abat, el cambrer, els sagristans major i menor i l’infermer; una estructura que, segons la *Regla*, és vertical i serveix per mantenir l’ordre dins la comunitat, centrat, en bona part en el rang d’ancianitat.¹⁶ A la segona meitat del segle XVI desapareix el càrrec de l’almoïner i la sagristia es divideix en dos, la major i la menor. Aquesta reducció queda lluny de la complexitat administrativa i organitzativa dels grans monestirs —Ripoll o Sant Cugat del Vallès—, per això buscava l’eficàcia i l’operativitat. A Amer hi hem trobat a faltar un majordom, segons obligava la *Regla*, que s’encarregués dels béns i de la hisenda del monestir. Com a substitut d’aquesta figura, podem entendre que hi havia el sagristà major i els administradors de la caixa comuna.¹⁷

14. AHG: Notaria d’Amer, Josep Gaspar Conchs. Manual, Am 465 (1733-1736), [1734, octubre, 2], f. 78v.

15. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1788, maig, 13], f. 15r.

16. SANT BENET 1997: 42-43.

17. SANT BENET 1997: 174-177.

El número d'oficials havia de ser, en teoria, el doble que el de novicis o claustrals sense administració. El número de novicis amerencs va variant al llarg del temps entre dos i quatre, però sempre n'hi ha algun de lliure a la reserva per proveir els oficis disponibles, que havien d'estar permanentment ocupats. Els monjos, com a preveres que eren, podien exercir i ocupar càrrecs dins la parròquia, motiu pel qual sovint trobarem disputes entre l'abat i el bisbe sobre el proveïment i exercici de la cura d'ànimes. També hi havia beneficiats seculars, servits per preveres: el capellà major o rector de la vila i parròquia d'Amer, uns beneficiats racioners o porcioners —que rebien una porció de la mensa abacial— i quatre beneficiats laics, que no tenien l'obligació de residir a la vila. És una comunitat de monjos que s'assembla a una comunitat de preveres o canonges en l'organització i en el número de membres.¹⁸ Les diferències entre els monjos claustrals i els beneficiats seculars eren enormes, fins i tot a aquests darrers se'ls va intentar suprimir perquè no contagiessin els defectes als monjos.

Gràcies a les reunions o consells de la comunitat i a les visites pastorals i claustrals sabem els noms, cognoms i oficis exactes —i la seva evolució al llarg del temps— dels monjos i de gairebé tots els membres comunitaris, raó per la qual podem atribuir-ne, més o menys, un número determinat que fluctua amb els anys. De fet, és quasi invariable o poc variable, tot i que no està fixat amb precisió: en els segles XI, XII i XIII oscil·la entre els vuit i els quinze, segurament a la recerca del número ideal de dotze, com els apòstols deixebles de Jesús, en el segle XVI n'hi ha entre quatre, sis, set i vuit, i ja posteriorment es va recuperar, entre els dotze i quinze. Per exemple, en la visita de 1527 es posa en evidència la crisi de vocacions, amb un número baix de monjos, —només n'hi havia quatre; per això s'insta que, si no es vol perdre el monestir, cal que s'admetin i busquin més novicis. Tal com feien altres monestirs, a Amer es devia fixar per norma —no pas escrita, però el 1531 i 1569 se n'esmenten entre sis i set— un número determinat en funció dels ingressos i rèdits, així, si la comunitat creixia, s'havien de repartir les rendes de manera equitativa i potser havien de viure amb més austeritat.¹⁹ Atesos els baixos rèdits de la institució, s'al·legava que no era factible mantenir un mestre de novicis, i només era factible quan un oficial ho desenvolupava excepcionalment, tal com feia l'infermer Jaume Patller (1626) o fra Bernat (1729). A la segona meitat del segle XVIII, hi ha un total de setze religiosos, entre regulars i seculars, que viuen i treballen al monestir.²⁰

18. SOLÀ 2008a.

19. PRUENCA 1995: 20-21; IGLÉSIES 1991, 291 i IGLÉSIES 1979, 520-521.

20. ZARAGOZA 2000a i 2000b.

Tant pel número de membres com pel valor de les rendes dels oficials —que apareixen en els *Llibres de Tall de la Religió*—, el monestir d'Amer se situa entre els monestirs mitjans-petits, similars a Breda, Rodes, Camprodon, per sobre de Galligants, Sant Pau i la Portella i Gerri, i molt per sota de Ripoll, Besalú, Sant Cugat, Sant Martí de Canigó o Arles. L'única estimació que augmenta considerablement és la de l'abat, ja que s'hi afegeixen les rendes del monestir de Roses, que fins llavors es comptaven a part, o creixen en els segles XVIII i XIX per atribució dels reis Borbons com a premis als abats que han afavorit la seva causa. Els càrrecs de les abadies gironines —amb algunes excepcions— sembla que són els més pobres de la regió tarraconense. Al marge de l'abat, que tenia uns ingressos considerables, la resta dels oficials s'havien d'accontentar amb uns salaris més aviat esquitits; cal sumar-hi els ingressos alternatius i independents, i amb una tendència a la baixa, motiu pel qual era necessari obtenir ingressos d'altres bandes.

Evolució del valor dels oficis conventuals d'Amer en lliures

	1569	1633	1663-1703	1734-1801	1803	1807-1817
Abat	50 ll.	300 ll.	500 ll.	606 ll. 10 s.	2850 ll.	1276 ll. 1 s. 9 d.
Cambrer	30 ll.	40 ll.	40 ll.	36 ll. 10 s.	127 ll. 12 s.	50 ll.
Sagristà major	40 ll.	50 ll.	50 ll.	56 ll.	195 ll.	83 ll.
Infermer	30 ll.	25 ll.	25 ll.	24 ll. 10 s.	72 ll. 9 s. 9 d.	35 ll.
Sagristà menor	—	10 ll.	10 ll.	6 ll. 10 s.	3 ll. 12 s.	4 ll. 10s.
TOTAL	150 ll.	425 ll.	625 ll.	730 ll.	3248ll. 13 s. 9 d.	1448 ll. 11 s. 9 d.

Font: elaboració pròpia a partir dels *Llibres de tall extraordinaris*. ACA: Monacals, Hisenda.

Disposem d'algunes anàlisis del grup de monjos (1769, 1779 i 1835), a més d'algunes d'individuals, que ens permeten aproximar-nos als seus estudis o edats, quan s'emetien “certificats de bona conducta” o “cartes o lletres de vida i mort”, emeses per l'abat Climent durant el seu mandat. El 1690, Josep Gros tenia 39 anys i en feia catorze que vestia l'hàbit, i havia tingut una vida correcta; Bonaventura Miralbell tenia uns 40 anys i en feia dinou que era al monestir; el 1691 Josep Milsocós, sagristà major, portava trenta-dos anys de monjo i, el 1694, Joan A. Climent dotze. El 1779, fra Ponç Batlle, monjo del prior del Coll, tenia 60 anys, en portava vint-i-vuit amb l'hàbit, havia estudiat tres anys de filosofia a València, tres de teologia cristiana a Cervera i quatre de moral a Girona i havia fet oposicions públiques per a les rectories, motiu pel qual el bisbe Bastero l'ordenà, i fou rector en tres parròquies quan entrà de monjo. Fra Antoni Llistosella, sagristà

menor, tenia 40 anys i en feia onze que portava l'hàbit, havia estudiat filosofia, teologia, escolàstica i moral, s'havia ordenat sacerdot i prengué l'escapulari a Amer. El 1769, fra Josep Quilmetas tenia 49 anys i en feia vint-i-nou que duia l'hàbit, va ser secretari del Capítol durant onze anys. Fra Miquel Malet i Majoral tenia 30 anys i en feia dotze que portava l'hàbit, tenia estudis de filosofia i teologia al col·legi comú de la Congregació de Sant Pau, on havia assistit a un parell de capítols generals com a síndic del monestir d'Amer, i "se emplea al púlpito siempre que conviene y en muchos ejercicios espirituales y de devoción".²¹ El 1790 "morí de resulta de una feridura y sens ningun sacrament lo rt Geroni Valentí de 63 años de edad y 28 de residencia".

D'aquestes dades s'infereix que els monjos van prendre l'hàbit de molt joves i el van mantenir durant molts anys.

El 1835, a la vigília de l'exclaustració, el monestir estava format per vuit monjos que destaquen per la seva joventut: l'abat Llanza (67 anys), Baltasar Tura (67 anys), Juan Bolós (52 anys, era monjo el 1820), Carlos Sala (25 anys), Diego Masmitjà (28 anys), Llätzer Molar (25 anys), Martín Sala (29 anys) i Jaume Barceló (24 anys, "minorista").²²

Evolució del número de monjos

<i>Any</i>	<i>Número de monjos</i>
949	6
1017	12
1077	11
1155	9
1200	15
1233	8
1240	8
1249	12
1253	15
1255	11
1271	13
1284	8
1497	6

21. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1779, octubre, 26], f. 300r.

22. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro segundo de documentación recibida por la Presidencia de la Congregación benedictina, claustral, tarraconense y cesaraugustana*, 1828-1835, núm. 744, [1835, abril, 25], f. 445r-v.

<i>Any</i>	<i>Número de monjos</i>
1514	7
1527	4-6
1531	6
1648	6
1553	6
1565-66	4
1621	8
1634	12
1642	9
1651	8
1705	9
1709	7
1720	6
1723	7
1732	6
1736	10
1739	10
1740	11
1742	11
1744-45	12
1752	12
1758	10
1787	11
1808	9
1820	7
1835	8

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

De novicis a monjos

El monjo feia la professió de viure permanentment dins un monestir, sota l'obediència d'un abat o superior, segons la regla de sant Benet que oferia un determinat estil de vida, en celibat perpetu i renunciant a la propietat de tota mena de béns materials; de vegades es realitzava de veritat i en altres de manera més superficial: "La manera d'admetre els germans" i "Els fills dels nobles o dels pobres que són oferts".²³ Així, un dels passos era fer el desapropi, la renúncia a les

23. SANT BENET 1997: 238-245.

herències i legítimes a favor dels germans hereus, i el monestir es comprometia a alimentar el novici —amb una porció— i a vestir-lo. A voltes s'aixecaven actes notarials, com la de Bartomeu Sala (1571) que ho cedia tot a la seva mare Esperança i germà Pere; la de Josep Sala (1702), fill del difunt Josep Sala, doctor en medicina de Barcelona, que es desprenia d'una casa a Barcelona que havia heretat de la seva mare; o la d'Antoni Llistosella, fill de Jacint Llistosella, pagès difunt de les Encies i d'Anna Llistosella Arbat, vídua (1759).

L'edat mínima d'accés eren els 16 anys: Manuel Pasqual tenia 17 anys, Josep Sala 19 anys, Jaume Mestra 20 anys, però n'hi ha alguns que ratllen el límit de l'adolescència i la infància: Francisco Serra amb 15 anys, i la visita de 1600 parla de dos “joves o adolescents” de 15 anys més o menys, i que en tres mesos s'havia previst admetre'ls i aprovar-los. El 20 de juliol de 1706, acabava de morir Josep Sala i Mitjavila i el sagristà menor, Francesc Cabanes, estava malalt i temia pel govern del monestir, raó per la qual va fer una proposta *in extremis*:

per fer gran falta que fa, tant en lo servey de Déu com en la iglésia, per ser poch, me ha aperagut bé vestir alguna persona benemèrita, per lo tant y los propono y anomeno a Esteve Gros, de adat de catorze anys y sis mesos, ha oït un any de ratòrica, un any de filosofia, de bons costums y pràctigas, y desidjós de servir a Déu y a Ne. R^a St Benet, fill de Nicolau Gros y de Margarida Gros, habitants en la vila de Lloret de Mar, home de bon llinatge y costum, y lo tal diu o afirmava y provava dit Sr. Prior y oïda la sobradita proposició los sobradits capitulars lloharen y aprobaren Esteve Gros y lo atorgaren per monjo. Als 26 dia de Santa Anna de dit mes y any ce li vestí lo hàbit en lo altar major ab la solemnitat com és de costum.²⁴

L'accés a la comunitat es feia a través de la professió de fe, un acte totalment protocol·litzat i cerimonial, tal com n'hem localitzat força vegades, on actuaven com a testimonis la resta de monjos. Es prometia, davant l'altar major, entre moltes altres coses, viure en la pobresa i la castedat, fent una declaració jurada en primera persona. En aquest moment prometia i reconeixia l'obediència a l'abat, a les constitucions benedictines i als privilegis de l'ordre: “Prometo —tal com deia Salvador Vives, el 1637— *stabilitatem mean et conversionem morum meorum et obedientiam secundum regulam Sancti Patris Benedictini coram Deo et omnibus Sanctis quorum relique habentur in*

24. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1706, juliol, 20], f. 24.

hoc monasterio Beatta Maria Amererii".²⁵ O sigui, prometia segons la regla de sant Benet complir amb l'obediència, el diàleg, la humilitat, la unitat, la concòrdia i l'estabilitat.²⁶ Prèviament, l'abat o el bisbe, durant la visita pastoral, havia conferit la tonsura, una cerimònia que consistia a tallar una porció de cabell a la coroneta en forma de cercle; qui rebia la tonsura es convertia en clergue, per accedir a altres graus primer calia rebre els ordes menors. El 1702, com que la seu abacial no estava ocupada, el prior Josep Gros va demanar permís episcopal per poder practicar la tonsura, els quatre ordes menors i el subdiaconat.

Una altra via per accedir al monestir, després d'haver fet la professió, era estudiar i desenvolupar el noviciat comú als col·legis de Sant Benet, primer a Banyoles, després a Lleida i, al segle XVIII, a Sant Pau del Camp, Barcelona. Des d'Amer també s'enviaven monjos a aquests col·legis perquè es formessin. Era una mena d'inversió intel·lectual ja que hi adquirien hàbits, costums, ensenyaments i una formació molt més completa de la que podien rebre al monestir d'origen. Al col·legi lleidatà Bonaventura Cols, sagristà major (1626), i Miquel Pinyol (1633), o la recomanació que féu l'abat Climent a Josep Sala, novici de primer any, de traslladar-se a Barcelona per ampliar els estudis (1699). O bé la demanda el 1705 del doctor en lleis, Esteve Serra i Vileta, pare del novici Francisco Serra, amb què "instava ab súplica en al Illtre. Capítol de que se vestís lo St. àbit de Ne. P^a. St. Benet a son fill com estava atorgat y també com són de la ciutat de Barcelona, suplica sian servits venir bé de que ce li vestís dit St àbit en lo monestir de St Pau ha hont ha de conplir son noviciat, com en altres ocasions ce és estilat y fet", el Capítol hi estigué d'acord. Al cap d'un any tornava a escriure al Capítol el mateix Esteve Serra per explicar que "ha conplert son any del noviciat y ab tot satisfacció tant lo que tocha als estudis com en lo que mira a la diciplina regular, desitjant pasa a fer la professia" a Barcelona.²⁷ El 1743-1745, Manuel Pasqual i Jaume Fuster i Mestra, com a novícis, estaven estudiant a Barcelona. O el cas de Rafel Calvet (1818), que el visitador deia "que con complacencia nuestra vemos que es sugeto de la circunstancia que desea en los aspirantes a la cogulla nuestra santa Madre la Congregación, es decir que por ser joven podrá en el colegio, a más de instruirse en las letras, mamar mejor la saludable leche del espíritu monástico".²⁸

25. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. Manual, Am. 313 (1636-38), [1637, maig, 25], f. 106r.-107v.

26. SANT BENET 1997: 49-53.

27. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1705, juny, 8], f. 20r i [1706, juliol 14], f. 22r.

28. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer*, 1736-1833, [1818, octubre, 20-21], s. f.

Per tant, tots els abats tingueren l'obligació de pagar un impost per sufragar les despeses d'aquests estudis i escoles coneguts com "los talls de la religió y novicials".

El noviciat durava un any dividit en períodes de dos, quatre i sis mesos, la qual cosa significava haver de professar o abandonar el monestir,²⁹ en alguns casos s'escurçava per raons extraordinàries, Domingo Roca, amb dispensa, només va fer mig any de noviciat. Era un període de prova i adaptació a la nova vida, previ a la incorporació a la comunitat per mitjà dels vots o promeses. Primer de tot, el novici havia de demostrar aptituds perquè el Capítol l'acceptés. Tenim exemples magnífics que ho demostren molt gràficament: el 9 de desembre de 1628, l'abat Alentorn proposà a Agustí Vallespir que

havia complet cinc anys ab lo àbit de Sant Benet que servia est monestir com a novici y que lo dit amostrave tenir ganas de professar la Regla de nostro Pare Sant Benet en lo present monestir y que assò ho havia demostrat ab moltes ocasions que dit senyor abat investigave y demanava a dit fra Agustí que splanàs la voluntat y que sempre lo ha trobat molt ferma y contat ab dit propòsit de professar dita Santa Regla del Gloriós Pare Sant Benet y axí dit Senyor Abat lo proposà al convent per quel atorgassen a la profassió y congregació de dit monestir y de dit convent, ço és, lo que estavan presents, fra Jauma Patller, prior claustral y infarmer, y fra Vicens Valantí, sacristà menor y fra Miquel Serrat, tots monjos professors, com ha major part determinaren que ateses y considerades les bones parts de dit fra Agustí, novici, y la devoció té de ésser religiós y com no si troben en ell costums deprevades ni males inclinacions per les quals meresque ser repellit y llançat de dit monestir y per la molta confiança tenen que ha de anar augmentant en virtut y religió de manera ques pot tenir confiança dell, axí unànimes y conformes et nullo contradicente lo admeteren a la professia y congregació de dit monestir nostre Senyor y lo Gloriós Pare Sant Benet lo fassen un sant religiós com tots ho desitjam.³⁰

També en el segle XVIII hi ha molts altres exemples: l'esmentat Esteve Gros, després de fer el noviciat a Barcelona, demanava fer la professió a Amer, "dient avia acabat y complert lo any de aprobació, suplicant y demanant lo atorguem a la proffeció y que lo seu desitg era viurer y servir a N^a Sagrada Religió y estar sempre baix la bandera

29. SANT BENET 1997: 41.

30. AHG: Notaria d'Amer; Josep Quer. *Tertius liber Manualis sive tertium Manuale*, Am. 342 (1673-1674), [1629, desembre, 9], ff. 197r-198r.

de Ne. Pare St. Benet”, motiu pel qual el prior demanà informes al mestre de novicis, Josep Puigdaura, que li respongué que “fra Esteva Gros, novici, ha complert lo any de noviciat ab tota satisfacció, tant en lo que toca en los studis com també en lo de la diciplina regular, desitjant pasar en fer professia, per tant fas estas líneas a V.S. dient com fra Esteva Gros és digne de que V.S. li consedesca la professia, per quant moltas vegadas li he explorada la voluntat y sempre lo he trobat constant en lo propòsit de proffesar”;³¹ professió que, finalment, tindria lloc el 10 de febrer de 1708. A partir d'aquests exemples, queda clara la necessitat de proveir unes mongies que han quedat buides per defunció o accés a càrrecs superiors, la qual cosa denota l'existència d'un número restringit i fix de monjos. És l'abat el que tria, per coneixences o referències —el cas anterior—, amistats o pressions, la persona més idònia. Amb el Concordat amb la Santa Seu és llavors el rei qui els presenta. Encara en el segle XVIII s'esmenta la “limpiessa de sanch” per rebutjar o admetre monjos al monestir. Vegem sinó uns darrers exemples del mateix estil: el 1709 es deia

està vacant una mongia per la provisió ha feta Sa Santetat de la infermeria de est monestir a favor de fra Fco. Serra y de Portell, monjo de dit mir. y havent-se esta de proveir en persona benemèrita y per ésser tant del servey de Déu y de N^a Sagrada Religió, y havent jo mirat y posat los ulls en la persona del lid^o Jauma Mestra de Salrà, fill de Jaume Mestra, cirurgià, y de Maria Mestra, muller sua, habitants en Gerona, de edat de serca 23, lo qual ha oïda la filosofhia y tres anys de la sagrada theologia, y per ésser home de bon llinatge y costums, vida y fama, me determiní de explorar-li la voluntat y trobant-lo ja inclinat y ab molta devoció en vestir-li lo st. hàbit de Ne. Pe. St Benet, passà a proposarso a vostès pera que vòtian lo que més lo aparega si ha de ser per més ha honrra y glòria de Déu y de Ne. Sagrada Religió y oïda la sobradita proposisió, los sobradits capitulars lloaren y aprobaren al lid^o Jaume Mestra y lo atorgarem per monjo per la dita mongia vacant.³²

El 1710 feia la professió. El 1785, com que hi havia una nova vacant, l'abat de Sant Cugat i el capità general de Catalunya, el comte de l'Asalto, proposaren —o pressionaren— a l'abat d'Amer que acceptés Lluís d'Ortega. Tots els monjos l'acceptaren excepte el prior del Camp

31. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1708, febrer, 10], f. 26r.

32. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1709, març, 4], f. 27r.

de Garriguella “que digué tenia empenyada la paraula a favor de altre pretendent”, i es designà a Felip Alemany que “estava en vigília de passar a Barcelona y, si apareixia bé al monestir, podria encarregar-se de avisar esta elecció al interessat y córrer ab los de sa casa per tractar de la seguretat de la pensió y demás cosas relativas a la roba que deu equiparar-se, segons la pràctica de la congregació”.³³ El 1790 Bartomeu Fontcoberta, monjo de Serrateix, era elegit per ocupar la primera vacant del monestir, “atesas ya las circumstàncias de estar informat lo Sr. Abat de que no manxaba de dit monestir per ninguna causa que pogués inpedir-lo admetre en aquest monastir de Amer”,³⁴ però finalment anà a parar a Ignasi Ribot i Font, fill del Dr. Ignasi Ribot i d’Antònia Font de Girona, que estava millor posicionat.

Després de l’any de noviciat, seguia l’admissió o definició, pròpiament dita, per rebre l’hàbit, la concessió de la professió i dels quatre ordes menors —ostiariat, lectorat, exorcistat i acòlilat—, com a ritu de promoció, que es concedia a petició de l’abat i gaudia del consentiment del convent, finalment era admès per tots els monjos vells o oficials. Aquest acte tenia lloc a la capella del Roser. Ara ja es considerava prevere i podia rebre els càrrecs més importants del clericat. Els priors, sagristans, cambrers i infermers del monestir, en absència del rector de Sant Miquel, bategen i oficien els enterraments. Aquestes admissions o definicions també es desenvolupaven dins un ritual complex, ric i carregat de simbolismes que podem reconstruir fragmentàriament: per exemple, el 25 d’agost de 1737, a les 9 del matí, l’abat Miranda “baixà a la iglésia, y en lo altar major se vestí de pontifical y seguidament donà los quatre —ordes— menors als srs. fra Francisco Guanter y Pi y fra Miquel Trellas, monjos del present monestir de Santa Maria de Amer, estant present tot lo Mt. Il·lustre Capítol”;³⁵ el 1748 professava Joan Vinyoles durant l’ofertori de l’ofici conventual. En aquests actes el monjo es revestia amb l’escapulari —una peça de roba llarga amb un forat central per passar el cap que reposava sobre les espatlles i queia pel davant i pel darrere— i/o la cogulla —l’hàbit de cor pròpiament dit, de mànigues llargues i amples—, els elements més distintius de l’orde monacal, cosa que significava ser admès; Jaume Fuster el rebé el 1745.

L’entrada oficial a la comunitat comportava pagar un preu o matrícula, que a Amer no queda estipulat fins al 1786. Pel cas de fra Fran-

33. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1785, desembre, 27], f. 2v.

34. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1790, desembre, 3].

35. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1737, agost, 25], f. 189r.

cisco Braçó, que professà el 1690, la seva mare, Maria Braçó, escriví a l'abat, primer, per donar les gràcies per acceptar el seu fill i, segon, per demanar-li l'exempció i gratuïtat de la vestimenta. Quedava pendent i sense resoldre, però, el manteniment dels novicis, just el període anterior a l'accés a un ofici. L'abat Miranda (1740) ho va plantejar al Capítol: "se a tractat que seria molt bo, com se fa en altrás demés religions, que los paras o la casa del que entrarà a obtenir alguna mongia, que en lo any de noviciat la sua casa de sus béns propis li degia pagar la despessa sens que lo sr. abat y capítol li dèguia donar cossa, y encara que no se apressa resulusió se posa per avís per los que vindrà, per modo de consell o informe".³⁶ Tot plegat demostra que la vida monacal a Amer no té gaire sentit per a aquests monjos, tret de l'espera per proveir un ofici vacant, tots els monjos esdevenen un grup de reserva, tal com deia l'abat Llanza el 1832: "queda ya agregado a este noviciado común de nuestra Congregación el Novicio Dn. Fr. Jayme Barceló, a quien vistió VS. el santo escapulario para ocupar la primer mongia simple que resulte vacante en este monasterio".³⁷ La idea de pagar un aranzel prové del que cobraven al monestir de Sant Cugat del Vallès "de tot lo que deu apromptar la casa que té algun fill que vesteix la cogulla de aquell monastir", per això es demanà al cambrer de Roses "presentàs al capítol altre que pogués servir de pauta respecte los que vestian dita cogulla en est monestir".³⁸ Al mateix temps es va redactar un "Memorial de roba y mobles y demés que deuen tenir los que volen professar per lo Real Monestir de Santa Maria de Amer", amb una llarga i selecta llista d'objectes d'ús particular, amb la qual es volia atreure nois de famílies benestants, capaços de permetre's aquests luxes: un llit de pilars amb la capçalera pintada, dos matalassos o màrfegues, quatre coixins, una flassada i un cobrellit, un "mig llit de peu de gall" per al criat, un santrist i una piqueta per al capçal, dotze llençols i coixineres de tela, quatre llençols i coixineres de cànem, quatre estovalles, dos dotzenes de tovallons i tovalloles, dotze camises i calçotets, quatre plecs d'afaitar, dotze parells de mitges blanques i quatre d'estam negre, deu mocadors, sis gorres de dormir, quatre benes amb els coixinets, dos sotanes i escapularis, un mantell d'escot, un capa, dues calces, dues jupes d'hivern i estiu, dos bonets, una cota de drap

36. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1740, gener, 19], f. 192v.

37. ACA: Monacals, Hisenda. *Registro de salida de la Presidencia de la Congregación benedictina, claustral, tarraconense y cesaraugusta*, 1832-1835, núm. 745, [1832, març, 16], f. 11r.

38. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, desembre, 31], f. 2v.

i una d'estamena, una casaca d'estiu i una d'hivern amb "sotanilla y escapulariet", dos coberts complets de plata, una llumenera, dos canelobres de llautó, dos taules, dotze cadires, un bagul i un escriptori o calaixera de noguer. A partir d'aquesta data (1786) quan es votava per professar un novici, com en el cas de Lluís d'Ortega, es va comissionar un oficial "per revisar si tenia tots los trastos, novas ut aranzel", i en el cas de Ramon Fontcoberta, s'anà a Barcelona a cercar els "mobles, roba y trastes continguts en lo aranzel que est monestir té format y vol sien entregats o son just valor, antes de que professe ningun novici" i poc després "sens falta arribaria tot lo fato de Vich y que la pensió annual se li habia señalada de 100 lliures encara que lo monestir no ne demana sinó 50 lliures".³⁹ El 1816, després dels anys de la guerra del Francès, es reclamava la reposició de l'aranzel:

En este monasterio había costumbre y práctica de pagar todos los nuevos entrantes en el monasterio, así monges como beneficiados, la cantidad 36 libras, es a saber, 18 l. a cada una de las dos arcas comun y de aniversarios, pagaderas en cuatro años, y que habiendo cesado esta costumbre por motivo de los años de guerra, era de parecer, aprobándolo el Cabildo, se volviese a reponer dicha práctica, cuya resolución aprobó el M.Y.Sr. Abad y Cabildo, mandando se hiciese presente a algunos nuevamente entrados, y que ho habían pagado.⁴⁰

Durant aquest temps havia d'aprendre cant, tal com a les comunitats de preveres. Sabem que alguna vegada hi havia mestres de cant, almenys al monestir de Roses, on l'abat Boscà havia pagat 10 lliures a Antic Lluís, de Mieres (1598), cosa que potser indica la seva provisionalitat o estat civil i laboral, aliè al monestir. S'hi va mostrar especialment ferreny l'abat Joan A. Climent, des de 1686, que considerava el cor i la música coral punts essencials de la vida comunitària. A molts no se'ls permetia continuar perquè no en sabien o no s'esforçaven prou per millorar; aleshores establia pactes, deixava romandre el monjo al monestir amb la condició que n'aprenqués. Llorenç Currista (1682) no era admès perquè no era "suficient pràctic de cant pla", motiu pel qual li donava un any de marge. Va examinar Josep Terrades (1696) "y que nol avian trobat àbil de cant pla y se a resolt no se li doni la entrada a fins fos còngruament àbil de cant pla". A mesura que avancem en el temps s'anaren endurint les condicions, i el 1705 el Capítol resol-

39. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1788, octubre, 20], ff. 15v-16r.

40. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1816, novembre, 19], f. 115r.

gué que “de aquí al devant no se exercitaven en apendra de cant que los alsària la porció de pa y de vi”, i pel que fa a Josep Boada afegia “perquè se li donàs la porció de pa y de vi y que avent lo fet examinar de solfa per lo sr. fr Narcís Çarçanedas Camarer y per lo Sr. fr Francesch Cabaner, segristà menor y no aver-lo trobat molt àgil de solfa però que de aquí al davant se esperave aniria continuant en apèndrer de solfa se li donàs admissió ab pacte que si no anava continuant en apèndrer de solfa que se li alceria la porció de pa y de vi”.⁴¹ Passa el mateix amb Jaume Aiguavia (1707), “examinat de cant y lo a trobat sufficient, essent constitució en est nostre monestir que hajan de saber de cant” i Joan Malavià i Sebastià Pujades (1711), “perseveraven en apèndrer de cant pla”.

Orígens socials i geogràfics

Conèixer algunes dades biogràfiques dels monjos ens hagués permès saber detalls importants referents a la seva procedència geogràfica i als seus orígens socials i laborals, que d'altra banda només podem intuir a través dels cognoms locals —que comparem amb gent de la vila d'Amer, però totalment absents—, comarcals —dels entorns— o forans —castellans o francesos, per exemple. Josep M. Marquès reconeix que a l'edat mitjana, tot i la presència de membres de famílies riques —els Castell, senyors de Bescanó, els Puigpardines, els Santromà o els Rocasalva—, no va ser habitual entre els fills fadristerns esdevenir monjos, si bé preferien fer la carrera eclesiàstica, començaven com a beneficiat fins aconseguir una rectoria ben nodrida de rendes. I així ho podem assegurar igualment per a l'època moderna.

Amb relació als perfils professionals, és difícil poder establir unes tipologies concretes, i solament podem presentar-ne alguns casos, la qual cosa certifica que la majoria procedia de classes populars, baixes o mitjanes: Bartomeu Sala era fadristern del mas Sala de Granollers de Rocacorba; Agustí Vallespir era fill d'Onofre Vallespir, mercader de Perpinyà; Jaume Mestra era fill d'un altre Jaume, cirurgià de Girona. Mai a Amer van dominar els monjos procedents de les classes benestants, i només en el segle XVIII hem trobat un parell d'oficials que són tractats com a *senyors* frares —a diferència dels altres—, la qual cosa ens fa pensar en un origen nobiliari o benestant. Són Cristòfor de Tord i de Moner i Ramon de Pastor i Descatllar. És possible establir el parentiu d'aquest darrer a un germà, Francesc de Pastor i Descatllar, abat de Besalú (1715-1735), i a l'abat de Banyoles, Joan B. Descatllar (1703-

41. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1705, abril, 15], ff. 18r-19r.

1744). A més d'aquests, cal parlar, esporàdicament, de nepotisme —en aquests temps es pot entendre com a certs favoritismes—, practicat per l'abat Joan A. Climent (1682) quan atorgà la sagristia menor al seu nebot, Josep Climent, fill de Pere Pau Climent, ciutadà honrat de Barcelona, nascut a la Selva de Mar, i de Maria Climent, d'Avinyonet de Puigventós. O bé el ràpid ascens del novici Esteve Gros, que quan va morir el seu oncle Josep Gros, sagristà major, renuncià als seus drets a favor del seu germà Nicolau, i professà sense encantar-se. També hi ha el cas de Josep Reinalt, rector de Sant Miquel d'Amer i capellà major del monestir, que tenia moltes influències tot i que possiblement fou l'últim que va obtenir una col·locació important: era fill d'Antoni Reinalt, notari de Perpinyà, i de Clara, mentre que els seus germans eren Antoni, abat de Sant Pau del Camp i de la Portella, i Francesc, canonge de la Seu d'Elna. I un últim cas, el cambrer de Roses Tomàs Tord diu que estava "a la abadia sent cosí del sr. abat" (1788).

Al costat de monjos d'origen acomodats, i per dotar el monestir d'un prestigi, reputació i popularitat, al Capítol li va interessar atraure monjos instruïts i doctes, que, segurament, haguessin preferit anar a centres més dinàmics, amb col·legis d'estudis superiors, per exemple els de l'orde a Sant Pau del Camp i Sant Benet de Bages, o a la universitat de Cervera, aprofitant el parentiu i la promesa d'uns oficis prou gratificants; així és com es va debatre el 1742:

Molt Illtre. Sr. Abat, habent-nos donat notícia que Jaume Fuster y Mestres, professor en Sad^a Theologia, fill legítim y natural de Joan Fusté, serug^a de Gerona y de Geltrudis Fusté y Mestres vivints, té vocació de sacrificar sa persona y subjectar sa voluntat pròpia baix la regla de N.P.St. Banet en la N^a Cong^o claustral tarraconense y que admetia molt gustós lo hàbit de N^a Sad^a religió en qualsevol temps y ocasió que hi haja alguna vacant en est nostre Monastir de St^a Maria de Amer, y nos, atenant a la bona educació de dit Jaume Fuster y Mestra y al honor de dits sos pares, y considerant que en algun temps podia dit Jaume Fuster y Mestra enplear-se en las cosas de est nostre Monastir, axí per la conservació de las prerrogativas, rendas, com altrament lo que és conjecturable, pués sab molt bé VS que lo Sr. fr. Jaume Mestra, Sat^a Mayor, prior y V.G. de est nostre Monastir, oncle de dit Jaume Fuster y Mestra se és contínuament invigilat en las defensas de las prerrogativas de est Monastir y en las cossas més àrduas ha estat contínuament aplicat per defensà nostres drets contra los Illmrs. Srs. Bisbes de Gerona y Vich, y és molt presumible que dit Jaume Fusté y Mestra seguexa las pissadas de dit son oncle, y podem esperar tenir d'ells algun consuelo; per assò, nos ha aparegut representar a VS. que

la primera mongia simple que en est nostre monastir vacara sia presentada a dit Jaume Fuster y Mestra y vestit lo nostre sant hàbit sens més ni altres resulsió capitular que la que se pendrà hara sobre esta nostre proposició. Y dit molt Iltre. Capl. hoida la sobredita propocisió han demanat en primer lloch que dit Sr. Fr. Jaume Mestre Sat^a mayor, pror. y V.G. sobredit en atenció de la consanguinitat hi ha entre ells y lo dit Jaume Fuster y Mestra, son nabot, donàs lloch a esta ressolució y havent donat lloch, lo Molt Iltre Sr. Abat y Capl. atenant a la bona educació, vida y costum de dit Jaume Fuster y Mestra, del que ne estan plenament informats, y que se pot esperar tenir-se de ell un bon exemple y una aplicació en las cossas de dit Monastir, axí en comú com en particular, principalment ab lo exemple de dit Sr. F. Jaume Mestra Prior y Sat^a Mayor son oncle nemine discrepante que la primera mongia simple o claustral de est Monastir de Santa Maria de Amer que vacara, sia presentada a dit Jaume Fuster y Mestra, vestint-li lo St hàbit de N.P.St. Banet en la Nos^a Congr^o Bened^a Clausl. Tarra., sens altra resolució capitular que la present. Axís que queda lo dit Jaume Fuster y Mestra ex nunc atorgat per dit effecte de tot lo que fas fee, yo lo secretari baix firmat. Sr.D.F. Ramon de Pastor, secret.⁴²

Posteriorment trobem un altre monjo, Miquel Malet, que estudia teologia sagrada (1761).

Coneixem els orígens geogràfics d'alguns monjos, els esmentem del lloc més proper al més llunyà amb relació a Amer: Les Encies —Antoni Llistosella—, Cogolls —Cristòfor Roca—, Granollers de Rocacorba —Bartomeu Sala—, Sant Martí de Llèmena —Francesc Serrapí—, Banyoles —Pere Benet Baxedas—, Girona —Salvador Vivas—, Sant Daniel —Manuel Pasqual—, Celrà —Jaume Mestra—, Sant Joan de les Abadesses —Isidre Bellapart—, Camprodon —Miquel Malet—, Ripoll —Jaume Coll, Francesc de Guanter i Pi—, Esteve Gros —Lloret de Mar—, Bonaventura Miralbell —Blanes—, Roses —Benet Maldonado—, Barcelona —Francesc Corominas, Miquel Pinyol, Josep Sala—, Isidre Pont —la Cerdanya— i Perpinyà —Agustí Vallespir i Josep Reinalt. En el segle XVIII, i sobretot a partir dels decrets de Nova Planta, els abats d'origen castellà portaven amb ells familiars o treballadors, i van permetre l'arribada de monjos de la resta de la península, sempre amb restriccions, tals són els casos de Luís de Ortega Mena o Juan de Alba.

42. AMM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1742, juny, 2], ff. 214v-216r.

Càrrecs i oficis

Paral·lelament a l'entrada de monjos, es du a terme un altre procés, l'ascens a càrrecs superiors, una mena de cursa per escalar posicions i adquirir oficis més onerosos i menys fatigosos —“oficis i beneficis”, tal com es diu més d'una vegada—, dins la pròpia comunitat o en altres monestirs, i també com a rectors parroquials, com és el cas de Sant Miquel. En cap cas un monjo del monestir d'Amer ha estat, després, abat. A partir de 1592 va aparèixer aquesta actitud totalment nova a imitació de les comunitats de beneficiats o preveres, que assimilaven les mongies a parròquies i els abadiats a canongies.⁴³ Hem de tenir present l'“Ordre de la comunitat” de la regla, que diu que “al monestir conservaran els seus llocs segons el dia que hi van arribar, segons el mèrit de vida que els distingeix o segons la decisió de l'abat”.⁴⁴ Queda clar, a més, que l'adquisició d'un càrrec inclou la possessió de la casa particular i, per tant, portar una vida relativament independent.

El monestir d'Amer, igual que molts altres monestirs, podia esdevenir el planter d'altres cenobis, per motius diversos, sobretot econòmics. Amer es nodria, bàsicament, amb els propis novicis que van exercir càrrecs i oficis, per exemple els germans Joan i Jeroni Toralles que arribaren a ser sagristà menor i cambrer, respectivament. Hi van haver algunes excepcions de monjos, procedents d'altres cenobis que es traslladaren a Amer: Isidre Pont, de Sant Pere de Besalú, o Ignasi Masdéu, de Sant Esteve de Banyoles. Quan algun monjo esdevé oficial també pot aspirar a prosperar a través d'una renúncia, permuta o col·lació.

Les bones relacions entre els monestirs benedictins fan que el traspàs de monjos sigui un procés completament obert. Aquest intercanvi és especialment important entre els cenobis de Santa Maria d'Amer i de Sant Pere de Rodes. En segon lloc cal situar Roses, més que res per les vinculacions administratives i religioses; d'aquesta manera es conformà una mena de triangle eclesiàstic, amb força similituds salarials. Accedir als monestirs de Sant Cugat o Ripoll, compresos entre els més rics de Catalunya, era gairebé una aspiració utòpica. Per exemple, Esteve Palau professà a Amer i es convertí en cambrer de Roses (1592) i cellerer de Rodes (morí el 1629). Jaume Berta, abans d'arribar a Amer, havia estat domer de Llançà, professà a Rodes, on exercí d'almoïner (1595), i finalment fou cambrer a Roses (1602). L'infermer de Roses Bernat Pons va accedir a la infermeria d'Amer per promoció de l'antic obtentor

43. MARQUÈS 2007: 134.

44. SANT BENET 1997: 250-253.

(1610). Miquel Pinyol era sagristà menor a Amer (1633-1634) quan va ser nomenat infermer de Rodes (1635). Carles Desgüell procedia de Rodes, on havia estat novici, i va ser cambrer de Roses, finalment va retornar a la infermeria d'Amer. Josep Climent havia estat infermer de Rodes (1668) i Roses (1696), i prior del Camp de Garriguella. Pere Pau Carbonell prengué possessió de la infermeria d'Amer el 1676, quan era cellerer de Rodes. Esteve Clarassó, paborde de Llançà i monjo de Rodes, accedia a la cambreria d'Amer (1742) mitjançant butlles papals. Cristòfor de Tord, sagristà major i cambrer d'Amer (1752-1771), es convertí en paborde major de Breda i, el 1785, va notificar la possessió de la seu abacial al nou abat Josep de Cruilles i de Tord, que suposem que era un parent pròxim. El 1761 els visitadors claustrals van reconèixer el cambrer d'Amer Ignasi Francolí com a nou abat de Banyoles, on romangué fins al 1780. Jaume de Fuster, infermer de Roses, fou el nou cambrer d'Amer (1762) a causa de la mort de Joan Vinyoles. Ramon Pagès, beneficiat porcioner d'Amer, morí als 77 anys (1762) i cedí la plaça a Josep Quilmetas, monjo de Rodes. Domingo Font i de Valmanya procedia del monestir de Banyoles (1772) i va prendre la possessió de la sagristia major per promoció de Cristòfor de Tord a la cambreria.

Després de Rodes i Roses, segueixen altres monestirs gironins, i molt més enllà d'aquests, els catalans; per tant l'àmbit de provisió és relativament petit. Pere Montserrat Berta va arribar a Amer amb el càrrec de piater de Besalú (1592), i quan ja havia professat a Serrateix. Bonaventura Cols provenia de Sant Pere de Camprodon (1620-1623) quan va accedir a la sagristia major d'Amer. Esteve Masbernat havia estat, primer, cambrer de Besalú (1622), infermer d'Amer (1646-1647), per tornar a l'almoïna de Besalú (1651). Jeroni de Benzi ocupà la sagristia menor d'Amer (1742) quan era monjo de Breda. Manel Pasqual promocionà d'Amer directament a l'almoïna de Sant Pere de Galligants (1747). Josep Plana i Circuns es féu càrrec de la cambreria d'Amer (1748) provinent de Banyoles. Aquests trasllats tenien una única i sola finalitat, ras i curt: la recerca d'un sou millor. Un exemple claríssim el tenim a Amer, quan l'abat Queralt i el Capítol prometeren pagar 50 lliures anuals a Francisco de Guanter i Pi, "fins que arribe obtenir un ofici de valor 200 ll. o a lo menos aja adquirit la cabiscolia de Ripoll".⁴⁵ Francisco Oriola "individuo que fou de est monestir, y participava al nostre capítol, la gràcia que el Rey havia lograt de la pabordia de Palau en lo monastir de Sant Cugat. Y, corresponent lo capítol a tant

45. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772 [1742, març, 5], f. 223r.

atenció, digué al secretari escrigués al dit sr. la enhorabona, com en efecte se féu lo correu vinent”.⁴⁶

Un altre grup el formen els clergues seculars que, per evitar-se feina, enfrontaments amb l'abat o la recerca d'una vida més relaxada i tranquil·la, aposten per una vida regular i fan la professió de fe, sovint a instàncies de l'abat. Joan Vinyoles va renunciar a la rectoria de Sant Miquel el 1742 per professar i arribar a ser infermer (1756-1760). Antoni Llistosella havia estat beneficiat de Sant Nicolau i de Sant Antoni del monestir d'Amer (1752) per esdevenir infermer (abans de 1773). Cristòfor Roca, rector de Cogolls, a petició de l'abat Guanter, acceptava una mongia del monestir (1748). Ramon Fontcoberta fou beneficiat de la Verge de Gràcia a les Planes abans de ser sagristà menor.

Per als aspirants a una carrera eclesiàstica d'alt nivell o *cur-sus honorum*, el monestir d'Amer es va convertir en un lloc de pas per adquirir abadiats o càrrecs més importants, com són els casos de Pere Domènec, que va ser sagristà major d'Amer per passar a ocupar l'abadiat agustinià de Vilabertran (1544-1560); Francesc de Serra i de Portell, va ocupar la cambreria d'Amer (1707-1709), i va esdevenir catedràtic a la Universitat de Cervera, infermer a Banyoles i abat de Breda (1730-1736) i de Sant Cugat del Vallès (1736-1745), i Ignasi de Francolí, que també va ser-ne cambrer (1756-1761) per convertir-se en abat de Banyoles (1761-1780) i de Camprodon (1780-1785).

Les possessions d'aquests oficis comportaven uns petits pagaments que s'ingressaven a les arques de la caixa comuna, només disposem d'un sol cas: “Deu lo rnt. fra Joseph Climent, monjo y camarer de Amer, per possessió de la cameraria de Amer, prengué a 3 mars 1709 en virtut de butllas apostòlicas: 3 ll. 20 s.”⁴⁷ [hi ha ratllat 4 ll. 10 s.]. El 1786 l'abat va proposar al Capítol crear un nou estatut atesa

la necessitat que hi ha de provindenciar a la necessitat de la sagristia, y que per ço, inseguint la pràctica de la major part de les iglésias, si apareixia bé, podria prendre-se una resolució que tingués força de estatut en virtut de la qual, des del dia d'avuy, sempre que se verificàs lo ingrés del monastir o iglésia de Sr. Abat, oficial, monjo claustral, o rector, o beneficiat, degué entregar al procurador de la caixa comuna divuit lliuras barc. que deurian invertir-se en benefici de dita sagristia.⁴⁸

46. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1789, agost, 3], f. 21r.

47. AHG: Notaria d'Amer, Galceran Margarit. *Libri computorum*, Am. 389 (1707-14), [1709, març, 3], f. 15v.

48. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1786, març, 27], f. 5r.

Tothom va respondre afirmativament. A continuació, com altres vegades, se celebrava un procés o ritual pompós a la sagristia major; hem pogut seguir perfectament el procés de 1633. Primer, quan moria un oficial —Bonaventura Cols per exemple—, es nomenaven uns marmessors —monjos oficials— encarregats d'executar l'espoli del difunt, consistent en l'elaboració d'un inventari dels seus béns, seguit de l'encant. Segon, l'abat presentava a col·lació el nou aspirant, fra Benet Maldonado, que prèviament havia presentat la renúncia de la sagristia menor. Tercer, l'assignació definitiva i acta d'investidura consistia en l'acceptació del càrrec, jurant sobre els evangelis, degudament registrat en una acta notarial. Quart, l'ingrés i presa de possessió es feia davant l'altar major; es llegia un fragment del missal, es cobria i descobria l'altar, parant i desparant-lo; a la segona meitat del segle XVIII s'imposava el bonet, el capell de quatre becs. Seguidament l'abat cridava tots els que cobraven els rèdits de la sagristia menor perquè paguessin puntualment el que els corresponia. Es dirigien al cor, on es lliurava un regal de plata —o pel·lofes, en cas del capellà major, o *"dinerillos"* en el segle disset— i el nou oficial s'asseia a la cadira assignada. Aleshores sortien del monestir i entraven al palau abacial, on lliuraven a l'aspirant un pa cuit i una fiola de vi negre en senyal de la porció monacal. Per acabar, li lliuraven les claus de la casa, que obria amb la mà dreta i que incloïa un tros de terra dins els límits i clos del monestir, en el qual sembrava grana de lli com a senyal de fertilitat i fermesa. Aquest era el moment adequat per expressar públicament les protestes. Finalment, deia que acceptava "quieta i pacíficament sense contradicció de persona alguna".

Aquests passos, relativament senzills, podien presentar certes anomalies i dificultats i provocar la ruptura del procés. Aquests càrrecs els elegia l'abat o el rei, amb entesa o sense —abans de 1753—, i llavors els presentaven al Capítol: el 8 de setembre 1707, després de matines, el prior va presentar un aspirant a la cambreria, Francisco Serra Vila i de Portell, monjo del monestir, "lloant y tenint per agradable dita presentasi  tots los capitulars que foren a dit capítol y se li donà posesi  de dita camararia dit dia".⁴⁹ Però el procediment podia seguir una altra via, gens habitual, que Bonaventura Miralbell va emprar el 1695. Tot i haver-hi l'abat Climent, se salt  el protocol i s'adreça directament al rei per demanar-li el priorat de Maià, "que és ofici dels millors de la religió que segons diuen va a la ralla de mil escuts"⁵⁰ a causa de

49. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1707, setembre, 8], f. 25r.

50. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d'Amer*; s. xvii, [1695, desembre, 20], s. f.

la mort de Jaume Matas, o bé la sagristia de Sant Miquel de Cruïlles atesa la mort de Jeroni Raset. Seguidament, l'abat presentava o feia la col·lació al Papa, que enviava les butlles; per això entre una i altra provisió hi havia un decalatge temporal llarguíssim, tal com tingué lloc el 3 de maig de 1604, “atès que ha molt que vaga la sacristia menor de dit monestir” s’atorgà la plaça a Baldiri Bofill, monjo profés, “fins atant lo Papa aja provehit lo qual promet de donar bo y lleal compte del que aurà ministrat al sacristà ques mostrarà llegítimament”.⁵¹ O bé, com un despropòsit, hi havia dues candidatures perfectament legals, tal com es trobà Joan Toralles, sagristà menor, amb Esteve Calça, que havia obtingut del Papa la mateixa sagristia (1606), per la qual Toralles hagué de signar una concòrdia amb la promesa de satisfer-li 66 lliures en concepte de despeses, mentre que en Calça renunciava a un plet.⁵² O les baralles entre els pares d’un aspirant, Joan Gallissà, pagès del veïnat del Gallissà, “per quant Miquel Gallissà, mon fill, és primerament provehit de dita sacristia menor”, i el possessor que ja l’havia pres, fra Joan Cadirach, al·legava “que he presa y intento acabat depèndrer la possessió de dit offici de la sacristia menor en virtut de las sobreditas Butllas Pontificias o lletras apostòlicas en mon favor despatxadas de Roma als quinse octubre proppassat”,⁵³ motiu pel qual, evidentment, en Cadirach es quedaria amb la plaça.

L’ordre que calia seguir segons la regla, consistia a desplaçar tots els oficials, de menys rang a més, i introduir un monjo profés, però no sempre era possible. L’infermer i el sagristà menor ocupaven els darrers llocs, tot seguit hi havia el sagristà major i el cambrer; així ho trobem al llarg del segle XVII, però la memòria sembla perdre’s posteriorment:

En tots los actes que ha firmats y acceptats lo dit capítol y comunitat en dit temps sempre se ha observat que lo camarer de dit monastir y convent sempre ha presedit al sacristà major de dit monastir y lo secristà major de dit monastir ha presedit sempre al infarmer de dit monestir y lo infermer de dit monastir ha sempre presedit al secristà menor de dit monastir y al secristà menor de dit monastir ha sempre presedit als damés monjos de dit monastir, sens que no avem nosaltres dits attestants —els regidors de la universitat— per dit capítol y comunitat que parlassin de presidència per decanias sinó que avem vist nosaltres dits attes-

51. AHG: Notaria d’Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604), [1604, maig, 3], f. 126r.

52. ADG: Notularum, G-102, f. 118r.

53. AHG: Notaria d’Amer, Cosme Miquel. *Manuale*, Am. 392 (1706-1707), [1707, febrer, 15], ff. 22v-24r.

tants que anava per dignitats de oficis lo que diem nosaltres dits attestants saber per aver axís ben vistos y mirats”.⁵⁴

Sovint trobem preses de possessions dobles: la mort d'un oficial significa la promoció d'un segon, que deixa buit un espai que ocupa immediatament un tercer. El 1773 es donà una sèrie de moviments correlatius: el 4 de desembre Miquel Malet esdevenia infermer, el 9, Francisco d'Oriola, monjo de Sant Pere de Rodes, es convertia en sagristà menor, i el 20 d'aquell mes, Josep Fontanils, prengué el benefici porcioner de Santa Maria.

Hi ha alguns casos de promoció molt ràpida i precipitada, entre el pas de la professió de fe a l'accés a un càrrec d'oficial, quan el número de monjos professors escassejava, per simples coincidències, casualitats o desgràcies. El cas de Jaume Coll és el més meteòric. El 26 de desembre de 1746 es va votar la seva admissió, al cap d'un any just (24 de desembre de 1747) es permeté que rebés la professió, que tindria lloc pocs dies després (el 12 i 14 de gener de 1748, l'abat Queralt “féu la funció de donar lo bonete y fer de cor major al sr. fr. Jaume Coll, monjo profés del present monestir”), i el 15 de gener ja ocupava la sagristia menor. Seguidament, com que quedava una mongia lliure, l'ocuparia Joan Vinyoles, prevere i rector de Sant Climent d'Amer. El 15 de gener de 1758 morí Josep Llistosella, prior de Sant Tomàs, i es proposaren dos substituïts: el seu germà Antoni, de només 17 anys, i Jaume Guanter Bassols, de Ripoll, i “ponderant los mèrits de cada un dels dos y la necessitat del monastir per haver-ni molts de vells y impeditos, y atesas las circumstàncias unànimes y conformes *nemine discrepante* votaren tots a favor del rt. Antoni Llistozella y així quedà elegit per dita mongia”;⁵⁵ i el 8 de desembre d'aquell mateix any ja prengué l'hàbit.

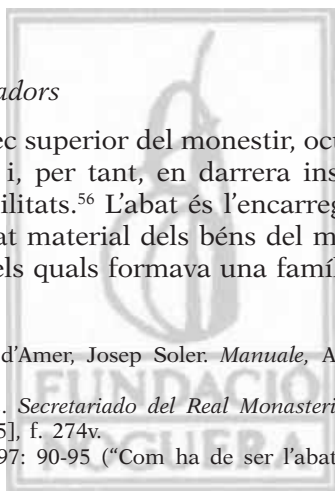
Els abats i els segrestadors

L'abat és el càrrec superior del monestir, ocupa el lloc més alt dins la jerarquia monacal i, per tant, en darrera instància, en ell recauen les últimes responsabilitats.⁵⁶ L'abat és l'encarregat de l'estat espiritual dels monjos i de l'estat material dels béns del monestir. Era el pare de tots els monjos amb els quals formava una família cohesionada. Havia

54. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1712, setembre, 20], ff. 58r-59v.

55. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1758, gener, 15], f. 274v.

56. SANT BENET 1997: 90-95 (“Com ha de ser l'abat”) i 254-257 (“La institució de l'abat”).

de vigilar que els monjos seguissin la regla amb disciplina i complissin amb les seves obligacions, a més de mantenir, conservar o augmentar les terres, possessions i drets que estaven sota la seva jurisdicció. Tots els oficials, “reverents, capallà major y beneficiats porcionaris y llurs successors —tal com demanava l’abat Jeroni Climent—, havien de prestar-li dita obediència conforme constava haver-se-li de prestar”.⁵⁷ El que passava dins el monestir depenia exclusivament d’ell, havia d’aplicar i adaptar-se a la normativa de la congregació benedictina de la Tarraconense.

L’abat era proveït pel rei que gaudia del patronat reial des de 1523 en la provisió de les dignitats abacials. El papa es convertí en protector dels monestirs i ratificava els abats que el rei havia presentat o imposava abats comendataris o segrestadors quan l’abadia estava desocupada. A partir de 1592, Climent VIII va intentar invertir aquests rols imposant uns abats per sobre dels aspirants reials: a tots els documents d’atorgaments de la titulació abacial que arriben a Amer per primera vegada s’especificava que l’elecció havia estat per ordre papal. Amb el Concordat de 1753, entre la monarquia hispànica i el Vaticà, Benet XIV va ratificar aquest dret i el va ampliar als altres càrrecs, el rei fa el nomenament de l’abat “*in quocumque mense*”. Per exemple, el 10 de març de 1604, precisament després de la mort de Joan Boscà, s’esmenta que “lo abat de dit monestir està pendiente en Roma”.

Segons Josep M. Marquès, l’abat disposava de béns i jurisdiccions territorials a Amer —tal com hem vist abans: amb masos, cases a la vila, terres, horts, molins, etc.—; a Colomers i Flaçà consistien en seixanta-dos gallines, vuit capons, dos mallals de vi i 20 lliures en diners, i eren semblants a Sant Medir, Montbó, Ginestar, Fontclara i Palau-sator. El 1762 va comprar la Casa Nova d’En Vila, a Sant Martí Sacalm, per 1.400 lliures.⁵⁸

Gràcies a la documentació hem pogut rastrejar les seves ocupacions quotidianes: la presidència de les reunions o consells de la comunitat de monjos, el nomenament dels oficials —des de la col·lació del candidat fins a la presa de possessió—, els pagaments o salaris puntuals als oficials i beneficis porcioners, la redacció de concòrdies entre els monjos i preveres, l’ofici d’unes misses puntuals, etc. Desconeixem les seves activitats intel·lectuals, però, en canvi, coneixem més de prop la gestió administrativa, econòmica i eclesiàstica.

57. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. *Primus liber manualis sive Primum Manuale*, Am. 338 (1669-1670), [1669, desembre, 7], ff. 64r-65r.

58. MARQUÈS 2005: 67.

Un memorial que donà el prior al segrestador Josep Rius dels béns de l'abadia (8 de març de 1701) quan morí l'abat Climent, ens permet fer una relació molt acurada i real d'aquest munt de feines, tasques i obligacions, la majoria contribucions econòmiques i salarials, d'altres més físiques i simbòliques:⁵⁹ la primera i més destacada era donar la porció als residents —que amplièm més avall—; pagar la “sastreria” o vestuari, valorat en 7 lliures de plata, que es repartia a parts iguals entre els monjos destinat als hàbits, mentre que per als beneficiats era 1 lliura; perquè l'almoïner pogués desenvolupar l'ofici, que era unit a l'abat, li pagava 7 lliures i mitja; també havia de pagar les misses que, tot i tenir-les assignades, no celebrava ell mateix —unes trenta quatre en total, com veurem més avall, però no s'indica la quantitat—; també satisfieia el vi de totes les misses; als tres escolans els pagava tres quarteres i mitja de blat; per la representació del *Lavatori*, no s'especifica el preu; per “la Septuagessima ha de fer la Charitat General a la porta de la Iglésia de Alfarenas”, i satisfieia els pagaments dels aniversaris, la “quarta”, l'excusat i els “talls de religió y novicials y la visita”, de tipus extraordinari, que imposava la congregació benedictina.

A mitjan segle XVII quedaven fixades “les misses a de dir o fer dit lo Sr. Abat que tocan a sa abbacial dignitat”, que són les festes més senyalades del calendari litúrgic universal —amb alguna particularitat—, per ordre, són les següents:⁶⁰ Sant Esteve i Nadal, Gall de l'alba i major; Sant Esteve, Sant Joan Evangelista, Reis —Epifania—, “Dedicació” de l'Església —l'últim diumenge de gener—, les dues festes de Sant Benet —21 de març i 11 de juliol—, Diumenge de Rams, Dijous, Divendres i Dissabte Sant —Setmana Santa—, Pasqua de Resurrecció, Dilluns i Dimarts de Pasqua de Resurrecció, Pasqüetes, Ascensió del Senyor, Pentecosta i vigília, Dilluns i Dimarts de Pentecosta, Santíssima Trinitat, Corpus Christi, Nativitat de Sant Joan Baptista, Sant Pere i Sant Pau, Visitació de Nostra Senyora —2 de juliol—, Sant Jaume Apòstol —25 de juliol—, Assumpció de la Verge —15 agost—, Sant Narcís —29 d'octubre—; Tots Sants i Concepció de la Verge.

Una de les obligacions inherents al càrrec era pagar i repartir la part o porció de pa i vi als oficials, beneficiats porcioners i al batlle de sac, ja que era la base alimentària de subsistència indispensable per a alguns. El 1527 es donaven setmanalment 21 lliures de pa cuit, repartides entre dilluns, dijous i dissabte; l'abat Joan A. Climent donava “dotze corderas de blat y vint y cent lliuras de plata per terças,

59. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1701, març, 8], ff. 10r-11r.

60. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d'Amer*; segle XVII, s. f.

ço és, nou lliuras de plata per lo primer dia de febrer, primer dia de juny y primer dia de octubre”.⁶¹ Quan un nou abat accedia a l’abadia s’havia de pactar aquest assumpte. Per exemple, el 1600 s’actualitzava una “concòrdia antiquíssima” que posava de manifest una corruptela interna de l’abat Giginta, suposem que del seu procurador, que negava el vi perquè deia que s’havia tornat agre i volia evitar la mala praxi en les distribucions de les porcions i en els monjos absentistes. L’abat Andreu Pont (1641) i el Capítol format pel sagristà major Benet Maldonado, el cambrer Agustí Vallespir, el sagristà menor Salvador Vivas i fra Francesc Corominas i Pere Benet Baxedas, amb “la present convé y en bona fe promet a dit srs. monjos que los pagarà las porsions de pa, vi y piataria y lo demás conforme se és acostumat. Ítem és pactat que los dits srs. monjos convenen y prometan està ab la concòrdia feta entre llurs predecessors ab los predecessors abats”.⁶²

En una concòrdia signada el 1661, que prenia de referència unes altres de més antigues de 1614, 1619 i potser la de 1600, entre l’abat i el Capítol, s’estipulava “que pague per tersas, és a saber, de quatre en quatre mesos, és nou lliures de moneda de plata per tersa per quiscun monjo y beneficiat porcionari”, cada primer de juny, d’octubre i pel febrer, descomptat el pa per les absències, i “dotse quarteras de blat a cada hu ab pa cuyt, ço és, dos lliures cada die, las quals tenen de pesar onse unças cuyt”.⁶³ No és fins al 1804 que l’abat entrant, Joaquim de Laplana, es negà a pagar el que li demanaven els monjos. Es resolgué amb la intercessió dels visitadors claustrals que posaren en qüestió el plet. Obligaren a pagar als nou monjos del Capítol un màxim de 60 lliures anuals repartides en tres terminis de 20 lliures cadascun.

Aquesta feina mai la realitzava directament ni personalment l’abat, i si sabem més o menys com funcionava és perquè l’arrendava a un segon, un laic, que alhora ho facilitava a un flequer, no necessàriament professional, tal com s’elegí Jeroni Saiol, calceter (1592) o Baudili Boscà, sabater (1618). El més feixuc segurament era fer el pa: aconseguir el blat, moldre’l, amassar-lo, coure’l i repartir-lo; molt esforç i prou vulgar per a un abat. Per exemple, Miquel d’Alentorn (1633) arrendava “lo pastar de todas las porsions de monjos y beneficiats porsionaris”⁶⁴

61. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1701, març, 8], f. 10r.

62. AHG: Notaria d’Amer, Pau Quer. *Protocollum*, Am. 325 (1645), [1641, maig, 23], f. 124r-v.

63. AHG: Notaria d’Amer, Miquel Gasull. *Manual*, Am. 331 (1661/1664-1665), [1661, març, 16], f. 16r-v.

64. AHG: Notaria d’Amer, Joan Lavèrnia. *Manual*, Am. 304 (1632-1633), [1633, juny, 11], ff. 143r-144v.

al sastre Joan Martí amb una sèrie d'obligacions: 1. L'abat facilitava, cada dos mesos, dotze mitgeres de blat bo, net i garbellat al flequer per pastar les porcions, emprant la mesura de l'abadia. 2. El pastisser havia de repartir les porcions els dies acostumats: dimarts, dijous i dissabte, consistents en dos pans de 24 unces cadascun, a la casa de l'abadia o en una altra que triés dins el monestir o a les cases dels beneficiats. 3. El pa havia de ser bo, cuit i rebedor, i si els beneficiats no el trobaven així —si era cru o pesava menys del compte—, podien exigir que el tornessin a fer. 4. L'arrendador havia de pagar a l'abat un vuità de segon cada cap de mes. 5. L'arrendador havia de pastar els dolços per Nadal i donar a l'abat, per a ell i els seus criats i familiars, tot el pa que necessités i mitja quartera de segó. El contracte establert el 1643 amb Jaume Mut Grimal, sastre d'Amer, de “mitgeres de froment que fa dita abadia”, ampliava el ventall dels que se'n beneficiaven a “los monjos y capellàs y batlle de sach y scolanets de dit monastir porsionaris”, i si no era prou satisfactori i en “assò hy auria algun disgusto, negligència sent avisat una vegada de part del convent y comunitat, y no y aurà smena que pugan dexar los monjos y capellans de rèbrer dit pa sempre que en dit convent se age presa resolució de que no sia rebador”.⁶⁵

Sabem que Benet Maldonado disposava del servei de Salvador Sitjar, “criat meu —que— tinch en ma casa per donar les porsions als senyors monjos y beneficiats a rahó un sou per quiscun dia que se'ls devia”.⁶⁶ La quantitat de mitgeres o quarteres de blat i forment que l'abat lliurava a l'arrendador variaven segons el número de monjos. Els cereals s'obtenien de parròquies veïnes i, a voltes, d'altres de més allunyades, i els rectors de la Barroca, com a beneficiats porcioners del monestir, intervingueren diverses vegades en aquesta gestió: el 1604, el pagès de Sant Julià de Llor, Joan Rovira, havia lliurat al rector Jeroni Concs tres quarteres de forment per 7 lliures i 4 sous, i Bartomeu Sotera, pagès de la Barroca, donà quatre quarteres per 9 lliures i 12 sous, i el 1643, el rector Joan Danés havia aconseguit disset quarteres de forment procedent de la Barroca i catorze de Girona.

El càrrec d'abat no es limitava a un temps concret i definit, sinó que responia, al costat de les voluntats personals, a les exigències de la congregació tarraconense —a diferència de la congregació val-lisoletana que era per un quadrienni. Per tant, l'estada a un monestir podia allar-

65. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocollum*, Am. 324 (1643-1644), [1643, juliol, 24], ff. 97v-98r.

66. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocollum*, Am. 324 (1643-1644), [1643], ff. 131v-132r.

gar-se més o menys, amb una mitjana que oscil·la entorn dels dotze anys, amb les màximes de Gaspar de Queralt, trenta-un anys, i Jaime de Llanza, vint anys, i les mínimes de Francesc de Copons o Josep Cruïlles, quatre anys.

El canvi d'abat implicava un mínim d'uns mesos, tot i que, de vegades, podia allargar-se uns quants anys. Durant aquest període d'incertesa, però immediatament després de la defunció, el monjo més vell convocava el Capítol per tal d'elegir el prior —a través de votació—, el secretari i els confessors. Es produïa l'espoli o distribució dels béns que havia adquirit l'abat de la seva mensa abacial, ja que no podia fer testament —amb excepcions com la de l'abat Giginta el 1574—, i els béns de l'abat Giginta foren traspassats als reis per Pau III (1534-1549), cosa que podia originar tensions, disputes, plets i malestar amb la Cambra Apostòlica. Un sistema era el “segrest” d'aquests béns, per això s'anomenava un segrestador que els immobilitzava fins a l'arribada del nou abat, i sobretot els recollia i administrava dins aquesta temporalitat, a més n'havia de donar part als creditors i deutors. El procediment legal com a segrestador oficial també era confirmat a través d'una “possessió” o document reial, quasi igualment com si fos un abat. De fet, el rei, com a patró dels monestirs benedictins, cobrava les rendes dels beneficis vacants i d'aquí la importància del segrestador.⁶⁷ Per exemple, el 20 de febrer de 1701, a la mort de Joan A. Climent, el prior i vicari general Josep Milsocós va convocar capítol a casa seva per resoldre'n l'espoli; es va elegir Josep Gros perquè anés a Barcelona a presentar la notificació de la defunció al Capítol provincial, i Bonaventura Miralbell perquè anés a Colomers per fer l'inventari dels béns de l'abat i ratificar Joan Falguera com a batlle de sac.

Hem pogut fer la relació més o menys exacta dels nombrosos segrestadors que van actuar a l'abadia d'Amer. Quan morí l'abat Francesc de Giginta (1579), va actuar Pere Viver, degà de Barcelona (1591) i Gabriel Olmera i de Çarovira (1592-99), donzell d'Anglès, després prior del Coll i beneficiat a Girona. Després de Joan Boscà (1603) era Guerau Escura, metge de Girona (1604). Després de Pere de Puigmarí (1613), en va ser Roc Cos, negociant. Després de Miquel d'Alentorn (1638) n'era el seu germà Felip d'Alentorn, infermer del monestir de Sant Esteve de Banyoles, que se serveix de Benet Maldonado, el sagristà major, per poder rebre i percebre amb comoditat els fruits i rèdits d'Amer. Després d'Andreu Pont (1652), prenién l'abadia Francisco Solera, monjo de Sant Esteve de Banyoles (1653-1654) i Josep de Jalpí i de Julià (1657?-1659), prior de Santa Maria de Maià, que al mateix temps

67. FERNÁNDEZ TERRICABRAS 1998: 550.

nomenava el procurador Nicolau Roig, notari de Girona. Després de Jeroni Climent (1674) ho era Francisco Ferrer, prior de Santa Maria de Roses. Després de Joan A. Climent (1701), ho van ser Josep de Rius, canonge de la catedral de Barcelona (1701-1702), nomenat per l'Arxiduc Carles, que se servia del procurador local Pau Borrell, farmacèutic, i fra Galderic de Sanjust (12 d'abril de 1703), comunicat a través del comte de Palma, capità general de Catalunya, "que està nombrado en ella hasta que se le despachen sus bulas en Roma"; l'abat Guanter va denunciar Sanjust a la Reial Audiència, llavors abat de Camprodon, el 1734, perquè "li retorne lo cobrat per la vacant de la abadia de Amer", i la sentència es mostrà a favor del Capítol amerenc. Seguiren Llorenç Tomàs i Costa (1710-1712) i Francesc de Guanter i Pi, primer elegit com a segrestador el 1714, cosa que li permetria entrar gradualment a l'abadia fins a esdevenir-ne abat, el 1716, amb l'oposició del Papa i del Capítol. Després de Francesc Guanter (1733) segrestava l'abadia Pere Llinàs, sagristà de Sant Pau del Camp. I finalment, després de Pelegrí de Verthamon (1803), el van succeir Ramon de Fontcoberta, monjo d'Amer, i Domingo Coromina, monjo de Banyoles.

Així, segons la documentació dels segles *xvi* i *xvii*, el segrestador només gestionava —personalment o a través d'un procurador— els fruits, rèdits i emoluments del monestir sense tenir cap obligació eclesialística o religiosa. A Amer trobem alguns casos interessants que van des dels espolis amb robatori i rapinya als segrestos incondicionals. L'exemple de l'abat Boscà, mort el 1603, és el més aclaridor: de l'inventari dels seus béns en va restar una mínima part —podem dir que simbòlica— en l'espoli que en féu el seu successor, l'abat Puigmarí, el 28 de juny de 1606. El decalatge és tan gran que costa de creure en els furts i depredació dels monjos col·laboradors o servents. També coneixem l'exemple del segrestador de Miquel S. d'Alentorn, el seu germà Felip d'Alentorn, que prengué el títol de "segrestador reial" —com tants altres— i la possessió de l'abadia d'Amer el 7 de novembre de 1638, amb tot el cerimonial i parafernàlia, amb l'assistència del Capítol i del municipi, com si es tractés d'un autèntic abat, i, finalment, va prendre possessió de tots els béns i propietats.

En aquest i altres casos, el nomenament del segrestador solia recaure en un membre de la mateixa congregació o clergue secular, a més, si era un familiar. Però, segons quedà disposat en el concili de Trento, s'obligava els comendataris o segrestadors a professar a l'orde després de la seva designació, fet que es dona de vegades.⁶⁸ Així, Felip d'Alentorn, com altres segrestadors, es va encarregar de pagar i

68. FERNÁNDEZ TERRICABRAS 1999: 184.

repartir les porcions de pa cuit als beneficiats porcioners i oficials, o bé ho delegava al sagristà major i prior claustral, Benet Maldonado, tal com ho va fer en el repartiment de l'almoïna anual de pa i carn el diumenge de Cinquagesma; les èpoques que signen cada un dels oficials certifiquen que s'havien rebut puntualment.

Podem distingir a grans trets, per a l'època que estudiem, tres períodes o etapes dins la seu abacial d'Amer: una primera, que clou una tendència baixmedieval, la dels abats comanadors o "comendataris", que finalitza amb la mort de l'abat Francesc de Giginta (el 1579); una segona, que s'inicia amb Joan Boscà (el 1596), l'últim dels abats locals o comunitaris, que desenvolupa plenament la restauració monacal i la reforma benedictina, i una tercera que comença amb l'abat Joan A. Climent (el 1675) i s'allarga tot el set-cents, de prepotència i bel·ligerància. En total, des de 1596 fins a les exclaustracions, foren disset abats els que ocuparen l'abadia d'Amer, i no n'hi ha cap que repeteixi en el càrrec.

Les absències dels abats sovintegen, algunes són justificades i ben documentades, mentre que d'altres obeeixen a motius privats. Aquest tipus d'absències, segons les Constitucions, no podien durar més de tres mesos a l'any. Els trobarem assistint o presidint els capítols claustrals de la congregació —en la majoria de casos a Sant Pau del Camp: Miquel d'Alentorn el 1636, Andreu de Pont el 1648, Josep Sastre el 1664, Francesc Guanter el 1718 i 1724, Gaspar de Queralt el 1743 i 1756, Eustaquió de Azara el 1781 i Jaime de Llanza el 1819—, als concilis provincials —a Tarragona principalment— o sínodes diocesans —a Girona— visitant, sovint, els monestirs de la congregació en les visites triannuals. Francesc de Guanter s'absentà el 25 de maig de 1717 per anar a visitar el monestir annex de Santa Maria de Roses, per poder assistir el següent 21 de juny al Concili Provincial de Girona convocat pel bisbe Taverner, "per lo que tindrà de fer un ausència algun poch llarga, exhortant a tots per dita raó y encomanant-los la unió y pau entre tots y juntament la inviolable residència de la iglésia y assistència dels oficis divinos ab tota puntualitat",⁶⁹ i encara l'octubre el trobem allotjat a la vila de Ribesaltes, diòcesi d'Elna. La compra del mas Obac, de Sant Genís Sacosta (1741), ens assabentem que "se havia dilatat fins hara per aguardar que vingué lo Sr. Abat de Barcelona y trobar-se alguns individus o malals a fora del monastir fins ara".⁷⁰ L'abat

69. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1717, maig, 24], f. 77r.

70. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1741, octubre, 10], f. 206r.

Queralt s'havia desplaçat al Ripollès, almenys, dues vegades —el 1742 i 1771—, el 31 de juliol “se despedí per Ripoll de tots los srs. monjos y beneficiats suplicant a tots la assistència en lo cor y la quietut ab totom. Dia 1 de agost partí per Ripoll lo dit sr. abat avent tingut feliz viatge, del que luego nos donà avis”.⁷¹ L'abat Cruïlles convocà el Capítol el 25 de març de 1788:

despedint-se lo M.I.S. Abat per Barcelona, digué que seria molt contingent que per los capítols pascalets no hauria regresat y per consegüent valgués est capt. per los de alesores y que qualsevol que tingués cosa que representar que ho fes present pues que ell ni tenia que representar ni res que corregir pues que per gràcia de Déu tot anaba ab lo degut ordre. Com ningú dels individus tingués tampoch cosa que fer present, tots desitjaren al M.I.S. Abat un feliz viatge y regrés.⁷²

L'abat Jaume de Llanza passava els estius a Vilassar de Mar, on el Capítol li enviava una felicitació per la seva onomàstica el 1818.

Abaciologi modern de Santa Maria d'Amer

Salvador Marull	1498-1519
Nicolau de Flieschi	1519-1523
Joan d'Urrea	1526-1534
Francesc Giginta	1536-1574
Joan Boscà	1596-1603
Pedro de Puigmarí i de Funes	1605-1610
Francesc de Copons	1616-1620
Miquel d'Alentorn	1621-1639
Francesc Valls	1639
Andreu Pont d'Oseja	1643-1654
Josep Sastre i Prats	1660-1668
Jeroni Climent	1668-1674
Joan Antoni Climent	1675-1701
Francesc de Guanter	1716-1733
Francisco de Miranda i Testa	1735-1741
Gaspar de Queralt	1741-1772
Eustaquio de Azara	1772-1784
Josep Cruïlles i de Tord	1785-1788

71. AAM: C.I., 122, *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1771, juliol, 31], f. 306r.

72. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1788, març, 25], f. 13r.

Pelegrí de Verthamon	1789-1803
Joaquim de Laplana	1803-1809
Jaime de Llanza i de Valls	1815-1835

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

El prior claustral

Era el responsable de la comunitat durant les absències de l'abat, i per això se l'anomena vicari general o prior conventual o claustral. Era el col·laborador més directe de l'abat i, per tant, el seu home de confiança. L'abat escollia directament el prior "segons el mèrit de la seva vida i la saviesa de la doctrina", tal com deia la regla;⁷³ així es féu el 1741 quan l'abat Miranda marxà a Gerri de la Sal, Jaume Mestra fou l'escollit. El trobem fent qualsevol tasca abacial: el 1527 se li exigia que assistís als capítols provincials; el 1531 se li manava comprar llibres litúrgics i començar a redactar una consuetud; el 1604, ell i el Capítol admetien mossèn Antic Noguera en les distribucions, malgrat el plet entre el mossèn i l'abat; el 1630 el prior donava possessió del nou rector d'Amer, i el 1702 presentava Paulí Cos com a nou beneficiat. Però també el trobem nomenant monjos novicis, obrint processons, presidint capítols i reunions, rebent els nous abats, gestionant l'espòli dels abats difunts, elegint els predicadors, etc.

L'elecció es feia en el consell del monestir, amb el consentiment de tots els presents, tot i que la presa de possessió del càrrec no tenia la solemnitat dels altres càrrecs i sovint hi havia alguna disputa, sobretot en els períodes de seu vàcua —entre els abats Giginta i Boscà—, i atesa la manca del monjo més vell o prior. L'1 de maig de 1589, Jaume Benet, cambrer prior i vicari, "com a més antic en dita casa aplagà capítol y ajustament del convent ab so de esquella capitularment com antigament se usa y és de antiqua consuetud e dit monastir aplagats tots los conventuals de dit monastir en lo cor de la isglésia de dit monastir ab so de dita squella o picarol...".⁷⁴ Però l'any següent (15 d'agost de 1590), atesa la manca de prior, la comunitat es va revoltar contra un monjo —si es pot dir així— i se li va revocar la professió.

El 1702 —en el llarg buit de 1701 a 1716—, el sagristà major Josep Gros demanà als presidents de la congregació benedictina que pogués exercir de prior mentre durés la seu vacant, l'infermer Bona-

73. SANT BENET 1997: 154-155 i 258-261.

74. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. Manual, Am. 263 (1589-1591), [1589, maig, 1], f. 13v.

ventura Miralbell s'hi va oposar, suposem que per qüestions de precedència en l'edat; finalment, el 28 de juliol de 1712, Gros va presentar la renúncia a prior “per la vellesa y atxaques” i s'elegí Jaume Mestra, que ja l'havia ajudat en els últims moments com a coadjutor. Quan morí l'abat Cruïlles, el 3 de gener de 1789, en la reunió del Capítol es proposà l'elecció del vicari: “proposant per la elecció del de Vic, sede vacant, digué —el cambrer— al secretari que passàs esquelas per los votos secrets y quedà elegit per sas apreciadas prendas dom. Tomàs Tord, camerer de Roses”.⁷⁵

Hem documentat algunes insubordinacions envers el prior quan no se'n reconeixia l'autoritat: el 1615, Esteve Palau, sagristà major, presentà al Capítol el document certificador “despatxada pel sr. Abat a son favor, a la qual protestaren els monjos no volent-ho reconèixer per superior en virtut de ditas lletras sinó per lo offici que tenian los monjos era Joan Torallas, sagristà menor, Rafel Sacoma i Joan Lladó”.⁷⁶ El 1714, el prior Jaume Mestra havia convocat el Capítol a les 10 del matí,

veent que ningun capellà porsionari no assistia, los ha fets avisar que acistissen en dit capítol y avense tots escusats ab diferents raons, los ha fet tornar avisat que acistissent en pena de deu sous de privasió aplicats a la sacristia per quiscun acte de capítol ho comunitat que faltaran, y per no haver trobats en casa als rnts. Thomàs Dalmau y Salvi Ombrabell, se'ls ha fets altra avís de las penas en que concorreran de la dita privació no assistint als dits actes dit avís se'ls és fet de part del sr. prior per medi del secretari infra scrit y han fet resposta los dits que no axistirien en ninguna acte que hi fos lo sr. prior y de esta manera quedan ab la privació de 10 s. per quiscuna vegada faltavan en lo cor y en lo capítol.⁷⁷

Per al cas d'Amer, el prior com a tal no s'esmenta gaire en la documentació, sinó que des de finals del segle XVI —possiblement perquè l'abat residia definitivament al monestir i ja no l'havien de substituir— hi consten majoritàriament l'infermer i el sagristà major —o altres oficials— els qui feien la feina del prior; mentre que al segle XVII s'esmenta el cambrer major. És per això que hi ha una certa mobilitat en aquest càrrec: el 1586 n'era Jaume Benet i el 1587 Jeroni Benet.

75. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1789, gener, 3], f. 15v.

76. ACA: Monacals, Hisenda. *Libre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1615, maig, 21], f. 21v.

77. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1714, març, 3], f. 46r.

Priors claustrals

Roc Caldaduc	1527-1531
Sebastià Sotera	1556-1560
Joan Soler	1566-1569
Joan Calvó	1569
Miquel Mercader	1572
Bartomeu Sala	1582
Jaume Benet	1586-1593
Jeroni Benet	1587
Miquel Pla	1597-1599
Jeroni Toralles	1603-1607/1613/1636
Montserrat Berta	1611-1613
Antoni Reinalt	1616
Rafel Sacoma	1616
Miquel de Ballet	1621
Jaume Patller	1629-1637
Agustí Vallespir	1639/1664-1677
Benet Maldonado	1642-1661
Isidre Bellapart	1673
Josep Milsocós	1695-1701
Josep Gros	1702-1712
Jaume Mestra	1712-1750
Josep Climent	1723-1729
Joan Vinyoles	1752-1762
Cristòfol de Tord	1772
Juan de Alba	1796-1805
Ramon de Fontcoberta	1815
Baltasar Tura	1830-1833

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

El sagristà i la sagristia major

El sagristà major era aquell oficial que tenia cura de les coses sagrades, del culte, del cerimonial i dels béns de dins del monestir. Al principi, segons indica Josep M. Marquès, s'encarregava de l'administració dels sagraments i, per tant, havia de preparar les hòsties. Un moment clau tingué lloc el 22 de març de 1412 quan l'abat i la comunitat de monjos instituïren el benefici de la sagristia del monestir i n'establiren detalladament les funcions, que posteriorment —en un

moment que desconeixem, suposem al primer terç del segle XVI— es va dividir en dos: la sagristia major i la menor.⁷⁸ El sagristà menor, temporalment, assumiria la vigilància nocturna dels objectes cultuals, raó per la qual havia de dormir al monestir, mentre que un beneficiat porcioner prenia l'administració dels sagraments.

Estava obligat a donar dues candeles per a la celebració de cada missa matinal i aniversari; havia de tenir proveït de ciriets els canelobres dels dos “coristes”; havia de fer cremar vuit candeles —quatre a l'altar major, dos a l'altar de Sant Benet i dos a l'altar de Sant Joan— a les matines, laudes i vespres; havia de donar candeles per al cor a primera hora de les matines; lliurar la cera pel ciri Pasqual i la cera vermella “quan posan Nostre Senyor en lo monument per posar en lo lloc ha hont està lo Sanctíssim Sacrament”; per la Purificació de la Verge havia de donar a cada monjo, capellà, cònsols, moliner i forner un sou de cera blanca, i a tot el poble una candela blanca; per la Pentecosta, Nadal i vigília de Pasqua havia de repartir una lliura de candeles, que el poble oferia a l'ofertori, i 6 lliures a la caixa comuna. També havia de dir una missa anual a l'altar de Santa Magdalena i dues més per Advent i Quaresma. La concòrdia de 1412 va ser adaptada als nous temps i modificada segons un “Memorial del que ne pretén lo sacristà —Pere Boscà” (1586).⁷⁹ Boscà volia reduir les despeses en diner a zero i eliminar les candeles que havia de repartir als laics i en algunes funcions religioses (1600).

El sagristà major havia de finançar una candela per valor de 96 lliures de cera anuals, els ciris per celebrar la missa —que valien 30 lliures— i vint-i-set bótes —o “cupas”— d'oli per les deu, onze o dotze llànties que havien de cremar contínuament: vuit a l'altar major, una al de Sant Benet i dos al de Sant Joan. El 1518 s'esmenta que se n'havia de fer cremar una altra al dormitori, però no se'n parla mai més. Tots aquests temes li reportaren una gran quantitat de problemes, ja que eren uns treballs constants, laboriosos, pacients i costosos que el sagristà major no sempre estava disposat a assumir. Hem trobat diversos casos de denúncies per incompliment, alguna amb picaresca. El 1527 s'esmenta que el sagristà Rafel Sunyer havia de satisfer a la caixa comuna 6 lliures —en dos terminis, per Sant Pere i Sant Feliu—, cosa que feia sempre, però algunes vegades se'n descuidava conscientment (1556). El 1605, l'infermer, prior i vicari Jeroni Toralles va ser requerit a dos quarts de nou per prendre acta que “no cremava la

78. ADG: Col·lacions de beneficis, D-6, f. 197v.

79. AEV: Arxiu de la Cúria Fumada, Notaries foranes/50. Notaria d'Amer, *Liber notularum notariae de Amerio*, 1584-1587, [1586, juny, 28], s. f.

candela quotidiana ni cremaven sinó 5 llànties de les deu que té de fer cremar lo sacristà —en Jaume Berta— y de les 5 ni ha dos qui estan segons se veu per apagar-se”. L’endemà, entre 5 i 6 del matí, tornaren a l’església i la trobaren “sens llum, com que de deu llànties té de fer cremar contínues lo sagristà major y una candela quotidiana, no nia aguda nenguna que cremàs”, “lo qual causa escàndol per lo pobla”. Es va descobrir que Berta ho tenia subarrendat a un segon, el campaner Toni Bosch, que li feia “la servitut en lo dit monestir, ço és, de fer cremar les llànties y candela quotidiana com se devia y que sempre faltàs oli en dites llànties anà a sa casa que ell lin donaria lo que seria menester”. Poc després, el prior va requerir a Montserrat Berta, per exposar-li que només cremava una de totes les llànties que devien, i s’atribuïa, no al campaner per haver-se’n oblidat, sinó a “algun fill de maledicció no tement a Déu ni a la temporal justícia ple de ira, còlara y iniquitat, les ha apagades per agravar-lo y calumiar-lo”.⁸⁰ Una altra vegada, el 1720, els visitadors claustrals digueren que feia molt de temps que les llànties dedicades a Déu estaven apagades.

El 1633 l’abat Puigmarí va escriure unes ordinacions per regular les reduccions de les feines dels oficis que afectaven directament el sacristà major Benet Maldonado, amb les quals sortí relativament ben parat: l’abat es queixava que “és pobre la lluminària que lo sacristà mayor té obligat de posar en lo altar mayor en ditas festivitats”, per això commutava la llàntia de l’altar de Sant Joan per cera blanca; que per la Pasqua de Resurrecció i Esperit Sant, Sant Benet —març—, Verge Maria —agost—, es possessin sis ciris a les vespres, completes, tèrcia, missa major, sexta, nona, i a les matines i prima hi hagués només quatre ciris; per les festes de Reis, Ascensió, Sant Benet —juliol—, Corpus, Sant Joan Baptista —juny—, Sant Pere —juny—, Tots Sants, i les de la Verge —Concepció, Nativitat, Anunciació, Purificació i Visitació—, es col·loquessin a l’altar major quatre ciris a les vespres i completes durant les hores canòniques i missa major, a les matines, laudes i prima dos ciris i dos candeles com era costum, i el dia de Corpus a les matines i laudes quatre ciris. Tots aquests ciris havien de ser de cera blanca, de tres unces cadascun.⁸¹

En les visites o des del Capítol s’encomanen al sacristà diverses tasques referides al manteniment dels altars sense beneficis, com ara arreglar els llibres i tocar les campanes —o pagar un campaner—;

80. AHG: Notaria d’Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608) [1605, abril, 10], f. 178r-v.

81. AHG: Notaria d’Amer, Pau Quer. *Manual*, Am. 304 (1632-1633), [1633, juliol, 7], f. 155v-158v.

així, per exemple, l'abat (1693) li demanava que “tingués cuidado de espolsar lo sagrari, so és, tota la obra nova del altar mayor y que volia se conservàs que altrament si no se espolsava al menys una volta al mes se perdria.”⁸² El 1718, el sagristà Jaume Mestra devia 202 lliures i 40 sous a Llorenç Boscà, botiguer de Girona, per diverses peces de roba, suposem que litúrgiques.

Les feines, doncs, no eren poques ni agradables. Atesa l'edat avançada i poca salut de Josep Gros, el 1710 es creà una coadjutoria a la sagristia major, fou elegit Jaume Mestra, monjo profés, que dos anys més tard, “per la vellesa y atxaques” de Gros, va assumir-ne parcialment l'ofici però no pas el benefici, ja que li oferia una mena de subarrendament, la casa de la sagristia, el parament de la llar, el servei domèstic i li pagava la despesa de 96 lliures. El 8 de setembre de 1723 va signar-se un nou pacte, on “lo dit fra Jaume Mestra arrenda al dit fra Esteva Gros, todas las obligaciones del oficio de dita sacristia major per espai de quatre anys, ho més ho menos, segons ells se convindran”,⁸³ per la quantitat de 130 lliures que procedien de diferents drets, censos i arrendaments.

Coneixem la vida pública i privada d'alguns sagristans. Per exemple, el nivell benestant gens menyspreable de Bonaventura Cols, a través de l'inventari de casa seva (1633). Josep Milsocós i Morell hagué de portar a viure a la seva casa del monestir —amb gran vergonya per la resta i el poble— la seva cunyada, Susanna Morell, de Figueres, perquè s'havia quedat vídua i desemparada. O bé Jaume Mestra, ben conegut gràcies al fet que redactà un llibre de comptes semiprivat entre 1718 i 1743, incorporant “los comptas de mas llibretas vellas”, on explicava també les seves obligacions i ingressos “per rehó del oficio”.⁸⁴ És un llibre molt minuciós i detallat del que paga i deu, amb despeses i ingressos diaris, per aniversaris, censals i censos diversos, arrendaments de cases i peces de terra, en menjar i beguda —per exemple, en vi, oli, blat, aiguardent, sal, cànem, anyells, faves, cabrits, bacallà—, palla, cera, roba —un gambeto, una camisola, unes calces, un parell de sabates i un altre d'espardenyes—, en lloguer de matxos, en compres exclusives —vuit culleres de plata per 11 lliures i 4 sous i quatre platets d'estany per 2 lliures, el 1722—, o les feines de netejar-li la roba i pastar el pa de Maria Durana. Finalment, moria el 5 de març de 1750, “de accident, después de una llarga malaltia”.

82. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle XVII, [1693, maig, 14], s. f.

83. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. Enfermeria i aniversaris d'Amer i Roses, núm. 109, lligall [1723, setembre, 8], s. f.

84. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de comptas de mi fra Jaume Mestra, sacristà major de Amer*, núm. 1078 (1718-1743), [1722, gener, 1], f. 70r-v. i ADG, Monestir d'Amer. Enfermeria i aniversaris d'Amer i Roses, s. XVIII, núms. 109 i 110, lligall.

És necessari fer esment, aquí, de manera inaudita, d'una possible obreria dins el monestir que entraria en contradicció amb les tasques i atribucions del sagristà major; potser era l'obreria de Sant Miquel que havia estat traspaltada al monestir. En el segle XVI, els bisbes emeten manaments dirigits tant als obrers com al sagristà o altres oficials; llavors sembla que es reparteixen la feina. Al segle XVII, més que una obreria com a tal, era un sol i únic obrer, que pertanyia al Capítol de monjos, l'encarregat del manteniment i reparacions del monestir, que en decidia les obres necessàries, les comunicava a l'abat i les transmetia als paletes, mestres de cases, picapedrers, fusters o ferrers. El 1680, mentre el bisbe manava als obrers que follessin el sagrari de tafetà carmesí i col·loquessin una cortina a l'exterior, el cambrer havia promès actuar com a obrer. Va ser l'abat Climent qui veié més necessari aquest personatge. El 1687 posà de manifest "que si nosaltres no trobàvem de adobar las cosas espetlladas, lo monestir se vindria perdre" —en concret, es referia a una campana trencada, als degoters que afectaven la capella de Sant Benet i a l'altar de Sant Isidre—, per això instava el "procurador de la caixa del monestir ho adobàs". De nou, el 1689, el reclamava:

si acàs avia cosa que se agués de mirar o adobar que dit capítol era per acomodar las cosas, y axís se ha resolt en dit capítol que, de aquí en avant, y agués obrer perquè tingués cuidado de fer fer tot lo que fora necessari per servey de la iglésia y del monestir, y me an elegit a mit baix firmat per obrer —fr. Bonaventura Miralbell— y ab tal que sempre que se age de fer ninguna cosa que pugi més de una dobla dit obrer ne donàs rahó a nal capital.⁸⁵

La meticulositat de redacció de les actes d'aquest secretari fa pensar que mai va actuar com a tal, tot i la insistència de l'abat, o potser que no hi haguessin obres de rellevància.

Sagristans majors

Dalmau Sotera*	1497-1506
Pere Domènec	1506
Joan Domènec	1511
Rafel Sunyer	1518?-1527
Guerau Rafel	1529?-1544
Pere Caldaduc	1548?-1551
Guerau Marull*	1554

85. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer; segle XVII, [1689, maig, 30], s. f.

Miquel Samsó (o Sampsó)*	1566
Francesc Villaradó	1572?-1581
Joan Soler	1566-1569
Francesc Vilarac	1581
Pere Boscà	1581-1603?
Montserrat Berta*	1604-1606
Jaume Berta de Cervià*	1606-1612
Joan Toralles*	1615
Esteve Palau	1616-1618
Bonaventura Cols	1626-1633
Miquel de Ballet	1621-1628
Benet Maldonado*	1633-1652
Isidre Bellapart*	1652?
Josep Milsocós i Morell*	1664-1701
Narcís Sarsanedas*	1702
Josep Gros*	1702-1713
Jaume Mestra*	1712-1750
Cristòfol de Tord i de Moner*	1752-1771
Miquel Malet*	1771
Domingo Font i de Vallmanyà	1772-1789
Felip Alemany	1796-1817
Baltasar Tura*	1817-1833

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

*Han ocupat altres oficis al monestir.

Les rendes eren força diverses i elevades. El sagristà cobrava 40 lliures de pensió anual del rector de Cogolls; per les primícies de Josep Clota satisfeia 36 lliures al sagristà major; pel dret de les campanes i cera, 12 lliures i 3 sous; de la infermeria, set gallines i la perna i mitja de pernil, que valien 3 lliures i 4 sous; del cambrer, pel vestuari, 1 lliura i 16 sous; de diversos censos de Mont-ras de Taià —mas Rovira—, i per la casa de mas Bou de la Guàrdia, 15 lliures; per drets de campanes i clots en funerals, 16 lliures i 17 sous. I altres terres, masos i cases esparses: per exemple, el més conegut era a Amer, el mas Hereu Figuereda del Sagristà, a Sant Marçal —mas Bosch—, la Barroca —Buch—, Anglès —Casalet—, Vallcanera —una terra—, les Terrades —unes vinyes— i algunes cases d'Amer, al carrer de Pedreguet.

També cobrava la primícia —inclòs el cànem— de la parròquia i vila d'Amer, tal com establia Benet Maldonado (1651) a Baudili Puig, paraire d'Amer, per tres anys i 100 lliures, havia “de col·lectar tot lo

delme y primícia a gastos vostres y aportar dins ma casa quant serà acabat de ajustar y col·lectar puga jo pendre la restant mitat de dit delme y primícia” i “tot lo cànem que se ajustarà de dita dècima y primícia mal hajau de donar la mitat apunt de abraçonar”.⁸⁶ A la primera meitat del segle XVII el preu oscil·lava entorn de les 90 lliures i es concretava en gra, cànem i raïm. En una ocasió —potser excepcionalment— hem trobat el sagristà major Josep Morell, junt amb Francesc Vila, sagristà de Sant Pere de Figueres, establint la col·lecta de la capellania de la parròquia de Sant Pere Sacosta (1690).

En l'aspecte eclesiàstic, proveïa la rectoria de Sant Medir (1573?), el benefici de Sant Jaume del monestir, administrava la causa pia de l'abat Giginta (1631), assistia a capítols claustrals (Josep Milsocós a Montsó, 1677) o a Roma (Jaume Mestra, el 1723, on va morir).

El sagristà i la sagristia menor

La sagristia menor és, amb tota seguretat, l'ofici més mal retribuït i devaluat, alhora que més vague i difús en atribucions i tasques de tots els càrrecs del monestir. Amb tota probabilitat, aquest ofici comportava tenir cura de la sagristia, fer-ne la relació, evitar robatoris, tenir-ho tot en ordre. És per això que la presa de possessió sol anar associada a l'inventari, sobretot de la plata, però també de la roba i d'altres objectes culturals —tal com feia Miquel Pinyol el 1633. Tot i que n'hem pogut establir la nòmina exacta i seguida, senyal de l'existència i ocupació, hem d'entendre el sagristà com un subaltern al servei de la sagristia major —en cas d'absència el sagristà major podia suplir el sagristà menor—, com a oficial més baix, i com la manera per entrar dins els grups d'oficials i anar adquirint càrrecs més retribuïts i amb més responsabilitat, si més no, passar a la sagristia major. De fet, quan hi havia una plaça superior vacant, els sagristans menors renunciaven per ascendir.

Entre els ingressos cal sumar-hi una quantitat molt reduïda, que tot plegat permetia al sagristà sobreviure, sinó mendicar. De les obligacions i lligams que establiren amb el rector de Sant Miquel n'obtenia 10 lliures: de la cera del Dijous Sant, per exercir l'ofici de sagristà al monestir i la “quarta” de la sagristia. El 1633, el cambrer Agustí Vallsper arrendava al sagristà menor Miquel Pinyol els censos i tasques que rep la cambreria, i la part de la pitança. Tenia alguna propietat rústica, ja que arrendava una casa a la plaça pública (1634). Com altres

86. AHG: Notaria d'Amer, Pau Llareus. Manual, Am. 328 (1649-1651), [1651, maig, 22], f. 427r-v.

monjos, també desenvolupava altres feines ocasionalment: Josep Gros és procurador de la comunitat (1695), administrador de l'espoli de l'abat Joan A. Climent (1702) o capellà major (amb dret a batejar i combregar, 1714). A la segona meitat del segle XVIII el carrèc de sagristà menor ha d'assumir el priorat de Sant Tomàs.

Sagristans menors

Guerau Morull* (o Marull)	1545?-1554
Pere Moner	1554-1556?
Francisco Calvó	1566
Bartomeu Sala	1573
Climent Quer*	1581
<i>Desocupada</i>	1582
Miquel Pla*	1588/1592-1603?
Bernat Pons*	1603
Joan Toralles*	1606-1625
Vicenç Valentí	1625-1632
Benet Maldonado*	1632-1633
Miquel Pinyol	1633-1634
Salvador Vivas	1635-1647
Isidre Bellapart*	1660-1662
Narcís Sarsanedas*	1662-1690?
Josep Climent*	1682
Josep Gros*	1691-1702
Francisco Cabanes	1703-1706
Josep Cadirach	1709-1742
Jaume Mestres*	1734-1742
Jeroni de Benzi	1742-1747
Jaume Coll*	1748-1760
Miquel Malet*	1771-1773
Francisco d'Oriola	1773-1783?
Antoni Llistosella*	1779
Josep Quilmetas	1783-1790
Ramon de Fontcoberta	1794?-1802
Llorenç Matlló*	1802-1805
Baltasar Tura*	1805?-1817

Domingo Güell	1818-1830?
Martín Sala	1830-1833

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariaus.

*Ha ocupat altres oficis al monestir.

El cambrer i la cambreria

El cambrer —que en altres monestirs rep el nom de majordom, com a Sant Benet de Bages, fruit de la fusió, el 1593, dels càrrecs de cambrer, almoiner, piater, refetorer i cabiscol— administrava els béns comuns però potser a Amer no tenia tantes responsabilitats, ja que la gestió i control dels assumptes econòmics es feia conjuntament amb altres oficials que conformen la caixa comuna.⁸⁷ Originàriament s'encarregava de subministrar els vestits als monjos —tasca que, a voltes, alternava amb l'abat—, raó per la qual donava 36 sous a cadascun. A l'època moderna n'hem trobat algun exemple: quan el cambrer Jaume Berta pagava 14 lliures d'uns deutes per les “butigues de draps y telas de Gerona”, sense especificar el tipus de roba o vestit que s'havia comprat (1608), quan es va requerir “al Rnt fra Joseph Climent monjo y camarer de dit monastir y convent, perquè comparega devant dit sr. prior com a v.g. predit, a fi y effecte de que ell dit instant com a procurador de Juan Baptista Prats, botiguer de la ciutat de Gerona, li puga fer certa demanda civil del que dit Rnt. fra Joseph Climent està divent a dit Juan Baptista Prats de un compte de robas presas en son nom de dit camarer en la botiga de dit son principal”⁸⁸ (1709), o bé pel deute de 43 lliures a Carles Closell, teixidor de llana d'Amer (1752). El 1787, Juan de Alba “exposà tenir lo dret, com a camerer, de demanar lo servir als novicis antes de professar, ço és, lo vestit de secular que vestian antes de ser novicis y a fi que se li conserveixi lo dit dret, demanava un medi. Y se li respongué que, essent cosa de dret peculiar a un oficial, no podia lo capítol determinar cosa, per consegüent, que ell mateix compongués ab la casa o parés els novicis”.⁸⁹ La proposta del nou cambrer sempre venia de l'abat, amb el permís del bisbe i les butlles del Papa. A partir de 1753 va ser el rei —igual que els altres càrrecs— qui l'elegia provisionalment. I, tal com féu Ignasi

87. SERRA i SELLARÉS 2006: 91-93.

88. ACA: Monacals, Hisenda. Manual d'escriptures del monestir d'Amer, núm. 1056 (1707-1709), [1709], ff. 294v-295v.

89. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1787, gener, 20], f. 6v.

de Francolí i Sabater, pagà 18 lliures “en son nou ingrés per la cera de la funerària”.⁹⁰

Rebia de prestacions “los sensos de dinés, blat, sivada, ordi, galines y altres sensos que per reó de sa camereria rep y acostuma de rebre”⁹¹ —tal com demostrava el 1599 el cambrer Miquel Pla— a les parròquies, termes i masos del costat de Vic —Osona, amb un petit grup prop del priorat del Coll— i Girona —Garrotxa, Selva, Gironès i Alt Empordà. Era senyor del terme de Sant Miquel d’Ordeig i en nomenava el batlle de sac, en tenim diversos nomenaments al segle XVIII, amb l’aprovació de la Reial Audiència, amb els masos Soler i Sala. A Gurb eren els masos Crespi, Despujol, Pescades i Serola. A Sant Martí de Sescorts eren els masos Ballbona, Bartomeu, Vilaportes i Puigbarran. A Santa Maria de Corcó era el mas Genèria. A Vinyoles d’Orís eren els masos Desprat, Roca, Puigserinanell i Serradalt. A Sant Julià de Cabrera eren els masos Ses Perxes i Pereys. A Pruit els masos Comajoan i Estatger a Sant Llorenç Dosmunts. A Osor eren els masos Serra o Descoll, Codina, Falgueres, Salró, Pontons, Boscà, Codina, Solerdevall i Solerdevall. A Sant Andreu de Bancells el mas Crous Savena. A Sant Martí Sacalm era el mas Sa Masó. A Sant Hipòlit de Voltregà els masos Casanova Devall, Masferrer, Puiggròs i Quintanes. A Sant Vicenç de Susqueda els masos Colobran, Desprat, Defoselles, Coral, Suis, Romanet, Riera, Gravalosa, Maifré i un molí fariner. A Sant Hilari Sacalm el mas Masó. I les parròquies de Sant Miquel de Fàbregues, Sant Llorenç Dosmunts i Santa Margarida de Vallors i Sant Vicenç de Fornells. A Maçanet de la Selva el mas Avellana. A Martorell el mas Pons, Parets, Sant Vicenç d’Horts, Palau, Santa Coloma de Farners, Les Preses, Sant Privat de Bas. A Sant Esteve d’en Bas el mas Dou, Sant Quintí d’en Bas, Begudà, Batet, Montagut. A Taravaus el mas Mediona i Ginestar, dels quals tenim una bona colla d’exemples de contractes i capbreus.⁹² Jeroni Toralles, cambrer, va nomenar un procurador perquè anés a cobrar-li les rendes impagades d’alguns d’aquests masos (1620).⁹³ Per

90. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre d’aniversaris del monestir d’Amer*, núm. 1114 (1740-1815), [1761, gener, 9], f. 25v.

91. AHG: Notaria d’Amer; Miquel Cros. *Prothocolum sive manuale*, Am. 264 (1597-1599), [1599, desembre, 7], ff. 115v-116r.

92. ADG: Arxiu del Monestir d’Amer i Roses. Escriitures de la cambreria d’Amer; s. XVII, núm. 38; MARQUÈS 2005: 79 i AEV: Arxiu de la Cúria Fumada, *Caput breve cameraria Beatae Mariae de Amer...*, 1699, ACF CB/45. [= Arxiu de la Cúria Fumada, ACF CB/62bis/3, capbreus. *Borredor dels Preçarís y confessions dels camarers de Amer*. Sba. Arbell not. 1683-1699] i *Protocolum capibreviacionis Illustris domini Abbati Monasterii divi Benedictini...*, ACF CB/46, 1699-1700.

93. AEV: Arxiu de la Cúria Fumada, *Registrum Camerariae de Mer*, ACF CB/64/11, 1620.

exemple, el 1633, Agustí Vallespir, amb el permís de l'abat, arrendava els censos de Sant Esteve d'en Bas a Miquel Pinyol, sagristà menor, i el 1637 arrendava altres censos a Jaume Patller, infermer.

A vegades el cambrer s'encarregà d'altres ocupacions: com a ecònom del rector Llätzer Vives va atorgar butlles per a una dispensa matrimonial (1604); Agustí Vallespir, com a procurador al Capítol benedictí de Sant Pau del Camp (1636); Narcís Sarsanedas va exercir la cura d'ànimes al monestir (1693-1700), i Esteve Clarassó era prior de Sant Tomàs (des de 1745). Agustí Vallespir va ser un dels cambrers que va exercir durant més anys al seu càrrec, més de cinquanta, entre 1629 i 1681. Morí de vell el 6 de gener. El seguia Josep Climent, amb més de trenta anys de servei (1709-1742), en els últims anys de la seva vida (1739) l'abat el dispensava: "assí per sa abansada edad, com per haver-lo ya altra temps verbalment concedit de que no tendria ninguna missa penada si bé que en son lloc se i donia altra de la matexa quantitat o caritat y per los vots del molt Illtre. Sr. Abat, monjos y beneficiats, se li concedí dita gràcia".⁹⁴

Cambrers

Dalmau Sotera*	1499-1531
Bartomeu Sala*	1545-1554?
Miquel Samsó (o Sampsó)*	1554-1573?
Jaume Benet	1580-1596
Esteve Palau	1589
Miquel Pla	1599
Llätzer Vives (o Vinyes)	1604
Lluís de Ferrer	1606
Jaume Berta de Cervià*	1608
Pere Montserrat Berta*	1612-1613
Joan Fàbrega	1615-1617
Jeroni Toralles*	1618-1628?
Miquel Serrat	1629
Agustí Vallespir (Vallespi o Vallspi)	1629-1681
Ignasi Masdeu	1681-1683
Narcís Sarsanedas*	1690-1707
Francesc Serra Vila i de Portell	1707
Josep Climent*	1709-1742

94. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1739, desembre, 30], f. 191v.

Esteve Clarassó	1742-1751
Josep Plana i Circuns	1748-1755?
Ignasi Francolí i Sabater	1756-1761
Joan Vinyoles*	1761?-1762
Jaume de Fuster	1762-1771
Cristòfol de Tord i de Moner*	1771-1775?
Juan de Alba	1775-1805
Lluís de Ortega i Mena*	1805?-1817
Llorenç Matlló*	1817-1824
Dídac Masmijtjà	1829-1833
Carles Sala*	1833

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

*Ha ocupat altres oficis al monestir.

L'infermer i la infermeria

El càrrec d'infermer i la infermeria s'havien creat a Amer al segle XIII (1252) i s'ocupaven dels monjos vells i malalts, que estaven dispensats de menjar al refectori comú i de dormir al dormitori de la comunitat. Tal com manava la regla, l'infermer s'encarregava dels germans malalts, els arreglava una habitació pròpia a part, els subministrava la roba neta, tenia cura d'una higiene adequada i del menjar pertinent —amb permís per a la carn—, per tal de millorar i restablir la salut ràpidament.⁹⁵ De totes maneres, no creiem que la infermeria actués com a tal, destinada als malalts a l'època moderna —enlloc se'n parla—, i segurament només quedà com la casa on residia l'infermer. Ens ho fa pensar el fet que molts dels convalescents preferien restar a casa seva: el 1629 Miquel Pinyol preferí passar la convalescència a casa del seu pare, a Barcelona, o bé el 1706 es visità la casa de la sagristia “en lo qual estava en lo llit detingut de malaltia fra Francesch Cabanes, sacristà menor”.

El càrrec de la infermeria el nomenava l'abat i formava part del Capítol de monjos. Podia desenvolupar altres funcions i càrrecs: pel fet de ser el més vell qui n'ocupava el lloc podia ser-ne el prior general, com Bartomeu Sala (1589), Jeroni Toralles (1595-1606), Joan Vinyoles (1757), o el prior de Sant Tomàs, com Jaume Coll (1769), que morí “sens haver pogut rebre ningun san sagrament”. Una de les obligacions que tenia l'infermer era pagar als monjos porcioners el sopar de la

95. SANT BENET 1997: 186-187.

nit de Nadal (1506), distribuir-los la porció corresponent per Nadal, o pagar-los set gallines i un pernil i mig de porc per Sant Antoni, alguna vegada s'havia negat a fer-ho (1617 i 1694), i als beneficiats simples quatre gallines, excepte al de Gelats.

Res no fa pensar que els infermers d'Amer tinguessin coneixements en medicina i que a la vila se suplïen amb els "doctors en medicina", en cas necessari—, però potser sí en cirurgia o barberia que anaren adquirint amb la pràctica i l'experiència; tal com s'explica el 9 de desembre de 1752:

estant junts a la abadia divertin lo Sr. Abat vingué lo Dr. en medicina Barnat Canals y digué al molt Iltre. Sr. Abat que avia esperat allà a la infermeria algun temps y que la malaltia del Sr. Dn. fra Ramon se anava agravant y se resolgué que par alesores se li prengué lo dessapropi y se deixà per lo endemà lo sacramentar-lo y se executà lo en axir de la missa major, y lo dit malalt rebé lo St. Sagrament ab molta devoció y ala tarda que era lo dia 10 se li administrà lo St. Sagrament del viàtich estant encara ab tots los sentits y apoch rato de ser a la iglésia vingueren a avisar que lo malalt se acabave de morir y luego hi correguérem y lo trobàrem ab las agonias de la mort, la que li duraren fins a las 3 horas y quart del matí del dia 11, que entregà la ànima a son creador.

Al cap de poc temps, el dia 30, fra Domingo Roca "se li avia mogut un accident en sa desgana y que perillava molt; ordenà lo sr. abat que luego se li prengué lo desapropi, se li donàs la absolució disposa N.SS. Const., y se li administrà lo St. Sagrament del viàtich lo depreza y sens solemnitat".⁹⁶ Gràcies a una altra notícia sabem que el 1816 fra Felip Alemany va comprar medicines per valor de 75 lliures al boticari de Girona Antoni Moragues.

Més que oferir serveis mèdics, la infermeria oferia assistència en la vellesa i en els últims dies de vida —l'art del ben morir, sense dramatismes ni estridències—, cosa que hem pogut resseguir amb força evidències de malalts i malalties entre els monjos. Si tenim en compte les visites claustrals, veiem que hi ha molts monjos indisposats i malalts; en desconeixem els motius, però no podem descartar la commoció i agitació provocades pels interrogatoris dels visitadors. Per exemple, trobem Esteve Clarassó greument malalt (1755); Jaume Messtras, sagristà major, morí "de accident, después de una llarga malaltia" (1750); "per haver tinguda fra Geroni Palmarola, monjo novici, una

96. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1752, desembre, 9 i 30], f. 262r.

llarga malaltia en lo mes de setembre de 1716, quedà molt debilitat de les forçes naturals y per ser los aires de est monestir a propòsit per recobrar-las se li donà permís para anar hala Mare de Déu del Coll en virtut de una se féu lo Sr. Anton Bohigues, dr. en medicina de esta vila de Amer”.⁹⁷ O bé, l'ajut i la companyia en les darreres hores de vida era agraïda (1762): “fou nostre sr. servit millorar de vida la ànima del Dr. fr. Juan Vinyoles camarer del prasant monestir y prior de adat de 66 anys y 14 de escapulari. Rebé tots los Sts. Sagraments amb molta ternura y devoció”.⁹⁸

Tenim molts testimonis de les indisposicions i malestars —reals o imaginaris— dels abats, coincidents amb els desplaçaments als capítols generals a Barcelona o als provincials a Tarragona, ocasionat per la mala climatologia o per l'edat. L'abat Miranda s'hagué de visitar, el 1738, pel doctor d'Amer Bernat Canals, que testimoniava que “haviendo este verano padecido una enfermedad muy de cuydado que ahun no está su Senyoria del todo establecido ni recuperado, antes bien necesita de acabar de curarse”,⁹⁹ li recomanava que no es mogué de la vila ni fes cap viatge llunyà. L'abat Azara “por su quebrantada salud se hallava ausente del monasterio” (1779); en l'elecció d'un novici, “la indisposició del Sor. Abat —Cruilles— no li permeté assistir a votar la professió del Sor. Dn. Ramon Fontcuberta” (1788) i, en els últims dies de l'abat Verthamon, després d'haver-li fet l'extremaunció, vingueren tres metges a inspeccionar-lo —Joan Fàbrega, Salvador Vila i el Sr. D. Ferran. L'abat Llanza, l'estiu de 1805 es trobava “enteramente imposibilitado de la gota”, potser per la vellesa o els mals hàbits alimentaris.

La infermeria rebia diversos censos procedents d'Amer i de les Encies, consistents en 48 pollastres —dels masos Concs, Canadell, Colomer, Vernatallada, la Boada de Sant Marçal, la Fàbrega d'en Jonquera, Figuerada de l'Abat, Ca l'Hereu d'en Jonquera, Jonquera, Crosa, Llobresols, Timonet, Gelabert, Gallissà, Lloret, Arbosset, Palou, Casademont, Mont, Bassà, Boada de les Costes i Vallella—, 15 pernils i 3 lliures i 3 sous, invariablement i puntualment del segle xv al xviii.¹⁰⁰ També el delme del carnatge de totes les parròquies d'Amer —excepte els masos Ter i Pinyana—, Sant Genís i Lloret Salvatge —i que el 1694

97. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, f. 69r.

98. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1762, gener, 2], f. 284r.

99. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738, agost, 31], f. 308r.

100. MARQUÈS, 2005: 67 i ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Infermeria i aniversaris*, s. xviii, lligall, núms. 109 i 110.

el rector reclamaria injustificadament. I els drets d'estola i peu d'altar, si es donava el cas, consistents en 6 lliures, a més d'altres censos: del mas Arbosset, 4 gallines i 1 perna; del mas Pinyana per raó del mas Rocavia, 6 sous i 6 diners; Marc Vidal per una peça de terra dita "Els campaners", 5 sous i 1 diner, del qual cobrava el delme; del mas Palou, 2 gallines; dels masos Gallissà i Torrent, 13 gallines; del mas Lloret, 4 gallines; del mas Ter, 2 gallines i 1 perna i mitja de porc, el 1694 l'infermer Bonaventura Miralbell encausà Antoni Julià i Goltresa, pagès de Lloret Salvatge, perquè li devia les anyades d'unes peces de terra del mas Ter; del mas Figueres de Sant Climent, 2 gallines i 1 perna de porc; del mas Crous de Sant Genís, 6 gallines i 4 pernes de porc; del mas Ubac de Sant Genís, 4 gallines i 3 pernes de porc; del moliner d'Oliveres, 2 lliures i 10 sous; del mas Planelles de les Encies, 7 sous i 11 diners i 1 perna de porc. L'abat pagava pels censos que rebia l'infermer a la Celleria i Anglès 11 gallines i 3 pernes i mitja de porc; En Moiset per la vinya, 3 sous i 6 diners i de l'esmentada vinya paga el delme a l'infermer; Josep Valentí anomenat el Sabater nou, 1 perna; i el molí draper, 10 lliures. A més, movia quantitats de vi —sobre les 36 lliures i 9 sous— i blat —deu quarteres.

El 1444, els ingressos eren de 21 lliures i 15 de despeses, i el 1819 foren 88 lliures d'ingressos i 59 de despeses, per tant, sempre a favor. Cobrar i administrar personalment aquestes rendes, però, no devia ser gens fàcil, ja que hem documentat alguna dificultat. El 1611, el batlle d'Amer, Joan Bonet i Gallissà, donava facultat a l'infermer —o al procurador— per poder "capbrevar y fer regonèixer qualsevols drets, dominicals, hòmens propis, honors, drets y possessions tocans y al directe domini o altrament a dit offici de aquells o aquellas fiat large y pera crear nuncios".¹⁰¹ Una altra solució era arrendar-les, tal com trobem diverses vegades; així, per exemple, l'infermer Esteve Masbernat, el 1644, arrendava per tres anys i 17 lliures a Joan Gallissà, pagès, tot "el delme de carnalatge que rep per consuetud el seu ofici d'infermer a la parròquia d'Amer", excepte la casa d'en Colomer, "ço és, anyells, cabrits y porsells". I el 1646 arrendava per dos anys i 22 lliures a Salvi Rossell, ferrer, el que anomenava "la fàbrega" —una antiga ferreria?—, "tant de vi com de blat y també tots los pollastres de hera y de vadellas y pollas, de vadells, y tots los delmas acostuma rèbrer dit infarmer de dita fàbrega de aquell modo y manera o an acostumat rèbrer los demás infermers".¹⁰² Aquesta ferreria o "fàbrega"

101. AHG: Notaria d'Amer, Joan Salom. *Procolum sive saquela*, Am. 273 (1610-13), [1611, març, 10], f. 56v.

102. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Protocollum*, Am. 325 (1645), [1646, juliol, 1], f. 362r-v.

al costat del riu o rec de molins, van abandonar-la. La intenció de l'infermer era convertir-la o rehabilitar-la com a molí draper per tal de poder-ne cobrar els fruits, tal com va reclamar, successivament, el 1694, 1698, 1700 i 1703 a Joan Valls i Pere i Domènec Oliveras; l'abat proposà que l'infermer no pogués cobrar res del molí draper "per estar vuy derruït, a lo menos se ajustà ab lo amo del dit molir, que es Joan Valls del millor partit ne pogués traure que millor era traurar-ne alguna cosa que no res, y convingué lo molt Illtre. Capítol a lo que dit infermer pogués traure millor partit".¹⁰³ És possible que l'infermer posseís terres o drets d'aigua en temps pretèrits, i n'ha restat el topònim de la "Font del Infermer", situada sobre la Coromina de l'Abat, al sud de la vila d'Amer.

De tots aquests ingressos és possible que a vegades en tingués prou, que anés just o que actués com una persona laica, comprant, venent o arrendant altres censos. L'infermer Jaume Patller n'és l'exponent més extrem: per exemple, l'abat Alentorn (1630) li arrendava els censos i tasques de la parròquia i vila d'Anglès per 200 lliures; el prior de Sant Tomàs (1636) les rendes i prebendes del priorat per un any o tres col·lectes, i encara el cambrer Agustí Vallespir, les tasques i delmes per tres anys. En oposició, l'espoli d'en Patller (1647) demostrà que havia atresorat una sèrie de béns que un cop venuts es distribuïren al prior 55 lliures, 10 sous i 3 diners, al cambrer 33 lliures, 16 sous i 1 diner i al sagristà major 8 lliures i 10 culleres de plata, que finalment es destinaren a cobrir el campanar i daurar el retaule de Sant Benet.

Infermers

Gabriel Miquel	1506
Joan Vern	1518
Guerau Rafael	1527
Guerau Marull	1531
Sebastià Sotera*	1545?-1556?
Joan Calvó	1566-1569
Bartomeu Sala*	1580?-1591
Climent Quer*	1591-1598?
Miquel Pla*	1597-1599
Jeroni Toralles*	1599-1606
Bernat Pons*	1611-1613

103. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1700, maig, 6], f. 4r.

Jaume Patller (o Paller)	1614-1640
Manel Darguinias	1640-1643
Carles Desgüell	1643
Esteve Masbernat	1646-1647
Celedoni Pou	1648-1651
Isidre Pont	1652
Isidre Bellapart*	1660-1676
Narcís Sarsanedas*	1675
Pere Pau Carbonell Climent	1676
Jaume Milsocós	1677-1679
Narcís Sarsanedas*	1690
Bonaventura Miralbell	1691-1707
Francesc Serra Vila Portell*	1708-1709
Ramon de Pastor i Descatllar	1723-1752
Joan Vinyoles*	1753-1760
Jaume Coll*	1760?-1769
Antoni Llistosella*	1771-1773
Miquel Malet*	1773-1785?
Felip Alemany*	1790-1797?
Luis de Ortega i Mena*	1797-1806
Llorenç Matlló*	1816
Carles Sales*	1827-1830
Francisco Basses	1833

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

*Han ocupat altres càrrecs.

L'almoiner

És un càrrec que es crea el 1240 amb la fundació de l'Almoina, amb l'obligació de rebre i acollir els pobres, amb la dotació de la dècima part dels béns de l'abat, que provenien concretament del mas Rovira de Sant Julià de Llor (1286) i d'uns camps a Salt —donats per la família Vilardell (1289)— que proporcionaven set mitgeres de blat i amb un edifici anomenat Galabredes. Prop de la vila d'Amer s'esmenta el “Pla de l'Almoiner”, amb castanyedes, que en temps pretèrits devia pertànyer a aquest oficial.¹⁰⁴ Les obligacions que tenia el 1444 eren donar pa i carn de porc per Carnestoltes a tothom per un import de 6 lliures; al

104. RUENCA 1995: 162-163.

criat o cuiner que l'ajudava li pagava 6 lliures. De la mateixa índole, el 1252, es va instituir una pitança o suplement alimentari per a certs dies de festa o per a la commemoració dels difunts —que podia consistir en una porció de pa i vi, o ou, peix, oli o sagí—, de la qual cosa se n'ocupava el pitancer, però a l'època moderna se n'encarregava l'abat.

Aquest càrrec estava associat directament a l'abat, i així s'esmenten, per exemple, que ho són Salvador Marull (1506) i Jeroni Climent (1631). Un moment decisiu té lloc a finals del segle xv i al llarg del segle xvi, com que hi havia abats absentistes desaparegué aquesta funció específica que va passar a l'infermer. Així fou com es convertí en ocasional i transitori. En els segles xvii i xviii, tot i que a penes es reflecteix en la documentació, sabem que es continuava donant almenys una almoina pública a les portes del monestir i moltes altres instituídes pels particulars.

El rector de Sant Miquel i el capellà major del monestir

El qui obtenia el càrrec de la capellania curada o rectoria de Sant Miquel era també capellà major del monestir, per això cobrava una porció o pitança de l'abat. Tenia la cura de les ànimes de la parròquia de Sant Miquel, dels feligresos de la vila i de la vall d'Amer, i participava directament en l'administració de l'almoina del Cortó, juntament amb els jurats de la universitat. Aquest doble paper, a l'església parroquial i a l'església del monestir, va ocasionar al llarg de l'època moderna agres disputes entre l'abat i el bisbe pel que fa a l'atribució per la provisió del càrrec —per exemple, el 1518, quan “es donà possessió de la capellania de St. Miquel a un provist per lo Sr. Bisbe a que contradigué lo Sr. Abat dient que est benefici era a col·lació de la abadia”¹⁰⁵ i encara més greu, amb relació a l'apropiació de les funcions de la cura de les ànimes, la qual cosa afavorí la bel·ligerància d'alguns rectors tossuts i amb forta personalitat, per exemple Joan Serrat, Domènec Serrapí o Miquel Torrent —a la segona meitat del segle xvii— o Francisco Coll —a principis del segle xviii—, per això l'abat, en revenja, no els pagava la porció —per exemple, Esteve Reinalt (1629). El rector gaudia del patronatge sobre el benefici de les Onze Mil Verges. El Santíssim Sagrament, les hòsties sagrades —una vegada l'any— i l'aigua beneïta li eren subministrades pel monestir en un cerimonial solemne, en processó.

El rector no vivia dins el clos monacal tal com ho feien els beneficiats porcioners. La rectoria estava ben a prop de l'església de Sant

105. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadia de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1518, octubre, 5], f. 85v.

Miquel i de l'hospital, al carrer de Pedreguet, tot i que en una ocasió (1581) es parla que està “jux et prope palacium abbaciae dicte monasterii”. Malgrat que la rectoria era lluny del monestir, el rector restava unit a la comunitat i en bona part observava les prescripcions de la *Regla*, tal com estava estipulat; a més, la *Regla* obligava l'abat a escollir entre els seus monjos un que actués com a prevere o diaca, i que no fos extern al monestir ni aliè, sinó “digne d'exercir el sacerdocí”.¹⁰⁶

Els ingressos del rector es limitaven als drets d'estola de la parròquia i a les primícies de les parròquies de Sant Miquel, Sant Genís Sacosta i Lloret Salvatge. Els delmes de Sant Miquel els rebia l'abat, mentre que els delmes de les altres dues petites parròquies sí que li pertanyien —delmes que tot sovint arrendava—; eren les úniques de la vall que romanien a les mans del rector i valien entre 95 i 100 lliures, per això estava obligat, a canvi, a dir misses “pro populo”. Com la resta de monjos, rebia de l'abat les porcions valorades en 40 lliures anuals, repartides en 13 lliures i 10 sous cada quatre mesos, dotze quarteres de blat bo, net i garbellat i un quartà segons la mesura de la plaça. Coneixem el cas de Cristòfol Torrent que mentre era rector també obtenia dos beneficis més, un de simple i un de porcioner.

Altres drets que històricament li correspondrien havien traspassat al sagristà menor: la cera del Dijous Sant; per exemple, el 1611, el sagristà menor Joan Toralles arrendava per un any i per 10 lliures a Joan Calmella, rector, aquesta cera, l'ofici que feia el sagristà aquest dia i pagar la quarta part de la sagristia. També rebia diversos censos d'alguns masos fora de l'àmbit de la vall d'Amer, segons una relació feta pel rector Francisco Coll (1712-1719): del mas Vilagran de la parròquia de Granollers de Rocacorba feia 20 rals de censos per Nadal segons el capbreu de 1640; del mas Serrat de Granollers de Rocacorba no s'indica la quantitat; per una peça de terra del mas Panoleda de Sant Climent prestava dos gallines, i del mas Solà de Llorà eren 10 rals. En total, s'hi afegim tots aquests ingressos extraordinaris, podia ascendir a la suma, ni més ni menys, de 450 lliures.

El rector o ecònom i el vicari perpetu tenien l'obligació de residir a la parròquia, tret que estiguessin ocupats en altres assumptes a les sufragànies, si hi vivien rebien les distribucions com si hi assistissin. La cadira on s'asseia el rector o ecònom al cor era la immediata a la part dreta dels monjos. El vicari perpetu tenia la cadira immediatament a la part esquerra dels monjos. Havien de portar armussa vermella encara que no fossin graduats i tenien preferència davant de tots els benefi-

106. SANT BENET 1997: 244-245 (“Els sacerdots que vulguin viure al monestir”) i 248-249.

ciats, segons constava en la fundació de la vicaria i d'un capítol que se celebrà l'agost de 1787, registrat al *Llibre de Secretaria del Monestir*.

És possible que el rector arrendés el càrrec o tingués un coadjutor, tal com va fer Pere Comba successivament amb Pere Ferrer (1527), Antoni Roura (1529), Bernat Vidal (1532) i Joan Sabench (1536), suposem que davant la migradesa del seu valor —segons es deia eren 15 lliures— i perquè no hi havia l'abat que el controlés. Amb la mort de Comba continuaren els arrendaments, tal com feia Antoni Roura amb Guerau Caldaduc (1548). La visita pastoral de 1573 mostra clarament que, al costat del capellà curat Antoni Benet, vivien i treballaven dins la parròquia una gran quantitat de clergues: Joan Benet, servint el rector —com a vicari o diaca?—, Antoni Cos, beneficiat porcioner, i els preveres Pere Palol i Francesc Caldaduc. Aquesta multitud de personatges —fins a cinc— podia igualar i contrarestar la força de la comunitat de monjos, alhora que dibuixa una personalitat parroquial múltiple però cohesionada, on destaca el rector a dalt de tot. En algun moment (1548) podia haver creat un clima de confusió i incertesa, davant la inestabilitat i desconeixement sobre qui era el rector, amb atribucions dubtoses.

El rector estava assistit per un escolà, que tenia diverses obligacions. La més destacada era acompanyar-lo tant a ell com a l'ecònom o vicari perpetu, de nit i dia, quan anava a administrar els sacraments a pagès i a la vila, per això rebia de les cases de pagès imposicions de cereals: quatre mesurons de mestall dels masos Ter, Lloret, Timonet, Boada de Sant Marçal i Figuereda; un vuità de blat del Gallissà, Palou, Vernatallada, Jonquera, casa de n'Oliveres, Torrent de Saubaquer, la Blanquera, casa la Mereu, Casademont, Crosa, Canadell i Llobrassols; i un vuità de mestall del Gelabert, Arbosset, Boada de les Costes, Bassà, Mont, Concs, Colomer, Fàbrega i Pinyana.

És prou fàcil fer un seguiment de la carrera sacerdotal dels rectors de Sant Miquel, de les seves entrades i sortides sovint ràpides i contínues. Hem pogut categoritzar i situar la parròquia dins l'àmbit diocesà gironí, com una parròquia mitjana-petita, amb escasses rendes i grans dificultats d'estabilitat pels conflictes amb el monestir i poc dotada i mal assortida. Esdevenia, per tant, una parròquia de pas cap a altres de similars o més grans, però exemptes de problemes eclesiàstics; aquest aspecte queda plenament palès al segle XVIII, quan els rectors romanen molt poc temps i anys a Amer —amb l'excepció d'Eduald Pagès, 1742-1771—, mentre que en el segle XVII havíem trobat algun rector que hi va romandre al voltant de vint anys: Joan Bayer (1653-1671), Domènec Serrapí (1671-1690) o Miquel Torrent i Batlle (1690-1711), la qual cosa no era habitual.

L'àmbit d'actuació i moviment de tots ells va ser sempre el bisbat de Girona. De la majoria de casos en sabem la procedència geogràfica —les presentacions del patrimoni que fan els pares respectius ens són extremadament útils— i els moviments interparroquials —a base de permutes o promocions—, és força similar a la dels monjos, la procedència dels quals és relativament propera a Amer —amb una sèrie de llocs comuns coneguts que es van repetint—, per això es convertia en l'objectiu on col·locar els fills fadrísters i continuar mantenint els vincles familiars i sentimentals. Un exemple excepcional ens l'aporta Esteve Reinalt, fill de Perpinyà, i germà d'Antoni, abat de Sant Pau del Camp i de Francesc, canonge de la catedral d'Elna; ens estranya que no aspirés a cap altre càrrec millor remunerat, tal com els seus germans. La resta ja són més convencionals. Montserrat Soris provenia de la rectoria de la Barroca (1581) i Mateu Noguera de la doma de Vidreres (1594). Damià Pinsac era fill de Pere Griver, àlies Pinsac, de privilegi militar, de Mieres. Francesc Espinàs havia estat clergue a Anglès (1628) i saltà a Vilanna, permutant-li a Cristòfol Torrent, que era fill de Sant Cristòfol de les Planes, per anar després d'Amer a Sant Martí Vell (1639). Joan Serrat era fill del mas Serrat (veïnat de les Medes, Cogolls), havia estat rector de Sant Salvador de Bianya (1601), beneficiat del Roser a Sant Esteve d'Olot (1605), clergue de Sant Esteve de Llémena (1633), Amer (1639) i la Barroca (1653). Joan Bayer era fill d'un ferrer de la Cellera d'Anglès, i havia obtingut un personat a Santa Maria de Castelló (1649). Miquel Torrent i Batlle era de Banyoles, va anar a estudiar al seminari diocesà (1678), adquirí la capellania major de Santa Maria dels Turers de Banyoles (1691), on fundà un personat de 1.000 lliures, fins que se li atorgà la rectoria d'Amer (1690) amb l'oposició de l'abat i que no obtingué fins al 1696; fundà un beneficiat a la capella de Sant Marçal d'Amer (1712) i va ser beneficiat a l'altar de Sant Domènec de la catedral de Girona (1713). Francesc Coll Clapera, essent rector d'Amer, obtingué el benefici de Sant Bartomeu del Mallol (1718) i la rectoria de Palau-sator (1758). Cristòfol Duran era de Camprodon. Joan Vinyoles era fill d'un altre Joan Vinyoles, retorçador de llana de Vulpellac. Bartomeu Olivet era fill de Josep Olivet, pagès de Maçanet de Cabrenys, i arribà a Amer (1791) i promocionà a la doma segona de Vidreres (1795). Miquel Feixes era de Sant Esteve de Bas. Pere Vilanova era de Vilanova de la Muga, i seguidament se n'anà a Riudarenes (1801). Francesc Pagès era de Maçanet de Cabrenys i promogué a Sant Aniol de Finestres (1807). Vicenç Ramis era fill de Cabanes i va promocionar a la Bisbal (1815). Miquel Sala se n'anà a Castelló d'Empúries (1820). Tomàs Quintana era domer de Maià de Montcal, i va promocionar a Batet de la Serra (1830).

Hem vist que una de les maneres més recurrents de canvi entre parròquies és a través de les permutes, arranjaments entre rectors amb el beneplàcit del bisbe. Un altre tipus d'origen prové de l'interior de la parròquia o monestir, de les files dels beneficiats seculars. Domènec Serrapí va accedir a un benefici personat a la mort de Joan Quer (1667), conferit per Benet Maldonado, prior del monestir, fins que els examinadors sinodals van declarar-lo hàbil per a la rectoria d'Amer. Després d'haver permutat el càrrec amb Joan Bayer (1670), i Benet Cos, fill del mas Cos de Sant Cristòfol de les Planes, entrà primer com a beneficiat de Sant Jaume (1690) per saltar després a la capellania major de la Bisbal (1726). Segurament aquests anys a la parròquia els permeteren conèixer d'antuvi els avatars i interioritats de la parròquia i el monestir, i preveure o evitar irregularitats. La majoria, i extensible a la resta de clergues que iniciaven la carrera eclesiàstica, van crear un beneficiat personat per una o dos vides, que després bescanvien per una rectoria. Bons exemples en són els de Miquel Torrent, de preu 1.000 lliures (1691); Miquel Feixes de 630 lliures (1757) i Baldiri Peradalta, originari de Llorà, que hi havia fundat un personat de 825 lliures, gràcies al patrimoni que el seu pare, Joan Francesc, pagès, en féu a favor seu; posteriorment saltà a Camallera (1777) i Segueró (1789).

Un dels punts més delicats era l'elecció del rector, que corresponia a l'abat. L'abat —o el prior en la seva absència— es considerava el “patró de la rectoria o capellania”, però els examinadors sinodals l'havien hagut de declarar hàbil per a l'exercici de la cura i el bisbe havia d'assignar-li una parròquia i destí. El rector triat per l'abat, de la seva confiança, podia ser una via d'entrada, de coneixement, de vigilància —potser a través d'un fil molt prim— dins la parròquia; en la majoria de casos era tot el contrari. El futur rector —o el seu procurador— arribava a la parròquia amb les butlles apostòliques, que sovint eren examinades amb cautela, buscant qualsevol defecte de forma o contingut, i tornades enrere per defecte de forma i refusades. Aquest procediment, que podia allargar-se dies, comportava formar part del Capítol, junt amb els monjos i clergues seculars, i rebre la distribució monacal i de les misses d'estaca. Per exemple, el “16 de abril del any de 1725 a la tarda a entregat lo Rt. Dr. Christòful Duran las bullas de la gràcia congedida per N.S.P. Benet 13 de la cura de Amer, vivint en sa Comp^a un notari de la cura de Gerona demanant ab la presentació de ditas lletras se li fos donada possessió de dita cura, y lo sr. prior acceptà ditas bullas ab aquella reverència se deu, dient que se detenia lo temps necessari per mirar ditas bullas”, i al cap de tres dies,

lo Illtre. Sr. Prior Fr. Josep Climent, camarer, després de matines, convocà capítol ab ço de campana (ut moris est) entrevenint en

dit Capl. sols los monjos, proposant en ell lo dit Illtre. Sr. Prior, de com lo dia 16 despues de vespres, se li habían presentada unas lletras apostòlicas, en las quals era la provisió de la cura de la present vila ha favor del Sr. Dr. Christòfol Duran, y com si estat de son càrrech acceptar-las y obehir lo contingut en ellas, perçò pretenent dit dr. Duran en virtut de ditas bullas se li fos donada possessió de dita cura, per açò ha elegit lo sr. fr. Esteba Gros y dn. fr. Ramon de Pastor per mirar lo despaitg de ditas bullas y vèurer si vénan ab la forma acostumada, acceptaren los dits srs. ditas bullas per complir lo ordenat per dit Illtre. prior y capítol.

Aquell mateix dia,

a la tarde, los dits Srs. Rt. fr. Esteba Gros y Dn fr. Ramon de Pastor y Descallar feren relació al capítol de las bullas dient no encontraven cosa que fos en perjudici del monestir, antes bé en ellas mantenen y volen se mantinga las útils fins vuy acostumats; és veritat que se a trobat dos dificultats; però estas no són de substància, si sols error de escriba, vista exa relació determinà lo Capl. en donar possessió de la d^a cura al dit Sr. Dr. Christòfol Duran, y per aquest effecte fou elegit del Cap. Sr. fr. Esteba Gros.¹⁰⁷

El 1645, Francesc d'Aimeric, vicari general, preceptor major i canonge de la Seu de Girona, en nom del bisbe de Girona Gregorio Parceró, proposà i acceptà com a rector de Sant Miquel i capellà major del monestir, Joan Serrat, rector de Cogolls, per mort de Cristòfol Torrent; la col·lació s'havia donat a Girona el 14 de novembre, quatre dies abans del nomenament. La possessió d'investidura de la rectoria seguia el mateix procediment protocol·lari que els oficials del monestir. Com que era capellà major del monestir, aquest acte tenia lloc dins l'església de Santa Maria, en presència dels monjos, on se li llegien les obligacions. Primer, com a rector, se li lliuren les claus de la casa de la rectoria, junt amb el seu hort. Segon, com a capellà major, en presència del cambrer i prior Agustí Vallespir, al pati del monestir, Joan Serrat donà en mà l'acta notarial episcopal que certificava que era el nou rector de Sant Miquel. I tercer, seguia la parafernàlia a l'interior del monestir, parant i desparant l'altar major, llegint el missal, prenent els ploms del cor i la cadira corresponent, i acabava al palau episcopal on es feia el serviment del pa cuit. En el segle XVIII havia variat lleugerament (1725):

107. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1725, abril, 16 i 17], ff. 126r-127r.

Fra Esteba Gros com ha elegit del dit Capl. donà possessió de la dita cura al dit Sr. D. Christòfol Duran ab la forma acostumada, inseguint lo modo dels antecessors, prestant també en lo cor (después de entregats los ploms que com arrecident se li donan) la canònica ob^a al sr. prior per trobar-se lo sr. Abad en Barcelona, advertint que antes de donar-se-li la dita possessió, lo dit fr. Esteba li protesta de no enténdrer en virtut de ditas bullas y possessió perjudicar cosa al monestir, reservant-se qualsevol error se compregés com consta més llargament en poder de Claramont, not. de Amer, en dita nott. responen lo mateix lo dit curat en orde de sa cura, en la dita prot^{av}.¹⁰⁸

El 1739 l'abat i el bisbe arribaven a una concòrdia en la provisió del càrrec, que l'abat aconseguia presentar sense concurs a Amer i Roses i renunciava a les pretensions que tenia sobre les altres; encara a la darrerria del segle XVIII, entre el bisbe Tomàs de Lorenzana i l'abat Eustaquio de Azara es renovava. A partir de llavors, el rector deixà de rebre la porció, segons aportava l'adroguer Pau Borrell, com a recaptador dels rèdits, aniversaris, misses d'estaca i altres pies institucions del monestir (1770): "jamás se había en tiempo alguno dado distribución ni porción monacal a los ecónomos de dicha villa y parroquia, y me consta todo lo que va dicho porqué de la propria conformidad lo ohí referir a mi defunto padre y del tiempo de mi acuerdo lo he visto, experimentado y executado infinitas vezes."¹⁰⁹

Després de la destrucció de l'església parroquial de Sant Miquel (1657) tenia poc sentit que se'l continués anomenant rector de Sant Miquel, però per inèrcia, per voler conservar i diferenciar les dues funcions es va continuar emprant fins al segle XVIII; de fet, literalment la parròquia de Sant Miquel havia desaparegut i n'havia emergit una de nova, inèdita fins llavors, la de Santa Maria. En absència del rector, o a la seva mort i fins al proveïment d'un de nou, un monjo, el cambrer o l'infermer, n'assumia les competències, tal com passava permanentment a la parròquia de Breda, literalment segrestada pel monestir, i com veurem, algun exemple punyent més endavant.¹¹⁰

108. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1725, abril, 17], ff. 126r-127r.

109. AHG: Notaria d'Amer, Martirià Clarà. *Manual, Manual*, Am. 506 (1770-1771), [1770, març, 18], ff. 47v-48v.

110. LLORENS i RAMS 1984: 143-144.

Rectors i capellans majors

Pere Vilar	1506
Joan Arola	1511
Jaume Mata (o Matas)	1518
Jaume Roger	1520
Pere Comba/ Pere Ferrer/ Bernat Vidal	1527?-1532
Antoni Roure	1529-1548?
Joan Sabenc	1536-1548?
Benet Palol	1544-1545
Guerau Caldaduc	1548
Antoni Benet	1549-1582
Montserrat Soris	1582-1594
Miquel Noguera	1598
Mateu Noguera	1602-1606
Jaume Calmella	1608-1615
Damià Pinsach	1609?
Esteve Reinalt	1616-1629
Joan Vicenç	1629?
Francisco Espinàs	1630-1632
Cristòfol Torrent	1632-1639
Joan Serrat	1639-1642
Montserrat Soris?	1643
Joan Serrat	1645-1653
Joan Bayer	1653-1671
Domènec Serrapí	1670-1690
Benet Cos / Narcís Sarsanedas	1690-1704
Miquel Torrent i Batlle	1690/1696/1704-1711
Francisco Coll i Clapera	1712-1719
Joan Sala	1716?
Cristòfol Duran	1725-1731?
Joan Vinyoles	1732-1742
Joan Quer	1739?
Eudald (o Eduard) Pagès	1742-1771?
Baudili Peradalta	1772
Miquel Domènech	1779
Miquel Figueres	1779?-1791
Bartomeu Olivet	1791-1795/1796
Pere Vilanova	1796-1801
Francesc Pagès	1801-1807
Vicenç Ramis	1807-1815

Ramon Llongarriu	1815-1817
Miquel Sala	1817-1820
Antoni Guardiola	1821-1827
Tomàs Quintana	1827-1830

Font: elaboració pròpia a partir de les visites pastorals i dels protocols notariais.

Els priors del Coll i Sant Tomàs

El prior del Coll residia en aquest priorat, i no va restar exempt de problemes jurisdiccionals i territorials entre els abats d'Amer i els bisbes de Vic, tal com veurem més endavant. L'abat presentava, arrendava o "definia" —literalment— el priorat del Coll a monjos i sacerdots seculars —sovint rectors i vicaris de les parròquies circumdants—, i havia de residir-hi contínuament i lliurar els comptes anuals, sota la direcció i govern de l'abat-prior, dels quals Francesc Monsalvatje i Antoni Pladevall n'aporten la llista sencera.¹¹¹ Com que els arrendadors eren sovint monjos del monestir d'Amer, el càrrec s'anomena "mongia" o "mongia simple". L'arrendament que feia l'abat Josep Sastre (1661) incloïa els "censos, delmas, primícias, taschas juntament ab todas las terras que són del monestir y priorat",¹¹² adjuntava obligacions de tipus religiós —celebració de misses, parament de l'església—, fiscals —portar llevadors de les rendes, misses i blat recaptat, vendre presentalles, goigs o mides, pagar l'estada de l'abat en la seva visita—, fins a d'altres més materials i físiques —realitzar les obres de manteniment dels edificis o plantar arbres. En el segle XVIII, els arrendadors havia de passar la prova de la "limpiessa de sangre", tal com se li va exigir a Ponç Batlle, beneficiat de Rabós (1740).

En canvi, els arrendadors del priorat o capella prioral de Sant Tomàs disposaven del dret de cadira al cor del monestir, però no estaven pas obligats a fer residència contínua i permanent en el priorat, fet que devia contribuir, a la llarga, a la seva decadència, i ja abans de 1790 estava en ruïnes. En tenim una bona mostra de forans: Onofre Collell, sagristà segon de la col·legiata de Sant Feliu de Girona i beneficiat a Sant Vicenç de Besalú (1605),¹¹³ Joan Serra i Canter, canonge de Santa Anna de Barcelona (1636), Pere Oliver, canonge de Vic (1666); quan va morir Cristòfol Vicenç Huguet, li era lliurat a Bernat Enbeja, canon-

111. PLADEVALL 1974: 49-53 i MONSALVATJE 1904: 380-390.

112. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Gasull. Manual, Am. 331 (1661/1664-1665), [1661, juny, 28], ff. 36r-43r.

113. ADG: Col·lacions de beneficis, D-258, f. 46r.

ge de Barcelona, per ordre del nunci del Vaticà al territori espanyol, Marcelo Durazo (1688), raó per la qual l'abat Climent si oposà amb fermesa presentant fra Josep Gros; i de nou (1697), el mateix Enbeja insistia presentant un altre candidat, fra Francisco Braçó, elegit el 21 de març i que hi romangué fins a la renúncia el 1704. Els priors de Sant Tomàs podien compaginar un vida entre la comunitat i l'atenció al fidel, a diferència dels priors del Coll, que es basava més entre la solitud i el relatiu aïllament del paratge, en un estat de semiretirement, i la contínua arribada de pelegrins i devots, fet que els converteix en homes sociables.

En qualsevol cas, podem entendre la falta d'atenció del priorat de Sant Tomàs, ja que els rèdits i prebendes eren tan baixes que no valia la pena fer el desplaçament, residència o molestar-se en els cobraments: només eren 3 miserables lliures. El prior rebia prestacions de diferents masos d'Amer: Crosa, Canadell, Pinyana i Ses Tries, que suposem que s'afegien a les rendes fixes. Concretament, una de les condicions en els arrendaments (1590) es referia a les rendes d'un sol "mas, sensus, tascas i una fexa té dit priorat derera la almoïna".¹¹⁴ Aquesta feixa o hort, situat entre el priorat i el monestir, rere els dos edificis, era important perquè havia de proveir de feina i aliment el prior, i en l'acta de propietat del priorat, s'hi passejava i prenia —Jaume Coll, 1760— "un puny de terra y en bas de la gleva de dit hort y la ha escampada per aquella en señal de verdadera pcessió".¹¹⁵

Al llarg del segle XVII se l'anomena sovint "prior comendatari", o sigui, totalment absent i que cobrava només les rendes via procurador, motiu pel qual ben poc o mai posà els peus a Amer, o bé no subarrendava a un monjo; en aquest sentit, l'abat Andreu Pont (1651) va segrestar el priorat perquè l'arrendador "no ha cuidat ni cuida de pagar los càrrechs fa dit priorat y la casa seva derruïnt, lo Illtre. Sr Abat se nomena per sagrestador de aquel al sr. fra Francesc Corominas".¹¹⁶

Fins a la darrereria del segle XVII no havien sorgit problemes en la provisió dels priors de Sant Tomàs, que nomenava directament l'abat. Però el 1697 es va debatre la qüestió de la naturalesa del priorat, si era un "priorat rural" i de provisió papal, o bé si era "vilatà" i de provisió abacial:

114. AHG: Notaria d'Amer, Segismon Solà. *Manual*, Am. 263 (1589-1591) [1590], f. s. 23, ff. 88v-89r.

115. AHG: Notaria d'Amer, Francesc Claramont. *Manual*, Am. 441 (1759-1760), [1760, febrer, 7], ff. 117r-118r.

116. AHG: Notaria d'Amer, Pau Llareus. *Manual*, Am. 328 (1649-1651), [1651, juny, 12], f. 434r-v.

A notícia del Rnt. fra Joseph Milsocós y Morell, monjo y sacristà major, prior claustral y vicari general del monestir y convent de Nostra Sr^a de la vila de Amer del ordre de Sant Benet, ha pervingut de que lo magch. Joseph Conchs y Maset, dr. en medicina de dita vila de Amer, com ha procurador del Il·lustre y molt Rnt. Sr. Dr. Gerònim Enveja, canonge de la Santa Isglésia de la Seu de Barcelona, substituït per lo rnt. doctor Paulí Cos, prevere y domer de la isglésia parrochial de la vila de Santa Coloma de Farners, son procurador, hauria presa pcessió lo dia present del priorat de Sant Tomàs, instituït y fundat en la isglésia de dit monestir de Nostra Srª de Amer, en virtut de butlla despatxada per lo sr. núncio de Sa Santedat, las quals butllas són surreptícias per dir en ditas butllas que lo dit Priorat de St Tomàs és Priorat Roral lo que no és Roral, sinó que és dignitat de dit monestir de Amer, y com ha tal té casa en dit monestir y entra en haver de fer la semmana al igual de las demés dignitats, y també perquè dit núncio no pot donar dignitats regulars ni encomendas. Per lo que constituït personalment dit sr. prior y vicari general devant de la presència de dit magch. Dr. Conchs y Maset, en dit nom, servint-se gravat de dita pcessió per ésser dita butlla en virtut de las quals se ha presa aquella surreptícia, de aquella se apel·la, provoca, recorra y de nul·litat diu devant de San Santedat y de la Silla Romana”.¹¹⁷

L'últim possessor del priorat entre els segles xvii i xviii va ser el monjo Francisco Braçó, que romangué al priorat entre 1697 i 1704 —any de la seva renúncia—, però el 1701 ja havia permutat el càrrec a Bonaventura Paderns, infermer de Sant Pere de Camprodon, per problemes de salut. La falta d'abat després de la mort de Braçó estroncà la continuïtat del priorat, ja que no se'n va elegir un altre fins quaranta anys més tard, la qual cosa va comportar una lenta agonia. El 1744 l'abat Queralt va presentar Jeroni de Benzi, que va renunciar i cedir alhora al cambrer Esteve Clarassó “la casa del Priorat de Sant Thomàs” (juny de 1745).

A causa d'aquest interval (1697-1704) calgué investigar i recuperar antigues consuetuds, els monjos van haver de preguntar als seus coetanis sobre les velles tasques i obligacions. Del nou arrendador Josep Llistosella es deia (1757):

està ab lo ànimo de cumplir-se las obligacions de dit priorat, ço és, que té de fer 4 semmanas quiscun any celebrat per los b. y

117. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 368 (1696-1697), [1697, febrer, 27], f. 73r-v.

fundadors gratis, quals semanas té la caixa comuna encarregadas per conveni fet amb lo qd^m Fr. Francisco Braçó, prior de Sant Thomàs, y lo present Capítol y si apar a V.S. dit fra Joseph farà las semmanas tocants al priorat de Sant Thomàs quant se aje acabat lo torn dels capellàs.¹¹⁸

Al seu torn, sorgí de nou el debat entorn de la qualitat del priorat —clergues seculars o monjos regulars— i qui l'havia de proveir: el rei, l'abat d'Amer o el bisbe de Girona. Un procés que encetava l'abat Gaspar de Queralt, quan va ser concedida la provisió del priorat de Sant Tomàs al clergue Jaume Company i Riba (1748),

la duda que ha ocurrido de si era o no debido el dicho beneficio a regulares, aunque consta haverse provisto por este tribunal a un secular el año de seiscientos y ochenta, queriendo que, por esta vez y sin perjuicio del dro. de las partes en adelante, descubierto y justificado, que sea el hecho cierto del caso tenga efecto la expresada gracia como más resulta de la citada bula y colación, en fecha en Madrid, sexti idus augusti de este presente año firmada de su mano, sellada con su sello, referenda del Sr. Abreviador, escrita en pergamino, registrada en el Libro Segundo de Breves de este año, despachada en toda forma, cometida a Nos su execución, y habiéndose presentado ante Nos, aceptamos su execución y en su cumplimiento mando dar y dimos las presentes.¹¹⁹

O sigui, que al final, l'abat no va trobar-hi impediments en la seva realització. En aquells anys va anar a parar a Jaume Ribas i Company, clergue de Barcelona (abans de 1753), Domènec Roca (1753-1756), Miquel Malet —fill de Miquel Malet, notari de Camprodon (1757)— en Josep Llistosella (1757-1758), que l'havien de substituir dos candidats.

A mitjan segle XVIII el títol de prior de Sant Tomàs era només *ad honorem*, sense rebre porció ni residència. Mentre que en el darrer quart (dècades de 1770-1780), els priors van aconseguir altres càrrecs que van saber compaginar: els infermers Jaume Coll (1760-1770) i Antoni Llistosella (després de 1771), i el sagristà menor Josep Quilmetas (1783).

118. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1757, desembre, 24], f. 269r. Un altre de similar a AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. Manual, Am. 422 (1741), [1741, setembre, 18], ff. 309v-311r.

119. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 430 (1749), [1749, setembre, 4], ff. 346v-347r.

Els beneficiats porcioners

Els beneficiats porcioners gaudien d'una porció, prebenda, pitança o part de fruits, dotació procedent de les rendes de la mensa abacial, per això estaven obligats a assistir puntualment al cor per a resar els oficis, celebrar algunes misses, estar presents en aniversaris i fundacions al monestir i viure de forma comunitària, tal com suplicava un beneficiat després d'un any d'haver pres l'hàbit i acomplert amb la residència i servituds, només li faltaven les "distribucions" (1688). Les porcions d'aquests beneficiats eren molt concretes i estipulades: en menjars i begudes, en vi i pa, o en dinars i sopars, tal com queden confirmades per l'abat en diverses capitulacions o concòrdies —només en el segle XVII n'hi hagué cinc: 1606, 1613, 1623, 1645 i 1653. Una d'elles va ser la que establí l'abat Puigmarí (1 d'abril de 1606), que va proposar als beneficiats vint bótes de vi i una "quarterola" —segons la mesura vella—, però que ells van rebutjar per considerar-la insuficient, al·legant que la terra d'Amer no era apta per al conreu de vinya, motiu pel qual l'abat estipulà pagar-los 15 lliures pel valor del vi, a més de les nou quarteres de forment anuals, equivalents a divuit mitgeres —segons la mesura del palau abacial—, "lo que no basta per poder alimentar-se dits monjos y beneficiats ab lo criat que acostumen de tenir per llur servei",¹²⁰ per això obligava a pagar-los anualment tres quarteres més de forment —que sumarien sis en total, o 48 unces de pa cru. En total, sumaven al voltant de 86 lliures anuals cadascun (1593), mentre que el 1702 eren 40 lliures i 10 sous —potser aquesta rebaixa era perquè es tractava d'un segrestador—, i el 1753 ja rebien 112 lliures i 17 sous.

El número de porcioners quedava perfectament regulat en cinc i a la segona meitat del segle XVIII en quatre, pràcticament invariable en el temps i directament proporcional a la riquesa i ingressos del monestir; la seva disminució o augment comportava la distribució d'una renda més alta o més baixa. Aquestes porcions o racions havien comportat "diferències, qüestions, pretensions y disensions que de aquí se porten seguir y per lo que apar no està bé que entre dit senyor abat, monjos y beneficiats aja tans disensions ni pretensions per ser dit senyor abat, llur superior, ans bé deuen estar ab tota pau, quietut y repós y units com és rahó". I conclouia l'abat, esperant que "esta concòrdia y capitulació sia duradora tant quant dir senyor abat serà abat de dit monestir". És interessant veure com els monjos "vells" aprofitaven l'arribada d'un abat nou per pressionar-lo, canviar i augmentar les porcions, potser també per regular l'augment del cost de la vida. Aquests beneficiats esdevenien

120. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1606, abril, 1], ff. 260r-262r.

oficials, a la llarga, o bé ocupaven el que se'n deia “beneficis simples porcioners”, a mitjan segle XVIII, com el de la Verge Maria —de l'altar major— o el de l'Assumpció, amb l'obligació de tocar l'orgue.

Ser un beneficiat porcioner, abans de 1609, no exclouïa l'exercici d'altres càrrecs remunerats. Queda clar quan Antoni Costa, rector de Sant Esteve de Llémena, prengué possessió del benefici porcioner de Francesc Homs i es reservava una pensió de 64 ducats sobre la rectoria (1603) o bé quan n'era Antoni Barolesc, rector de Sant Climent d'Amer (1605).¹²¹ Malauradament, a partir de llavors, aparegueren unes “disposicions antigues” que va actualitzar l'abat Puigmarí, que blindaven la condició dels monjos i beneficiats, perquè cap “no puga enprendre ninguna servitut curada y o no curada fóra del dit monestir y sglésia parrochial de dit, sots pena de privació de quasvol emolument que en dit monestir se pugués rebre”.¹²² En el mateix sentit, l'abat Guanter (1725) va requerir als beneficiats porcioners perquè no residissin a cap altra església ni assistissin a les conferències eclesiàstiques fora d'Amer, ja que s'havia assabentat que havien estat a les convocades a Sant Climent, sota pena de privació d'un mes de porció:

Bé sabeu Vmes. Srs. Beneficiats y residents del monestir de St^a Maria de Amer de la Cong. de Benitos Claustral Tarraconense, ignorar no podan com los beneficiats de dita Iglésia y etiam: Vmes. mateixos han acostumat sempre fer residència contínua en las horas canònica, diürnas, y nocturnas y en los oficis divinals que se cantan en d^a Igl^a, com y també en assistir als combragars y capítols que se oferescan al poble y monestir predit, com és de la obligació de sos beneficis o capellans a la que per eix fi són instituhidas y perquè cumplen los paga lo Abad y monestir. Ni tampoc ignorar no podan que a més de d^a causa y rahó de la obligació sobred^a y moltas altres atnent nostres antecessors a que de ninguna manera no se faltàs a dita residència tal dia de tal any, lo molt Il·lustre Sr. Abat, Monjos, Beneficiats y Capellans de dit monestir de Amer, congregats en capítol feren constitució y ordinació de comú consentiment y ab jurament que ningun beneficiat ni capellà, tant presents com esdevenidors, se atresan a residir en ninguna altre Iglésia en pena per quiscuna vegada fos ipso facto privat de un mes de porció y residència, com és de veurer en dita constitució, de la qual seva fa ostenció porut

121. ADG: Notularum, G-98, f. 189v. i G-101, f. 162r.

122. AHG: Notaria d'Amer; Joan Salom. *Primus Liber protocolli*, Am. 270 (1608-1609) i *Primus liber protocolli eclesiastici negocii monasteri beate marie* (1609-1613), [1609, juny, 17], f. 115r.

ecce a la observança de la que estan Vmes. obligats per molts rahons y especial per lo jurament han prestat al ingrés de sos beneficis y capellanies y esta se troba estar en viril observansa, havent lo Abad de Amer qui és vuy y los que són estats privats vàrias vegadas per eixas y semblant causa als que vuy són beneficiats y als que foren antecessors de Vmes.¹²³

L'oposició a la participació d'aquestes conferències anava adreçada al rebuig secular de tot allò promogut pel bisbe Josep de Taverner (el 1724), en aquest cas, amb la bona intenció de millorar la formació religiosa del clergat rural.¹²⁴ El 1737, aquesta concòrdia s'havia oblidat o menyspreat completament, ja que trobem fra Narcís Claramont com a obtentor d'un benefici simple a Sant Martí de Pelràs —potser proveït amb el consentiment de l'abat?

Ser monjo porcioner volia dir gaudir d'uns privilegis dins el monestir: tenir una cadira al cor, poder participar a les reunions del Capítol i cobrar la porció, tres elements fonamentals. Rafel Maset, clergue novament tonsurat i beneficiat porcioner (1570), es queixava que no tenia seient. Un quart privilegi consistia en l'enterrament dins l'església, “en lo carner o túmol ahont los meus predecessors beneficiats són stats enterrats” (Antic Costa, 1640) o bé en “lo lloch haont acostuman enterrar los beneficiats de dita isglésia” (Joan Terma, 1703). Aquests privilegis eren també una obligació, o sigui, tenir una cadira volia dir assistir als actes del cor, tal com reclamava infructuosament Antic Noguera (1604).

Un dels punts culminants de germanor, de socors, ajuda mútua i lligam, entre els membres de la comunitat de monjos —potser a imitació entre els membres d'una confraria— va constituir la concòrdia signada entre l'abat Alentorn, els monjos —el cambrer i prior Jeroni Toralles, l'infermer Jaume Patller, el sagristà major Bonaventura Cols, el sagristà menor i el capellà major Esteve Reinalt— i els beneficiats porcioners —Antic Noguera, Antic Costa i Antoni Estanyol— referent a l'assistència mútua en cas de malaltia, en el combregar, l'extremaunció i l'enterrament (7 de juny de 1623).

De manera similar a l'entrada dels monjos professors, els beneficiats porcioners havien de satisfer una quota d'ingrés, com la que satisfeu Antoni Gironès (1661): “vuyt lliures moneda de plata que acostuman pagar de entrada los beneficiats porcionaris novament provehits antes

123. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manuale*, Am. 408 (1722-1725), [1725, maig, 13], f. 198v.

124. SOLÀ 2008b: 234-237 i PUIGVERT 2000.

de pendres possessió”.¹²⁵ L'accés era estipulat i delimitat com la resta de càrrecs a través d'un protocol i una possessió formalitzada, com la següent:

Vuy als 13 del mes de Agost del any 1680. Constituït personalment lo Rnt. Josep Vergés y Roca, pra. y beneficiat porcionari del Monestir de Amer davant del Sr. Abat y Capítol en lo cor, ha prestada la canònica obediència a dit Sr. Abat y després davant de la porta de la Abadia en la escala de dita casa en senyal de possessió de la porció de pa y vi, lo dit Sr. Abat ha manat donar-li un pa y un brocal de vi com se acostuma y ma requerit dit Sr. Abat ne llevàs acte en testimoni del Rnt. fra Agustí Vallespir y del Rnt fra Narcís Sarçaneda, fra Josep Gros, fra Bonaventura Miralbell, tots monjos professors y del Rnt Domingo Serrapí, rector, Jaume Lloret, beneficiat prevera, pres per mi, Joan Terma, pra. y ben., substituït del Dr. Josep Quer y Palou, notari públich de Amer.¹²⁶

Un cop a dins, calia una renovació periòdica, no fixada temporalment; l'abat Queralt va reunir la comunitat amb la pretensió d'“haver-los dits reverents capallà major y beneficiats porcionaris y llurs successors de prestar-li dita obediència conforme constava haver-se-li de prestar”.¹²⁷

Sovint va haver-hi malentesos entre els abats i els beneficiats porcioners, i el pagament de la pensió es va convertir en un estira-i-arronsa. Els bisbes i rector aprofitaven les males relacions amb els abats per posicionar, cap al seu costat, els beneficiats, el grup més dèbil i vulnerable, econòmicament i socialment. Hem documentat quatre revoltes o petits amotinaments: 1690, 1702, 1714 i 1718-1719, encetat per Joan A. Climent i continuat per Francesc de Guanter, aprofitant el buit de

125. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Gasull. Manual, Am. 331 (1661, 1664-1665), [1661], f. 59r.

126. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Protocolli*, Am. 347 (1678-1680), [1680, agost, 13], f. 347r. Vegeu un altre exemple que atorga el rei a Josep Fontanils, que lliura les cartes de presentació a l'abat, AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramunt. Manual, Am. 441 (1759-1760), [1760, juliol, 29], ff. 336r-337r: “Procediendo a la dh^a execución, puesto dh^o Joseph Fontanils de rodillas delante dh^o muy Iltre. Sr. Abad, descubierta la cabeça de dh^o Fontanils, puso en ella dh^o muy Iltre. Sr. Abad un bonete, confiriéndole y invistiéndole el expressado bene^o. con sus frutos, rédditos y emolumentos, cumpliendo empero las cargas y obligaciones de dh^o bene^o en la forma acostumbrada. Y para la posesión del expressado bene^o, nombró dh^o muy Iltre Sr. Abad en commissario al Dr. Fr. Juan Vinyoles, monge infermero prior claustral y vicario general del expressado Monari^o, cometiéndole la excon. plenaria para la dh^a posesión. Y echa la mencionada colación y investidura, el mencionado Joseph Fontanils prestando a dh^o muy Iltre. Sr. Abad la acostumbrada manual reverencia, mediante juramento prometió servir y cumplir los cargos y obligaciones de dh^o bene^o sin faltar en cosa alguna de ellas.”

127. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Primus liber manualis sive Primum Manuale*, Am. 338 (1669-1670), [1669, desembre, 7], ff. 64r-65r.

poder de 1701-1716. El 1690, l'abat ensenyà una carta papal al bisbe Auther, on aquest reconeixia que “los beneficios porcionarios que están fundados en su Iglesia yo no le pido nada al Sr. Abat, pero en quanto a los demás beneficios que no son porcionarios y están fundados en su Iglesia y el dicho Sr. Abat no les dá nada, ¿porqué me ha de quitar lo que es mío?”.¹²⁸ Per tant, quedava finalitzada la polèmica, i quedava clar fins on podia arribar l'actuació del bisbe en matèria benefical. El 1702, els porcioners es van queixar al prior Josep Gros que els havia privat de dir les misses al priorat del Coll, se les va quedar per a ell saltant-se els torns establerts fins llavors; fins i tot, va arrestar el bosser i prior de Sant Tomàs, Francisco Braçó, sense causa aparent. El 3 de març de 1714, el prior va convocar el Capítol a les deu del matí,

veent que ningun capellà porsionari no assistia, los ha fets avisar que acistissen en dit capítol, y avense tots excusats ab diversos raons, los ha fet tornar avisar que acistissent en pena de deu sous de privació aplicats a la sacristia per quiscun acte de capítol ho comunitat que faltaran, y per no haver trobats en casa als Rnts. Thomàs Dalmau y Salvi Ombrabell, se'ls ha fets altra avís de las penas en que concorreran de la dita privació no assistint als dits actes, dit avís se'ls és fet de part del sr. prior per medi del secretari infra scrit y han fet resposta los dits que no assistirien en ninguna actes que hi fos lo sr. prior y de esta manera quedan ab la privació de 10 s. per quiscuna vegada faltavan en lo cor y en lo capítol.¹²⁹

A les quatre de la tarda cap dels quatre beneficiats hi volgué assistir, sense que en sapiguem el motiu de fons, i quedaren privats de les porcions, l'endemà tampoc hi van voler anar. El 5 de març, després de laudes, entraren el rector i els beneficiats al cor sense hàbit, cosa que comportà una repremsió per descortesia. El 1718, l'abat Guanter va castigar amb 15 sous el beneficiat Joan Malaviala perquè no s'hi presentà. L'any següent, en Malaviala i en Ramon Pagès van ser novament castigats i suspesos de feina i sou per un any perquè no sabien cantar pla, amb l'advertència que si volien tornar a ser admesos en les distribucions havien d'estudiar cant. El setembre de 1730, l'abat va privar d'un mes de porcions i residència, un cop més, Joan Malaviala perquè havia anat per la festa de la Verge Maria a residir a Sant Esteve de Llémena “no obstant de ser avisat de dit Sr. abat”.

128. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Decimus quartus liber Manualis sive decimum quartum Manuale*, Am. 357 (1689-1690), [1690, juliol, 5], f. 197r-v.

129. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1714, març, 3], f. 46r.

Els beneficiats porcioners novells vivien dins el recinte del monestir, i a penes tenien cap mena de possessió ni pertinença. En comparació amb els oficials i, fins i tot, amb els beneficis simples, pràcticament havien de subsistir amb el que l'abat els proporcionava de pitança, cosa que provocava grans diferències i picabaralles i que els acostava als hàbits i pautes de consum dels bracers i treballadors. Precisament la visita de 1600 indica que molts clergues i monjos havien de mendicar fora del monestir atesa la insuficiència de les porcions de pa i vi.

Segurament feien vida comuna, ocupaven una habitació, privada o compartida, habilitada molt austerament. L'inventari de Joan Bordas i Gironès (1638) ens proporciona un exemple clarivident: dormia en "un llit de camp ras, ab sa màrfaga, una flassada y borrasà, ab dos llansols, lo qual tot pertany al sr. abat", i els seus objectes els guardava dins "un cofra ab son pany y clau": roba de vestir, llibres —un breviari i un diürnal— i altres petits mobles —una taula i una cadira.¹³⁰ És possible, doncs, que quan ingressaven al monestir, l'abat els deixés material que després havien de tornar, per exemple, el 1745, l'"abat se'n ha sempre acostumat aportar en son Palau Abbacial lo tal llit en què moria lo tal beneficiat porcionari y fer-ne a sas liberas voluntats y per est motiu y causa ha acostumat sempre dit molt Illtre. Sr. Abat donar y pagar com encara actualment vuy en dia paga y correspon a dits rnts. beneficiats porcionaris y a quiscun d'ells annualment duas lliuras",¹³¹ pagament que va ser polèmic i que van aconseguir que s'eliminés. Una anècdota recollida per un monjo-notari —de tipus novel·lesc, que ens fa recordar *El nom de la rosa*— es fa ressò d'aquesta controvèrsia:

A la fi de un protocol del any 1609 se troba un quadern que tot són actes del monastir. Lo primer és una àpocha que firmà lo sr. abat a 22 janer del llit de un capellà porcionari que se havia mort. Algun dia lo Sr. Abat pagave a cada beneficiat porcioner per vestuari 2 ll. cada any y després lo llit en què moria lo capellà ab tot lo que si encontrave quant lo combregaven era del sr Abat, succehí lo any 1716 que morí un beneficiat, y un criat del Sr. Abat, que no devia ser molt discret, per portar-se'n lo llit ne tragué lo capellà y lo posà sobre la salera del porch, y que aquella hora en avant los beneficiats may pararen de aquí que agueren renunciat los vint rals, y lo Sr. Abat lo llit, lo que lograren en temps del M.J.S. Abat Queralt que gose de glòria, a 3 de febrer 1779.¹³²

130. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Desimum manuale*, Am. 314 (1638), [1638, abril, 12], f. 118r.

131. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont. *Manualis*, Am. 426 (1744-1745), [1745, desembre, 10], ff. 409r-410r.

132. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), f. 21r.

Excepcionalment, el beneficiat porcioner Antoni Joan Osseagues va acollir Vidal Capellà, estudiant la vila d'Aurillac, i li facilità palla, una manta de ras i una sotana negra per 24 lliures (1618).

Hem trobat altres beneficiats que visqueren fora del monestir, o que posseïen cases particulars a la vila, heretades o comprades, cosa que els permetia desenvolupar una vida pública i alliberar-se parcialment de la comunitat: Vicenç Balagueró la tenia situada al carrer Devall (1696), i la va deixar en testament a la seva neboda. Joan Terma va comprar-ne una a Miquel Duran, descoberta i enrunada, situada a la vila vella, al carrer de Vilafreser, per 100 lliures (1689) i Llorenç Turrius (1710) la tenia al carrer de Pedreguet. Els inventaris dels béns de Joan Bordas i Geronès (1632), Bartomeu Mondot (1638), Antoni Costa (1640), Joan Quer (1657), Joan Terma (1688) o Vicenç Balagueró (1696) ens ofereixen un panorama poc falaguer i més aviat llastimós de les seves possessions materials i de la seva vida quotidiana. La casa de Joan Quer (1657), situada al carrer de Baix, era pobra i buida, amb alguns mobles —un bufet i una cadira vells—, matalassos i roba de llit, alguns estris a la cuina, roba de vestir i una mica de blat. Les deixes testamentàries d'Antoni Costa (1640) també són ben escasses: a Antoni Blay, treballador d'Amer, uns balons i un gipó de cordellats; a la vídua de Rafel Violalla, una camisa bona, i al bisbe de Girona 1 morabatí d'or per fer complir el testament. Joan Terma (1668) havia arrendat l'habitació de la casa de Rafel i Maria Àngela Torra, i guardava els seus objectes dins un bagul, tancat amb pany i clau —amb peces de roba de llit i alguns objectes de plata, com un *agnus*, unes culleres i una esquetlleta—, a més d'un llit de pilars, un escalfador, una senalla i llana bruta.

La casa de Vicenç Balagueró disposava de tres pisos amb cambres i sales, estava força ben distribuïda i proveïda, talment com si visqués una família sencera: a la planta baixa hi havia el celler —amb sis bótes i altres eines— i la quadra, al primer pis, una saleta, una cuina tota moblada, una cambra —que donava al carrer Devall— i una habitació al cap de l'escala; al segon pis, una cambra sobre la cuina, un rebost, l'alcova principal i el seu annex, i una eixida. Sorprenentment, a la quadra s'hi conservaren apilonats els objectes que semblen del beneficiat: una estampa de Sant Francesc Xavier, una taula amb prestatges, un escriptori i diversos llibres i papers. En el segle XVIII —i l'exemple de Balagueró en pot ser l'indici— es percep un canvi de tendència, amb la millora de les condicions de vida i econòmiques dels porcioners. Joan Terma, en el testament (1703), es mostra generós en la fundació de misses i deixes a diferents altars del monestir, la paròquia i l'hospital, a més de disposar d'unes considerables propietats:

una casa gran al carrer de Pedreguet —on hi vivia—, una casa petita al carrer Demont, una castanyeda d'una vessana i mitja —sobre el Pla de l'Almoiner—, dos horts —al barri de Vilafreser—, una vinya de dues vessanes i mitja —al lloc Desemparats— i un censal de pensió 100 sous. Llorenç Turrius (1710) vivia en una casa entremitgera, més modesta però confortable, al carrer de Pedreguet, amb entrada, celler, sala, cambra i terrat. En aquest carrer i a la vila vella hi havia la més gran concentració de clergues i preveres fora del monestir. Un altre símbol d'ostentació barroca era el que mostrava el beneficiat porcioner Jaume Prim, fill de Pere Prim, ciutadà honrat de Barcelona, i d'Anna Maria, que tenia dos criats, Maria i Joan Privat, mare i fill (1716). Joan Cadirac (1748) fundava unes misses i cera blanca, i deixava 60 lliures per les seves nebodes i 100 rals de plata per a la família d'Amer i Sant Feliu de Pallerols.

Els beneficiats simples

La majoria dels beneficis simples del monestir es van instituir a la baixa edat mitjana. Per ordre cronològic podem establir que Bernat d'En Gelats —d'Angelats o Dengilats— va ser el primer que va instituir un benefici segons una clàusula testamentària, el 1299. El seguiren Ermessenda de Cartellà —senyora del castell i vall d'Hostoles—, el 1318, amb un primer benefici de Sant Jaume —junt amb altres quatre a Santa Maria de Rocacorba, Sant Grau del Castell d'Hostoles, Sant Salvador de Puigalder i Sant Daniel. Jaume de Salze, beneficiat de Sant Daniel, fundà un segon benefici de Sant Jaume, el 1334. El clergue Pere de Vanera, el 1357, en creà un quart a la capella de Sant Jaume, per això passà a dir-se, vulgarment, d'En Venera, i els pabordes de la confraria de l'altar de les Onze Mil Verges, a l'altar de la seva confraria, el 1386 —en altres moments es diu el 1381, quan l'abat fa donació al benefici. Més endavant en trobem de nous, potser creats en el segle xv.¹³³

Els successors dels fundadors ens fan adonar de l'entitat d'aquestes fundacions, relacionats amb la petita noblesa local o la gran noblesa catalana i amb notaris, clergues o confraries. En el cas dels beneficis de Sant Jaume els continuadors foren els senyors d'Olmera, de Bianya i de Cruilles, residents a les Planes (segle xvi), Jeroni de Ribes i de Vallgornera (segle xvii), Felip de Riquer, marquès de Benavent (segle xviii) o la marquesa de Moià i Cartellà (segles xviii-xix). El benefici de la Venera era continuat pels hereus del mas Venera de Sant Climent d'Amer, i el de les Onze Mil Verges el presentaven, alternativament, els

133. MARQUÈS 2005: 65-66.

hereus dels masos Pujol —o Pujolà— i Codina de Susqueda, d'acord amb el rector de Sant Miquel i l'abat del monestir; el 1510, el va pretenir Berenguer Saliteda perquè era de la família. Al seu costat van existir personats o beneficis personals creats en vida d'una persona, per exemple el que va crear Vicenç Balagueró a l'altar de Sant Benet (1687), dotat amb 300 lliures, o el que obtenia Miquel Vergés, subdiaca (1731). En els segles xvii i xviii, a l'altar major van arribar a ser sis beneficiats, un dels quals era el rector i capellà major, a la capella de Sant Jaume n'hi havia quatre i a l'altar de Sant Cosme i Damià dos, cosa que pressuposa una difícil gestió o acord entre ells, ja que mai devien coincidir.

Els beneficiats simples es limitaven al rés de l'ofici diví, a celebrar misses baixes, sense participar en els actes monacals, i no rebien, per descomptat, cap mena de porció ni fruit del monestir, almenys fins a mitjan segle xviii. Els nomenava únicament i exclusivament el bisbe de Girona, per provisió o confirmació apostòlica, sense poder-hi intervenir l'abat —tot i que, a poc a poc, n'anà adquirint i se n'anà apoderant, i es van haver de desenvolupar concòrdies sobre la jurisdicció (1690). Per tant, eren vistos com a intrusos dins l'organització del monestir, i n'eren marginats i menyspreats socialment i econòmicament; es van donar casos de renúncia, per exemple, de Dídac Vernet, clergue de Granollers del Vallès, el 1615, per haver estat proveït irregularment per l'abat. En última instància era l'abat qui permetia l'accés físic del beneficiat dins l'església del monestir i qui en donava la darrera possessió, tal com va passar el 1618 en la presa de possessió de benefici de la Verge Maria, que l'abat va negar; o al revés, la que va atorgar el 1696 a la mort de Francesc Cabanes, "lo dit benefici y confereix aquell en la forma acostumada a Joseph Terradas, student de la família de dit sr. abat".¹³⁴ Els seus testaments ens indiquen que, d'una banda, podien enterrar-se dins l'església del monestir, "hont los demás beneficiats són enterrats", amb assistència de la comunitat, mentre que, de l'altra, no deixaven res o ben poc en els seus llegats.

Aquesta separació quedava plenament demostrada en les visites pastorals dels segles xvi, xvii i xviii, que ofereixen una imatge precisa de la seva evolució.¹³⁵ En la majoria de casos falten les dades del posseïdor —el nom o cognom apareixen en blanc— per desconeixement del sagristà que acompanya el bisbe, visitador o secretari de visita, i per l'absència continuada d'aquests beneficiats, i tampoc se'n coneixen

134. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 367 (1695-1696), [1696, març, 10], f. 235v.

135. SOLA 2008b: 215-222.

les tasques específiques. A totes elles s'insisteix, reiteradament, en la residència contínua, cosa que pràcticament no s'aconsegueix mai. Eren presos per rectors o diaques d'altres parròquies, veïnes o llunyanes, per això adquirir un segon, tercer o quart benefici significava un augment o arrodoniment dels salaris, ja que es pagaven uns sous molt baixos, equivalents a les tasques, tal com feren Antoni Cos, que era rector de Sant Esteve de Llémna (1589), i Antoni Barolesch, rector de Sant Climent d'Amer (1609), Pons Adroher i Pere Coderch, canonge de la seu de Girona (1610 i 1638), Salvador Quintana, sagristà de Rupià (1637), Josep Vives, setmaner de Sant Daniel de Girona (1658), beneficiats del monestir. Moltes vegades, assistir, desplaçar-se i mantenir aquests beneficis suposava un esforç considerable de temps que no estaven disposats a assumir. No és estrany trobar-se amb subarrendaments dels fruits d'un benefici. Així, els salaris oscil·laven entre les 3 lliures del de Venera, les 15 de Sant Antoni, les 25 lliures que rebia el beneficiat de les Onze Mil Verges i les 30 i 25 dels dos de Sant Jaume.

Els casos més escandalosos afloren a la primera meitat del segle *xvi* i es denuncien amb contudència després del concili de Trento, que reglamentà la formació pastoral dels clergues, el compliment de les seves obligacions, el manteniment de l'altar i la residència contínua. Els avisos i els càstigs anaven adreçats a segrestar-los les rendes, tot i que es difícil saber-ne l'efecte real, ja que en la majoria de casos el clergue mai acudia a celebrar i a cobrar. A resultes d'aquestes denúncies coneixem les obligacions dels clergues, la majoria consistents a celebrar tres vegades la setmana i fer cremar una llàntia contínuament. En aquests anys també es posen de relleu les primeres manifestacions d'enfrontament obert entre el rector i els beneficiats contra l'abat, que els obligava a prestar la canònica obediència (1598, 1606 i 1669) i que un any abans l'havien negada. Entre 1680 i 1714 es van revifar les picabaralles, quan els beneficiats no volgueren assistir als oficis que els obligava l'abat.

En el primer quart del segle *xviii* hi hagué un gran "pla benefical", fruit del concordat amb la Santa Seu (1753), que suposà dos grans canvis: la divisió en la provisió dels càrrecs beneficials entre la corona i el papat i la reducció o supressió dels beneficis incongrus o mal dotats.¹³⁶ L'aplicació a Amer va ser efectiva i es va iniciar uns anys abans, com a la resta de la diòcesi gironina. El 1754 trobem Miquel Albert com a primer beneficiat imposat per Reial Patronat. En molts casos va ser necessària una investigació prèvia, rebuscant repertoris

136. SOLÀ 2008b: 222-224.

antics i preguntant als rectors. S'anotaren en nous llibres de dotalies les institucions, títols, sous, residència i observança de cada benefici. Així, el 1733, el benefici de la Verge Maria presentat pels Cartellà, de tres misses setmanals, va reduir-se a trenta-dos misses anuals.

Al seu torn, l'estat dels altars dels beneficiats negligents se'n ressentia. Els exemples són innumbrables, des de comprar ares consagrades, estovalles, tovalloles, missals, col·locar pal·lis i frontals o instal·lar retaules. En les visites del segle XVI, més de la meitat estan abandonats. Per exemple, el 1514, el beneficiat de les Onze Mil Verges disposava d'un calze de plata, un missal i un vestit sacerdotal, i el beneficiat de Sant Jaume havia de fer ornaments sota pena de segrest. El 1569, l'estat dels ornaments era francament indecent i deplorable. El 1591 es demanava al beneficiat de Sant Antoni que arreglés l'altar, canviés la pedra, comprés una ara i fes un retaule, mentre que el 1595, l'altar de Sant Jaume apareixia *expoliatum* i el 1671 amb un frontal "penosament estripat". Fins al punt que el 1600 foren segrestades les rendes dels beneficis de les Onze Mil Verges, Sant Antoni i Santa Úrsula i Sant Jaume. El pitjor era quan s'havien de compartir "a comunes despeses" les reparacions entre els beneficiats, per això era difícil posar-se d'acord. Un dels més afectats va ser el de Sant Jaume, quan el bisbe, cansat, el 1679 i 1680, manava "als reddituaris de dit benefici que, desta hora en devant, no paguen al dit benneficiat ni altre per ell ningun censos, censals ni altrás rendas fassan ha dit benefici, sinó tant solament a dit secrestador o a qui ell ordenarà".¹³⁷ Encara es nota més quan es mor l'últim beneficiat i no hi ha ningú que el reemplaci; l'altar de la Verge de Gràcia restava derruït i abandonat, el 1724, quan el darrer beneficiat Cosme Benet havia mort i no es coneixia el successor.

Si bé alguns beneficis no vivien ni residien a Amer, d'altres hi van néixer i hi van viure tota la vida, on hi tenien la casa. L'esmentat Antoni Cos es va instal·lar a Amer, en una casa amb hort situada a la plaça de la vila, que va arrendar al bracer Antoni Figuera, mentre que subarrendava els fruits de la rectoria de Sant Esteve de Llémena, d'on provenia. La vida d'aquests personatges restava lluny de la vida excessiva dels monjos oficials, era molt més discreta i simple. Ho afirmem a partir dels inventaris *post mortem* o de les vendes on participen, ja que potser s'havien de desprendre d'algunes propietats per sobreviure. El 1589, el beneficiat Antoni Oliveras vengué a l'Almoina del Cortó dos patis per fer cases prop de la creu del monestir per 40 sous. Un dels beneficiats més ben situats, econòmicament desfogat, va ser Jeroni

137. ADG: Visites pastorals, P-105, Santa Maria d'Amer, 1679, f. 401v.

Concs, rector de la Barroca, que va fer-se arreglar una casa a la plaça d'Amer (1598) pel mestre de cases francès Joan Serra i el fuster Joan Burgués, i es feia esculpir una tomba per Llätzer Cisterna (1606). Pere Deu (fins al 1657) i Joan Terma (1674) havien viscut en sengles cases del carrer de Pedreguet.

Gràcies a un llibre de comptabilitat, dit *Llevador*, del benefici de les Onze Mil Verges, l'únic conservat del monestir, podem saber els ingressos i les tasques del seu autor, Felicià Andreu, i fer-nos una idea de com devien ser els altres.¹³⁸ Fins i tot, a l'encapçalament, ell mateix s'esbossa una petita biografia: el 1668 prengué possessió del benefici de Santa Helena a la Seu, que permutà immediatament amb el benefici d'Amer, que tenia Joan Bayer, rector de Sant Miquel; el 1676 el bisbe li augmentà les misses; el 1680 va ser promogut a la rectoria de Sant Andreu Salou, tot i que mantingué el benefici fins a la seva mort, el 1682,¹³⁹ a partir d'aleshores va ser continuat, almenys, per un parell de successors. Els ingressos principals provenien de dues fonts, censals i censos, que tot i ser extremadament petits i reduïts, tenia perfectament separats i distribuïts per mesos, indicant les procedències, els pagadors, les quantitats i el compliment. Un tercer ingrés se'l repartien a parts iguals amb el benefici de la Venera, fins al 1775: Pere Cendra, pagès senyor del mas Cendra i Blanch de l'Estanyol, per una peça de terra de quaranta vessanes, pagava 5 sous. Jaume Garangou, pagès senyor del mas Garangou d'Estanyol, per una peça de terra cultivada situada a la parròquia, en el lloc anomenat Cros, 6 sous. I Jaume Reixach, pagès de l'Estanyol, dos tasques i una jova d'una peça de terra. Les pensions de censals eren els següents:

Gener: Rafel Seca, vidu de Girona, 1 lliura 12 sous i 8 diners. (creat el 1578). Pagada des de 1677 i lluit el 1681.

Febrer: Berenguer Gelabert, Miquel Puig i Bartomeu Verdaguer, pagesos de Sant Climent d'Amer, pensió anual 12 sous i 6 diners (creat el 1401), pagat entre 1670 i 1709.

Marc: Isidre Estanyol, pagès senyor del mas Estanyol de Canet d'Adri, 2 lliures i 2 sous (creat el 1675). Pagat i lluit fins al 1697. Julià Cavaller, bracer de Medinyà, Josep Cavaller, pagès, pare i fill, Esperança Cavaller i Esteve, senyora del mas Esteve de Tomet, parròquia de Medinyà, 2 lliures i 18 sous, creat el 1680 i lluit el 1707. Jaume Correger, pagès de Medinyà, pensió anual 12 sous i 6 diners (només el 1707).

138. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Llevador* del benefici de les Onze Mil Verges d'Amer, núm. 86, 156 ff 4°.

139. ADG: Col·lacions de beneficis, D-323, f. 4; D-323, f. 4v; D-336, f. 5 i D-338, f. 167v.

Abril: Isidre Bertran, bracer de la cellera d'Anglès, 2 lliures i 2 sous (creat el 1697), i paga fins que és lluït el 1776. Salvi Sotera, pagès senyor útil de la parròquia de Sant Andreu de Sobreroca, amb pensió anual de 2 lliures, creat el 1686 i lluït el 1707. Jeroni Masó, abaixador de Girona, de pensió 1 lliura (creat el 1558). Jeroni Sitjar i Boix, teixidor de llana de la vila d'Amer, pensió 2 lliures i 10 sous, de preu 50 lliures (creat el 1682). Es paga i llueix el 1719.

Maig: Antoni Benet, paraire de la vila d'Amer, de pensió d'1 lliura 12 sous i 8 diners (creat el 1667 o 1668), però es paga de 1692 fins a 1719, i el delme de 1776 a 1790. Josep Sans, pagès de Sant Gregori, pensió anual de 3 lliures, 10 sous i 6 diners i preu 70 lliures, creat el 1708 i lluït el 1710.

Juny: Pere Agombert, pagès del veïnat de les Medes, parròquia de Cogolls, baronia de Santa Pau, paga de pensió anual 2 lliures (creat el 1587), i avui els fa l'hereu del mas Llorens de Sant Esteve de Llémerna. Ha pagat de 1672 a 1742. La universitat de Rupit i Fornils paga de pensió 4 lliures, 2 sous i 6 diners (creat el 1437). Miquel Xauvet, polvorer de Girona, fa de pensió anual de 4 lliures i 3 sous i preu 83 lliures (creat el 1722), i ha pagat fins al 1743; i el mestre Bosch, sabater de Girona, ha pagat fins al 1798.

Juliol: Lluís Estrús, ciutadà de Girona, de pensió anual 2 lliures i 18 sous (creat el 1544). No s'indiquen els cobraments perquè hi ha un plet. Francesc Pont, pagès propietari del mas Font de la parròquia de Fornells, de pensió anual 1 lliura i 5 sous i preu 25 lliures, creat el 1704, ha anat pagant fins al 1775. Jeroni Terrats, pagès propietari del mas Tarrats de Sant Genís Sacosta, parròquia d'Amer, de pensió anual 5 lliures, 7 sous i 8 diners i preu 107 lliures i 13 sous, creat el 1683 i pagat fins al 1792.

Agost: Salvi Sotera, pagès propietari de la Barroca, baronia de Santa Pau, de pensió anual de 2 lliures i preu 40 lliures, creat el 1686 i pagat fins al 1697.

Setembre: Joan Carbonell, pagès senyor del mas Carbonell de la parròquia de Ginestar, de pensió 12 sous i 6 diners i preu 12 lliures, creat el 1551 i pagat fins al 1709.

Octubre: Bernat Comas, menor calceter de Girona i senyor del mas Comas de Cogolls, de pensió anual, creat el 1631. Avui el paga en Fontanillas de Cogolls, de 1675 a 1698. Pere Homs, pagès propietari del mas Homs de la parròquia de Sant Mateu de Montnegre, de pensió 1 lliura i 5 sous i preu 25 lliures creat el 1676. Pagat de 1677 a 1703.

Novembre: Josep Roca, corder de Girona, i Maria, sa muller, de pensió 4 lliures i 3 sous, de preu 83 lliures, creat el 1668 i pagat fins

al 1707. Pere Espígol, notari reial de Girona, procurador de Llorenç Espígol, clergue, el seu germà, de pensió 2 lliures i 15 sous i preu 55 lliures, creat el 1591. No hi ha cap pagament ja que és immediatament lluït. Pere Espígol i de Verntallat, notari reial, i el doctor Pere Espígol i de Verntallat, el seu fill, procurador d'Olòdia Espígol i Pasqual, de pensió 1 lliura i preu 20 lliures, creat el 1620. No hi ha cap pagament i diu que és lluït. Blanca de Masnou, muller de Guillem de Masnou i Ramon Masnou, prevere, i Berenguer de Masnou, el seu fill, i Pere Palou, hereu del mas Palou, de Sant Miquel d'Amer, fa pensió d'1 lliura i 10 sous i preu 30 lliures per ells venut i creat a la confraria d'Amer el 1352. I avui paga l'hereu del mas Buada de Sant Marçal, Esteve Casadevall Buada, de 1672 a 1716.

Desembre: Francesc Taffurer, donzell de Monells, parròquia de Vilademuls, i la seva esposa Elisabet, amb pensió de 3 lliures i preu 60 lliures, creat i venut per ells al beneficiat el 12 de desembre de 1511. Ha pagat de 1673 a 1720. Eulàlia, vídua de Domingo Pérez, saboner de Girona i de Joana, de pensió 2 lliures i preu 40 lliures, creat el 1671. Paga de 1674 a 1678, quan és lluït.

Els censos que rebia provenien d'establiments de terres:

El mas Blanquera, de Sant Martí de Llémèna: 1 lliura i 2 sous. De 1683 a 1802.

Antoni Peradalta, àlies Verdaguer, del mas Verdaguer, de Sant Martí de Llémèna: 1 lliura per Nadal. De 1668 a 1744.

Pere Buada, de la Buadelles, pagès de Sant Climent d'Amer, per Sant Pere i Sant Feliu, 5 sous per una peça de terra. De 1668 a 1775.

Bartomeu Sotera, pagès de la Barroca, per Nadal, 4 sous. De 1668 a 1707.

Pere Puig, pagès de Sant Martí de Llémèna, per raó del mas Puig, 1 lliura. De 1668 a 1803.

Vicens Clascar, pagès de Sant Esteve de Llémèna, per un peça de terra, 6 diners. De 1700 a 1726.

“Nota que lo Benefici de las Onse Mil Verges de Amer té duas fexas de terra, situadas en dita par^a las quals sempre lo beneficiat las arrenda, y foren arrendadas a na Colomera de Amer per preu de seta reals de plata per lo Rt. Joan Bayer, obtenint lo beneficiat juliol 1660 consta en la notari de Amer”. Són arrendades fins al 1802.

Joan Solà Bayer, pagès de Llorà i hereus, per Nadal, un camp, el mas i diferents peces de terra, ermes i boscoses, que té el mas Fuelles de Sant Esteve de Llémèna: 4 gallines i 8 sous. Pagat de 1700 a 1802.

CÀRRECS TEMPORALS I OFICIS ADMINISTRATIUS

Al costat dels oficis fixos i vitalicis, n'hi hagué uns quants de mòbils i temporals, però plens de responsabilitats, que apareixen especialment a partir de l'abaciat de Joan A. Climent. Aquests càrrecs requieien en els monjos o preveres de l'abadia per atènyer assumptes propis i interns, relatius a la gestió econòmica i administrativa del monestir; parlem del bosser, el procurador dels aniversaris, el procurador/administrador de la caixa comuna, els oïdors de comptes, el receptor, el secretari i l'arxiver. Cada tres anys, l'elegia un síndic per assistir al Capítol general, si l'abat no podia. Sempre a proposta de l'abat, d'altres càrrecs eren adjudicats a laics, quan els monjos es veïen impossibilitats d'assumir-los perquè s'havien de desplaçar, havien d'abandonar les obligacions comunes o per altres causes. Tenien una durada d'un o dos anys i s'elegien la nit de Nadal o durant la primera quinzena de gener —normalment l'1 de gener—. Per exemple el 24 de desembre de 1750, es congregà el Capítol després de vespres,

com és de costum en semblant dia y hora haon asistiren tots los srs. monjos y beneficiats y después de dadas y acceptades las bonas festas proposà dits Illtre. Sr. que en semblant dia, de dos en dos anys, se acostumave elegir nous oficials, per lo que est any corresponia en fer nova elecció en primer lloch de procurador dels aniversaris y que pues lo rt. Salvador Ferré se aportave bé en son encàrrech de prof. si apareixia ve continuàs per lo bienni següent ab los matexos pactes, y fou lloat y aprovat per tot lo cap. nimine discrepante, y después proposà dit molt Illtre. Sr. que dit procurador avia de donar comptes del vienni pasat y proposà per oïdor de comptes al rt. Sebastià Pujades y al suprascrit secret. Y fonch lloat y aprovat;¹⁴⁰

seguidament s'acomiadaren els reverends i restà el Capítol, i l'abat proposà com a procuradors el secretari Plana Circuns, procurador de la caixa comuna, i el sagristà menor, Jaume Coll, i com a bosser Cristòfol de Tord, sagristà major. No serà fins a l'1 de gener de 1791 que els nous càrrecs elegits van demanar “que també se'ls donés dotze capons a cada u per Nadal. Se señalà de salari per lo secretari del capítol dotze pesetas cada any”.¹⁴¹

140. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1750, desembre, 24], f. 260v.

141. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1791, gener, 1], f. 29v.

El bosser, “bolser” o “burceri” era el frare encarregat de donar als monjos de la comunitat els ploms que certificaven l’assistència al cor, conegudes com a “distribucions de cor”, i que també trobem a les comunitats de preveres i capítols catedralicis.¹⁴² Així doncs, quan es fundaven misses perpètuas o aniversaris, com féu l’abat Pont el 1651 per als seus pares, el

rnt. bolcer de dita comunitat hage de distribuir en ploms o diners vint reals per quiscú de dits tres aniversaris en aquells rnts. monjos y çacerdots residents de dita isglésia que acistiran en la celebració de aquells, sien pochos o sien molts, y no altrament explorant en asò nostra ànima que los monjos y çacerdots residents en dita isglésia qui no acistiran en la celebració de dits aniversaris y nocturnos per qualsevols ocupacions que tinguen y inpediments, encara que ligitims, no tinguen part en la dita distribució de dits vint reals dient modo no estiguen en lo llit per gravetat de malaltia y sens poder-se mourer ni llevar de aquell, que en dit cas és nostra voluntat participar lo tal monjo o çacerdot axí malalt de la dita distribució.¹⁴³

Per tant, ell o el secretari eren els encarregats de fer els ploms o les pellofes, exemplars metàl·lics que imitaven les monedes. El 1799 es va decidir seguir “la distribución en plomos como se hace y practica en Sn. Cugat del Vallés”¹⁴⁴ a causa dels problemes en les distribucions extraordinàries. En el segle XVI i principis del XVII també gaudia de la facultat d’organitzar les candeles, segons la consuetud, tal com se li atorgà a Antic Costa, beneficiat porcioner (1618). Jeroni Artigas, que el 1791 ostentava el càrrec, demanava un augment de sou que li fou concedit: ja que era “digne de atenció lo onerós que era lo empleo de bolser, y que era molt tènue lo salari y que si las caixas ho podrian suportar, que se li donés dotze lliuras cada any”.¹⁴⁵ El 1794, l’abat Verthamon volia que el bosser sortint ensenyés al nou, Lluís de Ortega: Dient lo M.I.S. Abat que esperaba del Rt. Mariano Albert, per lo mol bé que ha desempeñat dit ofici de vocer que instruiria y debanexeria las dificultats que poden objectar-se al nou vosser per son govern”.¹⁴⁶

142. SOLÀ 2008a.

143. AHG: Notaria d’Amer, Pau Llareus. *Manual*, Am. 328 (1649-1651), [1651, febrer, 22], ff. 373v-375r.

144. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1799, gener, 1], f. 61v.

145. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1791, gener, 1], f. 29v.

146. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1794, desembre, 24], f. 44r.

El secretari era l'encarregat de prendre nota de les determinacions preses pel Capítol. Per exemple, Francisco Braçó, prior de Sant Tomàs, va ser elegit secretari i bosser, i és el que va iniciar, el 10 de gener de 1699, el llibre del *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, que s'allarga fins a 1779 —Arxiu de l'Abadia de Montserrat. Posteriorment ho serien Josep Cadirach, sagristà menor (1709-1722), Francisco de Guanter i Duran (1723), Jeroni de Benzi, sagristà menor (1742), Josep Planas (1748) i Josep Llistosella (1758).

El 1739 es proposava que l'elecció de l'arxiver fos bianual. Aquest any és la primera referència que tenim d'aquest càrrec, tot i que força abans situem Josep Quer desenvolupant aquesta tasca; aquest, el 1740,

suplica el devido permissio y contentimiento para que el Sor. Abad y Monges del Real Monasterio de Amer, que son oy y por el tiempo fueren, le permitan acabe sus días dentro de la clausura, y en una Casa de la Abadia, que el Sor. Abad actual ha compuesto encima del Archivo con sus expensas, donde ahora vive; pues su empleo es y ha sido cuidar de los papeles del Archivo, y aclarar qualesquier dificultades que se ofrescan, todo lo que espera y suplica a V.S.I, a cuya obediencia queda con la mayor resignación.¹⁴⁷

Finalment se li donà permís per fixar la residència fins a la mort a la casa que havia construït l'abat Miranda, en la qual havia col·laborat. I no serà fins al 1748 que s'elegeixen, per primera vegada, dos monjos com a arxivers —quan morí Josep Quer?—: Jaume Coll, sagristà menor, i Joan Vinyoles, ja que la documentació cada cop era més complexa i l'arxiu s'havia remodelat, tal com s'havia vist en la visita de 1739. Aquest ofici els obligava a la custòdia, vigilància —sota clau— i gestió de la documentació; a més, havien d'anotar les entrades i sortides dels usuaris —monjos, seculars o notaris— i dels llibres o documents manllevats, havien de portar la comptabilitat anotant “entradas y salidas”.

Almenys fins al primer quart del segle XVIII s'esmenta la figura del corredor o foraster, una persona laica contractada esporàdicament per l'abat i que, literalment, seria un mitjancer entre operacions mercantils. Al segle XV (1490) l'abat prometia pagar-li anualment deu quarteres de mestall segolós, cinc bótes de vi i 30 sous. Els abats Giginta i Joan A. Climent sabem que hi van recórrer: aquest darrer qualificava d'oficial l'elegit Bartomeu Triadú (1685), i l'obligava a actuar amb dret i justícia, amb fidelitat i legalitat, segons feien els altres oficials, desenvolupant les funcions d'“ofici de foraster” —sense especificar-les. No sabem de

147. AAM: Visita de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense, [1740], p. 89.

quin tipus de corredor es tractava —de coll, d'orella, d'animals o de comerç. El podem interpretar en dos sentits: com a pont d'enllaç entre l'abat, o el Capítol, i la universitat i la parròquia, o bé com a pregoner, que feia les crides públiques de les notícies de l'abadia. L'infermer expressava que

la corrodoria quen diuen foraster de Amer també és del Abat y sempre ha anomenat corredor a qui ha volgut los Abats y lo Sr. Abat Guanter anomenà y li dexà un tros de la Corrodoria a Salvi Sabater y ell cridava de franch. Ara lo nunci fa de corredor sens haver-lo nomenat lo Abat. De alguns anys a esta part han anomenat los abats per corredor als nuncis o saig que era de la cúria però antes hi havia nunci o saig y corredor separadament.¹⁴⁸

És evident, doncs, que el nunci o saig de la universitat li va prendre el relleu i va assumir les funcions de missatger i pregoner. A mitjan segle XVIII aquest nunci s'allotjava a la “casa de l'església de Sant Miquel” (1749), cosa que abona la idea de pont entre la institució civil i la religiosa.

PREVERES AL SERVEI DEL MONESTIR: ORGANISTES I PREDICADORS

L'organista va tenir un relleu especial a partir de la construcció i funcionament de l'orgue (1604), però força anys abans ja s'havia tempsat la possibilitat de situar un orgue al costat del púlpit (1567-1569). Hem documentat diversos organistes: el prevere Esteve Ronxares —o Ronseres— (entre 1604 i 1610) o Antoni Font, d'Amer (1606). Hem de tenir present que la música desenvolupava un paper clau dins la litúrgia benedictina. A Amer ho veiem, a més de l'orgue, amb la presència del cor, els cantorals i els beneficiats cantors, i la importància que es donava al cant per entrar a formar part de la comunitat. El 1819 quedava del tot clar:

El beneficio destinado para organista tiene la obligación de haver de tener el órgano en las misas conventuales y en las horas canónicas que se cantan. Los otros tres restantes beneficios tienen la obligación de hacer de ministros en las referidas misas conventuales y desempeñar en el canto y reso de las horas canónicas ciertos oficios en el coro para su buen régimen, como son registrar los libros, entonar, a cuyas obligaciones está también sujeto el beneficio de organista siempre que no esté ocupado en

148. ADG: Monestir d'Amer. Llibre de l'infermer, s. XVIII: “Llibre de notas y advertèncias per la abadia de Amer y Rosas”, s. d., s. f.

órgano, en virtud de las quales obligaciones son declarados dichos beneficios por servidores.¹⁴⁹

La problemàtica de l'organista prengué diverses direccions, similars a les del monestir de Gerri de la Sal:¹⁵⁰ qui n'assumiria el càrrec i quin salari rebria —sempre es buscava l'opció més eficaç i barata, un monjo de la casa o bé s'havia de recórrer a un prevere o laic professional al qual s'havia de pagar uns diners extraordinaris—, a més de tenir present el penós estat material a què es veié sotmès l'instrument al cap de poc de fer-se. Una prova ben evident és que Esteve Ronxares va haver d'arrendar la primícia de la parròquia de Lloret Salvatge al rector de Sant Miquel per poder sustentar-se dignament, a més, estava obligat a celebrar-hi misses, entre altres coses. El 22 d'abril de 1611, l'organista Joan Belloch, habitant d'Amer, signava una concòrdia amb el convent de monjos i beneficiats porcioners, en la qual s'obligava a “haver de sonar l'orga” en les “dobles” i les “octaves” de les solemnitats, les “octaves” de Verge i tots els dies en què el monestir ho acostumava a fer, i se li pagaven 20 lliures —a repartir i lliurar cada dos mesos—, procedents dels aniversaris comuns i de les ànimes.

El 1665 —i possiblement abans— sabem que l'orgue estava espatllat. La inversió inicial resultava en va. Però és l'abat Joan A. Climent qui hi dóna un fort impuls, sabedor del seu estat fràgil; el 1689 deia “de que lo orga ja era acabat y axís ques resolués sis tocara o no, que si no se avia de tocar que lo espetllàsem, y axís se a resol de que fésem venir organista y se ha resolt que per ara affins y agués algun sr. monjo o algun beneficiat de dita comunitat fos pràctic per tocar lo sr. abat li donaria 8 corteras de blat y lo monestir li donaria la distribució per un interim a fins ni agués un de dita comunitat”.¹⁵¹ O sigui, l'organista havia de ser un monjo que rebés una porció i se'l retribuïa amb un plus de cereals; llavors sembla que era Josep Masjoan. Una altra qüestió, plantejada simultàniament, era si l'organista actuava durant tota la setmana —entès com a “setmaner”—, en totes les misses o bé només en aquelles solemnes.

En el segle XVIII es va solucionar la situació. Aproximadament fins a mitjan segle, l'organista sembla que estava contractat expressament per les ocasions importants: per exemple, a Tomàs Dalmau se li pagaren 5 lliures per haver tocat durant el primer semestre de 1749 i l'abat Queralt li pagava 1 sou i 6 diners perquè toqués en la novena

149. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1819, abril, 13], f. 148r. A més vegeu MARQUÈS 1999b.

150. MOLINÉ 1999: 147-153.

151. AAM: C.I., 123, *Llibre de misses d'Amer*, segle XVII, [1689, març, 22], s. f.

que havia instaurat per Sant Benet, el 1768. El 21 d'octubre de 1762 va començar a residir a Amer fra Josep Quilmetas “per tocar lo orga”. El 1783 l'abat Azara instaura, definitivament, el benefici de l'Assumpta com a benefici de l'orgue del monestir, a mans de Marian Albert, clergue de Girona, per defunció de Miquel Albert.¹⁵² Aquest lligam entre l'orgue i el benefici resol el problema de la recerca d'un músic competent i de la sustentació econòmica. A partir de llavors, les presentacions d'aquest benefici anaren plegades o compartides en les obligacions, com la que requeria l'abat Llanza el 1818. El 1809 havia mort Marian Albert; el 1814 un religiós servita demanà poder servir d'organista intern. Josep Roger, organista del monestir de Camprodon, va servir entre 1815 i 1818, i el va succeir Joan Marull, diaca i organista de Palamós.

Hem de considerar els predicadors que arriben al monestir com a passavolants, clergues forans que actuen en ocasions especials i que són convidats, contractats o ofereixen els seus serveis al Capítol. A Amer arribaren representants dels principals ordes religiosos, com ara els predicadors agustins o dominics, autèntics impulsors i especialistes de la prèdica de la fe cristiana des de la posició privilegiada de la trona del monestir, situada en el grup de pilars del costat de l'Evangeli. Coneixem els casos de Josep Constans, Agustí de Girona (1639), Josep Delàs, mercedari de Barcelona (1716), Francisco de Villaza, caputxí gironí (1729) o bé Francisco Rou i Gregori, jesuïta (1746). L'última gran visita la van fer els pares missionistes franciscans de Santa Coloma de Farners, entre l'1 de desembre de 1819 i el 4 de gener de 1819, en una època en què s'apostava per un desenvolupament espiritual més personal i una pràctica litúrgica més senzilla. A tots els hem de veure i interpretar des de diferents punts de vista: primer, l'ús renovat que feren de la prèdica aquests predicadors —en detriment de l'envellida i esgotada pràctica benedictina— havia de portar a la confessió, i segon, com a element d'aculturació religiosa de la Reforma Catòlica, junt amb les visites o la Inquisició.¹⁵³

Els seus serveis eren requerits per Quaresma, però hi ha altres casos, com el de la butlla de la Santa Croada, predicada per un trinitari calçat (1698), o el de l'esmentat Francisco Rou que romangué en missió a la vila vint-i-quatre dies, allotjat a expenses de la caixa comuna. Al seu costat, els predicadors dominics recorren la geografia catòlica amb la finalitat de difondre la devoció del Roser i fundar i crear confraries al seu voltant, tal com féu Jeroni Pau, del convent de Girona, en la seva estada a Sant Climent d'Amer el 10 d'agost de 1631.

152. ADG: Col·lacions de beneficis, D-438, f. 609r.

153. BROGGIO 2004.

LAICS AL SERVEI DEL MONESTIR: SERVEI DOMÈSTIC, MOSSOS, CAMPANERS

Al monestir hem detectat una sèrie de laics, preveres o estudiants que treballen a les ordres dels monjos i que viuen dins el monestir, preferiblement homes. Segons les èpoques, n'hi havia més o menys: l'abat Alentorn en tenia set només per a ell i al cens de 1787 se n'esmenten vuit. Mentre que n'hi ha que només són requerits puntualment, quan es necessiten els seus serveis: notaris, mestres de cases, fusters, flequers, adroguers, procuradors o metges, entre altres. L'abat Alentorn arrendà les porcions del monestir amb l'obligació de pastar el pa per a ell i els seus criats.

L'abat era el que necessitava més gent. S'esmenten com a *famulum*, senzillament treballadors, que inclouen un grup divers de servei domèstic: cuiners, majordoms, cambrers, servents, criats, mossos, hortolans, hostalers, campaners —“tiracordes”—, acòlits, canelobers o escolans. Unes feines que podrien dividir-se segons la funció i que permetien l'entrada de dones al monestir si eren casades. L'abat era gairebé l'únic que podia permetre's el luxe de tenir laics al seu servei i pagar-los un sou. Per exemple, al fogatge de 1553 s'esmenta que l'abat Giginta disposava de Francesc Caldeduch i Benet Palol, que “estan a despesa del señor abbat”.¹⁵⁴ L'abat Alentorn es recordà dels seus lacais en el testament (1638) i els deixà unes sumes gens menyspreables: 50 lliures al seu patge, Pere Usach, 10 lliures a cada un dels seus criats, Joan Pere Oliveras, Bernat Bassart i Carles Matas, 10 lliures a “la tia quem serveix” i 25 lliures més a “la filla de na Ortalona de les Planes”. Tot plegat demostra l'estima que els tenia i l'excessiva parafernàlia que el rodejava. Molts dels abats portaven el seu propi personal segons el seu lloc d'origen i el seguien allà on anaven. Així, l'abat Giginta, a més dels esmentats, tingué com a residents al monestir Pere de Calem —o Lanem—, francès de Llemotges, i Alfonso del Capitán, castellà; fins i tot, va vendre al prior Miquel Mercader per 110 lliures un “*serva sive captivam*” (1572). L'abat Queralt disposava dels serveis de Raimon Pagès, que se l'anomenava porcioner, patge i criat (1745), del matrimoni format per Bernat i Ignàsia Ples i Baixeras, qualificats com a “treballadors de la família de l'abat” (1760) i d'Isidre Giralt, que quan morí l'abat (1772) el Capítol decidí “fer un regal a dit patge y se li donaren quatre-centas lliuras y algunas frioleras”. I l'abat Verthamon de Bonaventura Thomasa, patge, i d'Agustí Roca, que morí als 45 anys (1791), que era “lacayo del Sr. Abat, fill de la vila de Cardona”.

154. IGLÉSIES 1979, II: 520-521.

Alguns altres sí que foren familiars directes, nebots, cosins o oncles, la qual cosa l'hem d'entendre com una família extensa que miraven d'introduir-se dins l'organització del monestir com a monjos. L'abat Climent (1696) va promocionar Josep Terrades, "estudiant de la família de dit sr. abat", per ocupar el lloc buit del benefici de la Verge Maria. L'abat Miranda (1738-1739) comptava amb l'ajuda de José Pérez Cabeza, "de nuestra família", procurador, majordom i clergue de la vila de Bulbiente, bisbat de Tarassona —Saragossa—, al qual va assistir quan va morir després d'una llarga malaltia al palau abacial, motiu pel qual va ser enterrat dins l'església; també de Juan de la Sierra Campillos i de Miguel Viaceli, clergue —italià?— i procurador, fins i tot sol·licità la seva ajuda, quan ja havia estat elegit pel monestir de Gerri de la Sal, per resoldre els assumptes que ja no li pertanyien. L'abat Guanter allotjava Felip Neri Batlle i Salvador Ferrer, "litterarum cultor de familia dicti adm. Imm^o domini Abbatis", gairebé explotant-lo al màxim, fent-lo actuar de secretari i procurador personal, recurrent els dominis del monestir per cobrar i reclamar tot tipus de rendes.

Enlloc es parla dels requisits per accedir a l'àmbit laboral del monestir —creiem que es demanava pertànyer a una bona família, gaudir d'una bona reputació, decència i honestetat—, però sí de l'interès d'alguns per aconseguir una seguretat i acceptació; així, el 1690, "proposà lo sr. abat que ell avia dos anys que feia aguardar a m^o Francesc Cabanes, patge seu, perquè aprengué de cant y que ell volia ser lo més rigorós ab los seus perquè fos exemple de tots los esdevenidors",¹⁵⁵ per això se l'examinà i trobà apte. L'abat Guanter disposava dels serveis privats del capellà Miquel Pla, que "fa sa residència en lo Palau Abacial de dit monastir de Amer com a altre dels de la família del molt Illtre. Señor Abat", dos testimonis declaraven que aquest havia estat a Roma estudiant i continuava "ab sos bons costums exercitan-se en cosas es-pirituals y [era] tingut y reputat per homa de qualitats requisidas per qualsevol offici ecclesiàstich".¹⁵⁶

El cens de 1787 especifica que hi havia vuit monjos i vuit criats, repartits entre l'abat i alguns oficials.¹⁵⁷ També alguns oficials agafaven criats al seu servei, imitant l'abat, entre els quals destaca el sagristà major. Així, els sagristans Bonaventura Cols (1632) i Benet Maldonado (1639) tenien com a criats, respectivament, Joan Pere Riba i Baldiri Costa, que actuaven de campaner, fosser i guarda dels portals del mo-

155. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, [1690, setembre, 30], s. f.

156. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Plana i Fc. Claramont. Manual, Am. 451 (1732-1734), [1732, març, 26], f. 22r.

157. IGLÉSIES 1970: 184-185.

nestir i església, motiu pel qual rebien 30 lliures. El matrimoni format per Joan i Sibina Pujals (1702) restaven “en la casa de la abadia ha hont habitan per guarda de dita casa”,¹⁵⁸ on rebien un tracte especial, la seva filla Maria hi fou batejada pel sagristà major Josep Gros que, a més, tutelava el seu nebot també anomenat Josep Gros. El 1717, Jaume Mestra deia que “estam contents ab dit Sebastià Font y ab sa muller que quedan en ma casa per criats y obligant-se en fer totas las feynas, tant del tocar, cuynar, adobar la roba, menar lo ort condret com o demés necessari a mi y demés de ma casa, y per ço los prometo donar lo any vint y sinch lliuras”.¹⁵⁹ Malauradament, l'alegria duraria poc, ja que el 1719, Sebastià Font, amb 36 anys, feia llit i morí aviat. El succeïren Joan Privat (1719), Joan Güell (1733), Ramon Mascaró (1734) i Josep Martí (1736), entre molts altres, i cobraven entre 14 i 17 lliures anuals.

Fins i tot, alguns beneficiats porcioners també en tenien, segurament de manera insòlita, amb la pretensió d'aparentar: Jaume Prim, el 1716, llegà a Maria Privat, vídua, i al seu fill, Joan Privat “per los bons serveys que de ells tinch rebuts estant servint-me en ma casa, ço és, a la dita Maria, la soldada de un any que importa deu lliures barc., una quartera de blat y un vestit de bayeta y al dit son fill un vestit de bayeta tant solament a totas llurs voluntats”.¹⁶⁰

LA VIDA COMUNITÀRIA SEGONS LA REGLA DE SANT BENET I LA CONGREGACIÓ BENEDICTINA CLAUSTRAL TARRACONENSE

La vida comunitària i conventual

La vida comunitària dels monjos d'Amer es regia per la regla de Sant Benet, que normalitzava la convivència i li donava estabilitat. La regla de Sant Benet, segons Antoni Pladevall, “representa el seny i la mesura, adaptats a l'afany de conversió interior i santificació”.¹⁶¹ Els seus punts centrals eren la vida monàstica basada en l'estabilitat a la casa o monestir i en l'obediència a l'abat; la falta d'un d'aquests punts podia conduir al desordre, la decadència o invalidesa de la regla. O tal com resumia l'abat Guanter, el 6 de juny de 1726, en els capítols anomenats de Pasqualets, “ponderà y explicà los tres vots de pobresa,

158. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre de baptismes B6 (1694-1704), [1702, novembre, 2], f. 86r.

159. ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de comptes de mi fra Jaume Mestra, sacristà major de Amer*, núm. 1078 (1717-1743), [1717], f. 26v.

160. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramont i Lluís Boïgues. *Prima Manus Manualis i Manuale*, Am. 396 (1715-18), [1716, juliol, 13], f. 47r.

161. PLADEVALL 1968: 15.

obediència y castedat y demás cossas concernents al estat y vida religiosa, i después del referit se tractà de algunas cosas convenientes per la conservació del monestir y lo modo y forma en què estava".¹⁶² En tot cas, els poders de l'abat seguien el seny i el sentit comú, posant-se límits i obrint-se a la comunitat a través d'una assemblea consultiva, i que es manifestava al màxim a Amer en el seu consell, convent o capítol, excepte quan les seves absències eren constants. Aquests allunyaments havien donat lloc a disputes internes i al trencament de l'observança.

La vida comunitària de la regla benedictina regulava les celebracions divines, el cant gregorià i litúrgic, el treball manual i intel·lectual, i l'atenció espiritual als pelegrins i hostes. També prenia de referència la butlla *Summi magistri* i les tres constitucions de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense, que havia aprovat Benet XII el 1336, que va autoritzar la relaxació de les disposicions entorn de l'alimentació, dels hàbits i de la pobresa. Les actualitzacions no tingueren lloc fins a l'època moderna, cosa que demostra, en part, l'èxit i la longevitat d'aquesta reforma.¹⁶³ El 1597 el cambrer de Banyoles, Miquel Sella, les va recollir: *Constitutiones condite in capitulo provinciali monachorum nigrorum Ordinis Sancti Benedicti in provincias Terrachone et Cesarauguste Observanda*, de les quals s'han conservat dos exemplars procedents d'Amer a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Les segones són de 1662, fruit de la revisió de les anteriors: *Constitutiones Congregationis Tarraconensium et Cesaraugustanae Claustralis Sanctiss. Patriarche Benedicti renovate et reformatate in Capitulo Generali, anno 1662* (Barcelona: Ex Tip. Antonio Lacavalleria, 1662). Les terceres i últimes corresponen al 1700, en una recopilació de Manuel Vega i Rovira: *Constitutiones capitulares de la Congregación Claustral Tarraconense y Cesaraugustana*, junt amb uns *Statuta et ordinationes a Monachis Claustralibus S.P.N. Benedictini, tum professis, tum novitiis, in Noviciatu Communi in Monasterio S. Pau de Campo erecto, studiorum causa residentibus, servanda, aprovats el 1699*.¹⁶⁴ De totes maneres, en l'inventari de la biblioteca del monestir d'Amer de 1838 no hi figura cap de les últimes constitucions de la congregació, per això és difícil precisar l'aplicació *strictu sensu* de les innovacions i reformes, tot i que sembla que en bona part es va aconseguir.

La majoria de manaments dictats pels visitadors claustrals anaven encaminats a obtenir uns majors fruits en la virtut de la discipli-

162. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1726, juny, 6], f. 138r.

163. MARETT 2001.

164. ZARAGOZA 2004: 377-378 i TOBELLA 1929.

na regular, difícil d'aconseguir de manera total; per exemple, tenim constància que en les visites pastorals del segle XIV ja s'havien donat provisions referents a la vida en comú (abril de 1346), sobre la reforma del monestir i contra els monjos negligents (1354).¹⁶⁵ En el segle XVI, la vida dissoluta i esbojarrada era quasi la norma, i affloren casos de corruptel·les, depravacions i escàndols que podem més o menys intuir. La falta d'espais —destruïts en els terratrèmols— i d'un abat o substituït —el prior—, en el període de 1536 a 1596, va impossibilitar unes pràctiques comunes i el seguiment de la regla. Característiques que es donaven arreu dels monestirs catalans, fet que ha motivat que molts historiadors hagin qualificat aquest període de “decadència monàstica”.¹⁶⁶ El 1527 es demanava que cap monjo sortís fora dels límits del monestir sense llicència ni cogulla, i si es feia que fos dins un màxim de vuit dies, sense indicar cap nom concret. El 1531 no va trobar-hi cap dona ni ningú desobedient, rebel o conspirador, tothom convivia en pau, tot i les provisions per evitar desvergonyiments fora del monestir, en els vestits indecents i en el silenci en el cor. El 1553 fra Benet de Cartellà, que havia estat excomunicat dues vegades, va ser absolt. El 1554 i 1556 els monjos Enric de Malla, Benet Palou —o Palou— i Pere Moner vivien fora del monestir, en cases seculares, cosa que suposava grans escàndols, no s'havien confessat, i el visitador claustral va amenaçar-los d'excomunió. El 1560 apareixia un gran deute, de 50 lliures, que havia de satisfer Enric de Malla a Benet de Cartellà, procurador del monestir, i s'examinava sospitosament fra Joan Soler, sota pena d'excomunió i expulsió, però al cap de tres anys seria expulsat definitivament, privant-lo d'habitació, i fra Codolosa tampoc era admès pels “seus delictes”; no hi havia pràcticament cap monestir català sense avisos als monjos deshonestos, problemàtics i transgressors. El 1569 el prior comentava la situació pacífica del monestir, però ens costa de creure si a continuació s'emeteren manaments contradictoris referents a la falta d'assistència a les misses, als passeigs per la vila, les sortides nocturnes, la pràctica de jocs seculares en llocs públics; el 1584 es castigava els reincidents. El 1587 es reclamava corregir els criminals i delinqüents, se'ls havia de denunciar a la Inquisició i es prohibia l'entrada de les dones al monestir.

De fet, la regla penalitzava tots aquests delictes i faltes, s'hi qüestionava l'excomunió com la mesura més extrema i greu, les relacions envers els excomunicats, la correcció, l'esmena o la readmissió, però

165. ADG: Registre de Lletres episcopals, U-10, f. 11v-12r, U-22, f. 145r. i f. 196r-v.

166. Vegeu el seguiment que en fa FERNÁNDEZ TERRICABRAS 1998.

sempre hi havia algun càstig.¹⁶⁷ Per exemple, el 1560 i 1600 es prohibia als monjos sortir del clos, que tinguessin converses frívols i menys amb laics, o que aquests entressin al monestir. El 1569 no hi havia cap monjo que seguís la regla. El 1610 es llevava l'hàbit i s'expulsava del monestir fra Pau Prat perquè havia reincidit en les seves faltes, o tal com es diu, per ser "incoregible", i per tant, segons Antonio Linage, "evitar que contagie a los demás".¹⁶⁸

Felip III (ca. 1600) va revisar la butlla de Climent VIII i insistí en deu punts, alguns evidents i reiteratius: les sortides del monestir s'havien de fer acompanyats d'un altre monjo, no es permetia l'entrada de dones dins el claustre, l'abat estava obligat a menjar al refetor, s'havia de portar un hàbit comú, s'havia de resar segons el breviari romà i no el monàstic —que era excessivament llarg—, els monjos podien rebre almoines de les misses i els oficials podien gaudir de totes les rendes dels seus beneficis, entre altres.¹⁶⁹ I encara posteriorment (1618), la butlla patí una nova modificació pels delegats apostòlics, l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe d'Urgell; el monestir d'Amer, precisament, guardava una còpia d'aquestes modificacions. La primera reforma seriosa va anar a càrrec dels primers abats estables de l'època moderna, a partir de Joan Boscà, quan deixen d'esmentar-se casos extrems i singulars, tret d'alguna excepció. El 1629 i 1633 l'abat Alentorn ofereix una imatge idíl·lica i elogiosa de la comunitat monàstica amerenca —destacava l'obediència i la disciplina—, raó per la qual podem establir un punt i a part, d'afirmació tàcita que la reforma s'havia aconseguit; de manera resumida diu: "in praesenti Coenobio Beatae Mariae de Amerio regularem observantiam florere."

Posteriorment, en el segle XVII, hi ha repeticions, intents, millores o *aggiornamientos* d'aquest benestar, que assoliria el zenit al set-cents, ho veiem a través de les insistents visites claustrals o en les reunions dels capítols claustrals; a tall d'exemple, el sagristà major Josep Mil-socós va ser enviat a Montsó on es va debatre la reforma dels monestirs (1677). L'abat Joan A. Climent va ser elegit visitador qualificat de l'orde —anomenats "revisor" i "zelador"— el 1678, presentant alguns desajustos sorprenents, com l'ús de roba luxosa per part d'alguns monjos, l'abandó de l'hàbit, el fet de menjar carn, el desús del refetor o la pràctica de jocs seculars.¹⁷⁰ Tot el que veié l'abat Climent, fruit de la seva experiència i aplicació de l'orde, ho proposà a Amer (1699): fer

167. SANT BENET 1997: 156-173.

168. LINAGE 2007: 262.

169. ZARAGOZA 2004: 153-154.

170. ZARAGOZA 2004: 198-199.

vida comuna almenys durant dos períodes de l'any —advent i quaresma—, tal com s'havia discutit conjuntament en el Capítol general de Sant Pau, seguint les constitucions (títol 14, cap. 1, *De vita comuni*) i la regla, menjar conjuntament al refector on es repartien les porcions, cosa que ho impedia el fet que no estava acabat. Per tant, a Amer, la vida comunitària mai va ser veritable i plena, ja que ben pocs espais es compartien, a part dels resos a l'església, ja que els oficials disposaven de les respectives cases i ni tan sols els novicis compartien un dormitori comú.¹⁷¹ Es van tenir ben presents les bones obres, l'obediència, la pràctica del silenci, la humilitat, el bon zel i l'estima entre els membres de la comunitat, virtuts i comportaments que afavorien una millor vida regular.¹⁷²

Un altre dels elements més conflictius que van detectar i intentar resoldre els visitadors —usual a moltes altres abadies i en moments ben dispers—, va ser la presència de dones dins el monestir, un autèntic terror, encarnació de la luxúria, que afavoria que no es respectés el vot de castedat. El 1598 i 1624 es manava que no les deixessin entrar de cap de les maneres, “cum habitatio mulierum intra monasteria per generales constitutiones omnino sit prohibita ideo ad modum Rd^o dn^o Abbati in virtute insta obedientia”,¹⁷³ i es donaven vint dies per fer-les fora. La situació es repetia amb l'abat Joan A. Climent: el 1693 exigia “en ninguna de las maneras entrasen donas en las casas ni menos estari y que los qui en dit se oposaren ipso facto són excomunicats y axís estimaria que ell no agués de caure en alguna obligació” i el 1699 “a cerca del ingrés de las donas prohibint la cohabitació de aquestas y que de achí al devant se complís exactament aquella”.¹⁷⁴ I el 1702 —amb la seu vacant— es dictaven unes noves normes contra la cohabitació amb dones, i sortia a la llum el cas de convivència de Joan Baptista Martí, segons declarava —o delatava— un tal Jeroni, per això es preguntaven “Quid si sorori? Quid si consanguineis? Quid si caeteris quibus cumque sibi convivendum fuisset?”.¹⁷⁵ Les normes de 1718, proveïdes per l'abat Guanter, segueixen les indicacions del Capítol general de Sant Pau i busquen més la prevenció que no pas la cura: “advertia a tots los srs. monjos que tenian casa parada, si per cas se trobaven existir

171. SANT BENET 1997: 112-113

172. SANT BENET 1997: 98-107, 108-111, 112-113 i 114-125.

173. AAM: C.I., 120. *Decretos del S. Capítulo General*, Amer, 1587-1831, [1598, juny, 6], s. f.

174. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d'Amer*, segle XVII, [1693, maig, 16 i 1699, juny, 12], s. f.

175. AAM: C.I., 120. *Decretos del S. Capítulo General*, Amer, 1587-1831, [1702, desembre, 2-4], s. f.

en sas casas algunes dones per qualsevol pretés motiu, procurassen des de luego en despedir-las de ditas casas, lo que fou sens rèplica ni repugnància alguna executat”.¹⁷⁶ El mateix abat permetia les sortides controlades de Francisco de Guanter i Miquel Trellas, tots dos novicis.

A la segona meitat del segle XVIII, fruit de la persistència dels abats anteriors Guanter i Miranda —sobretot en posar fre i restablir la manca d’assistència al cor i a les hores canòniques—, es va aconseguir una segona reforma integral, que afectà tots els membres del monestir i l’edifici. El llarg abaciat de Gaspar de Queralt es va aprofitar d’aquest llegat, motiu pel qual rebé nombrosos elogis en les successives visites. Per exemple, el 1753 es concloïa dient: “loaron y aprobaron la visita del Rl Mon^o de Ntr^a Srª de Amer; dando las gracias al Sr. Abad y Monast^o de su buena conducta y religioso proceder”; el 1762 “dieron gracias al Sr. Abad y Cap^o por el buen orden de esta casa”, i el 1771 “se dieron gracias al M.Y.S. Abad por la piedad y zelo con que procura el adorno de la casa de Dios y de todo el monasterio”.¹⁷⁷ A partir de llavors se segueix aquesta tendència i ja no s’abandona, en els successius abats i visitadors. D’Azara es deia que “la clausura que observamos —està— en su correspondiente estado” (1773) i Verthamon signà “un breu elogi dient: que estava molt content de la puntualitat en el cor y observància en els demás actes de comunitat” (1790) i “se vive en este monasterio con caridad y buena harmonia y se atiende con asiduidad y vigilancia a los ejercicios propios de nuestro santo instituto” (1792).¹⁷⁸ L’aïllament dels monjos respecte a la vila podia arribar a l’extrem, fins al punt que l’abat “encarregà als srs. monjos que tenen hort a la Coromina alsaren las parets de sos respectius horts per guardar clausura”¹⁷⁹ (1790).

L’últim cas tanca el període monacal d’Amer i posa en evidència la crisi de les institucions conventuals, en plena vigília de les reformes liberals i desamortitzadores, com si fos una premonició de la immediata fi. L’agost de 1834, l’abat de Ripoll havia enviat a Amer el monjo Joaquim Xifre, tot alertant el monestir del seu mal comportament; la correspondència entre ambdós abats posa en evidència la dificultat de la disciplina, l’acatament i la fragilitat de les veritables vocacions:

176. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1718, desembre, 22], f. 88v.

177. AAM: C.I., 120. *Decretos del S. Capítulo General*, Amer, 1587-1831, [1753; 1762 i 1771], s. f.

178. AAM: C.I., 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer*, 1736-1833, [1773, octubre, 15-16 i 1792, abril, 24-26], s. f.

179. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustales de Santa Maria de Amer*, [1790, abril, 1], f. 23v.

Mientras esto sucedia y estava io —l'abat Llanza— preparado para responder al Sr. Abad —de Ripoll—, el Mg^o Bayle de esta Villa recibió requisitorias del Gobierno para capturar al referido monge y de hacerlo conducir preso a la disposición del Mag. Bayle de la villa de Ripoll. No dissimulé éste hecho al Sor. Abad y la relación de la mala conducta del monge que corría por esta villa, por haverla referido ia antes los paisanos de Ripoll que vienen a estas por sus quehaceres. Viendo io que estaba desacreditada la conducta de este monge delante de estos vecinos, miré conveniente en alargarme y decir al Sr. Abad que este punto si Amer era mui poco acomodado para reprimirse el monge en sus excesos ni para precaver la continuación de la quietud en este Monas^o. Si VS. me permite le diga mi modo de pensar sobre este particular; diré en obsequio de la verdad, que miro a esta localidad, bastante populada, por consiguiente, sin falta de medios, con que facilitarse el monge para hacer de las suias y fraguar sus maquinaciones con que trapizondear. En esto consisten mis temores o ninguna esperanza que mejore el monge, maiormente sinó le domina el verdadero arrepentimiento de sus estravíos passados, pudiéndose contar que en este lance la vigilancia del que ha de mandarle, de poco serviría para darle el competente tono en su conducta que ha de cambiar.

Una segona carta, quinze dies més tard, explica la rebuda i els primers dies de l'estada:

Se me presentó al anocheser del sábado del día 16 de la semana próxima, lo coloqué en esta casa en la que tengo alojados a los monges, que este coro, acistiendo a la oración y a todos los actos del rezo de horas canónicas. Se dexó de darle con la dulzura conveniente las amonestaciones oportunas para mejorar su conducta, que conseguirá si se arregla al cumplimiento de sus obligaciones religiosas y de sacerdote, absteniéndose de communicar con los seculares. Por mi parte aplicaré todo mi cuidado para que no se aparte del camino de esta senda que han de conducirlo al fin que todos deseamos.¹⁸⁰

No sabem, però, la continuació que devia ser precipitada.

180. ACA: Monacals, Hisenda. *Libro segundo de documentación recibida por la Presidencia de la Congregación benedictina, claustral, tarraconense y cesaraugustana, 1828-1835*, núm. 744, [1834, agost, 2], f. 356r i [1834, agost, 18], f. 362r.

Ora et labora, el rés i el treball

La vida del monjo benedictí discorria al voltant de l'oració i el treball, més conegut per *ora et labora*, lema que ha esdevingut ben popular. L'oració s'inclouïa dins el rés de les hores —“litúrgia de les hores”— que havia estipulat i distribuït Benet de Núrsia al llarg del dia: les oracions —matines, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres i completes— i les vigílies nocturnes, situades entre la punta del dia i la posta del sol, per això era indispensable establir un horari i un ritme i seguir-lo; i si fem comptes, ben poques hores de lleure els quedaven. A Amer tots els monjos estaven obligats a dir una missa setmanal, que va desaparèixer a la segona meitat del segle XVI. La resta del temps el dedicaven a la lectura i al treball, que s'aprofitava més a l'estiu amb més hores de llum natural que a l'hivern. D'una i altra dedicació en tenim ben poques traces tangibles, enlloc hem trobat referències de la regulació entre el treball i el rés, les hores destinades a una tasca i a l'altra. Dels resos, cants i la presència al cor dels monjos n'ha pervingut, precisament, tot el contrari, la falta d'assistència i les disputes entre monjos i beneficiats. Per exemple, els visitadors imposaven l'oració mental a tots els monjos, en un lloc privat (1600). L'abat Joan A. Climent imposava el cant en unes determinades cerimònies (1686) i fixava que d'“aquí en avant qui mancaria a la oració que no fos fora ab escrits fos privat per dos rals cada vegada quei mancarà y tots lo sobredits senyors no an vingut bé a dita proposició”¹⁸¹ (1688). Mentre l'abat Guanter imposava una sèrie d'ordinacions per tal de restablir la manca d'assistència al cor i a les hores canòniques (1718).

Del treball físic dels monjos no en sabem res de res, i hem de suposar que es dedicaven a l'administració del seu patrimoni i rendes. El rés i el treball espiritual van esdevenir la part essencial, mentre que el treball artesà es va anar reduint pràcticament fins a desaparèixer. El treball manual i la *lectio divina* eren fonamentals per entendre i completar la resta del temps, ja que l'ociositat era vista com enemiga de l'ànima.¹⁸² Ja des de la visita de 1598 es reclamava que es llegís l'Evangeli al cor en el capítol del matí. El 1699-1700 l'abat Climent designava una hora de silenci “en lo hivern a las nou de la nit y en lo estiu a las deu”, tret que reprenen els abats Queralt (1758) i Cruïlles (1786: “de que este monasterio por ser parroquia tiene ocupadas a veces extraordinariamente a los monges en la yglesia, no podemos dispensarnos de encargar al M.Y.Sr. Abat que se observe inviolablemente el punto de la oración mental tan recomendada por Nuestras Sagradas

181. AAM: C.I., 123. *Llibre de misses d'Amer*, segle XVII, [1688, novembre, 13], s. f.

182. SANT BENET 1997: 213, “El treball manual de cada dia”.

Constituciones, y que de suio está pidiendo nuestro estado religioso, avisándonos las mismas constituciones que no es lícito al Abad dispensar en ello”),¹⁸³ seguint, en certa manera, la regla.¹⁸⁴

Tal com hem dit, els monjos benedictins d'Amer anaven vestits de manera molt senzilla, amb sandàlies i l'hàbit de llana de color negre, amb un escapulari, caputxa, cogolla i cinturó, i la seva vida era molt austera i pobra, tal com exigia la regla. Segurament que en els llargs i freds hiverns anaven més abrigats i disposaven de llars de foc o brasers a les habitacions comunes o a les cases particulars dels oficials; de fet, tal com diu la regla, “els vestits s’han de donar als germans segons les condicions i el clima del lloc on viuen”.¹⁸⁵

Els àpats, almenys fins al segle xv i com a la majoria dels grans monestirs, tenien lloc al refectori. Després dels terratrèmols, no sabem exactament si hi havia una dependència comuna. El 1804, ben tardament i únicament llavors, s’esmenten les cuines, quan “debían habilitarse los fogones de la cocina, hacerla de nuevo”.¹⁸⁶ Els menjars eren poc variats i més aviat frugals —tal com manava la regla, sobre el dejuni i l’abstinència de carn—,¹⁸⁷ i incloïen l’aprofitament dels recursos naturals dels horts que conreaven i de l’entorn d’Amer, basat en l’autoconsum i la subsistència. Ho hem pogut determinar a partir de les provisions dels rebosts i cellers del monestir: tota mena de verdures, més o menys fresques, faves, llenties, mongetes o fesols, però també castanyes, avellanes, cereals —blat, espelta, forment, ordi—, olives, pomes, i també carn, però més aviat poca —nombroses vegades s’instava a l’abstinència—, i la sal indispensable per servir-la, per exemple pel que fa a la matança del porc, amb abundants quantitats de cansalada. El vi era indispensable com a beguda. Hem de tenir present que els monjos porcioners rebien de l’abat pa, vi, ous, peix, oli i sagí. En dates i festes assenyalades —coneixem la de Nadal com a extraordinària— se servien dolços i menjars exquisits: neules, “lliurons”, “bescuytelles” —bescuits o pastissos de farina, ous i sucre— i vi dolç. Sabem que els oficials del monestir intervinen en la compra i venda de neu. Felicià Falgàs, pagès de Sant Feliu de Pallerols, venia neu gelada del pou de la Fàbrega, a Sant Feliu, a les viles d’Anglès i Amer, amb la intervenció directa del sagristà major Benet Maldonado

183. AAM: C.I. 121. *Libro de Decretos de Visitas y Capítulos Generales Año 1737 del Rl. Monasterio de St^a Maria de Amer. 1736-1833*, [1786, octubre, 22-23], s. f.

184. SANT BENET 1997: 126-153.

185. SANT BENET 1997: 230-233, “El vestit i el calçat dels germans”.

186. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1804, gener, 4], f. 87r.

187. SANT BENET 1997: 192-197, “La mesura del menjar” i “La mesura de la beguda”.

i del cambrer Agustí Vallespir (1638). Neu que servia per refrescar el vi i les begudes dels monjos a l'estiu, però també usat amb finalitat mèdiques i terapèutiques.

EL GOVERN DEL MONESTIR

El consell del monestir era l'òrgan de govern de la comunitat. Estava format per l'abat i per un terç dels monjos de més edat de la comunitat i que ocupaven els càrrecs més importants. En una ocasió es diu "lo convent y clero representant y fent eo la major part de aquella", o bé, "la major y més sana part dels monjos de aquell representant y fahent lo convent de dit monestir", i que de fet segueix la regla, "Com s'ha de convocar els germans a consell":¹⁸⁸ hi ha d'haver des del més jove al més gran perquè predomini el seny i la justícia. També hi assistien els beneficiats porcioners i, a vegades, estaven convidats els beneficiats seculars i el rector de Sant Miquel. Per exemple, el 26 d'abril de 1599, s'iniciava una sessió de la següent manera: "Convocats y congregats en lo cor del monestir de Nr^a Senyora de mer del orde de St. Benet del bisbat de Gerona ab so desquella com és de pràctica y costum lo senyor abat, monjos y convent y beneficiats porsionaris..."¹⁸⁹ cosa que demostra, si més no en la forma, l'interès per recuperar les convocatòries, segurament truncades, des de la baixa edat mitjana, cosa que ja no es perdrà mai més. Paral·lelament, es convocaven les reunions del "convent", una assemblea més restringida, on participaven els càrrecs més alts, els oficials de més pes, alhora que els més vells, amb més experiència. L'abat era qui començava i obria les sessions, tenia el vot final i les cloïa; per exemple, la nit de Nadal de 1756 es va reunir el Capítol, d'entrada se saludà donant "las bonas festas del naixement del Sr. al molt Illtre sr. Abat [Gaspar de Queralt]",¹⁹⁰ seguint amb les eleccions de càrrecs temporals.

Tal com es diu de vegades, tenia múltiples funcions, "*pro similibus et alys negotys*", i podia tenir tant un sentit deliberatiu i decisor, més participatiu de tots els seus membres, com explicatiu i comunicatiu, era un moment per a donar a conèixer diferents notícies. S'hi tractaven tant els afers interns —propis del monestir— com els externs, però que els afectaven directament o indirectament —per exemple, temes relacionats amb la Congregació Benedictina Tarraconense i amb la

188. SANT BENET 1997: 96-97.

189. AHG: Notaria d'Amer, Miquel Cros, *Prothocolum sive manuale*, Am. 264 (1597-1599), [1599, abril, 26], f. 106r-v.

190. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1756, desembre, 24], f. 266v.

diòcesi—, assumptes ordinaris —convivència pacífica de la comunitat— i extraordinaris —eleccions de càrrecs, síndics i procuradors. Per exemple, el 14 d'abril de 1603, en presència de Francesc Garraver, abat del monestir de Sant Pere de Besalú, es va fer l'elecció d'un monjo per representar el monestir en el Capítol general que s'havia de celebrar a Sant Cugat del Vallès. L'escollit fou Pere Boscà, sagristà major; “y allí en dit nom puga tractar totes y qualsevols coses ben vistes a útil del dit monestir y religió”.¹⁹¹

Aquest nomenament i tots els altres, per exemple de procuradors, eren presos amb total seriositat i responsabilitat, per això n'hem documentat desenes per a l'època que estudiem. Eren els temes fiscals, de qualsevol índole, els que més temps requerien: l'acceptació de misses amb els corresponents censals, els cobraments o impagaments de censos i pensions de censals, la creació de capbreus, els traspassos de diners entre caixes, etc., alhora que sortien a la llum plets i litigis entre els membres de la comunitat. L'abat Copons, de manera excepcional, reunia el consell del monestir en ple, el 12 de gener de 1618, per consultar-los sobre la compra dels censos a Granollers de Rocacorba per part d'Alexandre de Cartellà:

tendré plaher de que tots vosaltres me digan son parer y resolgan lo que més los aparra que sie del servey de Déu, de nostra religió y benefici de esta nostra abbadia y monestir pera que puga tornar resposta a dit sor. baró Cartellà y veure si aparra a tots y comuniquem estes coses als advocats y dar-ne rahó després als sors. presidents o capítol provincial perquè dexa manera pugam millor assertar, jo estaré al que vosaltres resoldran. Oyda la proposició per lo dalt dit sor. abat, tots los dits religiosos unànimes y conformes *nemine discrepante*, són estats de vot y parer que lo sor. abat venés dites rendes.¹⁹²

La periodicitat de les reunions era setmanal, tot i que en èpoques de major urgència eren més freqüents, per exemple, en els anys de l'abat Joan A. Climent. Per qüestions bèl·liques —guerra dels Nou Anys o del Francès— no se'n celebraren. Podem rastrejar les reunions a través de les actes notariales i llibres de reunions, d'una riquesa inaudita en informació de primera mà. Després dels terratrèmols, es reunien en un “angle o cap de l'església per estar l'aula capitular postrada i derruïda”. Des de la segona meitat del segle XVI se celebraven

191. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1603, abril, 14], f. 69v.

192. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Arimany. *Primum Manuale*, Am. 282 (1617-1619), [1618, gener, 12], f. 17r-v.

al cor del monestir, però també es feien, ocasionalment, a la “quadra de l’abadia de dit monestir” i al palau abacial, sempre “ab so de esquella *ut moris*”, al toc d’una campana capitular o picarol o al repic de timbal conventual. Això vol dir que després dels terratrèmols no es va construir una sala capitular; no feia falta a causa del baix número de monjos. Podien haver-hi excepcions: el 8 de novembre de 1815, “el sr. prior convocó cabildo en la casa de Dn. Lorenzo Matlló, enfermero de Amer, por estar detenido en cama, con asistencia de todos los demás señores”.¹⁹³ Tampoc havien d’estar presidides, necessàriament, per l’abat, sinó que sembla que podien assumir-ne la presidència els oficials de més pes dins el monestir —el cambrer, els sagristans major i menor i l’infermer—, o bé, els de més edat —el prior.

La jerarquia, classificació i posició en les reunions era fonamental, protocol·lària, símbol de l’autoritat, on cada monjo tenia la seva cadira. La principal i situada al mig era la de l’abat, i al seu costat, a dreta i esquerra, seien els monjos més vells i oficials i després els monjos professors, novicis i priors de Sant Tomàs i el Coll, i finalment i més allunyats, hi havia els clergues seculars i beneficiats. L’arribada dels nous monjos podia comportar certs problemes si no es respectava aquest ordre establert, tal com va passar el 1712, per la falta d’abat, quan es va pretentre subvertir el sistema:

De com essent lo Dr. fr. Joan Anthoni Clement, abat del monastir de la present vila de Amer, se trobavan en dit monastir aleshores conventual los rnt. fr. Narcís Sarsanedas, infermer, fr. Joseph Gros, sacristà menor, fr. Bonaventura Mirambell y fra. Joseph Milsocós y Morell, sacristà major y prior y vérem nosaltres attestants de que després vingué en dit monastir lo rnt. fr. Ignasi Masdeu, camarer de dit monastir y vérem nosaltres dits attestants que lo dit camarer dit temps en prechí sempre a tots los damés monjos se trobavan en dit monastir, menos al prior qui a las horas se trobava en dit monastir en todas las funciones se feyan en dit monastir, y sempre vérem nosaltres dits attestants que sempre lo dit fr. Ignasi Masdeu, camarer sobradit tingué la cadira més prop del Sr. Abat y prechí sempre en todas las cosas als damés monjos del dit monastir, lo que diem nosaltres dits attestants sober, ço és, jo dit Roura per aver-ho axís vist en todas las funciones y aver lo vist sèurer a la cadira més prop del sr. abat y recorda-me’n molt bé y tenir-me plena memòria y jo dit Clota per ser stat jo en dit temps scolà y aver vist que ano ésser li lo sr. abat ni lo sr. prior

193. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1815, novembre, 8], f. 107r.

lo dit camarer governava al dit cor y jo com a scolà que era li aportava la part.¹⁹⁴

Els visitadors claustrals també es feren ressò d'aquestes “discòrdies i dissicències”, motivades per precedències, afegint “Ubi, autem, dissentio est, ubi invidia est, ait Hieronimus (Super Palmum 148 v. Laudate nomen eius in timpano)”. Els visitadors apel·laven, en absència del superior, a la consuetud, segons la qual prevalia l'antiguitat dels monjos al monestir, que calia seguir en tots els actes, tant en el cor com a les processons i misses ordinàries. Sempre que fos possible se seguiria aquest ordre: el primer era el prior, després el cambrer, seguia el sagristà major, l'infermer, el sagristà menor, el prior de Sant Tomàs i altres monjos.

Un nou incident va ocórrer amb l'entrada dels tres monjos de Roses, quan van intentar trencar l'ordre (1742):

Hant vist que los priors del monastir de Santa Maria de Rosas no han reparat en introduhir de posar una cadira especial per ells en lo chor al lloch ahont devem acentar-nos y se han acentat sempre nostres antecessors, quant han residit en ells, de que han fet escarni y burla molts monjos, sacerdots y seculars que ho han reparat; per lo tant manam que la tal cadira sie cassada y treta del chor y que lo prior de aquí al devant se acèntia en lo lloch millor dels banchs del chor y que ja may més pugan lo prior que avuy és y per temps seran posan cadira al chor en nostre puesto que esto se reserva per nos y per nostres successors.¹⁹⁵

Un secretari escrivia, immediatament després de les reunions, totes les deliberacions en un llibre de resolucions. Els primers llibres conservats comencen molt aviat, a finals del segle XVI, amb l'abaciat de Joan Boscà, amb una cronologia que s'allarga fins a la vigília de l'exclaustració. Aquest primer volum es limita a transcriure les notícies i acords dels capítols generals; això vol dir que, després d'un llarg parèntesi, hi havia les ganes d'iniciar un nou període de reforma. L'últim el desenvolupava l'abat Miranda (1736) i l'acabava l'abat Llanza (1819). Paral·lelament, el monestir de Roses n'escriuí un sobre els decrets de visites (1706-1781). I encara en trobem esmentat un quart, que rescata l'abat Climent (el 1677), amb tapes de pergamí, titulat en el primer foli, “Llibre de memòries en lo qual estaran scritas totes les conclusions y resolucions que aserca de las cosas tocants al bé y útil del convent y

194. AHG: Notaria d'Amer, Josep Soler. *Manuale*, Am. 393 (1712-1714), [1712, octubre, 31], f. 82r-83r.

195. AAM: C.I. 130. *Llibre de decrets de visitas del monestir de Stª Maria de Rosas = fet en lo any 1739, 1706-1781, [1742, maig, 15], s. f.*

manastir de Nostra Senyora de Amer, ques faran per lo Senyor abat y convent de dit monastir”,¹⁹⁶ començat el 28 de maig de 1597 i acabat el 17 de febrer de 1671. Aquests quatre són exemples imposats per la congregació claustral benedictina, de llarga durada. Però l’abat Joan A. Climent n’havia començat un parell, extraordinàriament rics i densos en informacions, tant en el contingut com en la forma i estil dels capítols i pactes: de 1682, inclòs dins un llibre de misses, a 1698 i de 1699 a 1772.

PAUTES DE CONSUM I NIVELLS DE BENESTAR: ELS INVENTARIS D’ALGUNS MONJOS

A partir dels inventaris, espolis i encants d’alguns monjos —oficials i professors— i clergues en una cronologia acotada (1565-1632), podem establir diverses pautes de consum i despesa entre la classe eclesiàstica monacal. Els casos que estudiem són els del beneficiat Guerau Sauleda (1565), dels sagristans majors Joan Soler (1566), Pere Boscà (1603 i 1606) i Bonaventura Cols (1633), de l’abat Joan Boscà —1606, si bé parcialment— i del sagristà menor Vicenç Vallespir (1632), que podem comparar amb altres, per exemple, el de Sant Pere de Rodes.¹⁹⁷ Aquest ventall de càrrecs té la seva traducció en les diferències salarials, en la capacitat adquisitiva i, en definitiva, en els diversos nivells de vida, que van de la supervivència a l’abundància, de la (quasi) misèria al benestar, no exempts d’evolució i canvis. Pel cas dels sagristans, alguns objectes i peces es perpetuen o hereten i són els més innovadors en introduir la plata, la seda o algun moble exclusiu.

Els beneficiats segurament s’hagueren d’espavilar, i potser portaven una vida més erràtica, vivint i dormint on podien. Una prova n’és el cas —extrem i prou trist— del beneficiat Guerau Sauleda, que s’havia habilitat uns dormitoris i una petita cuina —amb llits, matalassos i flassades— a les esglésies o capelles on deia misses, on era beneficiat, en diverses cambres —sinó a la sagristia— de Sant Miquel i de Santa Brígida.¹⁹⁸ Els pocs objectes que posseïa eren armes —llança, ballestes, fletxes—, eines de treball —martells, ferros diversos, magalls, perpals—, petits objectes domèstics, de poc valor —una cullera de plata— i aliments —vi, blat i civada. Objectes quotidians que l’allunyaven definitivament dels oficials i l’apropaven als treballadors i bracers.

196. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. *Quintus liber Manualis sive quintus Manuale*, Am. 346 (1677-1678), [1677, maig, 26], f. 87r-v.

197. ARNALL 1987.

198. AHG: Notaria d’Amer, Pau Serra. *Manual*, Am. 240 (1565-1568), [1565, novembre, 29], ff. 13r-15v.

Desenvolupar aquesta tasca només és possible a partir d'una sèrie de particularitats i distincions —o anomalies— que no es repeteixen ni es donen en altres comunitats monacals. Els oficials disposaven d'una casa pròpia on desenrotllar una vida privada, com a persones laiques. Aquest tret contradeia, primer, plenament la regla de Sant Benet en el capítol titulat “Si els monjos han de tenir res de propi”, en el qual s'insistia que “aquest vici sigui extirpat de soca-rel del monestir”,¹⁹⁹ ja que s'allunyava de la vida d'ascesi, d'austeritat i simplicitat.²⁰⁰ I segon, també anava en contra el decret conciliar “*De regularibus et monialibus*” (3-4 de desembre de 1563), que prohibia taxativament als monjos la propietat de qualsevol bé moble o immoble, per bé que se n'autoritzava l'ús amb el permís dels superiors —sessió XXV, cap. II: “Es prohibeixi absolutament als religiosos la propietat.”²⁰¹

La qüestió dels “desapropis” afectava només els oficials, ja que havien de lliurar anualment els comptes i declarar els béns mobles i immobles, reconeixent que no n'eren propietaris sinó només administradors; per tant, l'“espoli” consistia en el lliurament dels béns del monjo al monestir, amb la realització de l'inventari dels seus béns, la liquidació dels deutes i el cobrament de crèdits. Va ser un tema àmpliament debatut en diversos capítols de la congregació benedictina, sobretot perquè no es duien mai a terme o no del tot correctament. A nivell local, el tema va sortir a la llum en diferents capítols: el 1787 es feien lliurar els “desapropis” segons l'exigència del vot de pobresa en el dia que la congregació havia proposat. L'abat Josep de Cruilles tingué veritables problemes:

En consecuencia que está dispuesto por unas constituciones en el título 3º, de *Voto paupertatis*, cap. 6º, que la administración y propiedad de los bienes que advienen al monje o por testamento o por qualquier otro legítimo título pertenecen en derecho al monasterio; hallándome en el caso de una posesión contenciosa de los bienes o de su usufructo de la casa de Cruilles, de la qual soy el único sucesor de su apellido, y sin embargo de esto, por ser incierto este derecho en virtud de la renuncia que hize en el acto de mi profesión religiosa, me fue mandado por la Real Audiencia con auto de 12 diciembre de 1786, que repusiese los frutos en el estado en que estaban y me abstudiese en delante de cobrar los venideros hasta provar con títulos más expeditos mi dueño, me veo precisado, para determinar disputas fastidiosas,

199. SANT BENET 1997: 180-181.

200. SANT BENET 1997: 17.

201. SECT i MASOLIVER 1980: 228.

a admitir algunos pactos medianamente ventajosos para llegar al término de una amistosa y justa composición.²⁰²

De l'inventari dels béns de l'abat Joan Boscà (1606), realitzat per l'abat entrant Pere de Puigmarí, es van preservar uns objectes, segurament de tipus simbòlic: “un setial nou que era de l'abat”—seient de cerimònies— i un de vell, “lo parador” sense butaca i taula, un morter de pedra gran, l'enfustament d'un llit, nou bótes, cinc semals i un “tinardó” petit, “les quals coses predit abat en benefici de inventari lo qual promet no alaenar sinó conservar en lo número estan per los sucessós comforma mana y ordena la constitució primera en lo títol de espolis dels abats en lo volumen de dites constitucions de la Sagrada Religió de Sant Benet”.²⁰³ En les reunions del Capítol amerenc d'aquests espolis se'n va fer gran ressò especialment durant l'abaciat de Joan A. Climent, s'insistia reiteradament en la manera com s'havien de realitzar, per l'octava de la Pentecosta, tal com manaven les constitucions.

Els inventaris *post mortem* de monjos són totalment excepcionals i la venda o subhasta pública d'aquests béns es convertia en una atracció i espectacle, en un espai públic, generalment a la plaça de la vila, on hi participaven multitud de gent, homes i dones, laics i civils, de tota mena de professions i oficis, monjos i capellans del monestir i dels pobles dels voltants. Hem documentat que hi acudien de la Barroca, Sant Julià de Llor, Sant Amanç, Sant Climent o Contestins; per tant, els béns no romanien ni dins la comunitat ni es transmetien per successió, tot i que els compradors en podien ser la resta de monjos. Per tant, la sortida d'aquests objectes permetia saber als compradors com es vivia dins el monestir. La valoració dels objectes es pot fer, ajustadament, a partir dels encants. Es tenia en compte la qualitat i el bon estat de les peces —normalment es distingia entre allò “nou” i allò “usat”—, i els mobles i la roba eren els més apreciats. Els diners obtinguts revertien a la pròpia comunitat amb la creació de misses per l'ànima del difunt.

Els ingressos particulars de cada monjo —a més dels compartits amb la caixa comuna— els permetia comprar a títol individual. La proximitat del monestir a la vila facilitava la relació i interacció en la compra i adquisició d'articles que es troben al seu voltant i a l'abast, en botigues, obradors i tallers, productes manufacturats sobretot —mobles i atuells, i poca roba. Així, els monjos podien actuar i comportar-se com a clients, usuaris o consumidors corrents i habituals, com la resta de

202. BC: Ms. 1020, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa Maria de Amer*, [1787, juliol, 6], f. 8r.

203. AHG, Notaria d'Amer, Rafel Albert. *Manual*, Am. 267 (1600-1608), [1606, juny, 28], ff. 317v-218r.

vilatans, alhora que dinamitzaven l'economia de la vila i contribuïen al seu progrés.

Tot i ser una comunitat monacal vilatana, situada en un àmbit agrícola, el nivell i ritme de vida dels oficials s'aproximaven a l'estil de vida de les ciutats, centres ben dinàmics pel que fa a noves modes i estils més avançats, i potser també al de les masies i pagesia benestant. Aquest petit luxe i sumptuositat moderada era privada i exclusiva dels monjos, del qual ningú de la vila en va ser partícip. L'ostentació no la podien demostrar en el vestit —fora del clos monacal—, ja que ho feien en el parament de la llar. Externament es podia portar una vida més o menys senzilla, mentre que privadament podia ser tot el contrari, amb petites comoditats i alguns luxes que hem pogut rastrejar.

Els oficials del monestir responien a les pautes de consum de l'elit social, econòmica i política de la vila, segons podem comparar amb els clergues de la comunitat de preveres de Vilafranca del Penedès, i de la classe religiosa europea en general.²⁰⁴ Les seves cases eren espaioses i estaven ben fornides, i els monjos s'alimentaven bé i anaven ben vestits, per això la relació entre la casa, la forma d'habitar-la i l'alimentació era evident. Tal com hem vist, els ingressos monetaris, en metàl·lic, més o menys diversificats i en grans quantitats, provenien dels salaris de la caixa comuna, de les almoines i donatius de feligresos i dels arrendaments de masos o terres. El volum de diners també els permetia invertir i comerciar en la compra i venda de productes agrícoles o en activitats creditícies, els censals.

No podem considerar les cases d'aquests personatges, que més endavant descriurem individualment, com a models d'habitatges benestants, ja que no hi ha cap element arquitectònic que ens ho faci pensar, per manca d'una tipologia o ordre establert, sinó que responen a la unió d'habitatges medievals preexistents, amb ampliacions, remodelacions o transformacions al llarg del temps.²⁰⁵ Després del palau de l'abat, la casa del sagristà major devia ser la més gran i àmplia, que s'anà engrandint al costat i sobre l'església del monestir. Joan Soler disposava d'una cambra, una cuina amb llar de foc, un menjador, una entrada i un celler.²⁰⁶ Quaranta anys després, Pere Boscà ja l'havia ampliat i disposava de dos cellers —a la planta baixa—, una sala gran, una cambra dita del Roser —al costat o sobre la seva capella—, el dormitori, la cuina, el terrat —junt amb el campanar—, on hi havia

204. MORENO 2007 i VRIES 2009.

205. Vegeu el cas de la ciutat de Barcelona, estudiada per GARCÍA ESPUCHE 2005.

206. AHG: Notaria d'Amer, Pau Serra. *Manual*, Am. 240 (1565-1568), [1566, desembre, 12], ff. 89r-90v.

un segon dormitori, una habitació i un rebost.²⁰⁷ Així, a la planta baixa hi havia espais vinculats al treball —cellers amb bótes de vi i aiguardent i piques d'oli, entrades, escales d'accés—, a la primera i/o segona li corresponia la residència principal, i sota el sostre, golfes, rebosts o terrats per assecar i emmagatzemar cereals i diversos productes —sal, lleties, cigrons, cansalada, faves, fesols, olives, forment, espelta, ordi, cànem, és tot el que hem recopilat— o bé hi havia estances per als mals endreços —ruscos d'abelles, caixes, olles, graners, etc. Desgraciadament, de la casa del sagristà menor Vicenç Valentí, l'inventari no n'especifica les estances, però suposem que n'hi havia un parell d'ús multifuncional, un dormitori, un menjador-sala d'estar —amb llar de foc— o cuina.²⁰⁸ En cap moment, però, surten mencionats els corrals o els estables.

Com que les parets exteriors eren de càrrega hi havia poques obertures i, per tant, poca llum natural. Així doncs, aconseguien fer llum amb espelmes i candeles d'ús domèstic que es fabricaven ells mateixos, tal com hem trobat a casa de Joan Soler, “un perol per fer candeles amb casset” i un canelobre, i tots s'il·luminaven amb canelobres petits de llautó i llumeneres.

Els mobles estaven condicionats segons les funcions i la ubicació a les estances, que tenien, sovint, un ús polivalent, segurament perquè els monjos hi feien vida. Possiblement els mobles procedien dels fusters locals o comarcals, difícilment d'un centre irradiador com Barcelona, mentre que la varietat tipològica era molt reduïda. Així hem documentat una bona colla de fusters entre els segles xvi i xvii a Amer: Benet Geronès (1561-1589), els francesos Pere Ystor (1569-1570) i Joan Govern (1582), Joan Burgés (1593), Jeroni Fuster (1598), Pere Font (1603), Antic Vilagran (1613), Joan Lluch i Joan Clascar (1615-1624), Andreu Rossell (1619-1622), Antoni Figueres (1621-1625), Pere Palou (1636-1639), Jeroni Masferrer i Clascar (1637-1640), Gaspar Banchs (1638), Ramon Gay i Clascar (1641) i Salvi Rossell (1647). A Benet Geronès se l'havia cridat al monestir per arreglar diferents tines (1592 i 1593). Mentre que Joan Clascar (1622), per 66 lliures, 4 sous i 6 diners, va fer unes “cadiras, bufets y banchs y altres obres effectes de fuster en la abadia de dit monestir”.²⁰⁹

207. AHG: Notaria d'Amer, Rafel Albert. Protocol, Am. 268 (1603-1604), [1603, octubre, 30], ff. 46v-52v.

208. AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Quartum Manuale*, Am. 302 (1632), [1632, març, 27], ff. 60r-62v.

209. AHG: Notaria d'Amer, Gaspar Blanc. *Primum Manuale*, Am. 287 (1620-1622), [1622, octubre, 4], f. 249v.

El dormitori de Joan Boscà tenia pocs mobles, però estava ple de tota mena d'objectes: el setial, set cadires “per reposar” —avui conegudes erròniament com a “cadires de frare”—, un banc, dues arquimeses —petita i gran, que era “molt bona”, dins la qual hi havia un cofret daurat amb les armes de Boscà, diversos papers, butlles i altres coses— i al terra dues catifes. L'element central del dormitori era el llit, de pilars, normalment amb dos matalassos, llençols de lli i cànem, flassades, cobrellits i coixins. El de Boscà era de pilars alts i poms daurats, amb un vànova de cotó, una flassada groga, uns llençols amb randa i una màrfega. En una segona cambra hi tenia un llit de pilars “amb un cortinatge de red sense poms” i barres de ferro i fusta, amb flassades blanques, i dues caixes amb peus pel pa. Els tres coixins de Bonaventura Cols eren de plomes. El dormitori de Vicenç Valentí destacava pel seu parament, amb un llit de pilars amb sobrecel de xarxa i una capçalera de drap, cinc llençols bons i nous —l'un amb randa i altres de borràs—, coixineres i coixins de galó —una brodada de seda vermella—, dues flassades —unes grogues i les altres blanques—, una màrfega i dos matalassos usats, dues caixes dolentes de fusta amb pany i clau, una cadira i un bufet. A totes les habitacions destaquen els baguls o caixes de fusta o de cuir folrat de tela, tancats amb pany i clau, per encabir-hi qualsevol andròmina, i que en el set-cents serien substituïdes per les calaixeres.²¹⁰

En altres estances, sales, saletes o sales d'estar de Pere Boscà hi localitzem una taula de saló amb capítols, un aparador petit, quatre cadires, dos caixes dolentes i un armari amb mirall, i tota una sèrie d'atuell: una destrat petita, un garbell dolent, dos bazines d'estany, cinc plats grans d'estany, dos de mitjans, setze xics, tres càntrirs d'estany —“botijas”, una de gran i dues de petites—, dos pitxers d'estany, una pebrera d'estany, dos canelobres de llautó petits, una fruitera, una sort de vidre i un escambell petit. A la “sala gran” hi trobem dos bufets grans “amb ferramenta” i un de petit “amb guarnició de fusta” que encara conservava el sagristà Cols. La “saleta” de Bonaventura Cols feia l'efecte d'un dormitori, amb un llit de pilars i capçalera, amb dos matalassos i tres flassades, groga, blanca i de pèl.

La decoració artística, amb estampes emmarcades, pintures i imatges de devoció, era abundant a la casa del sagristà Pere Boscà. Els dos dormitoris estaven entapissats amb guadamassils —pell repussada—, segurament per aïllar-la tèrmicament; al principal hi havia un quadre gran d'una *madonna*, un de sant Joan, dos petits de la Verge Maria, dos Nen Jesús —“minyons”— i dos figures petites d'un santcris i

210. CREIXELL 2007.

un sant Jaume. A la cambra junt amb el Roser hi trobem un quadre gran —de tema desconegut—, una tela amb un Crist amb la creu al coll, un quadre del Salvador, un Sant Antoni de Pàdua; i a la “cambra del Roser” més quadres: de sant Francesc, del Crist amb una creu i un fariseu, del Davallament de la creu, i un oratori amb una cortina amb una barra de ferro al damunt. Vicenç Valentí, com a sagristà menor, aparellava un joc de dotze figures de paper dels apòstols, corresponents a dotze rals i mig de ploms d’aniversaris, que creiem que no eren pas per decorar sinó que s’empraven en alguna representació de la Setmana Santa. Una de les cambres de Bonaventura Cols tenia, excepcionalment, un quadre del seu patró, Bonaventura.

En els inventaris de la roba de vestir dels oficials, de dia i nit, s’esmenten sotanes o “sotanyilles” —de drap i estamunya—, barrets “de capellà”, gipons de cotó i pell, gambetos amb caputxa per abrigar-se, calçotets, calçots, calces i mitges —de llana o seda rosa, de Bonaventura Cols—, antipares —de pell o drap, per cobrir les cames— i camisoles. També de Cos s’esmenten un parell de sabates de sumaca noves. Per sortir al carrer en ple hivern s’abrigaven amb les capes de pastor, prohibides pels bisbes, perquè podien amagar-hi armes. Destacava de Vicenç Valentí un vestit d’escot, tot nou, que comprenia un mantell, una lloba —sotana amb valona—, l’escapulari i les mànigues. Sovint s’esmenten, repartits arreu de les habitacions, multitud de fragments de roba, trossos, cabdells de cotó, vetes, flocs i rames de llana, cintes, sacs, draps, caps de fil, etc. A semblança dels fusters, el proveïment d’aquesta roba quotidiana, més o menys bastes, rústegues i ordinàries, procedia dels innombrables teixidors de llana i lli de la vila, capaços de satisfer aquesta demanda, però els vestits i el calçat no són, de bon tros, béns de consum que reflecteixin la diferència de classe.

Altres aspectes que haurien de ser anecdòtics són els llibres o papers diversos —en blanc o solts—, gairebé mai relacionats en la documentació del tot sinó de manera vaga i sense especificar l’autor o l’edició. Podem fer-nos una idea del contingut general d’aquests llibres: història de l’Església, teologia o hagiografia, amb títols d’aquests temes molt recents o actuals. No hem considerat, aquí, els llibres que trobem repartits en els altars, que empenen els monjos i clergues en les seves celebracions litúrgiques: ordinaris, missals o llibres de rèquiem, amb edicions gironines del segle XVI, similars a altres parròquies o monestirs.²¹¹ Joan Boscà és l’únic que demostra tenir una biblioteca ben nodrida i del més alt nivell intel·lectual, disposada dins una petita arquimesa, i que seria el nucli de la gran biblioteca abacial. Pel seu

211. SOLÀ 2008b: 138-142 i BATLLE 1966.

contingut i número de llibres s'assembla a la de l'estament eclesiàstic barceloní coetani. Per la cronologia i el lloc de les edicions que deduïm posterior a 1562 i a Barcelona, l'abat anà formant la pròpia biblioteca durant més de trenta anys, a partir de viatges i estades a la ciutat comtal.²¹² Disposava de la primera i segona part de la *Historia Pontifical*, segurament de Gonzalo de Illescas, n'hi ha diverses edicions, de 1578 o 1583; la tercera i quarta part de les *Flos Sanctorum* de Pedro de Ribadeneyra o Alonso de Villegas, que podria ser alguna de les versions impreses a Barcelona entre 1590 i 1603; el *Triunfo de Cristo*; un llibre de Sant Joan; la *Silva de varia lección*, de Pedro Mexía, 1556; la primera, segona i tercera part de la *Verdad del mundo*; una butlla papal, de Climent VIII?; la *Meditación del amor de Diós*, potser de Cristóbal de Fonseca, editat a Barcelona el 1599; de Pedraza, potser un llibre de sermons; un llunari, de Bernat de Granollachs, el llibre d'astronomia del segle xv?; el *Tesoro de pobres*, del segle XIII, del papa Joan XXI; un ordinari; la *Claridad de simples*, de Cristóbal Moreno; la primera part dels *Discursos espirituales*, potser d'Alonso de la Cruz, de 1600; obres de (Juan?) Boscà; el llibre *Sitmoris*; la pregària dita *Memoria espiritual o Doctrina Cristiana*, de Joan Martí i Cordero, 1598; la primera i segona part de les *Epistolas familiares* d'Antonio de Guevara (ca. 1480-1545), amb múltiples edicions ja que fou un *best-seller*, i una *Fisonomia*. Vicenç Valentí només tenia un breviari. El mostratge a partir d'aquest exemple no és prou contundent per entendre el llibre com a instrument d'anàlisi i factor de canvi i resistència polític, cultural i social. Tots aquests llibres van desaparèixer, amb alguna excepció, mentre que l'arquimesa encara la féu servir el sagristà Cols per posar-hi roba; era un moble en forma de caixa, amb compartiments i un tauler per a escriure que actuava com a escriptori, d'efectes pràctics per als abats i sagristans.

A la cuina hi trobem tota mena d'estris i utensilis, en una varietat terminològica impressionant. A la llar de foc hi ha calamastres, pales i torradores de pa, unes forquetes de ferro per torrar el pa, i per escalfar s'empraven calderes, escalfetes i escalfadors d'aram. Per cuinar i preparar els aliments: un "trabuquet" amb les balances, graelles, olles, morters de pedra, perols, paelles, asts, ansats, ratlladores i cassons. Per menjar i beure: escudelles, plats, ampolles, gerres, culleres i forquilles. Pere Boscà passava la farina en un sedàs o passador i pastava el pa; el forn, dins aquest espai, mai surt esmentat. Per guardar viandes sòlides i líquides: burnietes, saleres, bótes, alambins, morratxes, enllardadores o greixoneres, coixineres pel pa i regadores. Per parar la taula: mantells, estovalles, tovallons, torçaboques, tovalloles i eixugamans. I els mobles:

212. PEÑA 1996: 158 i següents.

taules, escons, escambells, bancs, cadires de fusta i de cuir. Bonaventura Cols tenia dos paners de vímet, un cabàs, quinze plats de melca petits de Barcelona, tres plats roigs dolents, una panereta i sis capses —una amb sabó i una altra amb confitura. La ceràmica hem de creure que estava decorada amb blau cobalt intens, d'un sol to i amb dibuixos esquemàtics, al costat d'una altra més grollera i sense decoració. Però també hi havia terrissa fina o pisa: Pere Boscà tenia una fruitera i un saler blanc, que segurament comprà Cols. Igualment el vidre, molt més reduït en les peces pel preu i la fragilitat, podria repetir el clixé anomenat *façon de Venise*, i probablement va ser importat de Mataró.²¹³ Vicenç Valentí era el que en tenia més diversitat: cinc brocals —tres de filosa i dos de petits—, tres florerer, “un barral de vidre amb vies blanques”, una ampolla gran, un mirallet i possiblement nou tasses. El sagristà Cols va conservar aquestes peces més delicades dels seus predecessors i hi va afegir una “garrafa de camí amb dos garrafetes de vidre” i “dos orinals de vidre amb les seves capses”. A més, tenia una cullera i tres gots de plata i una safata d'estany.

Encara allargant la cronologia i a partir d'exemples més puntuals i concrets, en el segle XVIII i a resultes dels canvis en el règim borbònic, podem assegurar que la classe dirigent —eclesiàstica o civil— en va sortir enfortida acaparant càrrecs i, per tant, va millorar les seves pautes de consum, ara centrades en altres aspectes, com el servei domèstic, l'accés als recursos legals i notariais, la qualitat, diversitat i abundància dels menjars, la sofisticació de les celebracions i festes, la compra de mobiliari de luxe i obres d'art, etc.

ELS LAICS I FELIGRESOS: ASPECTES DEVOCIONALS PÚBLICS

Advocacions, confraries i congregacions al monestir

Les advocacions religioses que trobem al monestir durant l'època moderna estan condicionades per diversos factors. El primer són les devocions medievals que estan sotmeses a canvis i modificacions, desaparicions i transformacions. A la baixa edat mitjana hem pogut documentar nous altars amb confraries, sotmeses als dissenys de la comunitat benedictina, a sants i santes lligats a la devoció, i dels quals desconeixem l'origen exacte, des de sant Benet de Núrsia, la Verge Maria i sant Vicenç —el 1370 un testimoni afirmava que davant l'altar i sota una “mola” hi havia relíquies—, segurament com a sants titulars a l'altar major i a la resta de l'església, fins a sant Joan, sant

213. BARRACHINA 2007.

Jaume, santa Caterina i santa Margarida, les Onze Mil Verges (1368) i sant Antoni (1411 o 1423). La devoció a la Verge Maria devia tenir un fort arrelament, dins i fora del monestir, ja que l'altar major i la imatge que el presidia —que no sabem com era abans de l'Assumpta del segle XVIII— estaven engalanats amb corones de plata, saltiris de corall i plata, un parell de mantells —un morat de seda i un de domàs blanc—, i corporals, estovalles i pal·lis amb la figura de la Verge. Hem vist que tot el grup de *verges* de la parròquia d'Amer —a Santa Brígida i a Sant Miquel— gaudien d'una gran estima popular, i els regals en són un bon testimoni.

Disposaven de beneficis els altars de sant Jaume —n'hi havia fins a quatre—, Santa Maria, Sant Antoni i les Onze Mil Verges, amb continuïtat fins al segle XVIII. I de confraria els altars de Santa Maria, coneguda amb el nom de “la Vanera d'Amer” —esmentada el 1364— i el de les Onze Mil Verges —existent abans de 1368.²¹⁴ Aquestes dues confraries tingueren una activitat molt esmorteïda a l'època moderna, i sembla que l'únic en què se centraven era en la presentació del beneficiat —tal com el que fundaren els confreres de Santa Maria i Sant Miquel el 24 de febrer de 1512, presentant Pere Ramon de Montcada, clergue—,²¹⁵ i que les noves els usurparien el lloc i la preeminència pública. La confraria de les Onze Mil Verges, a principis del segle XVI, ja no funcionava per res, i ni tan sols era capaç d'esmentar el beneficiat.

Tot i l'hermetisme i tancament del monestir a nivell devocional respecte a la vila i parròquia, a finals del segle XVI hi ha signes manifestes d'obertura que poden respondre més a les pressions populars i a les modes passatgeres, i que la comunitat acaba acceptant veient-hi els avantatges materials a través de la instauració de misses de sufragi o amb les deixes i almoines. Pot entendre's com el fruit d'una dialèctica entre diversos nivells culturals i intel·lectuals: el poble, ras i curt, i l'abat, i entremig la comunitat de monjos i preveres. Efectivament, altres sants hi tenen cabuda, i apareixen segons les circumstàncies històriques en els segles XVI i XVII: sant Sebastià, sant Crist, el Roser i sant Isidre. Sant Sebastià és el sant per antonomàsia advocat contra la pesta, que tan mal havia causat a la Catalunya Vella al segle XIV (reduí la població a una tercera part), és present al monestir en una data ben primerenca, pels volts de 1506, o poc més endavant, a causa del record de la pesta o dels rebrots persistents. No és un cas aïllat, i segurament podríem relacionar-lo amb les capelles de Sant Feliu de Pallerols, una dedicada als sants Sebastià, Marçal i Roc, construïda el

214. MARQUÈS 1994.

215. ADG: Notularum, G-70, f. 228r.

1516 dins el terme d'Amer, i una altra dedicada a sant Marçal que es recuperà pels volts de 1549.

Fins i tot n'hi ha de típicament contrareformistes, els exemples millors són els del sant Crist i del Roser. Un primer altar —o capella— del Sant Crist va ser aixecat dins el monestir abans de 1539, sense el permís episcopal necessari, per això s'hi prohibí la celebració de la missa durant uns quants anys. O bé la polèmica que va sorgir respecte als dos altars simultanis de Sant Isidre, un al monestir i l'altre a Sant Miquel —que se soluciona amb la destrucció de l'església. A més, a mitjan segle XVII hi havia un reliquiari de sant Galderic. Per ordre de la congregació (1678), l'abat Joan A. Climent havia fet imprimir els *Officia Propria* de l'orde benedictí —adaptació de les festivitats dels observants al ritus romà—, per tal d'emprar-lo i distribuir-los a tots els monestirs catalans, per això suposem que la modernització del santoral i del calendari festiu s'aplicà a Amer des de llavors.²¹⁶

A través de les confraries modernes —del Roser, del Santíssim i dels Dolors— veiem la implicació quasi total de la població d'Amer en la vessant pública de la devoció, dins la seva heterogeneïtat, amb procedències geogràfiques dels seus membres que inclouen la vila i el terme d'Amer, i les parròquies de Sant Miquel i de Sant Climent, amb oficis diversos, relatius a l'agricultura i al tèxtil —bracers, pagesos, paraires, teixidors, sastres o sabaters— i amb una presència gran de les dones, les “confrasses”. No trobarem, però, altres confraries que s'organitzin a través de gremis o professions, com en altres viles, ni tampoc a l'església de Sant Miquel. Els respectius llibres de confreres ens demostren aquesta direcció: al Roser, la renovació anual dels càrrecs permet veure una permanent substitució i rotació que suggereix el pas de molts —o quasi tots— amerencs per la confraria, i, a més, a través dels comptes, sabem que entraven anualment una bona colla de confreres nous —almenys a principis del segle XIX—, segurament substituïnt i reemplaçant els morts. Al Santíssim, ja en la seva acta de fundació (1673), s'indiquen tots els noms i cognoms dels presents i assistents, els caps de casa pertanyents a la universitat, que arriben a ser cinquanta-vuit. Les confraries o congregacions omplen l'escaleta que queda entre la comunitat de monjos i la feligresia.

Tot i que no sabem la data fundacional ni s'han conservat els estatuts de la confraria del Roser, i tot just s'esmenta en les visites pastorals en una data tan tardana com és el 1634 —junt amb el seu altar—, coneixem la seva activitat i funcionament ben bé quaranta

216. ZARAGOZA 2004: 197.

anys abans, quan es manifesta en la seva totalitat i encarrega un esplendorós retaule, pels volts de 1600, per a la seva espaiosa capella construïda poc abans. Anteriorment, hi havia un altar dedicat a la Verge Maria —“fabricat de fusta”—, que atribuïm transformat al Roser en un moment de la segona meitat del segle XVI —potser a partir de 1571 i de la victòria de la Batalla de Lepant. A les parròquies veïnes, la trobem en una cronologia similar: a Sant Feliu de Pallerols s'havia creat precoçment el 1565, a Sant Climent d'Amer el 1631 i a Vilanna el 1636.²¹⁷ Va ser una de les més estimades pels vilatans, exemple de la seva consolidació i arrelament, fins a posar-se de moda a la segona meitat del sis-cents. En molts testaments de l'època moderna hi apareixen petites però contínues deixes, en diners, presentalles, regals i espècies, alhora que fundacions de misses i aniversaris, de tot plegat disposem d'alguns exemples: el 1601, Salvadora Gallina, esposa de Jaume Gallí (Vidal), paraire d'Amer, hi fundà dos aniversaris i donà 20 lliures; el 1637, Bartomeu Llorenç Vidal, pagès, hi deixà un vuità de blat i un altre a Sant Isidre; el 1653, Marianna Agusana i Rosella, vídua d'Andreu Rossell, fuster d'Amer, donava “una creu de plata ab una cadanilla y un anell de or y dos bassina de aram y una cullera de plata”; el 1642, Elisabet Campassol, vídua de Nicolau Campassol, treballador de la vila, oferia “un quadre de llinet amb mostra d'entrefull” —a més d'unes estovalles amb puntes i una cullera de plata per a l'altar de Sant Isidre; el 1657, Joan Concs i Maset, pagès de la vila, regalava un “sotacopa de plata ab gravamen que no las pugan vèndrer que primer no hagen discorregut dos anys des del dia de mon òbit en avant comptadors. Ítem deix a dita confraria de Nostra Senyora del Roser un anell de perlas ab la mateix gravamen”.²¹⁸ I per acabar, el 1738, Jeroni Sitjar i Boix, beneficiat de la col·legiata de Sant Fèlix de Girona, marmessor del testament de Bernat Terma, prevere beneficiat de la Seu de Girona, deixava tres lliures de cera blanca “las quals degan convertir per lo que apareixerà millor per dita confraria”, i set lliures

a fi de comprar dos atxas de cera blanca pera acompanyar Nostra Señora en las professions fan quiscun primer diumenge de mes y la profesó del dia del Roser y també la professó del primer diumenge de octubre, y vull que sempre que hi hage personas quant se faran ditas professons de casa Jerònim Segular y de casa

217. SOLÀ 2005b; AHG: Notaria d'Amer, Pau Quer. *Octavum Manuale*, Am. 311 (1635-1636), [1636, setembre, 2], f. 305r i ss.; i ACA: Monacals, Hisenda. *Llibre de notas dels actes faents a la abadía de Amer y Rosas*, núm. 1062 (1772), [1631, agost, 10], f. 23v.

218. ACA: Monacals, Hisenda. Manual notarial, Miquel Gasull (núm. 1097, 1656-1657), [1657, desembre, 31], s. f.

Julia Sitjà y Boix, los pabordres de dita confraria los hagen de encomanar ditas atxas perquè las apòrtian en ditas profesons.²¹⁹

A més també fundava moltes misses baixes.

La festa se celebrava en dos dies especials: el Roser “de tot lo món” o “de tot l’any”, com diuen els confreres, que s’escau el 7 d’octubre, i el Roser petit o Rosari, el primer diumenge de maig. També per les Pasqüetes, Rams i Santa Felicíssima es llogaven músics i feien balls. Precisament, l’abat Joan A. Climent (1695 i 1696) va fundar una sèrie de misses de devoció dedicades a la Verge Maria, donava 60 lliures en forma de pensions de censal, i demanava l’ajuda de la confraria del Roser per impulsar la festivitat de la Verge Maria el 15 d’agost, “en lo esdevenidor perpètuament fahedora en la isglésia de Amer”.²²⁰

Cal veure aquí el paper que jugà la monarquia de Carles II en la difusió de les devocions. El contracte o capitulació, el 1696, entre l’abat Climent, el cambrer Narcís Sarsanedas, els pabordes Rafel Roure, sastre, Pere Boada de les Costes, pagès, i membres de la quinzena de la confraria del Roser, Jaume Mestras, cirurgià, Joan Llobrassols, pagès, Baldiri Butets, traginer, Pau Borrell, apotecari, Joan Jonquera, Francesc Timonet, Pere Reverter i Lloret, Baldiri Gallissà, Miquel Gelabert, pagesos, i Llorenç Dorca, paraire, estipulava que la universitat i els pagesos aportessin cada un 60 lliures, i l’abat en cediria 100 més per a despeses de la celebració, fins i tot el lloguer d’una cobla de músics i encendre quatre ciris a la taula de l’altar de la Verge Maria, que havia d’estar al mig de l’església. Aquest acord arribà a bona fi, per això fra Josep Gros feia donació a la confraria d’un censal de 50 lliures,

las annuals pensions del sobredit censal hagen de servir quiscun any per ajudar a pagar la música de la festivitat se fa en dita iglésia per lo die o feta de la Assumpció de Ntr^a S^a, la qual se celebra lo die quinse del mes de agost y en cas que algun temps se deixàs la solemnitat de dita festivitat en lo modo se acostuma, en dit cas per celebració de missas celebradoras a coneguda dels pabordres de dita confraria.²²¹

La confraria del Santíssim Sagrament del Preciós Cos de Crist o del *Corpus Christi* va ser instituïda i fundada el 15 de gener de 1673, amb una butlla del papa Climent X, en què atorgava una sèrie de pri-

219. AHG: Notaria d’Amer, Miquel Plana. *Manuale*, Am. 459 (1737-1739), [1738], f. 152v.

220. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. Am. 367 (1695-1696), [1696, juny, 17], ff. 462r-464r.

221. AHG: Notaria d’Amer, Galceran Margarit. *Manuale*, Am. 384 (1711), [1711, juny, 14], ff. 119v-121r.

vilegis, indulgències, gràcies i prerrogatives, i l'agregava a la confraria de la Minerva de Roma. Aquell mateix any rebia una primera donació monetària de 12 lliures, 6 sous i 4 diners per part de Francesc Panole-da, pagès de Sant Climent. En l'acta de constitució hi figuren tots els participants implicats, laics i eclesiàstics —un nombre llarguíssim, de bona part de la població, que val la pena esmentar: el cambrer, Agustí Vallespí, el sagristà major Josep Milsocós, el sagristà menor Narcís Sarsanedas, fra Josep Gros, el rector Domènec Serrapí, els beneficiats Joan Bayer, Antoni Geronès i Bordas, Joan Terma i Jaume Lloret, el batlle Isidre Llogà i Benet, els jurats Salvi Cos, Martirià Xambal i Baudili Buada de les Costes, i Miquel Puig i Ravarter, Jacint Noguier, Pere Pau Colomer, Sagimon Trias, Sebastià Salica, Benet Serra, Jacint Vidal, Joan Fet, Antoni Julià Goltresa, Josep Ombert i Casademont, Joan Terma, Joan Segular, Miquel Climent, Joan Geronès, Pere Taulet i Cayra, Segimon Blay, Miquel Alsina, Josep Tavarner, Nicolau Homs, Jeroni Romanyà, Josep Pradell, Joan Jonquera, Bernat Casas, Miquel Colomer i Saliteda, Damià Tura, Joan Clascar, Jaume Fàbrega, Pere Closells i Figuereda, Joan Ballió i Noguier, Josep Domènech, Esteve Domènech, Bernat Crous, Josep Serra, Pere Pau Masó, Josep Concs i Maset, Antoni Aulinell, Josep Masdéu i Pradell, Jaume Tavarner, Antoni Torrent de Saubaquer, Salvi Bonmatí, Miquel Pla, Jeroni Ter, Esteve Esteva, Joan Marguí, Miquel Arbosset, Miquel Hereu, Joan Gallissà, major d'edat, Miquel Mont, Benet Freixa, Nicolau Carreras, Baudili Sesquer, Llorenç Padrosa i Josep Quer i Palou, notari. De totes maneres, només podia estar administrada, per assegurar-se una gestió eficaç, per un grup reduït, format pel prior i dos representants laics, un de la vila i l'altre de la parròquia o vall, com les altres confraries, definits com a “prepòsits, obrers, protectors i administradors”.

Es va instal·lar a la capella de Sant Benet, on hi havia el tabernacle i va ser refundada el 1694. El tercer diumenge de gener s'havia de celebrar la festa principal —que al cap de poc es traslladà al 16 d'agost, amb una primera missa a les 8 del matí per l'ànima del confrare Narcís Llobrassols, instaurada el 1715, i la missa principal a les 12 de migdia, anunciada amb batallades un quart d'hora abans, la processó de Corpus “per los llochs acostumats de dita vila en acció de gràcies y en memòria de la sagrada mort y passió de Jesuchrist”,²²² i un cop al mes es deien misses pels confreres difunts. A més, també es demanaven una sèrie de requisits: tenir un o dos llibres guardats en una caixa per la comptabilitat i per inscriure els confreres.

222. ACA: Monacals, Hisenda. Llibre de la Confraria del Santíssim Sagrament, 1120, f. 3r.

Malauradament no coneixem pràcticament res de la confraria o congregació dels Dolors, situada en una capella pròpia al sud de l'església; va ser l'última que es va crear durant l'antic règim i es mantingué malgrat la supressió de les confraries duta a terme pel reformisme borbònic de Carles III. És la que ha sobreviscut en la seva manifestació més visible: la processó del Divendres Sant que encara se celebra puntualment, amb molta concurrència.

Excepte que va ser fundada a principis del segle XVIII —el 1710 sembla la data més aproximada—, per referències indirectes —una inscripció a l'orgue, l'any que havia estat restaurat o el testimoni d'un congregant—, podem deduir-ne certs aspectes en els paral·lelismes de les altres confraries dels Dolors gironines i catalanes, amb una cronologia semblant d'implantació: Girona (1687), la Biscal (1688), Besalú (1699) o Olot (1700), l'època del reeiximent de l'orde servita, impulsor dels Dolors.²²³ O també amb capelles dels Dolors, sense necessàriament estar subjectes a una confraria: Vilobí d'Onyar —al mas Alrà, ca. 1703—, Bisbal (1726), Girona —amb un nou temple el 1732 i 1748, que substituï el de 1527-1531—, i a Sant Esteve de Bas (1733).²²⁴ Però potser podríem endarrerir lleugerament la cronologia, i en tenim petits indicis. De nou, sembla que és l'abat Climent, el 12 de maig de 1696, qui fundava un missa anual per la Verge dels Dolors, tot i que no n'esmenta cap altar o capella. I el 1702 ja hi ha un referència a l'altar per una deixa testamentària, quan Josep Terrades, beneficiat porcioner d'Amer, hi va instituir unes misses; el 1703, un altre beneficiat, Joan Terma, hi deixa 20 rals, i el 1705 és Pere Oliveres, pagès del veïnat de la Figuereda, que hi instaura tres misses baixes.

Tot plegat fa sospitar que la seva implantació era inevitable, i des de llavors no va parar de créixer, sense fer marxa enrere. I més quan Josep Saliteda, notari d'Amer, i Francesc Marcillo, prevere d'Olot, van deixar manat en els respectius testaments (1727), que no es van executar fins al 1750 o 1763, que donaven 220 lliures amb censals perquè s'instituís una festivitat solemne dels Dolors; en Saliteda deixava aquests diners "attendida la grandíssima propensión y devoción tenía a la misma Congregación".²²⁵ També el capítol de monjos destinà 25 lliures de l'espoli dels béns del cambrer Josep Climent per la construcció del retaule (1744). En tot cas, el testimoni retrospectiu d'un grup de congregants —fra Miquel Malet, Salvador Ferrer, beneficiat porcioner, i

223. SUREDA 1999 i MASSIP i VILA 2003.

224. MARQUÈS 2000a: 50, 86, 124 i 163.

225. AHG: Notaria d'Amer, Martirià Clarà. *Manuale*, Am. 502 (1761-1763), [1763, maig, 31], f. 119r-v.

Manel Bellvespre, familiar de la Inquisició— aporta dades d'indubtable interès per entendre'n el funcionament (1770). Cada primer, segon i quart diumenge de mes es reunien els congregants —només homes— a la capella del Sant Crist per resar, meditar i fer exercicis espirituals; mentre que les dones congregants ho feien la resta de diumenges amb l'ajuda d'un capellà.

Existeixen uns trets comuns entre les confraries —amb diferències a les administracions de la Pietat, Santa Brígida i l'obreria de Sant Miquel—, pel que fa a la gestió i administració. Estaven supervisades pels monjos o representants de la comunitat: l'abat era el prior numerari o primer, que després elegirà un prior eclesiàstic (monjo o beneficiat), que presidia les sessions, inspeccionava els comptes i decidia en última instància o donava el vistiplau als assumptes més importants. Per sota d'ells hi havia els laics, al seu servei, com a pabordes, protectors i administradors, que eren dos, un de la parròquia i un de la vila, i dos obrers o administradors del ciri, i en cas del Santíssim eren dues dones les encarregades de la lluminària i dels ornaments de l'altar. Així, el prior i els pabordes vells elegien per a l'any següent els seus successors, tal com es diu a la confraria del Santíssim, “a effecte de regir, governar, ordenar, aumentar y concervar ab son cuydado y diligència dita sancta confraria”,²²⁶ o al Roser, “com a tals han exercit y exercexen los càrrechs y obligacions y administran lo concercent a la administració de la dita confraria”.²²⁷ Potser el tret més distintiu el marca la Congregació dels Dolors, que en diverses ocasions s'indica que es reunia en “junta secreta” a l'hora de prendre les deliberacions, que estava formada per un “corrector, prior, dos discretos, un eclesiàstic y otro seglar, maestro de novicios, secretario, receptor, dos sacristanes, dos porteros y dos enfermeros, y otros que llaman de la junta secreta, que juntos con el corrector, prior, discretos, secretario, y maestro de novicios, consultan quabido alguna persona quiere entrar en la congregación, si es de buena vida, fama y costumbres para ser admitido”.²²⁸

En el segle XIX, trobem que aquest grup pren el nom de “quinzena”, referint-se als seus quinze membres o oficials: un prior, dos pabordes (un de la vila i un de pagès), deu vocals (cinc de la vila i cinc de pagès) i dos encarregats de la lluminària (un de la vila i un de pagès). Set eren els entrants o nous, i els altres set els sortints o vells,

226. ACA: Monacals, Hisenda, Llibre de la Confraria del Santíssim Sagrament, núm. 1120, f. 3v.

227. AHG: Notaria d'Amer, Fc. Claramunt. *Manualis*, Am. 435 (1753-1754), [1754, juny, 29], ff. 176v-177r.

228. AHG: Notaria d'Amer, Martirià Clara. *Manual*, Am. 506 (1770-1771), [1770, març, 24], ff. 52r-54r.

i aquest sistema permet ensenyar els uns als altres el funcionament de la confraria. Les reunions tenien lloc a les respectives capelles, però també a les cases del prior o del cambrer i a la sagristia.

El nucli principal dels ingressos provenia de les pensions de censals, instituïts en la major part en el segle XVIII, creats per a benefici de la confraria per a pagar misses de sufragi, i també per mitjà de pagaments de cereals o obligacions de cera. La del Santíssim en té sis, creats el 1696, 1709, 1735, 1738, 1767 i 1775. El volum de censals —o de pensions per cobrar— de la confraria del Roser devia ser elevat, per això s'hagué de nomenar un procurador, tal com feren el 1746 els seus administradors Jeroni de Benzi, sagristà major, Raimon Timonet, pagès, i Jaume Donada, sabater. El 1750, la junta secreta i els oficials majors dels Dolors havien venut un censal a Joan B. Campassol, pagès de Sant Iscle de Colltort, per 200 lliures, tot i que sobreviuen bàsicament de les almoines dels devots, ja que les quotes d'entrada o anuals eren molt baixes.

Una segona font provenia dels acaptes que feien els baciners, pabordes o pabordeses, confreres i confrereses, dins l'església, per la vila i pels masos, aconseguint petites quantitats de diners en metàl·lic i substancioses quantitats de blat, mestall, ous o pa, que després venien en una rifa o encant, i de "la pasada y llevant de la taula". Amb tants acaptes, se'ns fa difícil entendre que no hi hagués una rivalitat declarada entre els recaptadors, ja que a principis del segle XIX trobem que s'amplien a quatre dies les recaptacions: el 16 d'agost, Rams, Santa Felicíssima, i Dijous i Divendres Sant pel Santíssim. Una tercera font procedia de la quota d'inscripció dins la confraria com a associat —1 sou al Roser i 18 diners al Santíssim— i pel seu manteniment —per exemple, 12 diners—, o de les almoines de la caixa petitòria que hi ha dins l'església. Diners que servien per satisfer la missa "que se acostuma celebrar a tots los confreres difunts del Roser: per qual celebració tots los primers diumenges se fa un ofertori y si hi ha diners a més de las referidas misas, cada primer diumenge de cada més sen celebra una per tots los confreres vius y difunts, de limosna 5 rals".²²⁹ Podem deduir que hi ha una certa solidaritat, confraternitat, ajuda o auxili entre els seus membres. Altres ingressos variaven en funció de la capacitat que havia desenvolupat per diversificar les fonts. Així la confraria del Santíssim cobrava 6 sous per cera de l'arrendament que es feia de la imposició de l'aiguardent de la vila i 13 sous en l'arrendament de la fleca.

229. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre del Roser (1839-1903), s. d., s. f.

El paper de les pabordeses emergeix amb força dins les confraries, però sempre actuant a l'ombra i mai com a oficials —així doncs, és difícil saber-ne els noms i seguir-ne l'evolució, a diferència dels homes—; eren molt eficaces en unes tasques específiques com a recaptadores i guarnidores de l'altar —rentar i cosir les estovalles i banderes, parar i desparar-lo, treure-li la pols—, però també hi havia problemes puntuals. Per exemple, l'any 1729 actuaven quatre pabordeses o prepòsites al Roser: Isabel Vila i Manyà —esposa de Tomàs Vila i Manyà, ferrer de la vila d'Amer—, Maria Elena Rosa i Net —esposa de Gaspar Ros i Net, fuster de l'esmentada vila—, Teresa Llobrassols —esposa de Narcís Llobrassols, pagès— i Magdalena Blanquera —esposa de Benet Blanquera, també pagès. L'11 de maig de 1820, la quinzena del Roser va decidir per votació que Antònia Torrent i Francisca Puig no poguessin ser elegides mai més com a pabordeses perquè havien malgastat diners sense permís (sense saber-ne el motiu) i que a partir de llavors “dèguia la quinsena advertir cada any, sempre que fàcian las pabordressas, que sens ordre de la quinsena, no se atrevèsquian las pabordressas de gastar ningun diner extraordinàriament sense ordre de la quinsena y gastansels sens ordre, que los pàguian de la botxaca”.²³⁰ D'altra banda, el 1825, les pabordesses del Roser “no obstan de aver comprat 3 estoballas de valor 4 ll. 14 s. 6 [d.] han donat 10 ll. 2 s. 6 [d.]”.²³¹

Els ingressos anaven destinats, principalment, al manteniment diari de la lluminària davant l'altar i al consum descomunal de cera —el 1800 la del Santíssim es gastava 126 lliures, 10 sous i 9 diners per les atxes que portà a la processó de Sant Marçal—, a les misses pels confreres —vius i difunts— i, de manera puntual, a la festa patronal, on la missa solemne i la processó n'eren el punt essencial. A més, podem precisar petites o més grans sumes destinades a ministrils, llibres, estovalles, adobs a tovalloles, estendards, banderes, gonfanons, etc. Sempre, el saldo és positiu i favorable als ingressos.

Paral·lelament a les confraries, totalment institucionalitzades i oficials, amb una estructura jeràrquica i organitzativa ben definida, apareixen diverses administracions que s'encarreguen de vetllar i tenir cura de determinats ciris o de la cera d'un altar, a semblança dels que hem vist a Sant Miquel, a l'església del monestir tenim la del Ciri de les dones i del Rei —o dels Reis—, com els que hi havia a Sant Miquel, molt menys dinàmics. Excepcionalment, tenim informació de les eleccions i nominacions dels obrers i ciriers de Sant Miquel quan estaven dins del monestir (el 1677), amb l'anunci dels noms en veu

230. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre del Roser (1812-1903), s. d., s. f.

231. ADG: Arxiu Parroquial d'Amer. Llibre del Roser (1812-1903), s. d., s. f.

alta des de la trona, per ordre dels jurats de la universitat i el visticplau del rector Domènec Serrapí: foren Isidre Llogà i Benet i Josep Serra, ferrer de la vila, i Isidre Bach, pagès, i Pere Figuereda, de la parròquia, per al ciri dels estrangers, i Miquel Cos i Rafel Roura, fadrins de la vila, i Josep Colomer, pagès, i Baldiri Gallissà, fadrins de la parròquia.

El paper de les relíquies va estrictament lligat al de les advocacions; no sabem si a cada altar n'hi havia, o tan sols una de representativa, com el cas de l'esmentada de Carlemany, però no pas autenticada. El monestir es va anar nodrint d'una llarga sèrie de relíquies, aportades per tots els abats, amb l'afany d'ennobrir i engrandir la fama del monestir. Tal com cita un visitador, "*plurimas Sanctorum reliquias competenti veneratione custoditas*" (1736).

A principis del segle XVI (1506) s'esmenta una capsula de llauna —junt amb el conjunt de l'orfebreria— plena de relíquies, sense especificar quines, i poc després ha augmentat amb una segona; són les que s'anomenen el 1629: una "caxa guarnida de ferro, en què estan moltes relíquies" i "dos caxas per a relíquies, doradas". El 1633 hi tenim un reliquiari de plata nou amb les armes de l'abat Alentorn i dos queixals —un de santa Apolònia i l'altre de santa Eugènia—, amb una cadeneta de plata. El 1663 es diu que uns objectes del difunt sagristà Maldonado —un saler, una pebrera, una sucrera, una tassa, tres forquilles i els "sacamolls"— servien per fer un reliquiari.

El 1671 se cita un reliquiari de sant Galderic, adornat amb una capseta de setí florejat. A poc a poc, n'anaren arribant i adquirint-ne fruit de les descobertes de les noves catacombes romanes en els segles XVII i XVIII. Efectivament, l'allau a Catalunya i Espanya és enorme, amb sants, santes i màrtirs molt estafolaris i extravagants. L'abat Joan A. Climent va comprar-ne algunes que esdevindrien famosíssimes: el 4 d'agost de 1699 arribaren les relíquies de la creu de sant Pius, màrtir, i els ossos dels sants Metges, dins una capsula de fusta pintada, portades per Bernat Terma, beneficiat de la Catedral de Girona, de Roma, on van ser autenticades el 2 de gener de 1696 per fra Pere Lambert i Ledrou, agustinià, bisbe de Porfíria; i foren retingudes les de sant Honorat i sant Sever.

La més coneguda i estranya era la que l'abat Climent va regalar el 25 de juliol de 1700, de santa Felicíssima, certificada a Roma el 10 de gener de 1696 pel cardenal del Carpio: "féu donació al molt Illre. Capítol de una relíquia insigne, la qual és lo os enter de una cuxa de S^a Felicíssima Màrtir, perquè dit Capítol pogués traure-la a llum sempre que convingués en la iglésia y que no se puga per algun temps tràurer de la caxa en què dit molt Illre. Sr. Abat la col·locà, sobreposant-hi un mitg cos de plata de la imatge de dita santa", i afegia el 5 d'agost, que

“en demostració de pendrer-la per advocada, fes lo monestir y vila un dia de festa solemnisant dita S^a per què nos vulla valer en las necessitats, la qual pro. fou lloada y fou assenyada la diada de dita festa per lo dia més prop passat de las galas del SSm”.²³² Aquestes compres s’han d’entendre, tal com expressava l’abat per retre’n comptes, dins el context de recuperació postbèl·lica del 1696, quan l’exèrcit francès va saquejar el monestir, per dotar novament d’un estímul espiritual, per refer la delmada vida religiosa amb un església atractiva i impac-tant. Llavors el Capítol de monjos va acordar construir amb el fuster d’Amer, Jeroni Segular, una “capsulam ligneam carta undulata vosi coloris cohopertam”.²³³ A posteriori, aquesta relíquia fou col·locada en una urna amb mig cos de plata de la santa. En el mateix context, va arribar una relíquia de santa Rodejada, “coberta amb una brodatura de fil de or y plata” (1717) i les “moltes relíquies” de sant Martí (1732). Tot plegat demostra el funcionament del mercat, venda i tràfic de relíquies dins el món cristià, font i recurs econòmic, fruit de la segona arribada procedent de les descobertes de màrtirs que s’estaven excavant a les catacumbes romanes, molt estranyes i peculiars, i que arribaven fins a la més petita parròquia.²³⁴

Un segle després, Gaietà Barraquer en testificava l’existència i posava en evidència moltes altres de desconegudes i potser secundàries:

Ante el discreto José Fernando Feliu, Notario de Amer, á los 11 de Abril de 1801, á requerimiento del M.I.S Abad, se levantó auto público acerca la autenticidad de muchísimas reliquias de Santos, expuestas al público en la parroquial Iglésia ó Monasterio de Benedictinos de la villa de Amer. En otra nota se lee que el mentado altar de Santa Felicísima, no sólo guarda las de esta su Santa titular, que están en el lugar principal, sinó otras de las Santas Sinforiana, Concordia, Iluminata, Eustaquia y de los Santos Vital, Justo mártir y Pío, mártir también. Estas siete postreras formarían sin duda el contenido de una caja, pues aún hoy se conservan otras cuatro de dos palmos de largo por uno de ancho, que contienen huesos de varios santos, habiendo, entre ellos, algunos que miden más de un palmo de largo.²³⁵

232. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1700, juliol, 25 i agost, 5], f. 5r.

233. AHG: Notaria d’Amer, Josep Quer. Protocol, Am. 371 (1699-1700), [1700, juliol, 25], ff. 340r-341r.

234. SOLA 2008b: 116-119 i BADA 1988: 465.

235. BARRAQUER 1906: 74-75.

A la darrereria del segle XVIII hi havia un total de cinc reliquiàris: dos de grans i tres de petits. Encara ben entrat el segle XIX en continuen arribant altres: el 1832 es donen llicències per venerar relíquies de sant Benet, i el 1846 de la Veracreu i de la taula del Sant Sopar a la capella dels Dolors.²³⁶ S'ha conservat una fotografia d'un retaule —que no hem documentat enlloc— dedicat a sant Josep, amb la imatge central rodejada per vuit reliquiàris: dos braços i sis bustos, a més de dues altres escultures a banda i banda. Ubicat al costat nord del transsepte, es troba situat entre la capella de Sant Benet i la sagristia. Segurament va ser construït —al segle XVIII?— per preservar i aplegar totes les relíquies existents al monestir i donar-los més entitat i protagonisme.

Festes i processons

Les processons tenen un clar lligam amb el calendari festiu i hi participen tots els sectors socials. Juntament amb els balls, esdevenen la vessant més popular, pública i participativa d'aquestes manifestacions amb una primera vocació religiosa, tal com ha dit Michel Vovelle, “el cor de la festa religiosa”.²³⁷ La participació dels membres del monestir i la parròquia —monjos i preveres— a les processons o les que organitzaven les confraries tenien un sentit més seriós i protocol·lari que, en el fons, devia impressionar els habitants del poble.

Moltes d'aquestes celebracions tenen un origen antic —difícil de precisar—, però moltes altres es creen a l'època moderna. El 1680 va establir-se una “Taula de las professons fundadas que se acostuman de fer tots anys en lo Monestir de Amer”,²³⁸ i que es registraren perquè no hi havia un processoner o consuetat, per això en podem discernir amb seguretat la distribució al llarg de l'any. Unes tipologies, formes i estils que s'agrupen dins les enteses com a ordinàries, Candelera, Rams, lletanies major i menor, o les del Roser cada primer diumenge de mes, fent la “gal·la de les roses” organitzada per la confraria. A més, “totes les festes prima clasis y festes de Ne. Sra., so és, les solemnes i les dominiques, se fa profesó antes de comensar la missa mayor per la isglésia, is cantan los responsos vers i oració del ques fa lo hofisi aquel die”.²³⁹ D'aquesta manera, fàcilment es podia arribar a la cinquantena en total, concentrades en els mesos de primavera i estiu, de manera

236. ADG: Notularum, G-173, s. f. i G-174, s. f.

237. VOVELLE 1976: 44.

238. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Dietari de Aniversaris y Missas de Estaca, 1680*, ff. 133r-136r.

239. AAM: C.I., 123, Llibre de misses d'Amer, segle XVII, s. f., s. d.

semblant a les que ha estudiat Joaquim M. Puigvert a Riudellots de la Selva el 1763 a partir de la seva consuetud.²⁴⁰

El gener no se'n feia cap. L'1 de febrer es pujava a Santa Brígida "y allí se canta un ofici per la ànima de Joan Lliers, presbíter", dotada amb 1 lliura i 4 sous. La tercera festa de Pasqua "se va ab professó a la capella de N.S. de Pietat y allí se canta un ofici per las ànimas de Casan Concas, paga la bossa comuna 1 ll. 5 s.", fundada per l'ànima de Caterina Antiga Concas i els seus familiars. El 25 d'abril, per Sant Marc, "se va ab processó a la capella de N.S. de Pietat y allí se canta un ofici per las ànimas de casan Quer y Palou té donar dit Quer a cada sacerdot o resident assistent en dita professó y ofici dos sous bar." El primer divendres de maig, "se va ab professó a la capella de Sancta Brígida y allí se canta un ofici y se fa la benedicció del temps ab lo quatra Evangelis, y nos dóna caritat sinó que los cònsuls donan y fan aparellar lo dinar per tots los sacerdots y los demás assistents y servint en la professó". Per Sant Eudald, l'11 de maig, "se canta un ofici per la aniversari del molt Ille. Sr. fra Don Miquel de Alentorn, Abat del present monestir, se dóna de caritat a cada sacerdot o residents 2 s. y al qui diu lo ofici sinch sous". Seguia el primer dia de les rogatives menors o acció de gràcies, sense data fixa, "se va ab professó a la capella de N.Srª de Pietat y allí se canta un ofici per las ànimas de casa Mont dóna lo hereu de dit Mont a cada existent en dit ofici y professó dos sous". El dia de Corpus Christi, un tal Margarit, o la seva família, havia de pagar a cada capellà assistent 3 sous, per "lo rollo de plasa acabadas vespras y completas". Per Santa Anna, el 26 de juliol, "se va ab professó a la capella de N. Senyora de Pietat y allí se canta un ofici per las ànimas de casan Gallissà, és fundada, paga la bolsa comuna a cada existent tres sous, lo que queda se'n celebren missas en la mateixa capella de la Pietat". El 15 d'agost, la festivitat de la Verge Maria, "se fa professó solemne per tota la vila, aportant la Santa Imatge, y lo dia de la octava se fa així mateix professó, però és sols per lo pati ho claustro del monestir". El 8 de setembre, la Nativitat de Maria Santíssima, s'anava a la Pietat, on es cantava l'ofici, i a la vigília s'hi cantaven les completes, i els obrers donaven a cada capellà assistent 2 sous i 6 diners. El 29 de setembre, dia de Sant Miquel, "se anava ab professó a Sant Miquel y allí se cantava un ofici y donava de caritat lo Rnt. curat a casa existent dos sous y sis diners". Finalment, el 2 d'octubre, dia dels Àngels de la Guarda, es feia ofici i processó solemne "y se aporta lo Àngel Sant", "com lo dia dels Reys", motiu pel qual es pagaven 4 sous a tots els presents.

240. PUIGVERT 1986: 139-164.

Aquesta relació ens permet veure que n'hi havia algunes de creació nova —del segle XVII—, d'altres que s'instauraren en el segle XVI i encara d'altres de més velles, a més de les medievals, cosa que indica que el calendari era força flexible i permeable i que anava augmentant gradualment, segurament va arribar al seu màxim número a mitjan segle XVIII. Les més noves havien estat la de Santa Brígida el 1575, la instaurada per l'aniversari de l'abat Alentorn el 1638, i la de Santa Anna a la Pietat, que “fonch instituïda a 20 mars del any 1679”. El 1673 també cal inserir, dins la creació de la Confraria del Santíssim Sagrament, la seva processó com a element central:

Primerament estatuim y ordenam que quiscun any en tal tercer diumenge del mes en què serà fundada dita Santa Confraria del Santíssim Sagrament del Cos preciós de Jesuchrist o lo tercer diumenge del mes que més acomodat sia en dita isglésia parrochial de Nostra Senyora del monastir de Amer se celebre y se fassa la festa principal y la professó del Sanctíssim Sagrament per los llochs acostumats de dita vila en acció de gràcias y en memòria de la sagrada mort y passió de Jesucrist.

Així mateix, “estatuim y ordenam que los pabordres y protectors de dita sancta confraria pujan y degan elegir dos o quatre hòmens per lo temps se faran las professons del Sanctíssim Sagrament los quals porten varas o vergas per ordenar la gent que acompanyarà lo Sanctíssim Sagrament y seguirà las professons”.²⁴¹

Podem reconstruir alguns aspectes de la processó de Corpus a partir de les seves despeses. Es feia de nit o al vespre, cosa que requeria grans quantitats de cera, nova o vella, amb atxes, ciris o candeles. Una dotzena de confreres portaven ciris blancs encesos, i dotze més portaven vares o vergues, a manera d'acompanyament. El santcríst és la figura central, portada per tres homes (als quals es dóna pa i aiguardent), rodejada per quatre soldats romans i músics. Se celebraven múltiples processons del Roser, ordinàries, cada primer i/o últim diumenge de mes que seguien, amb més o menys solemnitat i concurrència, el mateix estil que la del Santíssim. En les dues festes de la Verge del Roser, extraordinàries, es treia la Mare de Déu de l'altar i es passejava.

L'església de Sant Miquel adoptà un rol diferent abans i després de la seva destrucció pel que fa a les processons. Fins a 1657, s'establia una processó a mena de cordó umbilical que unia els dos temples, simbòlic, de dependència i submissió, ja que l'abat feia entrega de les hòsties que havia d'administrar el rector:

241. ACA: Monacals, Hisenda. Llibre de la Confraria del Santíssim Sagrament, Amer, núm. 1120 (1673), s. f.

Lo die de Pasqua de Resurecció, després de la missa mayor, se aporta lo Santíssim Sagrament ab viàtich en St. Miquel ab solemne profesó, parquant en dita isglésia és sumit des del die del dimecres st. fins a dit die de Pasqua com dalt està dit i en arribant en la dita isglésia posa la custòdia sobre lo altar lo abat o lo prior, lo capellà de dita isglésia està revestit dient missa i quan és al ofertori a de aguarde i sie dita profesó i dit a de tenir aparellat la custòdia de dita isglésia en lo altar i obrir aquells i com la tinga oberta posa lo abat o lo prior o lo qui fa lo hofisi si dits són inpedits algunes formes de les que porta consegrades de la custòdia del monestir a la de dita isglésia de Sant Miquel, i com les iaie posades li diu aquí té aquexes formes pera que puga tot est anys fins la fèria quarta de la senmana santa administrar al pobble i respon dit capellà mayor que obeitrà ab molta puntualitat i intentat lo Santíssim Sagrament se'n torna la profesó al monestir.²⁴²

Després de 1657, aquesta processó perd el sentit original, però es continuava anant fins a les ruïnes de l'església, com a record i memòria.

Segons la destinació, es podien celebrar dins el monestir o clos monacal —per l'antic claustre—, dins la vila i plaça major, anar a les capelles vilatanes —Pietat, a pocs metres—, o a les capelles rurals —Marçal o Brígida, a alguns quilòmetres. Així doncs, variava el temps invertit, s'allargava unes hores o tot el dia, però l'església del monestir era tant el punt de partida com el de tornada. Ho testimonien el 1694 per requeriment de l'abat Climent, Josep Serra, ferrer de 74 anys, Joan Ballió Noguer, teixidor de lli de 72 anys, Bernat Crous Bayer, paraire de 50 anys: “en la present vila totas las professons ques fan o sian solemnes o de pregàrias ixan de la isglésia del monastir y exian també quant la isglésia de Sant Miquel, que teníam per parrochial estava empeus (que avuy és demolida)”. A més, indiquen una jerarquia rigorosa a què estaven sotmesos els participants, i per arribar a aquesta jerarquia s'hagué de sotmetre a discussió:

després de las banderas y creu, van los capellans servant lo ordre de antiquitat de llur benefici, anant los menos antichs devant y los més antichs detràs; y sempre lo capellà curat encaraque sia més jove o menos antic, se reputa per lo més antich y va detràs dels demás capellans; després venan los monjos també servant lo ordre de antiquitat de àbit de dit monastir, anant los menos antichs devant y los més antichs detràs; y clou las professons lo

242. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle xvii, s. f., s. d.

Sr. Abat si si troba; o si no lo monjo que fa lo offici y axí ho havem vist sempre observar, ni havem ohit a dir a nostre passat que se haja fet diferent en ningun temps.²⁴³

Dins el grup de processons extraordinàries caldria incloure les pregàries públiques en temps de pesta, fam, guerra, sequera i pedregades que s'adreçaven a sant Marçal, la Pietat o santa Brígida, o imploraven santa Escolàstica —per demanar pluges—, o l'àngel custodi —contra la plaga de llagostes—; les processons honorífiques —en honor a un sant o a Déu—, o les funeràries, de les quals tenim exemples magnífics. La comitiva processional creada amb motiu dels funerals dels abats Guanter (1733), Queralt (1771) i Verthamon (1803), va seguir un protocol rigorós, amb l'assistència de trenta-dos sacerdots —entre monjos, capellans locals i d'altres parròquies veïnes. Iniciava la comitiva l'ermità de Santa Brígida amb una creu i dos escolans amb dos canelobres. Seguien vint-i-quatre dones pobres, vestides de negre, que feien una oferta de pa i vi. A continuació els clergues segons el seu ordre, amb un ciri a la mà, i vint-i-quatre homes pobres amb una atxa de cera blanca, que precedien els bordoners i quatre homes vestits de negre portaven el fèretre engalanat de l'abat. Rere seu hi havia els patges amb la mitra i el bàcul —o trofeus pontificals—, el prior de la Portella, dos capellans i dos escolans, un amb l'encenser i l'altre amb la bacina i el salpasser de plata, i en el cas de Verthamon dos lacais amb la cadira pontifical i amb “un rico estrado xinesco”. Cloïen la processó les autoritats civils, el batlle i els regidors amb el ciri, i una multitud de laics, entre els quals destacaven els senyors de la vila, els pagesos propietaris i els congregants dels Dolors, i “con un gentio immenso que acudió de diferentes lugares a tan lucida función” —també amb Verthamon. La ruta es va fer a la inversa de les processons generals: sortida pel portal major, fins a la plaça major, on es donava la volta, seguia pel carrer Davall —avui carrer d'Olot—, el carrer de la Creu Coberta —rere el monestir— i s'entrava pel portal de Dalt.

Aquestes processons de caràcter funerari estableixen la pauta de les precedències, de l'ordre del seguici i sobretot del lloc que ocupaven els laics, potser massa protagonistes, perfectament estipulat a Amer, però contrari a les disposicions del Capítol, qüestions que van sorgir el 1729, de les quals no es tenia la solució: “Trobant-se en est monestir una consuetut en las proffessions que és de anar los seculares ab atxes immediat al Sagrament o tabernacle y ser esto contra un decret de la Congr^o de ritus de 2 de juny de 1618 y causar admiració a molts

243. AHG: Notaria d'Amer, Josep Quer. *Protocolli*, Am. 365 (1693-1694), [1694, març, 22], ff. 196v-197v.

perçonas doctas, se és determinat escriurer per part del Capítol al Sr. Abat per informar-se de si deuen seguir dit decret y lo modo per evitar moltes qüestions dels seculars que per aquesta qüestió se origineran”.²⁴⁴

Les processons i festes més destacades s'escenificaven amb imatges escultòriques o representacions teatralitzades, amb la Verge Maria i amb l'àngel custodi o de la guarda; per això s'hagueren d'arreglar algunes barbacanes o balcons que n'impedièn el pas. Per exemple, l'abat Climent (1700) donava permís al sastre Francisco Triquer per poder construir “un balcó de fusta en lo sostre més alt de la vostra casa que teniu y possehiu scituada en lo carrer de vall de la present vila de Amer ab pacte que no puga ésser ningun preiudici en passar las processons”.²⁴⁵ Segurament també en la processó del Divendres Sant hi desfilaven dotze nens a manera d'apòstols.

Sens dubte, la més important, l'eix a l'entorn de la qual girava la vida al poble i monestir, tenia lloc “lo die de la Ascensió de Ne. Sr^a, als 15 de agost és la festa mayor de la villa i vall, ques lo cap de altar del monestir, i aquex die nos diu missa a la capella de St. Miquel”.²⁴⁶ Antigament s'anomenava festivitat de la Dormició de la Mare de Déu, cosa que ja té sentit per l'existència d'un altar amb una imatge gòtica de la Verge jacent, difunta, potser formant part d'un grup escultòric amb els apòstols. La festa era del tot lluïda, i l'abat Climent, donat a aquestes cerimònies, encara ho accentuava més, tal com ho feia també un testimoni (1682): “á beneïda la imatge anomenada N^a Sr^a de agost y la beneïda ab tota solemnitat, aportà lo pontifical y lo endemà digué missa abbeccial y a la tarda dir sr. abat se revestir de pontifical per anar a la professó”.²⁴⁷ El 1696, va establir una concòrdia (abans esmentada) amb la confraria del Roser per donar-li un impuls i dotar-la de més força dins el conjunt barrejat de festes, potser perquè quedava diluïda i apagada. I en el seu testament deixava convingut que per aquesta diada la caixa comuna donés 6 sous “a tots los monjos y capellans que posaran un ciri blanc de tres onças a las brandoleras que estan al rededor del llit de Maria Santíssima y assistiran a las completas y goigs ques cantan en la vigília y en los demás dias de la infra octava a la tarda y an de cremar mentres se cantan completas y goigs”.²⁴⁸

244. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1729, juny, 9], f. 142v.

245. AHG: Notaria d'Amer; Josep Quer. Protocol, Am. 371 (1699-1700), [1700, setembre, 18], f. 410r-v.

246. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer, segle xvii, s. f., s. d.

247. AAM: C.I., 123. Llibre de misses d'Amer; segle xvii [1682, agost, 14], s. f.

248. ADG: Arxiu del Monestir d'Amer i Roses. *Dietari de Aniversaris y Missas de Estaca*, 1680, foli solt.

L'abat Queralt donà 63 lliures i 10 sous (1748) per la fundació d'un novenari de la Gloriosa Assumpció de M^a SS.m^a celebradora, ço és, començant lo die de la Assumpció als 15 Agost tots los assistents davant lo altar de M^a SS.m^a que acostuma parar-se al mitg de la iglésia: assenyalant a dos dels Srs. residents del pnt. Monestir, esto és, un dels srs. monjos y altre dels capellans cada die per son torn, per distribució a cada un 1 s. 6 d. barc., y semblant distribució al horganista per acompanyia ab lo horga lo goix que se hagen de cantar en dit Novenari. Y així mateix que se hagen de fer cremar sis ciris durant dit novenari en dit altar.²⁴⁹

En aquest sentit, els abats d'Amer seguien la tendència general a Espanya i a les diòcesis catalanes. El 1750 era proclamat el dogma de la Immaculada, el 1761 es prengué com a patrona d'Espanya i el 1767 el rei aconseguia del Papa que tots els dissabtes de l'any es pogués recitar l'ofici i missa de la Immaculada i la incorporació de la invocació "*mater immaculata*".²⁵⁰ Era el mateix abat Queralt que augmentava la solemnitat de la festa de l'Ascensió del Senyor (1757):

Lo Sr. Sacristà prepararà lo Altar Major ab 20 siris, la custòdia gran y una forma consagrada en lo varigle. Al punt de las onse es exposarà lo SSm. començant al chor lo himne *Sacris Dei* eixint al matex temps de la sacristia un sacerdot revestit y preparat per celebrar missa, un escolà ab los incencers per fer la cerimònia de exposar-lo. Acabat de exposar, al chor començaran *Nona* solemne que ha de durar fins a las dotze. Entre tant aquell sacerdot també començarà la missa y acabada esta ne eixirà altre y tots celebraran per lo fundador. Acabadas estas dos missas que se deuran acabar totas dos a las dotze quant al chor estaran per concluir la *Nona*, de manera que las dos missas y la nona se vinga a acabar en un mateix temps lo escolà tindrà los incencers previnguts, los portarà al altar major al sacerdot que aurà acabat la missa y que reservarà y entre tant al chor cantaran los himnes y lo sacerdot del altar lo vers y oració acostumada sempre que ser reserva. Per

249. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1748, març, 23], f. 249v.

250. AEV: Mensa. Disposicions autoritats, 1113, núm. 28, f. 48r. BC: Full. Bon., núm. 3318: el bisbe Ascensí Sales la pren a la diòcesi de Barcelona, 2 de juny de 1761; BC: Full. Bon., núm. 3303: edicte de Jaume de Cortada, arquebisbe de Tarragona, sobre el breu del patronatge d'Espanya la Puríssima Concepció, 4 de juliol de 1761; AEV: Mensa, Disposicions autoritats, 1116, núm. 50: el 1780 el bisbe Artalejo emet una carta pastoral sobre la proclamació del misteri de la Concepció; i AEV: Mensa, Disposicions autoritats, 1116, núm. 131: el 1787 el bisbe Veyan dóna a conèixer al bisbat de Vic la seva festivitat el 8 de desembre.

distribució de esta fundació se donarà al Molt Ille. Sr. Abat 6 s. a cada qual dels residents 3 s. y 1 s. a cada escolà, al sr. sacristà major per fer un toch al començar y altre al reservar y posar 20 siris al altar 1 ll. al sr. sacristà menor per parar lo altar 3 s., al urganista 3 s. Las dos missas per lo fundador 10 quiscuna.²⁵¹

Seguidament fundava quatre misses particulars. I encara el 30 d'agost de 1768 instaurava una novena dedicada a sant Benet, que s'havia de celebrar per quaresma, per això donava de distribució 1 sou i 6 diners a cada monjo i beneficiat que hi participés —per torn—, el mateix a l'organista, i 19 sous i 6 diners per sis ciris.

251. AAM: C.I., 122. *Secretariado del Real Monasterio de Santa Maria de Amer*, 1699-1772, [1757, gener, 12], f. 267v.